

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yasin AYDOĞDU**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ARIKAN**

KIRIKKALE-2015

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

SEÇİM SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yasin AYDOĞDU**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ARIKAN**

KIRIKKALE-2015

KABUL-ONAY

Cengiz ARIKAN danışmanlığında Yasin AYDOĞDU tarafından hazırlanan “Seçim Sistemleri ve Türkiye” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

19/6/2015

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK

Üye

Yrd. Doç. Dr. Yasin POYRAZ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ARIKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../2015

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Seçim Sistemleri ve Türkiye” isimli çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih: 19/6/2015

Adı Soyadı: Yasin AYDOĞDU

İmza:

ÖN SÖZ

Günümüzde demokrasi işlerliğini belirli aralıklarla yapılan seçimlerden almaktadır. Seçimlerde kullanılan oyların parlamentolarda sandalyelere dönüşüm sürecinde karşımıza seçim sistemleri çıkmaktadır. Seçim sistemleri temelde iki ilkeye dayanmaktadır. Bunlar yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkeleridir. Yönetimde istikrar ilkesine ağırlık veren sistemler çoğunluk sistemleri; temsilde adalet ilkesine ağırlık veren sistemler ise nispi temsil sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu iki kategorinin yanı sıra her iki ilkeyi orantılı olarak kullanmak isteyen ülkeler tarafından karma seçim sistemleri geliştirilmiştir.

Araştırmamızda şimdiye kadar farklı ülkelere kullanılan birçok seçim sistemi incelenmiştir. Bunların avantaj ve dezavantajları uygulamalı örnekler üzerinden ele alınmıştır. Çalışmamızın sonunda ise Türkiye için alternatif bir seçim sistemi önerisinde bulunulmuştur.

Gerek araştırma ve çalışma süreçlerimde, gerekse de hayata dair her konuda benden yardımını hiç esirgemeyen başta hayat arkadaşım eşim ve çok değerli aileme teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırma süresince benden ilgisini, desteğini, bilgi ve birikimini esirgemeyen başta Yrd. Doç. Dr. Cengiz ARIKAN ve Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK'e ve ayrıca Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden diğer hocalarıma teşekkür ediyorum.

Yasin AYDOĞDU

ÖZET

Günümüzde yönetim biçimleri arasında şüphesiz en ideali demokrasidir. Demokrasi en genel anlamıyla halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelir. Ancak günümüz şartlarında halkın doğrudan kendini yönetebilmesi oldukça zordur. Pratik olanı halkın kendini seçtiği temsilciler vasıtasıyla yönetmesidir. Bu anlayış temsili demokrasiyi doğurmuştur. Demokrasilerde temsilciler belirli ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenir. Ancak seçim yapılan her rejim demokratik değildir. Seçimlerin hür ve dürüst bir ortamda ve demokratik kriterlere uygun olarak yapılması gerekir.

Seçimlerde oy kullanma işlemleri bittikten sonra oyların değerlendirilmesine geçilir. Bu aşamada karşımıza seçim sistemleri çıkar. Seçim sistemleri, seçimlerde kullanılan geçerli oyların parlamentoda sandalyelere dönüştürülmesinde uygulanan teknik usullerdir. Seçim sistemleri, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden birine ağırlık verirler. Temsilde adalet ilkesine ağırlık veren sistemlere nispi temsil; yönetimde istikrar ilkesine ağırlık verenlere çoğunluk sistemleri denilmektedir. Her iki ilkeyi dengeli bir şekilde kullanmayı amaçlayan bazı ülkeler ise karma seçim sistemleri geliştirmişlerdir. Her bir seçim sisteminin farklı konularda avantaj ve dezavantajları vardır. Türkiye’de şimdiye kadar birçok farklı seçim sistemi uygulanmıştır. Ancak şimdiye kadar uygulanan sistemlerden hiçbiri üzerinde tam bir anlaşma sağlanamamıştır. Çalışmamızın sonunda Türkiye için alternatif bir seçim sistemi önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Temsil, Parlamento, Seçim, Seçim Sistemleri, Temsilde Adalet, Yönetimde İstikrar, Türkiye.

ABSTRACT

Nowadays, there is no doubt that the most ideal form of regime is democracy. The most general meaning of democracy is self-government. However, it is quite difficult that people govern themselves directly in today's conditions. The practical one is governing themselves through selected representatives. This approach has led to representative democracy. Representatives in democracies are determined by the periodic and regular elections. However, each regime holds an election is not democratic. Elections must be held in accordance with the democratic criterias in a free and fair environment.

After the voting in the elections, assessment of the votes are assessed to. At this stage, electoral systems appear. Electoral systems are technical procedures which are applied in the conversion of valid votes into seats in parliament. Electoral systems concentrate on one of the principles of "justice in representation" or "stability in government". The systems concentrate on principle of justice in representation are called "proportional representation", the systems concentrate on principle of stability in government are called "majority system". Some countries aim to use both systems in a balanced manner have developed mixed electoral systems. Each electoral system has advantages and disadvantages in different topics. Various and different electoral systems have applied in Turkey up to now. However, a full agreement could not be achieved on these electoral systems. At the end of our study, an alternative electoral system for Turkey has been suggested.

Keywords: Democracy, Representation, Parliament, Election, Electoral Systems, Justice in Representation, Stability in Government, Turkey.

KISALTMALAR CETVELİ

- ANAP : Anavatan Partisi
- AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)
- AP : Adalet Partisi
- AÜHF : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
- AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
- AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- AÜSBFD: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- AY : Anayasa
- AYM : Anayasa Mahkemesi
- BMM : Büyük Millet Meclisi
- BBP : Büyük Birlik Partisi
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
- DP : Demokrat Parti
- DYP : Doğru Yol Partisi
- Ed. : Editör
- E.N. : Esas Numarası
- E.T. : Erişim Tarihi
- HP : Halkçı Parti
- HSP : Halkın Sesi Partisi
- K.N. : Karar Numarası
- M. : Mükerrer
- MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

MGK : Milli Güvenlik Konseyi
M.Ö. : Milattan Önce
MSP : Milli Selamet Partisi
MV : Milletvekili
OTAM : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dergisi
R.G. : Resmi Gazete
s. : Sayfa
S. : Sayı
SCP : Serbest Cumhuriyet Partisi
SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
S.K. : Sayılı Kanun
SP : Saadet Partisi
TBB : Türkiye Barolar Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP : Türkiye Birlik Partisi
TCK : Türk Ceza Kanunu
TESAV : Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TM : Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-1 Muvakkate
TMK : Türk Medeni Kanunu
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD : Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği
v. : Karşı
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan
YSK : Yüksek Seçim Kurulu

TABLULAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1: 6 Mayıs 2010 Avam Kamarası Seçimleri İngiltere Geneli Sonuçları	41
Tablo 2: 2012 Fransa Ulusal Meclis Seçimleri Lorraine Bölgesi Sonuçları.....	43
Tablo 3: 2013 Avustralya Temsilciler Meclisi Hinkler Şehri Seçim Sonuçları.....	44
Tablo 4: 2010 İngiltere Avam Kamarası Seçimleri Aberconwy Sonuçları	54
Tablo 5: 10. Dönem TBMM Seçimleri Ulusal Düzeyde Parti Sonuçları	57
Tablo 6: 2012 Fransa Ulusal Meclis Seçimleri Balan Şehri Sonuçları.....	60
Tablo 7: 24. Dönem TBMM Seçimleri Kırıkkale İli Sonuçları.....	78
Tablo 8: Klasik Sainte-Laguë Sistemi'nin Kırıkkale İli Seçim Sonuçlarına Uyarlanması	79
Tablo 9: 14 Ekim 2014 tarihli Riksdag Seçimleri Malmö Bölgesi Sonuçları	81
Tablo 10: 5 Haziran 1977 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçları	82
Tablo 11: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (1)	83
Tablo 12: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (2)	84
Tablo 13: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (3)	84
Tablo 14: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (4)	86
Tablo 15: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (5)	86
Tablo 16: 12 Ekim 2012 tarihli Tweede Kamer Seçim Sonuçları	89
Tablo 17: 10 Ekim 1965 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Ankara Sonuçları.....	92
Tablo 18: 10 Ekim 1965 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Türkiye Sonuçları.....	93
Tablo 19: 17. Dönem TBMM Seçimleri Nevşehir İli Sonuçları.....	99
Tablo 20: 19. Dönem TBMM Seçimleri Kırıkkale Sonuçları.....	101
Tablo 21: 19. Dönem TBMM Seçimleri Tokat Sonuçları	104

Tablo 22: Ülkelere Göre Ulusal Düzeyde Seçim Barajları	105
Tablo 23: 22. Dönem TBMM Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları	107
Tablo 24: 2011 İspanya Senato Seçimleri Badajoz İli Sonuçları.....	111
Tablo 25: 2013 Bundestag Seçimleri Brandenburg Eyaleti Sonuçları.....	120
Tablo 26: 12. Cumhurbaşkanı Seçimleri Birinci Tur Türkiye Geneli Sonuçları	125
Tablo 27: Osmanlı-Türk Parlamento Seçimleri	145
Tablo 28: Tek Partili Dönem Parlamento Seçimleri	160
Tablo 29: 1946 TBMM Seçimleri Partilere Göre Milletvekili Dağılımı	166
Tablo 30: Cumhuriyet Senatosu Seçim Dönemleri.....	174
Tablo 31: 1987 TBMM Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları	178
Tablo 32: 1987 TBMM Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları	190

FORMÜLLER DİZİNİ

	Sayfa
Formül 1: Çevre Seçim Sayısı	66
Formül 2: Ulusal Seçim Sayısı.....	67
Formül 3: Hagenbach-Bischoff Sistemi'ne Göre Seçim Sayısı.....	69
Formül 4: Imperiali Sistemi'ne Göre Seçim Sayısı	70
Formül 5: V. Joachim Formülü	71
Formül 6: B. Bobek Formülü	71
Formül 7: Droop Kota	72
Formül 8: Azalan Bayağı Kesirli Aritmetik Dizi İle Çarpma Sistemi	85

ÖRNEKLER DİZİNİ

	Sayfa
Örnek 1: Çevre Seçim Sayısı	66
Örnek 2: Hagenbach-Bischoff Sistemi.....	69
Örnek 3: Droop Kota.....	72
Örnek 4: En Yüksek Artık Sistemi.....	75
Örnek 5: En Yüksek Ortalama Sistemi	75
Örnek 6: Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemi.....	115
Örnek 7.1: Devredilebilir Tek Oy Sistemi (İlk Aşama).....	117
Örnek 7.2: Devredilebilir Tek Oy Sistemi (İkinci Aşama).....	118

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR CETVELİ	IV
TABLolar DİZİNİ	VI
FORMÜLLER DİZİNİ	VIII
ÖRNEKLER DİZİNİ.....	IX
İÇİNDEKİLER	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, TEMSİL VE SEÇİMLER

I. DEMOKRASİ	4
A. DEMOKRASİNİN TANIMI	4
B. DEMOKRASİ TARİHSEL GELİŞİMİ	5
C. DEMOKRASİ TÜRLERİ	6
1. Doğrudan Demokrasi	6
2. Yarı-Doğrudan Demokrasi	6
3. Temsili Demokrasi	7
II. TEMSİL KAVRAMI	8
A. HUKUKSAL TEMSİL	9
B. SİYASAL TEMSİL.....	10
1. Emredici Vekâlet Anlayışı	11

2. Temsili Vekâlet Anlayışı.....	12
III. TEMSİLCİLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ: SEÇİMLER	14
A. SEÇİM OLGUSU	14
B. SEÇME HAKKI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	15
1. Seçme Hakkı	15
2. Seçme Hakkının Tarihsel Gelişimi	15
a) Sınırlı Oy	16
(1) Sınıfa Bağlı Oy Hakkı.....	16
(2) Servete Bağlı Oy Hakkı	17
(3) Vergiye Bağlı Oy Hakkı	17
(4) Yeteneğe Bağlı Oy Hakkı	17
(5) Cinsiyete Bağlı Oy Hakkı	18
(6) Irka Bağlı Oy Hakkı.....	19
b) Genel Oy	20
c) Genel Oy Sistemine Göre Seçmen Olabilmenin Şartları	21
(1) Olumlu Şartlar.....	21
i. Vatandaşlık.....	21
ii. Yaş.....	21
iii. Seçmen Kütüğüne Kayıtlı Olmak	22
(2) Olumsuz Şartlar	23
i. Ehliyetsizlik.....	23
ii. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak	24
iii. Meslek ve Görevlerinden Dolayı Seçim Günü Oy Kullanamayacak Olanlar	25
C. SEÇME HAKKININ DEMOKRATİK İLKELERİ.....	25

1. Eşitlik İlkesi.....	26
2. Genellik İlkesi	26
3. Bireysellik İlkesi	27
4. Gizlilik İlkesi.....	28
5. Serbestlik İlkesi	29
IV. TEMEL SEÇİM UNSURLARI.....	31
A. SEÇİM ÇEVRESİ.....	31
1. Ulusal Seçim Çevresi	31
2. Geniş Seçim Çevresi	32
3. Dar Seçim Çevresi.....	33
4. Seçim Çevresi Hileleri (Gerrymandering)	33
B. SEÇMEN KÜTÜĞÜ	34
C. ADAY VE ADAYIN SEÇİLMESİ.....	34
D. SEÇİM ÖRGÜTLENMESİ	35
E. SEÇİM GEREÇLERİ.....	36
1. Oy Verme Yeri	37
2. Oy Pusulası	37
3. Sandık	38
4. Sandık Seçmen Listesi	38
5. Tutanak.....	39
V. SEÇME YÖNTEMLERİ	39
A. TEK İSİMLİ SEÇİM (DAR BÖLGE SİSTEMİ).....	39
1. Tek Turlu	40
2. İki Turlu.....	41
3. Tercihli Oylu	43
4. Devredilen Oy	45

B. LİSTELİ SEÇİM	46
1. Sabit Liste	46
2. Tercihli Liste	46
3. Karma Liste	47
C. BİRLEŞİK OY PUSULASI	48

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ

I. GENEL OLARAK	50
II. ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ	52
A. TEK TURLU ÇOĞUNLUK SİSTEMİ.....	53
1. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	53
2. Listeli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi.....	55
B. İKİ TURLU ÇOĞUNLUK SİSTEMİ	57
1. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi	58
2. Listeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi	61
III. NİSPİ (ORANTILI) TEMSİL SİSTEMİ	62
A. SEÇİM SAYISI.....	65
1. Çevre Seçim Sayısı.....	65
2. Değişmez Tek Sayı Şeklinde Seçim Sayısı	66
3. Ulusal Seçim Sayısı.....	67
4. Diğer Sistemler.....	68
a) Hagenbach-Bischoff Sistemi.....	68
b) Imperiali Sistemi	70
c) Droop Kota.....	72
B. ARTIK OYLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	73

1. Yaklaştrmalı Nispi Temsil	73
a) En Yüksek Artık Sistemi.....	74
b) En Büyük (Yüksek) Ortalama Sistemi.....	76
c) D'Hondt Sistemi.....	77
d) Sainte-Laguë Sistemi	79
(1) Klasik Sainte-Laguë Sistemi.....	79
(2) Sainte-Laguë Sistemi (İskandinav Versiyonu)	80
e) Hikmet Sami Türk Tarafından Geliştirilen Sistemler	81
(1) Yarımşar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme	82
(2) 1.5 İle Başlayan Yarımşar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme	83
(3) 1.5 İle Başlayan d'Hondt Sistemi	84
(4) Azalan Bayağı Kesirli Aritmetik Dizi İle Çarpma.....	85
(5) Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi İle Çarpma	86
2. Tam Nispi Temsil.....	87
a) Nispi Temsilin Saf Şekli (Ulusal Seçim Sayısı)	88
b) Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi.....	90
c) Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi	94
C. NİSPİ TEMSİL SİSTEMİNDE BARAJ UYGULAMALARI.....	96
1. Seçim Çevresi Düzeyinde Baraj.....	97
a. Basit Seçim Sayılı Baraj	97
b. Yüzde Oranlı Baraj.....	99
c. Onda Oranlı Baraj.....	102
d. Kontenjan Barajı	102
2. Ulusal Düzeyde Baraj.....	104
3. Tek Baraj-Çift Baraj Uygulamaları.....	108

IV. KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ	108
A. ÇOĞUNLUK SİSTEMİ AĞIRLIKLIL KARMA SİSTEMLER	109
1. Sınırlı Oy Sistemi	109
2. Yığmal Ol Sistemi	111
3. Devredilemez Tek Oy Sistemi	112
B. NİSPİ TEMSİL SİSTEMİ AĞIRLIKLIL KARMA SİSTEMLER	113
1. Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemi	114
2. Çift ve Kontenjan Barajlı Türk Sistemi	116
3. Devredilebilir Tek Oy Sistemi	116
C. DENGELİ KARMA SİSTEM (ÇİFT OYLU ALMAN SİSTEMİ)	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SEÇİM TARİHİ VE TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİSİ

I. TÜRK SEÇİM TARİHİ	122
A. DEVLET BAŞKANI SEÇİMLERİ	123
1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları	123
2. 5678 sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişikliği Sonrası Onikinci Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	124
B. YEREL SEÇİMLER	127
1. Belediye Seçimleri	127
a) Cumhuriyet Öncesi Dönem	127
b) Cumhuriyet Dönemi	129
2. Köy ve Mahalle Seçimleri	136
a) Köy Seçimleri	136
(1) Cumhuriyet Öncesi Dönem	136

(2) Cumhuriyet Dönemi	136
b) Mahalle Seçimleri	138
(1) Cumhuriyet Öncesi Dönem	138
(2) Cumhuriyet Dönemi	138
3. İl Genel Meclisi Seçimleri.....	140
a) Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	140
b) Cumhuriyet Dönemi	142
C. PARLAMENTO SEÇİMLERİ.....	143
1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	145
a) I. Meşrutiyet Dönemi	145
(1) 1877 İlk Seçimleri.....	147
(2) 1907 İkinci Seçimleri.....	149
b) II. Meşrutiyet Dönemi.....	150
(1) 1908 Seçimleri	151
(2) 1912 Seçimleri	153
(3) 1914 Seçimleri	154
(4) 1919 Seçimleri	154
c) TBMM Dönemi.....	156
(1) 1920 Seçimleri	156
(2) 1923 Seçimleri	158
2. Cumhuriyet Dönemi	159
a) Tek Parti Dönemi	160
(1) 1927 Seçimleri	161
(2) 1931 Seçimleri	161
(3) 1935 Seçimleri	162

(4) 1939 Seçimleri	163
(5) 1943 Seçimleri	164
b) Çok Partili Dönem	164
(1) 1946 Seçimleri	165
(2) 1950 Seçimleri	166
(3) 1954 Seçimleri	167
(4) 1957 Seçimleri	168
3. 1961 Anayasası Dönemi.....	169
a) Millet Meclisi Seçimleri.....	171
b) Cumhuriyet Senatosu Seçimleri.....	173
4. 1982 Anayasası Dönemi.....	174
II. TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİMİZ	181
A. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ HAKKINDA GÖRÜŞÜMÜZ.....	185
B. MEVCUT SEÇİM SİSTEMİNİN ISLAHI MÜMKÜN MÜDÜR?.....	187
1. Seçim Çevrelerinden Seçilecek Milletvekili Sayısını Azaltmak.....	188
2. Seçim Çevresi ve Ulusal Düzeyde Baraj Uygulamaları.....	189
3. Farklı Nispi Temsil Sistemleri	191
C. ÖNERİMİZ: ÇİFT OYLU KARMA SEÇİM SİSTEMİ.....	191
1. Anayasa Mahkemesi'nin "Türkiye Milletvekilliği" Hakkındaki İptal Kararı'nın Eleştirisi.....	193
2. Çift Oylu Karma Seçim Sistemi'nin Uygulandığı Diğer Ülkeler	196
a) Almanya	196
b) Rusya.....	196
c) İtalya.....	197
d) Japonya	197

SONUÇ (DEĞERLENDİRME)..... 199

KAYNAKÇA 203

GİRİŞ

“Yöneten” ve “yönetilen” kavramları, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Yönetenlerin yönetimlerine meşruiyet kazandırması, yönetilenlerin yönetme haklarını kendilerine devretmesi ile mümkün olabilmektedir¹. Demokratik rejimlerde yönetilenler halkın oylarıyla, yani seçimler vasıtasıyla göreve gelirler. Halk, devlet gücünün tek ve gerçek sahibidir. Halk bu gücünü hukuki normları yapacak ve uygulayacak olan parlamento (yasama organı) seçimlerinde de kullanır. Böylece halk tarafından seçilen parlamento üyelerinin (temsilciler) ortaya koyacağı normlar bağlayıcı olacaktır². Ancak yapılan her seçim yöneticilere ve temsilcilere meşruiyet kazandırmaz. Bunun için yapılan seçimlerin demokratik, hür ve dürüst bir ortamda ve birtakım ilkelere (eşitlik, gizlilik vb.) uygun olarak yapılması gerekmektedir. Meşruiyetin tam olarak sağlanabilmesi için bunlara ilaveten seçimlerde uygulanan sistemin de belirli şartları taşıması gerekmektedir.

Seçimlerde kullanılan oyların hesaplandıktan sonra yönetici ve temsilcileri belirleme aşamasında karşımıza seçim sistemleri çıkmaktadır. Şimdiye kadar yapılan seçimlerde, ülkeler tarafından birçok farklı seçim sistemi denenmiş/uygulanmıştır. Bunların hemen hepsi iki ilke etrafında toplanmaktadır: Temsilde adalet ve yönetimde istikrar. Uygulanan seçim sistemlerinden bazıları temsilde adalet ilkesine ağırlık verirken; bazıları ise yönetimde istikrar ilkesine ağırlık vermektedir. Doktrinde, temsilde adalet ilkesine ağırlık veren sistemler nispi temsil sistemleri; yönetimde istikrar ilkesine ağırlık veren sistemler ise çoğunluk sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Bunların dışında bu iki ilkeyi bir arada uygulamaya çalışan ülkeler tarafından karma seçim sistemleri geliştirilmiştir.

Demokratik ve siyasal gelişim olarak ileri seviyede olan ülkeler, kendilerine en uygun olan seçim sistemlerini geliştirmiş veya hali hazırda olan bir seçim sistemini alarak kendilerine göre uyarlamışlardır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler ise pek çok alanda olduğu gibi, seçimler ve seçim sistemi konusunda da

¹ Zühtü ARSLAN, **Anayasa Teorisi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 46.

² Paul KIRCHHOF, “Anayasa Kültürü ve Kavramı”, (çev. Deniz Meriç), **Anayasa Teorisi**, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 102-103.

kendilerine en uygun olan sistemi bulma arayışındadırlar. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’de de hemen her seçim döneminde seçim sistemi tartışmaları yapılmaktadır. Özellikle çok partili hayata geçişle başlayan bu tartışmalar son yıllarda farklı bir boyut kazanmış ve yeni seçim sistemi arayışına dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı da Türkiye için en uygun, yeni bir seçim sistemi önerisinde bulunmaktır.

Çalışmamız üç bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde öncelikle demokrasi kavramı, kavramın tarihsel gelişimi ve egemenliğin kullanılma biçimlerine göre demokrasi türleri ele alınacaktır. Egemenliğin kullanılma biçimlerine göre demokrasi türleri doğrudan, yarı-doğrudan ve temsili olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Günümüzde demokrasi türlerinden en yaygın kullanılanı temsili demokrasidir. Bu demokrasi türü, temsil anlayışına dayanmaktadır. İlk bölümde temsil kavramının da üzerinde durulacak ve ardından temsilcileri belirleme yöntemi olarak seçim olgusu açıklanacaktır. Seçim olgusu açıklandıktan sonra, seçme hakkı ve bu hakkın tarihsel gelişimi incelenecektir. Seçimler ancak bazı şartların varlığı halinde demokratiktir. Bu kapsamda seçme hakkının demokratik ilkeleri de açıklanacaktır. Seçimlerin işleyişi ve düzeni ile ilgili tüm unsurlar da yine bu bölümde ele alınacaktır. İkinci bölüme geçmeden önce son olarak, ülkelere ve seçim sistemlerine göre değişen, seçimlerde seçmenlerin oylarını nasıl kullanacağını belirleyen seçme yöntemleri uygulamalı örneklerle açıklanacaktır.

İkinci bölümde, farklı başlıklar altında sırasıyla çoğunluk sistemleri, nispi temsil sistemleri ve karma seçim sistemleri detaylı açıklamalar, karşılaştırmalı örnekler ve değerlendirmelerle incelenecektir. Her bir sistemin avantajları ve dezavantajları ele alınıp; sistemin dezavantajlarını giderebilmek için geliştirilen farklı uygulamalar (baraj uygulamaları gibi) ayrıca incelenecektir. Bu bölümde olabildiğince farklı seçim sistemlerine ulaşılmaya çalışılacaktır. Bundaki amaç, şimdiye kadar uygulanmış ve halen uygulanmakta olan seçim sistemlerinin tamamına ulaşarak Türkiye için sağlıklı bir öneride bulunabilmektir. Sistemleri açıklarken, özellikle sistemin uygulandığı ülkeden (ülkelerden birinden) gerçek seçim sonuçları

üzerinden örneklendirme yöntemi tercih edilmiştir. Böylelikle okuyucunun sistemi hafızasında daha rahat canlandırabilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Osmanlı'nın son yüzyılından başlayarak Cumhuriyet dönemi boyunca şimdiye kadar yapılan tüm seçimler incelenecektir. İncelemelerimiz üç ayrı başlıkta ele alınacaktır: Devlet başkanı seçimleri, yerel seçimler ve parlamento seçimleri. Türkiye'de uygulanan parlamenter hükümet sistemi gereği parlamento seçimlerine daha fazla yer verilecektir. Bölümün sonunda ise geçmişte yaşanan olaylar ve yapılan seçimler göz önünde bulundurularak Türkiye için alternatif yeni bir seçim sistemi önerisinde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, SEÇİM VE SEÇME YÖNTEMLERİ

Bu bölümde öncelikle demokrasi kavramı üzerinde durulacaktır. Bu başlık altında demokrasinin tanımı yapılacak, tarihsel gelişimi incelenecek ve egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi türleri ele alınacaktır. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi türleri doğrudan, yarı-doğrudan ve temsili olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan temsili demokrasi, egemenliğin halkın kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanıldığı demokrasi türüdür. Bu demokrasi türü temsil anlayışına dayanmaktadır. Temsil kavramını, hukuksal ve siyasal olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz. Daha sonra temsilcileri belirleme yöntemi olan seçim olgusu üzerinde duracağız. “Seçimler” başlığı altında öncelikle, seçme hakkı ve tarihsel gelişimi ele alınacak; sınırlı oy ve genel oy uygulamaları açıklanacaktır. Bu başlık altında seçme hakkının demokratik ilkeleri de açıklanacaktır. Bir sonraki başlık altında temel seçim unsurları genel hatlarıyla açıklandıktan sonra, son başlık altında seçme yöntemleri incelenecektir. Seçme yöntemleri, ikinci bölümü anlayabilmek için önemlidir. Çünkü her seçim sisteminin kendisine özgü seçme yöntemleri bulunmaktadır.

I. DEMOKRASİ

A. DEMOKRASİNİN TANIMI

Bugüne kadar pek çok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımı yapılan demokrasi kavramı, terim olarak Yunancadaki “*demos*” (halk) ve “*kratos*” (iktidar) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuş, “halkın iktidarı” anlamına gelen bir sözcüktür³. Demokrasi sözcük anlamı olarak halkın iktidarı veya halkın kendi

³ Mehmet AKAD/Bihterin VURAL DİNÇKOL, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2013, s. 332.

kendini yönetmesi anlamına gelir. Ancak, demokrasi konusunda kesin bir görüş birliği de bulunmamaktadır. Zira günümüzde birbirinden çok farklı rejimler dahi kendilerine “demokratik” demektedirler⁴.

Biraz önce de söylediğimiz üzere, demokrasi üzerine söylenmiş birçok söz, yapılmış birçok tanım bulunmaktadır. Kanaatimizce bunlar arasında en sade ve öz tanımı eski ABD başkanlarından Abraham Lincoln 1864 yılında verdiği bir söylevde yapmıştır: “*Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi*”⁵.

B. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Demokrasi kavramının yaklaşık yirmi beş asırlık uzun bir geçmişi olmasına rağmen, demokrasinin tarihsel gelişimi oldukça inişli çıkışlı olmuştur. İlk olarak Eski Çağ’da Atina şehir devletlerinde kısmen uygulanan “demokrasi”, daha sonra Yeni Çağ’da tekrar hâkim siyasal doktrin olana kadar, Orta Çağ boyunca uzun bir süre etkili olamamıştır⁶. Dahl, demokrasinin buharlı makineler gibi tek seferde icat edilmediğini söyler⁷.

Günümüz anlamında demokrasiye ulaşabilmek için uzun mücadeleler verilmiştir. Aydınlanma Çağı, Fransız İhtilali ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı başta olmak üzere bazı önemli olayların sonuçları da demokrasi kavramının şekillenmesinde önemli rol oynamış, tarihi bir arka plan oluşturmuştur⁸. Amerikan (1776) ve Fransız (1789) devrimlerinin ardından Batı’da 19’uncu yüzyılda demokratik mücadeleler hız kazanmıştır. Ancak bu süreç uzun sürmemiş ve 20’nci yüzyılın başlarında devletlerin demokratik rejimlerden uzaklaşarak totaliter ve otoriter rejimlere yöneldiği görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise özellikle Batı’da insan haklarına verilen değer artmış ve bununla paralel pek çok rejimde demokrasi hâkim siyasal doktrin haline gelmiştir.

⁴ Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2013, s. 23.

⁵ Şeref İBA, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2008, s. 81.

⁶ Mustafa ERDOĞAN, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2011, s. 103.

⁷ Robert A. DAHL, **Demokrasi Üzerine**, (çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2010, s. 17.

⁸ Şafak URAL, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **AÜİFD**, c. 40, S. 1, Ankara, 1999, s. 451.

C. DEMOKRASİ TÜRLERİ

Demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran temel ölçüt, egemenliğin sahibinin kim olduğu sorusuna verdiği cevaptır⁹. Demokrasilerde egemenlik halka ya da millete aittir. Demokrasinin, egemenliğin kullanılması bakımından, farklı türleri vardır. Bunlar: Doğrudan demokrasi, yarı-doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi.

1. Doğrudan Demokrasi

Demokratik bir yönetimde halk, doğrudan doğruya veya temsilcileri aracılığıyla yönetime katılmaktadır. Halkın yönetime doğrudan katıldığı demokrasi türüne “doğrudan demokrasi” denir¹⁰. Daha geniş bir anlatımla, kamu ile ilgili tüm kararların doğrudan halk tarafından alındığı ve yürütüldüğü demokrasi türüdür. Yani, kanunları yapan da onları yürütecek olan da halktır¹¹.

Doğrudan demokrasiye ilk olarak Antik Çağ’da Yunan sitelerinde rastlanır. Ancak Atina’da uygulanan tam olarak doğrudan demokrasi modeli değildir. Çünkü Atina’da toplumun önemli bir kesimini oluşturan kölelerin ve yabancıların oy hakkı yoktur¹². Günümüzde doğrudan demokrasi sadece İsviçre’nin birkaç kantonunda uygulanmaktadır¹³.

2. Yarı-Doğrudan Demokrasi

Egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilciler arasında paylaştırıldığı bu demokrasi türünde, bazı önemli konularda karar alma mekanizması doğrudan halk olmaktadır. İstisnaları olmakla birlikte, kural olarak yönetimde söz sahibi olan halk

⁹ İbrahim Ö. KABOĞLU, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, Legal Yayıncılık, 8. Baskı, İstanbul, 2012, s. 185.

¹⁰ Hasanal TUNÇ, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 12, S. 1-2, Ankara, 2008, s. 1117.

¹¹ ERDOĞAN, 2011, s. 109.

¹² Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (Cilt I)**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2011, s. 656.

¹³ Doğrudan demokrasi uygulanan az sayıda yerlerden biri olan İsviçre’nin Glarus Kantonunun 2010 yılında nüfusu 39,593’tür <http://www.citypopulation.de/php/switzerland-glarus.php> (E.T. 08.10.2014). 2000 yılına ait nüfus verilerine göre, Kanton 4379 nüfuslu Glarus kasabası ve 26 köyden oluşan bir dağ kantonudur. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F766.php> (E.T. 08.10.2014).

tarafından seçilen temsilcilerdir¹⁴. Yarı-doğrudan demokrasilerde halk çeşitli uygulamalarla yönetime katılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanları “referandum”, “halk vetosu”, “halk teşebbüsü” ve “temsilcilerin azli”dir¹⁵. Yarı-doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanımının esasen temsilcilere bırakılması sebebiyle temsili demokrasiye; referandum gibi vasıtalarla egemenliğin halk tarafından direkt kullanabilmesi imkânı verdiği için de doğrudan demokrasiye benzemektedir.

3. Temsili Demokrasi

Egemenliğin halkın kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanıldığı demokrasi türüdür¹⁶. Bu yönetim biçiminde egemenliğin asıl sahibi halk olup, halk bu yetkisini bizzat kendi seçtiği temsilcilere devretmektedir¹⁷. Temsili demokraside halk, belirli aralıklarla yapılan seçimlerde iktidar için yarışan kadrolar arasından bir seçim yapar. Bu seçim neticesinde, halkın vekili olarak seçimleri kazanan temsilciler halk adına devleti yönetirler¹⁸. Yapılan bu seçimlerde elbette tüm kadrolar temsilcilik sıfatını kazanamayacaktır. Seçim sonucunda yarışan parti veya kişilerden biri veya bir kısmı iktidara gelirken, bir kısmı da azınlıkta kalacaktır. Çoğulcu demokrasi anlayışında, azınlıkta kalan kesimin hakları gözetilirken; çoğunlukçu demokrasi anlayışına göre çoğunluk iradesi hiçbir zaman yanılmaz ve bu sebeple azınlıkta kalan kesimin görüşleri her zaman yanlıştır¹⁹.

Temsili demokrasi milli egemenlik anlayışına da dayanır. Bu anlayışa göre, egemenliğin tek gerçek sahibi millettir²⁰. Millet yalnızca belirli bir dönemde yaşayan halkı değil, geçmiş ve gelecek nesilleri de kapsar²¹. Millet, kendini oluşturan bireylerin dışında, ayrı bir manevi varlığa sahiptir²². Bu nedenle de milletin

¹⁴ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, Beta, 16. Baskı, İstanbul, 2013, s. 287.

¹⁵ Bu uygulamalarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. GÖZLER, s. 680-688; GÖZÜBÜYÜK, s. 76-77; KABOĞLU, s. 195-200; TEZİÇ, 2013, s. 287-294.

¹⁶ TUNÇ, s. 1117.

¹⁷ Gözler bu yetki devrini “egemenliğin devri”-“egemenliğin kullanılmasının devri” olarak adlandırmaktadır. GÖZLER, s. 665.

¹⁸ Şükrü KARATEPE, **Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s. 184.

¹⁹ Yusuf Şevki HAKYEMEZ, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **AÜHFD**, c. 52, S. 4, Ankara, 2003, s. 75.

²⁰ TEZİÇ, 2013, s. 110.

²¹ Saim SEZEN, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000, s. 39.

²² TEZİÇ, 2013, s. 111.

kendiliğinden iradesini açıklaması beklenemez. Milletir iradesini açıklayacak olanlar milletir temsilcileridir. Dolayısıyla milli egemenlik anlayışı sürekli olarak temsil düşüncesine dayanır. Günümüzde demokrasi işlerliğini temsil (temsiliyet) kavramı sayesinde sağlayabilmektedir.

II. TEMSİL KAVRAMI

Bir hukuki işlem kural olarak o işlemi yapan kişi hakkında hüküm ve sonuç doğurur. Ancak bazen hukuki ve maddi engeller yüzünden kişi kendi hukuki işlemlerini yapamayabilir. Bu durumda hukuki işlem “temsilci” adı verilen başka bir kişi tarafından yapılır²³. Kişi ile temsilcisi arasındaki ilişki bizi temsil kavramına götürür. “Temsil”, Arapça bir sözcük olan “misal” sözcüğünden türetilmiştir. Bu bakımdan temsilci bir anlamda asıl kişinin örneğidir. Yani onun yerine konulan kişidir²⁴.

Temsil kavramı özel hukuk alanında doğmuş ve daha sonra kamu hukukuna geçmiş bir kavramdır. Özel hukukta temsil, “*bir kimsenin hüküm ve sonuçları başka bir kişinin hukuk alanında doğmak üzere o kişinin ad ve hesabına hukuki işlem yapma yetkisi*” olarak tanımlanmaktadır²⁵.

Temsil kavramının tarihsel gelişimi incelendiğinde, ilk dönemlerde özel hukuktaki anlamıyla kullanıldığını görmekteyiz. Fransız İhtilali ile beraber ortaya çıkan kamu hukuku alanındaki temsil ise, egemenliğin asıl sahibi olan milletir “*kanun yapma ve önemli siyasi kararları alma yetkisini*”²⁶ “milletvekili” veya “parlamentar” olarak da adlandırılan temsilcilere vermesidir.

Temsilci ile temsil olunan arasındaki ilişki özel hukukta taraflar arasında yapılan sözleşme ile veya kanun tarafından belirlenebilirken²⁷; kamu hukukundaki temsilde bu ilişki anayasa, kanun, yönetmelik gibi düzenleyici normlarla belirlenir. Özel hukukta, temsilci ile temsil olunan arasındaki ilişki bir nevi vekâlet

²³ Fikret EREN, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, 16. Baskı, Ankara, 2014, s. 424.

²⁴ SEZEN, s. 41.

²⁵ EREN, s. 424.

²⁶ KARATEPE, s. 185.

²⁷ GÖZLER, s. 668.

sözleşmesine dayanmaktadır²⁸. Kamu hukukundaki temsil de, özel hukuktaki gibi taraflar (temsilci ve temsil olunan) arasında kanundan doğan bir vekâlet sözleşmesine dayanmaktadır. Temsilin hukuki ve siyasi olmak üzere iki farklı görünümü vardır.

A. HUKUKSAL TEMSİL

Hukuksal temsilde, temsilci ile temsil olunan arasında “vekâlet” adı verilen hukuki bir ilişki vardır²⁹. Bu ilişki çerçevesinde temsilci, temsil olunanın verdiği talimatları gerçekleştirmek üzere gerekli hukuki işlemleri yapmakla yükümlüdür³⁰. Yetkisinin dışına çıkmadığı sürece temsilcinin yaptığı işlemler temsil olunan tarafından yapılmış gibi hüküm ve sonuç doğurur³¹. Vekâlet ilişkisinin geçerli olduğu süre boyunca temsil olunan, işi bizzat kendisi de yapabilir³².

Temsil olunan dilediği kişiyi temsilci seçmekte serbesttir. Temsilcinin başlıca görevleri ise temsil olunanı özel ya da kamu hukuku bağlamında korumak, savunmak ve kişisel işlerini yürütmektir³³. Temsilci eğer anlaşmanın sınırları (yetkisi) dışına çıkarak bir işlem yapmış ise, bu işlem ancak temsil olunanın onaylaması halinde geçerli olur. Aksi halde geçersiz olacaktır³⁴. Temsilci (vekil), temsil olunan adına ve hesabına yaptığı işlemler neticesinde uğradığı zararların karşılığını temsil olunandan (müvekkilinden) isteyebilir. Temsil olunan da, temsilciyi dilediği zaman görevden alabilme yetkisine haizdir³⁵.

²⁸ EREN, s. 439.

²⁹ Cengiz ARIKAN, **Türk Anayasa Hukukunda Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 73.

³⁰ Oya ARASLI, **Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı**, AÜHF Yayınları, No: 311, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 10.

³¹ Fahir ARMAOĞLU, **Seçim Sistemleri**, Güney Matbaası, Ankara, 1953, s. 8.

³² EREN, s. 426.

³³ SEZEN, s. 41.

³⁴ 11.1.2011 tarih ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu m. 46-47. RG. 4.2.2011, S. 27836.

³⁵ Hukuksal (özel hukuk bakımından) temsil ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Turhan ESENER, **Mukayeseli Hukuk ve Hususiyle Türk-İsviçre Borçlar Hukuku Bakımından Selahiyete Müstenit Temsil**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 150, Ankara, 1961.

B. SİYASAL TEMSİL

Özel hukukun bir müessesesi olarak doğan temsil kavramının kamu hukukundaki kullanımı Roma İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Bugün siyasal anlamda kullanılan temsil kavramının kökeni Romalıların kullandığı “*repraesentare*” sözcüğüne dayanmaktadır. Günümüzde “temsilci” anlamına gelen bu sözcük ilk dönemlerde çok daha farklı bir anlamda kullanılmaktaydı³⁶. Sözcüğün günümüz anlamında kullanımına ise Batı'da 13'üncü yüzyılda rastlanmaktadır³⁷.

Siyasal temsil kavramı kamusal bir göreve ilişkindir. Siyasal temsil müessesesi doğrudan demokrasilerde görülmez. Çünkü doğrudan demokrasilerde karar alma mercii doğrudan halk olduğu için temsilcilere ihtiyaç duyulmaz³⁸. Doğrudan demokrasinin aksine, temsili demokraside halk siyasal kararların alınmasına belirli aralıklarla seçtiği temsilcileri aracılığıyla katılır. Siyasal temsilde temsil ilişkisi; temsil olunan ve yönetilen konumunda olan halk ile halkın seçtiği ve yönetici konumunda olan temsilciler arasında kurulan bir ilişkidir³⁹.

Siyasal temsil anlayışı da, tıpkı hukuki temsil anlayışı gibi temsil olunan (yani seçmen) ile temsilci arasında bir nevi vekâlet anlayışına dayanmaktadır⁴⁰. Temsilci ile temsil olunan arasındaki vekâlet ilişkisi özel hukukta emredici nitelik taşıırken, kamu hukukunda bu ilişki emredici nitelikte olabileceği gibi temsili nitelikte de olabilir.

³⁶ Daha önce olmayan bir şeyin yazılı olarak ortaya konması veya bir soyutlamanın bir nesnede somut hale gelmesi (örneğin, insan yüzünde veya bir heykelde sevinç, üzüntü, cesaret vb. duyguların somutlaşması gibi). Birsen ÖRS, “Siyasal Temsil”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 35, İstanbul, 2006, s. 2.

³⁷ ÖRS, s. 2.

³⁸ SEZEN, s. 42.

³⁹ Hakkı KIZILOLUK, **Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 12.

⁴⁰ ARASLI, s. 11-12.

1. Emredici Vekâlet Anlayışı

Siyasal temsilcilerin ancak kendi seçmenlerinin talimatları çerçevesinde hareket edebileceğini öngören vekâlet anlayışıdır⁴¹. J. J. Rousseau “Toplum Sözleşmesi” isimli kitabında,

“Egemenlik hangi nedenlerinden ötürü başkasına aktarılamazsa, yine aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik başlıca genel isteme dayanır, genel istemse temsil olunamaz; ya genel istemdir, ya değildir. İkinin ortası olamaz. Buna göre, milletvekilleri milletin temsilcisi değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz”⁴²

ifadeleriyle aslında emredici vekâleti açıklamaktadır. Rousseau’nun da ifade ettiği üzere, emredici vekâlet anlayışına göre temsil olunanlar (seçmenler, halk) temsilcilere emredici isteklerde bulunabilirler. Emredici vekâlette temsilciler, milletin değil, kendilerini seçenlerin vekilidir. Temsilciler, her zaman seçmenlerin denetimi altındadırlar. Seçmenlerin temsilcileri görevden uzaklaştırma ve azletme yetkileri vardır⁴³.

Emredici vekâlet anlayışı, uygulamada özellikle yasama konularında sıkıntılara sebep olmaktadır. Temsilciler bütün konularda seçmenlerin düşüncelerine ulaşamaz. Ayrıca zamanla ortaya çıkan yeni ve öngörülemeyen konularda da temsilcilerin seçtikleri bölgeye gidip seçmenlerin düşüncelerine ulaşması ciddi zorluklara sebep olabilir⁴⁴.

⁴¹ Sedat ÇAL, “Demokrasi ve Hukuk Üzerine”, **Zabunoğlu Armağanı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 316, Ankara, 2011, s. 269.

⁴² J. J. ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, (çev.: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2012, s. 90.

⁴³ TEZİÇ, 2013, s. 115-116.

⁴⁴ ARASLI, s. 13.

Emredici vekâlet hakkında yapılan eleştirilerden hemen hepsi milli egemenlik ilkesi ile bağdaşmamasından kaynaklanmaktadır⁴⁵. Tüm bu sebeplerden dolayı emredici vekâlet uygulaması terk edilip, yerine milli egemenlik ilkesinin büyük oranda etkili olduğu yeni bir vekâlet anlayışı benimsenmiştir⁴⁶.

2. Temsili Vekâlet Anlayışı

1789 Fransız İhtilalı'ndan bu yana temsili demokrasilerde emredici vekâlet anlayışı, yerini temsili vekâlet anlayışına bırakmıştır⁴⁷. Bu anlayışa göre vekâlet, temsilcilere (milletvekili/parlamentar) her bir seçmen veya seçim çevresi için ayrı ayrı değil; tüm milleti temsil etmek üzere oluşturduğu organa veya parlamentoya verilmiştir⁴⁸. Temsili vekâlet anlayışına göre, temsilciler yönetime ilişkin konularda seçmenlerin düşünceleriyle bağlı olmayıp kendi düşüncelerine göre karar verirler⁴⁹. Temsilcilerin verdikleri kararların sonucunda seçmenlere karşı herhangi bir hukuki sorumlulukları yoktur⁵⁰.

Türk Anayasa Hukukunda da temsili vekâlet anlayışı benimsenmiştir. 1982 Anayasasının “milletin temsili” başlıklı 80'inci maddesine göre: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler. Bu ilke doğrultusunda, milletvekillerinin yasama döneminde seçmenler tarafından azledilemeyeceği ve seçmenlerin milletvekillerine hukuken bağlayıcı talimatlarda bulunamayacağı anlamı çıkarılabilir⁵¹. Bu vekâlet anlayışı ilk Osmanlı-Türk Anayasası olan 1876 Anayasası (Kanun-u Esasi) ile benimsenmiş olup

⁴⁵ Milli egemenlik ilkesine göre, egemenlik bölünemez ve milletin tamamına aittir. Emredici vekâlette olduğu gibi temsilciler sadece kendilerini seçenlerin değil, tüm milletin temsilcileridir. Konunun tarihsel gelişimi için bkz. Emrah BERİŞ, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *AÜSBFD*, c. 17, S. 2, Ankara, 2008, s. 55-80.

⁴⁶ ARIKAN, s. 73.

⁴⁷ GÖZLER, s. 674.

⁴⁸ TEZİÇ, 2013, s. 276.

⁴⁹ ARASLI, s. 13.

⁵⁰ Ancak siyasi sorumlulukları vardır. Zira belirli aralıklarla gerçekleşen seçimlerde seçmen iradesi ile göreve gelmektedirler.

⁵¹ Ergun ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2013, s. 291.

(m. 71); ardından 1921 (m. 5/son,) 1924 (m. 13/4) ve 1961 (m. 76) Anayasalarında da benimsenmiştir⁵².

Anayasa Mahkemesi TBMM üyelerinin illere göre ayrılmış seçim çevrelerinden seçilerek belirlenmesini temsili vekâlet anlayışına aykırı bulmamaktadır. Mahkeme, milletvekillerinin farklı seçim çevrelerinden TBMM üyeliğine geleceklerini, ancak yere ve seçmene bağımlı olmadan tüm milleti temsil edeceklerini belirtmektedir. Mahkeme kararını,

“Seçimde aranan bölge ve seçmen ölçüsü, seçim sonrasında ulus boyutuna dönüşmektedir. Bu açılım ‘temsili’ ilkesine uygun bir oluşumdur. Yasama organında sınırsız bir çalışma yapma ve ulusal egemenliği yasama alanında kullanma, ulus adına davranma, ulusu temsil etmekle olanaklıdır. Ancak, bu durum seçilmede bölge bağı, seçildiği bölge milletvekili olarak çağrılmasını etkilememekte ve engellemektedir”

gerekçesine dayanarak vermiştir⁵³.

Her iki vekâlet anlayışının uygulamada getirdiği sıkıntılar olmakla beraber; bugün demokratik ülkelerin tamamında temsili vekâlet anlayışı benimsenmiştir⁵⁴. Temsili vekâlet anlayışı uygulamada daha pratik gözükse de, demokrasinin uygulanabilirliği açısından sıkıntılar doğurabilir. Bunun önüne geçmek için ise, temsilcilerin egemenliğin asıl sahibinin millet olduğunu unutmaması gerekmektedir.

⁵² Cevdet ATAY, **Karşılaştırmalı Türk Anayasaları (Değişme ve Gelişme)**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997, s. 84-85.

⁵³ AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995.

⁵⁴ GÖZLER, s. 672.

III. TEMSİLCİLERİ BELİRLEME YÖNTEMİ: SEÇİMLER

A. SEÇİM OLGUSU

Temsili demokrasi, yöneticilerin (temsilcilerin) yönetilenler (temsil olunanlar) tarafından hür ve dürüst seçimlerle belirlendiği bir yönetim şeklidir⁵⁵. Demokrasilerde yöneticiler, otoritelerini ve meşruiyetlerini kazandıkları hür ve dürüst seçimlerden alırlar. Karamustafaoğlu'nun şu sözleri kanaatimizce, bu durumu açıklayan en sade ve öz ifadelerdir: “*Demokratik iktidar zora değil, oya dayanan iktidardır*”⁵⁶.

Geniş anlamda seçim kavramı birden çok seçenek arasında yapılan tercih anlamına gelmektedir. Bu anlamda günlük hayatımızda aldığımız kararlar farklı seçenekler arasından yaptığımız tercihlerin bir sonucudur⁵⁷. Fakat çalışmamız boyunca da kullanacağımız bir anayasa hukuku ve siyaset bilimi terimi olarak “seçim”, belirli bir süre için siyasal iktidara muvafakat vermek veya daha önce verilen muvafakati yenilemek ya da bunu büsbütün geri çekme fırsatını veren hukuki ve siyasal bir araç olarak tanımlanabilir⁵⁸.

Temsili demokrasilerde “olmazsa olmaz” unsurların en başında seçimler gelir. Siyasal temsilin mekanizması olan seçimler, insanların birbirlerini vatandaş olarak eşit görmelerinde ve siyasal bütünleşmede kilit roller üstlenir⁵⁹. Seçimler, demokratik bir düzenin varlığı için zorunludur, ancak tek başına yeterli değildir⁶⁰. Vatandaşların seçimlere katılabilmelerine imkân sağlayan temel hak, seçme hakkıdır.

⁵⁵ Bülent TANÖR/Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta, 13. Bası, İstanbul, 2013, s. 215.

⁵⁶ Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, AÜHF Yayınları, No: 262, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. XIII.

⁵⁷ Hikmet Sami TÜRK, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 76.

⁵⁸ KARAMUSTAFAOĞLU, s. XIV.

⁵⁹ İBA, s. 183.

⁶⁰ TEZİÇ, 2013, s. 296.

Bir seçimin demokratikliği ise seçimlere katılan vatandaşlara tanınan seçme hakkının kapsamı ile doğru orantılıdır⁶¹.

B. SEÇME HAKKI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Seçme Hakkı

İnsanlar vatandaşı oldukları ülkenin yönetimine seçme ve seçilme hakkına sahip olarak katılabilirler. Bugün bu hak sadece demokratik ülkelerin anayasalarında değil, uluslar arası beyanname ve antlaşmalarla da güvence altına alınmıştır⁶². Seçme hakkı, seçmenlere temsilcilerinin kimler olacağını belirleme ve kendilerini yönetecek kişileri seçebilme imkânı verir. Seçme hakkının mütemmim cüzü (bütünleyici parçası) diyebileceğimiz bir diğer temel hak ise seçilme hakkıdır. Seçilme hakkı ise kişilere, devlet yönetimine katılabilme imkânı tanır.

2. Seçme Hakkının Tarihsel Gelişimi

Seçme hakkı, tarihsel olarak demokratikleşme, anayasalaşma, örgütlenme ve partileşme süreçleriyle doğru oranda gelişim göstermiştir. Seçme hakkının bugünkü halini alması, yani demokratik nitelik kazanması hayli uzun bir zaman almıştır⁶³. Seçme hakkının tarihsel gelişimi incelendiğinde seçmenlik sıfatı ilk başlarda sınırlı

⁶¹ Türk anayasal tarihinde durum dönemlere göre farklılık göstermiştir. 1982 Anayasası 67'inci maddesinin ilk fıkrasında seçme ve seçilme hakkının tüm vatandaşlara ait bir hak olduğu belirtildikten sonra, devam eden fıkralarında bu hakkın kullanımı ve kapsamını açıklamıştır. 1961 Anayasasının 55'inci maddesinde de, 1982 Anayasası ile paralel bir düzenleme bulunmaktadır. 1924 Anayasası döneminde ise bu hak pek çok değişikliğe uğramıştır. 1924 Anayasasının ilk haline göre, bu hak sadece erkeklere verilmiştir. Daha sonra 1934 yılında 2599 sayılı Kanunla, 1924 Anayasasının 10'uncu maddesi değiştirilerek kadınlara da bu hak tanınmıştır. Geçiş döneminin ihtiyaçları için hazırlanan ve gerçek bir anayasa sistematiğinden uzak olan 1921 Anayasası ise 4'üncü maddesinde milletvekillerinin vilayet seçim çevrelerinden seçileceğini belirtmekle yetinmiş, bunun dışında herhangi bir düzenleme yapmamıştır. İlk Osmanlı-Türk Anayasası olan 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin ilk halinde seçme seçilme hakları açıkça düzenlenmemiştir. Ancak Anayasanın 65-69'uncu maddeleri arasında seçim ve temsil ilkelerine yer verilmiştir. Kanun-u Esasi'nin 1908 tarihli değişikliğinde de bu maddelerde bir değişiklik yapılmamıştır. Bu Anayasa'da düzenlemenin kanunla yapılacağı belirtilmiştir (m. 66).

⁶² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 21/3 hükmüne göre: Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

⁶³ Hasan BURAN, *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 23.

tutulmuş, seçmen olabilmek için belirli şartlar aranmıştır. Söz konusu sınırlamalar zamanla kaldırılarak genel oy sistemine ulaşılmıştır.

a) Sınırlı Oy

Sınırlı oy, seçme hakkının sadece belirli şartları taşıyan kişilere tanınmasıdır⁶⁴. Kişilere seçme hakkını tanıyan bu şartlar zamana ve uygulamalara göre farklılık göstermektedir. Bunlar:

(1) Sınıfa Bağlı Oy Hakkı

Günümüz toplumlarında, insanlar arasında hukuksal olarak bir sınıf ayrımı yapılmasa da; sosyal, kültürel ve ekonomik olarak gizli bir sınıf ayrımı yapılmaktadır. Geçmişte ise toplumu sınıflara ayırma anlayışı alenen yapılabiliyordu⁶⁵. Demokrasinin doğduğu yer olarak bilinen Atina'da dahi sınıf ayrımı vardı. Roma'da ve Asya'da köle kavramı yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Batı'da bu anlayışa karşı zamanla eleştiriler doğmuştur. 18'inci yüzyıl düşünürlerinden Montesquieu "*İnsanlar elbette ki doğuştan eşittirler ama öyle kalmaları imkânsızdır. Toplum onlara bu eşitliği kaybettirirse de, sonradan kanunlar yeniden eşitliğe ulaştırır onları*" sözleriyle eşitlik ilkesine vurgu yapmıştır⁶⁶.

Batı'da 19'uncu yüzyıl sonlarına kadar, topluma egemen olan sınıflar seçme ve seçilme hakkını kendilerine tanınmış bir ayrıcalık olarak görmekteydi⁶⁷. Ortaçağ Avrupa'sında toplumun en üst tabakasını din adamları oluşturuyordu. Din adamlarından sonra ise toprak sahipleri geliyordu. O dönemlerde kişinin gelir ve servet düzeyi, sınıfını belirleyen en önemli etkenlerdi. Sınırlı oy'un uygulandığı bu zamanlarda her sınıf kendi temsilcisini seçerdi.

⁶⁴ Attila ÖZER, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Turhan Kitabevi, 4. Bası, Ankara, 2010, s. 261; GÖZLER, s. 702; GÖZÜBÜYÜK, s. 88; İsmet GİRİTLİ/Jale SARMAŞIK, **Anayasa Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 48; KARAMUSTAFAOĞLU, s. 4; ÖZBUDUN, 2013, s. 89; SEZEN, s. 72; TEZİÇ, 2013, s. 297;

⁶⁵ BURAN, s. 26-27.

⁶⁶ Charles Louis de Secondat Baron de MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu Üzerine**, (çev.: Fehmi Baldaş), Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014, s. 136.

⁶⁷ TEZİÇ, 2013, s. 297.

(2) Servete Bağlı Oy Hakkı

Sınırlı oyun en eski uygulamalarından biridir. Buna göre, seçmen olabilmek için belirli bir servet düzeyine sahip olunmalıdır⁶⁸. İngiltere’de Kral VIII. Henry tarafından çıkarılan eski bir kanuna göre, ancak 40 şiling⁶⁹ geliri olan toprak sahiplerine oy hakkı tanınmıştı⁷⁰. 1876 tarihli Kanun-u Esasi döneminde yürürlüğe giren bir düzenlemeye göre⁷¹, birinci seçmen olabilmek için⁷² “az çok emlak sahibi olma” şartı aranıyordu. Bu uygulama Cumhuriyet dönemi ile terk edilmiştir.

(3) Vergiye Bağlı Oy Hakkı

Buna göre, seçmen olabilmek için devlete belirli miktarda vergi ödenmesi gerekmektedir⁷³. Fransa’da 1791 Anayasası’na göre, vatandaşların seçmen olabilmesi için devlete en az üç iş günü vergi ödemeleri gerekiyordu⁷⁴. 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-u Muvakkatine göre de seçmen olabilmek için devlete vergi verme şartı getirilmişti. 23 Nisan 1920’de açılan 1. BMM, 1923 yılında seçim kanunlarında değişiklik yapmış ve seçmen olabilmek için vergi ödeme şartını kaldırmıştır⁷⁵.

(4) Yeteneğe Bağlı Oy Hakkı

Buna göre, seçmen olabilmek için siyaset ve yönetimle ilgili konularda bilgi ve deneyim sahibi olunması ve başarılı olma şartları aranmaktadır⁷⁶. Bu da daha çok

⁶⁸ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 6.

⁶⁹ O dönem İngiltere’de kullanılan para birimlerinden biri.

⁷⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 7.

⁷¹ 28 Ekim 1876 tarihli Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate.

⁷² 1876 Anayasası döneminde seçimlerin çift dereceli yapılması öngörülmüştü. Osmanlı halkı “müntehib-i sani” denilen ikinci seçmenleri seçiyor; ikinci seçmenler de mebusları belirliyordu.

⁷³ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 10.

⁷⁴ TEZİÇ, 2013, s. 297. Gözler ise aynı konuda “üç iş günü” yerine “üç altın-franklık” ifadesini kullanmaktadır. GÖZLER, s. 703.

⁷⁵ Kenan OLGUN, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 27, S. 79, Ankara, 2011, s. 11.

⁷⁶ BURAN, s. 30.

vatandaşların eğitim seviyesi ile alakalıdır. Buna göre seçmen olabilmek için belirli bir eğitim-öğrenim düzeyinde olmak gerekmektedir⁷⁷.

Yeteneğe bağlı oy, ABD’de 1960’lı yıllara kadar özellikle güney eyaletlerinde uygulanmıştır. Buna göre seçmen olabilmek için kişilerin “*literacy test*” denilen anayasal bilgilerin sınıandığı bir sınavı geçmeleri gerekiyordu. Bu durum özellikle okuma-yazma bilmeyen siyahî vatandaşlar için adaletsiz bir durum oluşturuyordu⁷⁸. 1961 Anayasası hazırlanırken seçmen olabilmek için belirli bir öğrenim düzeyine ulaşmış olma şartı aranması fikri tartışılmış, ancak devletin bu alandaki görevini ne derece yerine getirebildiği sorusuna olumlu cevap verilemediği için, böyle bir düzenleme Anayasa’ya konulmamıştır⁷⁹.

(5) Cinsiyete Bağlı Oy Hakkı

Cinsiyete bağlı oy hakkında, kadınlara birtakım geleneksel düşünce ve duyguların etkisiyle seçme hakkı tanınmamaktadır⁸⁰. 20’inci yüzyılın ilk yarısına kadar pek çok Avrupa ülkesinde dahi kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamıştır. Bu durumun en önemli sebebi ise, siyasetin erkeklere özgü bir faaliyet olduğu ve kadının yerinin ancak aile yuvası olabileceği anlayışıdır⁸¹. Oysa Cinsiyet gibi doğal bir olgu hiçbir siyasal ve sosyal eşitsizliklere sebep olmamalıdır.

Sınırlı oy’un en yaygın türü olan bu anlayışın kökenleri demokrasinin doğuşuna kadar dayanır. Seçmen olabilmek için erkek olma şartının arandığı bu anlayış tüm dünyada uzun bir süre hüküm sürmüştür. Ancak 20’inci yüzyıl ile birlikte bu anlayış terk edilmeye başlanmış ve kadınlar siyaset arenasında baş göstermeye başlamışlardır. Bugün, özellikle Batılı ülkelerde kadınların siyasette daha

⁷⁷ TEZİÇ, 2013, s. 298.

⁷⁸ Eric Olin WRIGHT/Joel ROGERS, **American Society: How It Really Works**, W.W. Norton & Company, New York, 2010, 17. Bölüm, s. 1 (17. Bölüm: Elections and Voting).

Kitabın tüm bölümlerine ulaşmak için:

<http://www.ssc.wisc.edu/~wright/ContemporaryAmericanSociety.htm> (E.T. 14.10.2014).

⁷⁹ TEZİÇ, 2013, s. 298.

⁸⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 21.

⁸¹ TEZİÇ, 2013, s. 299.

etkin olabilmeleri için pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Bu da bu gelişimin hala devam ettiğinin bir göstergesidir⁸².

1789 tarihli Fransız İhtilalı'nın ardından kadınların hak arama mücadelesi artmış ve aynı yıl Fransa'da Kral'a verilen bir dilekçe ile kadınlara oy hakkı talep edilmiştir⁸³. Ancak bu talepler yanıt bulamamıştır. Kadınlara seçme hakkı tanıyan ilk ülke 1893 yılında Yeni Zelanda olmuştur. Ancak bundan daha önce 1869 yılında ABD'nin Wyoming Eyaleti'nde kadınlara seçme hakkı tanınmıştır⁸⁴.

Türkiye'de ise kadınların siyaset arenasına girebilmelerine imkân tanıyan ilk gelişme 1930 yılında olmuştur. 14 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanununda seçme ve seçilme hakkını kullanabilmek için "Türk olmak" şartı konulmuş ve böylelikle kadınların seçimlere katılabilmelerinin önü açılmıştır⁸⁵. Yine 1933 yılında Köy Kanununda yapılan değişikliklerle kadınlara köy ihtiyar heyeti ve muhtarlık seçimlerinde seçimlere katılma hakkı verilmiştir⁸⁶. Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkını tam olarak elde edebilmeleri ise ancak 1934 yılında mümkün olmuştur⁸⁷.

(6) Irka Bağlı Oy Hakkı

Buna göre, seçmen olabilmek için belirli bir ırka veya etnik kökene mensup olma şartı aranmaktadır⁸⁸. Irk kavramının biri dar, diğeri geniş anlamda olmak üzere iki farklı anlamı vardır. Dar anlamda ırk, insanların ulus düzeyinde ayrıma tabi tutularak oluşan sınıflara denir (örneğin Türk ırkı, Japon ırkı, İngiliz ırkı gibi). Geniş

⁸² Türkiye'de 2015 genel seçimleri öncesinde siyasi partilerin büyük bir kısmı milletvekilliği aday adaylığı başvuru ücretini kadınlar için daha düşük tutmaktadır.
<http://www.aa.com.tr/tr/politika/463851--partilerde-secim-hazirliklari> (E.T. 29.3.2015).

⁸³ Belkıs KONAN, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", **AÜHFD**, c. 60, S. 1, Ankara, 2011, s. 160.

⁸⁴ SEZEN, s. 75.

⁸⁵ Nuray ÖZDEMİR, "Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar", **History Studies**, c. 6, S. 5, Ankara, 2014, s. 179.

⁸⁶ KONAN, s. 167.

⁸⁷ 1924 Anayasasının 10'uncu ve 11'inci maddelerinde 5.12.1934 tarih ve 2599 sayılı kanunla yapılan değişiklikle bu hak tanınmıştır (RG. 11.12.1934, S. 2877).

⁸⁸ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 39 vd.

anlamda ırk ise, insanların ten rengine göre ayrıma tabi tutularak oluşan sınıflara denir (örneğin siyahîler, Kızılderililer, beyazlar gibi)⁸⁹.

Almanya’da 15 Ekim 1935 yılında çıkarılan Nazi Vatandaşlık Kanunu (diğer adıyla Nurenberg Kanunları) ile Yahudilere ve Çinganelere seçme ve seçilme hakkı tanınmaması bu anlayışın bir tezahürüdür⁹⁰. Benzer bir durum da Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 1994 yılına kadar siyahî vatandaşlara oy hakkının tanınmamasıdır⁹¹. ABD’de 1965 yılına kadar güney eyaletlerinde uygulanan “*literacy test*”⁹² uygulamasının da bu kapsamda düşünülmesi mümkündür. Türkiye’de anayasa ve seçim kanunlarımızın hiçbirinde böyle bir düzenleme bulunmamaktadır⁹³.

b) Genel Oy

Genel oy seçme hakkının servet, eğitim, cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeksizin anayasa ve kanunlarda öngörülen şartları taşıyan herkese tanınmasıdır⁹⁴. Genel oy herkesin oy hakkına sahip olduğu anlamına gelmemelidir. Genel oy ilkesinde seçmen olabilmek için vatandaşlık, yaş, fiil ehliyetine sahip olma gibi birtakım şartlar aranmaktadır⁹⁵. Seçme yeterliliğine sahip olabilmek için aranan bu şartlar genel oy ilkesine aykırılık teşkil etmez. Bu şartlar oy hakkının sınırlandırılması amacıyla değil; aksine topluma yarar sağlaması için getirilmiştir⁹⁶.

Anayasa Mahkemesi de seçme hakkının şartlara bağlı bir hak olduğunu belirterek, seçmeyi ve seçilmeyi hiç bir zaman serbest bir faaliyet saymamış; tersine

⁸⁹ BURAN, s. 27.

⁹⁰ İlgili Kanun metnine ulaşmak için bkz. <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/English32.pdf> (E.T. 29.3.2015).

⁹¹ 1994 yılında yapılan ve tüm halkın katıldığı seçimlerde ise Güney Afrika devlet başkanlığı makamına siyahî bir isim seçilmiştir: Nelson Mandela. <http://www.nelsonmandela.org/content/page/biography> (E.T. 14.10.2014).

⁹² 1965 yılında Alabama eyaletinde yapılan bir “*literacy test*” sınavının soruları için bkz. http://www.ferris.edu/htmls/news/jimcrow/origins/images/al_literacy.pdf (E.T. 14.10.2014).

⁹³ 1982 Anayasası’nda da benimsenen, seçmen olabilmek için aranan “vatandaşlık şartı” genel oy ilkesine aykırılık teşkil etmemektedir ve ırka ayrımına bağlı oy kapsamında değerlendirilmemelidir. GÖZLER, s. 705.

⁹⁴ TEZİÇ, 2013, s. 301.

⁹⁵ GÖZLER, s. 701.

⁹⁶ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 166.

bunun bir takım koşullara uygun bulması gerektiğine ve koşulları da kanunun göstereceğine işaret etmiştir⁹⁷.

c) Genel Oya Göre Seçmen Olabilme Koşulları

Genel oy ilkesine göre seçmen olabilmek için, yani oy hakkına sahip olabilmek için belirli şartlar arandığını daha önce de söylemiştik. Bu şartları kendi arasında seçmenlerde bulunması gereken “olumlu şartlar” ve bulunmaması gereken “olumsuz şartlar” olmak üzere ikiye ayırabiliriz⁹⁸.

(1) Olumlu Şartlar

Seçmen olabilmek için aranan olumlu şartlar şunlardır: Vatandaşlık, yaş ve seçmen kütüğüne kayıtlı olmak.

i. Vatandaşlık

Vatandaşlık kavramı gerçek kişileri devlete bağlayan hukuki ve siyasi bağı ifade etmektedir⁹⁹. Temsili demokrasilerde egemenliğin kullanılma aracı olan seçme hakkının sadece vatandaşlara tanınması doğal karşılanmalıdır¹⁰⁰. 1982 Anayasası da “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür*” (m.66) dedikten sonra seçme ve seçilme hakkını kullanabilmek için vatandaşlık şartı aramıştır (m. 67). 1924 ve 1961 Anayasalarında da benzer bir hüküm vardır (1961 AY, m. 55; 1924 AY m. 10-11)¹⁰¹. 1876 Kanun-u Esasi ve dönemin seçim kanunlarında da seçme ve seçilebilme hakkını kullanabilmek için “*tebai devlet-i aliyeden olma*” şartı, yani vatandaşlık şartı aranmaktadır (1876 AY m. 68).

ii. Yaş

Hukuk düzeninde insanlar belli bir çağa ulaşmadıkça (yaşa erişmedikçe) birtakım hakları kullanamaz ve yükümleri yerine getiremezler. Gerek medeni

⁹⁷ AYM, E.N. 1963/171, K.N. 1965/13, R.G. 13.11.1965.

⁹⁸ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 166- 167.

⁹⁹ Vahit DOĞAN, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Seçkin Yayınevi, 10. Baskı, Ankara, 2010, s. 22.

¹⁰⁰ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 218.

¹⁰¹ Cevdet ATAY, s. 61-64.

hakların (evlenme, evlat edinme, dernek kurma vb.) gerekse de siyasi hakların kullanılmasında (askerlik, vergi, kamu hizmeti vb.) yaş esaslı şartlar getirilebilir¹⁰². Bunlardan bir diğeri seçme ve seçilme hakkıdır. Kişinin seçimler vasıtasıyla yönetime katılabilmesi için belirli bir olgunluğa erişmesi gerekmektedir. Buna “siyasi rüşt yaşı” da denir¹⁰³.

Seçmenlik yaşı ülkelere ve uygulamalara göre farklılık göstermektedir. Genellikle de, seçme hakkı elde etme yaşı seçilme hakkı elde etme yaşının daha altında olmaktadır¹⁰⁴. Günümüzde demokratik ülkelerin büyük çoğunluğunda seçmen yaşı 18 olarak düzenlenmiştir. Avusturya, Brezilya, Küba, Nikaragua ve Birleşik Krallığa bağlı bazı ada devletlerinde seçmen olabilme yaşı 16 iken; Endonezya, Sudan, Kuzey Kore ve Asya’daki bazı ada devletlerinde ise 17 olarak belirlenmiştir. Bazı Asya ve Afrika ülkelerinde ise bu sınır 20-21 yaş olarak belirlenmiştir¹⁰⁵. Türkiye’de 1982 Anayasasının ilk halinde seçmen olabilme yaşı 21 olarak düzenlenmişti (m. 67). 1987 yılında yapılan değişiklikle bu sınır 20 yaşına indirilmiştir. Yine 1995 yılında yapılan değişiklikle de bu sınır 18 yaşına indirilmiştir ve halen böyle uygulanmaktadır¹⁰⁶.

iii. Seçmen Kütüğüne Kayıtlı Olmak

Seçmen sıfatına sahip vatandaşların belirlenebilmesi için seçim öncesinde bütün bilgilerin resmi kayıtlara geçirilmesi seçimlerin düzenli ve adil işleyebilmesi için oldukça önemlidir¹⁰⁷. Seçimlerde ve halk oylamalarında sadece bu listelerde bulunan vatandaşlar oy kullanabilirler. Seçmen sıfatını taşımakla birlikte farklı sebeplerle bu listelerde isimleri olmayanlar oy kullanamazlar¹⁰⁸. 298 sayılı

¹⁰² KARAMUSTAFAOĞLU, s. 171.

¹⁰³ TEZİÇ, 2013, s. 302.

¹⁰⁴ BURAN, s. 33.

¹⁰⁵ Ülkelere göre seçmen olabilme yaşı için bkz. <http://chartsbin.com/view/re6> (E.T. 15.10.2014).

¹⁰⁶ Osmanlı-Türk Anayasaları ve seçim kanunlarında düzenlenen seçmen olabilme yaşı ilerleyen bölümlerde açıklanacaktır.

¹⁰⁷ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 219.

¹⁰⁸ GÖZLER, s. 700.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun¹⁰⁹ 28 ile 49'uncu maddeleri arasında seçmen kütükleri hakkında düzenlemeler mevcuttur.

Kanunlara uygun olarak seçmen olma şartlarını taşıyan vatandaşların belirlenmesini, seçmenlerin kolay, hızlı ve doğru bir şekilde oy vermesini, seçimlerin çabuk sonuçlanmasını, mükerrer oy kullanan seçmenlerin tespitini, vatandaşların görev ve sorumluluklarına uygun bir şekilde siyasal haklarını yüksek oranda kullanmalarını sağlayacak bilginin; toplanması, düzenlenmesi, saklanması, işlenmesi, kullanılabilir hale getirilmesi ve gerekli yerlere ulaştırılmasını ve dağıtımını sağlamak amacıyla (298 S.K. m. 29/1) Yüksek Seçim Kuruluna bağlı olarak Ankara'da bir "Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü" ile her ilçede "Seçmen Kütükleri Bürosu" kurulmuştur (298 S.K. m. 28/A).

(2) Olumsuz Şartlar

Seçmen olabilmek için kişilerde bulunmaması gereken olumsuz şartlar ülkelerin anayasa ve seçim kanunlarında düzenlenmektedir. Bunlardan en yaygın olanları ehliyetsizlik ve kamu hizmetlerinden yasaklı olmamaktır. Bunların yanı sıra bir de mesleklerinden dolayı seçme hakkına sahip olduğu halde oy kullanamayacak kişiler vardır.

i. Ehliyetsizlik

Ehliyetsizlik kişinin fiil ehliyetinin olmaması anlamında kullanılmaktadır. Fiil ehliyeti, özel hukuk ilişkilerinde kişinin kendi fiilleriyle hak edinebilmesini ve borç altına girebilmesini ifade etmektedir¹¹⁰. Reşit bir kişinin fiil ehliyeti hâkim kararıyla tamamen veya kısmen kaldırılabilir. Bu durumda o kişi kısıtlı yani fiil ehliyetinden

¹⁰⁹ RG. 26.4.1961, S. 10796.

¹¹⁰ Ali Naim İNAN, **Türk Medeni Hukuku TMK Giriş Hükümleri, Kişiler, Aile, Miras ve Eşya Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2014, s. 133; Bilge ÖZTAN, **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, 38. Baskı, Ankara, 2013, s. 239; Jale G. AKINTÜRK/Turgut AKINTÜRK/Derya Ateş KAHRAMAN, **Türk Medeni Hukuku Birinci Cilt Başlangıç Hükümleri Hukuku**, Beta Basımevi, 10. Baskı, İstanbul, 2013, s. 281; Serap HELVACI, **Gerçek Kişiler**, Legal, 5. Bası, İstanbul, 2013, s. 52; Turgut AKINTÜRK/Derya ATEŞ KAHRAMAN, **Medeni Hukuk**, Beta Basımevi, 20. Baskı, İstanbul, 2014, s. 122.

mahrum olur¹¹¹. Fiil ehliyeti olmayan kişiler medeni haklarından yoksun oldukları gibi siyasi haklarını da kullanamazlar. Zira seçimlere katılabilmek için kişinin bu sorumluluğun farkında olması gerekmektedir¹¹². Kısıtlılık sebepleri Türk Medeni Kanunu'nda açıklanmaktadır¹¹³. Bunlar: Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı (m. 405), savurganlık, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim (m. 406), özgürlüğü bağlayıcı ceza (m. 407). Bu sebeplerin yanı sıra yaşlılığı, engelliliği, deneyimsizliği veya hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin kısıtlanmasını isteyebilir (TMK, m. 408).

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da da kısıtlıların seçmen olamayacağı belirtilmektedir (m. 8). Kısıtlılık sürekli olmayabilir. Bu kişilerin (kısıtlılar), kısıtlanma sebepleri ortadan kalktığında (sağlıklarına veya dengeli bir duruma kavuştuklarında) vesayet makamı olan sulh hukuk mahkemesinin vereceği karar üzerine kısıtlılıkları kaldırılabilir (TMK, m. 472 vd.).

ii. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak

Kamu hizmetlerinden yasaklı olduğu gerekçesiyle kişinin seçme hakkından mahrum bırakılması vatandaşlık kavramının “*toplumsal ahlak dürüstlüğü*”¹¹⁴ de içerdiği anlayışına dayanır. Kişinin hangi hallerde kamu hizmetlerinden yasaklı olacağı ise anayasa ve kanunlarda düzenlenmektedir. 26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na¹¹⁵ göre: Kişi, kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasi hakları kullanmaktan yoksun bırakılır (m. 53-b). Hak mahrumiyeti, hapis

¹¹¹ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 189.

¹¹² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 219.

¹¹³ RG. 8.12.2001, S. 24607.

¹¹⁴ TEZİÇ, 2013, s. 303.

¹¹⁵ RG. 12.10.2004, S. 25611.

cezasına mahkûmiyetin yasal bir sonucudur, ayrıca kararda belirtilmesi gerekmez¹¹⁶. Bu mahrumiyet kural olarak cezanın süresiyle sınırlıdır¹¹⁷.

1982 Anayasasının ilk halinde taksirli suçlardan hüküm giyenler ve tutuklular seçme hakkından mahrum bırakılmıştı (m. 67). 1995 yılında yapılan değişiklikle tutuklulara oy kullanabilme hakkı verilmiş¹¹⁸, daha sonra 2001 yılında yapılan değişiklikle de taksirli suçlardan hüküm giyenlere bu hak tanınmıştır¹¹⁹.

iii. Meslek ve Görevlerinden Dolayı Seçim Günü Oy Kullanamayacak Olanlar

Silâh altında bulunan erler, onbaşılar, kıta çavuşları ve askeri öğrenciler her ne sebeple olursa olsun oy kullanamazlar (1982 AY m. 67, 298 sayılı Kanun m. 7). Bu meslek mensupları seçim günü izinli olsalar dahi oy kullanamazlar. Karamustafaoğlu'na göre, bu uygulama ile hiyerarşi, disiplin ve askeri kumanda sistemi askerlik mesleğinin en göz alıcı özelliklerinden olup böylesine bir otorite zincirine bağlı bulunan askerlerin oylarını kullanırken üstlerinden etkilenmelerini önlemek istenmiştir. Ayrıca ordunun siyasal anlaşmazlık ve çekişmelere karşı tarafsız kalmasını sağlamak da amaçlanmıştır¹²⁰. Kanaatimizce, ordu mensuplarının oy kullanmak suretiyle ülke sorunlarında söz hakkına sahip olmalarının temsili demokrasi açısından daha sağlıklı olacaktır.

C. SEÇME HAKKININ DEMOKRATİK İLKELERİ

Seçme hakkının demokratikleşme süreci uzun yıllar devam eden hak arama mücadelelerine dayanmaktadır. Nihayetinde bugün gelinen noktada demokratik seçme hakkından söz edebiliriz. Seçme hakkının demokratik olması, bu hakkın sınırsız kullanılabilmesi anlamına gelmemelidir. Ülkeler kamu yararı amacıyla yaş,

¹¹⁶ Timur DEMİRBAŞ, *İnfaz Hukuku*, Seçkin, 3. Baskı, Ankara, 2013, s. 539.

¹¹⁷ TCK m. 53/1'de sayılan "hak ve yetkilerden birinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar" dolayısıyla hapis cezasına mahkûmiyet halinde, cezanın infazından sonra da işlemek üzere hak mahrumiyetine karar verilebilir DEMİRBAŞ, s. 540.

¹¹⁸ 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun m. 5 (RG. 26.7.1995, S. 22355).

¹¹⁹ 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun m. 24 (RG. 22.10.2001, S. 24561M).

¹²⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 198. Karamustafaoğlu, "ordu mensuplarına birer vatandaş olarak millî hayatla ilgili özlem ve dileklerini demokratik, barışçı yollarla açıklamak fırsatının verilmiş olması, yeryüzündeki modern eğilimlere de uygun düşmektedir" sözleriyle bu uygulamayı eleştirmektedir. KARAMUSTAFAOĞLU, s. 200.

ehliyet gibi birtakım şartlarla bu hakkın kullanılmasını sınırlandırabilir. Ancak bu gerekli sınırlandırmalara karşı seçme hakkının her şeyden önce temel insan hakkı olduğu unutulmamalıdır¹²¹. Seçme hakkının demokratik olması, onun birtakım ilkelere uygun olmasına bağlıdır. Bunlar: Eşitlik, genellik, bireysellik, gizlilik ve serbestlik ilkeleridir.

1. Eşitlik İlkesi

Seçimlere katılan herkesin eşit derecede (sayıda) oy hakkına sahip olmasıdır. Eşitlik ilkesi “bir kişi, bir oy (*one man, one vote*)” kuralıyla açıklanabilir. ABD Yüksek Mahkemesi bu kuralı ilk defa 1963 yılında “*Gray v. Sanders*” davası ile kamuoyuna duyurmuştur¹²². Demokratik seçimlerde her seçmenin tek bir oy hakkının olması günümüz modern demokrasilerinde tartışılmaz bir kuraldır. Bu durumun aksi düşünülemez, çünkü seçmenlerin siyasal yeteneklerinin adil bir şekilde ölçülebileceği bir yöntem bulunmamaktadır¹²³. Ancak tarihsel süreç içerisinde bu kural benimsenene kadar farklı uygulamalar olmuştur. Bunlardan en yaygın olanları bir kişiye birden fazla oy hakkı tanıyan “çok sayılı oy (*vote plural*) sistemi”, bir seçmenin aynı seçimde birden fazla seçim çevresinde oy kullanma hakkı tanıyan “katsayılı oy (*vote multiple*) sistemi” ve aile reislerine ailedeki birey sayısınca oy hakkı tanıyan “aile oyu (*family vote*)” sistemidir¹²⁴.

2. Genellik İlkesi

Temsili demokrasinin tarihsel gelişimi incelendiğinde başlangıçta seçme hakkının sınırlı tutulduğunu, zamanla bu hakkın ayırım gözetilmeksizin tüm vatandaşlara tanınarak genel oy sistemine geçildiğini görebiliriz. 20’inci yüzyıla kadar genel oy sistemi demokratik ve cumhuriyetçi rejimler tarafından reddedilmişti.

¹²¹ Emine YAVAŞGEL, **Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar Açısından Seçim Sistemleri**, Nobel, 2. Basım, Ankara, 2014, s. 62.

¹²² Kent D. KRABİLL/Jeremy A. FİELDİNG, “No More Weighting: One Person, One Vote Means One Person, One Vote”, **Texas Review of Law & Politics**, c. 16, S. 2, Texas, 2012, s. 276.

Ayrıca ilgili davaya şu adresten ulaşabilirsiniz:

<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/372/368/case.html> (E.T. 18.10.2014).

¹²³ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 129-130.

¹²⁴ Bu uygulamalar hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. BURAN, s. 43; GÖZLER, s. 706-707; KARAMUSTAFAOĞLU, s. 130-140; SEZEN, s. 78; TEZİÇ, 2013, s. 311-312; YAVAŞGEL, s. 62-65.

Genel oy sistemi çağdaş demokrasileri, ilkel demokrasilerden ayıran en temel özelliktir¹²⁵. Genel oy, servet, vergi, öğrenim durumu, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşların oy hakkına sahip olmasıdır¹²⁶. Genel oy ilkesi, istisnasız tüm vatandaşların oy hakkına sahip olması anlamına da gelmemelidir. Zira daha önce de açıkladığımız gibi yaş, ehliyetsizlik veya özel durumlardan dolayı oy hakkına getirilen sınırlamalar genel oy ilkesine aykırılık teşkil etmez.

3. Bireysellik İlkesi

Seçme hakkına sahip olan her birey bir birim olarak kabul edilir¹²⁷. Birey oyunu kullanırken meslek, ekonomik veya toplumsal grupların üyesi olarak değil; vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu genel siyasal topluluğun üyesi olarak hareket eder¹²⁸. Birey, eğer bu grupların üyesi olarak oyunu kullanıyorsa toplumsal oy (topluluk oyu, mesleki oy, sosyal oy) sistemi söz konusu olur. Toplumsal oy sistemi daha çok mesleki temsil esasına dayanır¹²⁹. Mesleki temsil günümüz çağdaş demokrasi anlayışı ile bağdaşmamaktadır. Çünkü günümüzde işçi ve işveren örgütleri ile meslek odaları, farklı yapılanmalarla zaten siyasal alanlarda söz hakkına sahip olabilmektedirler¹³⁰.

Bireysel oy ilkesi ile kişisel oy ilkesi birbirine karıştırılan kavramlardır. Kişisel oy seçmenin kendisine ait bir oyu başkası aracılığıyla kullanamamasıdır¹³¹. Günümüz demokrasilerinde kural olarak seçme hakkının kişiselliği ilkesi hâkimse de, bu kuralın istisnalarının olmadığını söyleyemeyiz. Seçmenlerin birtakım engellerden dolayı seçim günü oy kullanamamalarını önlemek amacıyla farklı uygulamalar denenmiştir. Bunlardan en yaygın olanı vekâletle oy kullanma (*Proxy voting*) yöntemidir. Bu uygulamada, vekâlet alan seçmen vekili olduğu seçmenin yerine oy kullanmaktadır¹³². 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen

¹²⁵ DAHL, s. 101.

¹²⁶ ÖZBUDUN, 2013, s. 89.

¹²⁷ TEZİÇ, 2013, s. 307.

¹²⁸ SEZEN, s. 80.

¹²⁹ GÖZÜBÜYÜK, s. 88.

¹³⁰ GÖZLER, s. 710.

¹³¹ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 140.

¹³² Vekâletle oy kullanma formu örneği için bkz.

http://www.internationalwindsurfing.com/userfiles/documents/Proxy_Vote_Form.pdf

Kütükleri Hakkında Kanun'da “Seçmen oyunu kendisi kullanır” (m. 2) denilmek suretiyle seçme hakkının başkasına devredilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Mektupla oy kullanma (*postal voting*) yöntemi de kişisellik ilkesinin istisnalarından bir diğeridir. Bu uygulamada ise, seçim günü başka bir yerde olacak olan seçmen oy pusulasını isminin yazmadığı kapalı bir zarfa koyar. Seçmen daha sonra bu ilk zarfı isminin yazdığı ikinci bir zarfın içine koyarak posta yoluyla ilgili birime gönderir¹³³. 2008 yılında çıkarılan bir kanunla yurtdışında bulunan Türk vatandaşlarına oy kullanma imkânı tanınmıştır. Anayasa Mahkemesi, “mektupla oy kullanma yöntemi, seçmenin oyunu kullanırken aile üyelerinden ve sosyal çevresinden gelebilecek her türlü etkiye açık olması nedeniyle seçmenin iradesini korumaya elverişli bulunmadığı” gerekçesiyle bu uygulamayı Anayasa'nın 67. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir¹³⁴.

4. Gizlilik İlkesi

Seçmenin kullandığı oyun hiç kimse tarafından bilinmemesidir. Gizlilik ilkesi, seçmenlerin oylarını her türlü baskıdan uzak ve serbest bir biçimde kullanabilmelerini sağlar¹³⁵. Gizlilik, kapalı oy verme yerleri ve resmi mühürlü tek tip oy kullanma zarfları ile sağlanabilir¹³⁶.

Gizli oy ilkesinin karşısında ise açık (aleni) oy ilkesi vardır. Buna göre, seçmen oyunu herkesin görebileceği bir şekilde kullanılmalıdır¹³⁷. Uzun yıllar seçimlerde açık oy ilkesi benimsenmiş ve uygulanmıştır. Açık oy ilkesini savunan düşünür ve yazarların farklı gerekçeleri vardır. Montesquieu, Kanunların Ruhu Üzerine (*De L'Esprit des Lois*) adlı kitabında Romalı düşünür Cicero'nun fikirlerini şu sözlerle aktarmaktadır: “Cicero, Roma Cumhuriyetinin son zamanlarında oylama işini gizli kılan kanunların, bu cumhuriyetin yıkılışının başlıca nedenlerinden biri

(E.T. 21.10.2014).

¹³³ Mektupla oy kullanma formu örneği için bkz. <http://www.lothian-vjb.gov.uk/download/Form%20-%20App%20Postal%20Vote.pdf>

(E.T. 21.10.2014).

¹³⁴ AYM, E.N. 2008/33, K.N. 2008/113, R.G. 05.07.2008.

¹³⁵ ÖZBUDUN, 2013, s. 91.

¹³⁶ BURAN, s. 45.

¹³⁷ GÖZLER, s. 712.

olduğunu söylüyor”¹³⁸. Montesquieu da benzer düşüncelere sahiptir. Düşünür aynı eserinde açık oy’un eğitici niteliğinden söz etmiş, aşağı halk tabakasının aydın kişiler tarafından yönlendirilmesi gerektiğini savunmuştur¹³⁹.

Günümüzde açık oy ilkesi tamamen geçerliliğini yitirmiş ve ileri demokrasilerin tamamında gizli oy ilkesi benimsenmiştir. Ülkemizde gizli oy ilkesi ilk olarak 1876 tarihli Kanun-u Esasi ile düzenlenmiştir (m. 66). Ancak çıkarılan seçim kanunlarında ve uygulamada bu ilkeye riayet edilmediği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise bu ilke tamamen terk edilerek tek parti dönemi boyunca açık oy ilkesi benimsenmiştir. 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu¹⁴⁰ ile seçimlerin genel, eşit, gizli oy ve açık sayım esasına göre yapılacağı belirtilmiştir (m. 1). Çıkarılan Kanunun ardından 14 Mayıs 1950’de yapılan 9’uncu dönem TBMM seçimleri ilk kez gizli oy ilkesine göre yapılmıştır. Bu seçimlerde CHP’nin 27 yıllık iktidarına son verilmiş ve oyların %52’sini alan DP ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir¹⁴¹. 1950 seçimlerinin bu sonucu bizlere gizli oy ilkesi ve sayım döküm işlemlerinin açık (aleni) olarak yapılmasının demokrasilerdeki önemini göstermektedir.

5. Serbestlik İlkesi

Seçmenlerin oylarını her türlü baskıdan uzak ve hür iradelerine dayanarak kullanabilmeleridir¹⁴². Seçimlerin serbestliği ilkesi, gizlilik ilkesinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Çünkü seçmenlerin oylarını serbest bir şekilde kullanabilmeleri üzerlerindeki baskının kaldırılmasıyla sağlanır¹⁴³. Ülkeler seçimlerin serbestliğini sağlamak amacıyla birçok tedbir alır. Oy kullanma alanına seçmenden başka kimsenin alınmaması bu uygulamalardan en bilinenidir¹⁴⁴. Seçimlerden belirli bir süre önce başlayan propaganda yasakları da bir başka uygulamadır. Ülkemizde

¹³⁸ MONTESQUIEU, s. 52.

¹³⁹ MONTESQUIEU, s. 52.

¹⁴⁰ RG. 21.2.1950, S. 7438.

¹⁴¹ 1950 seçimlerinde seçime katılan partilerin aldıkları oy oranları için bkz.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950
(E.T. 21.10.2014).

¹⁴² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 216.

¹⁴³ TEZİÇ, 2013, s. 312.

¹⁴⁴ GÖZLER, s. 715.

seçimlerin yönetim ve denetimi Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir (AY m. 79). YSK seçimlerden önce aldığı kararla seçim yasaklarını belirler¹⁴⁵. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılacak TBMM genel seçimlerinin işleyişi ve düzeni hakkında verilen 23.2.2015 tarih ve 236 sayılı YSK kararında seçim yasakları düzenlenmiştir¹⁴⁶.

Bu ilke doğrultusunda seçmenlerin seçimlere katılmama özgürlükleri de olmalıdır. Fakat bazı ülkelerde seçmenler için oy kullanma işlemi zorunlu tutulmuş ve seçim günü oy kullanmayanlar için cezai sorumluluklar getirilmiştir¹⁴⁷. Bu uygulama seçmenin seçim günü zorla sandık başına getirildiği anlamına gelmez. Mecburi oy sistemine rağmen seçmen oy kullanıp kullanmamakta serbesttir¹⁴⁸. Bu uygulamanın temelinde yatan sebep seçimlere katılımın artırılmasını sağlamaktır. Zorunlu (mecburi) oy ilkesinin karşısında ise ihtiyari oy ilkesi vardır. Buna göre, seçmenler oy kullanıp kullanmama konusunda tamamen serbest bırakılmıştır. Oy kullanmamanın hiçbir yaptırımı yoktur. Eğer oy verme bir görev niteliğindeyse, oy verme mecburi hale getirilip yaptırım uygulanabilir. Ancak oy verme bir hak niteliğindeyse, seçmene oy verme zorunluluğu getirilemez. Yani oy verme bir görev ise mecburi oy ilkesinden; bir hak ise ihtiyari oy ilkesinden bahsedilir¹⁴⁹. Günümüzde demokratik ülkelerde ihtiyari oy ilkesi daha yaygındır¹⁵⁰.

Türkiye'de mecburi oy uygulaması ilk defa 1982 Anayasası'nın kabulü için yapılan halk oylaması ile görülmüştür¹⁵¹. Fiili ya da hukuki bir mazereti bulunmaksızın seçime katılmayanlar hakkında, her seçim döneminde arttırılan bir miktar üzerinden para cezası öngörülmektedir¹⁵².

¹⁴⁵ 30 Mart 2014 tarihinde yapılan Mahalli İdareler Seçimleri için YSK tarafından belirlenen seçim yasakları için bkz. RG. 5.12.2013, S. 28842.

¹⁴⁶ RG. 3.3.2015, S. 29284.

¹⁴⁷ SEZEN, s. 82.

¹⁴⁸ TEZİÇ, 2013, s. 306.

¹⁴⁹ GÖZLER, s. 713.

¹⁵⁰ Yavuz ATAR, "Seçim Hukukunun Güncel Sorunları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 223.

¹⁵¹ 1982 Anayasasında 17.5.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile eklenen fıkra: Halkoylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dâhil gerekli her türlü tedbir alınır (m. 3). RG. 18.5.1987, S. 19464M.

¹⁵² Burhan KUZU, "Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri", **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 287.

IV. TEMEL SEÇİM UNSURLARI (TEMEL SEÇİM ÖGELERİ)

Günümüzde demokrasi denilince temsili demokrasi, temsili demokrasi denilince de akla ilk olarak seçimler gelmektedir¹⁵³. Demokrasilerde kural koyan ve konulan kurallara uygun olarak ülkeyi yönetecek olanların belirlenmesi, halkın katılımıyla gerçekleşecek seçimler vasıtasıyla olur¹⁵⁴. Seçimlerde kimlerin oy kullanabileceğinin saptanması, daha önceden seçim düzeninin kurulması ve seçimlerde ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların nasıl çözüleceğinin belirli olması gerekir¹⁵⁵. Seçimlerin işleyişi ve düzeni ile ilgili tüm unsurlar anayasa ve ilgili kanunlarla düzenlenir. Ülkemizde de tüm seçimler ve halkoylamalarında uyulacak kurallar 26.4.1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Bu başlık altında inceleyeceğimiz seçimlerle ilgili temel unsurlar bu Kanunda da yer almaktadır.

A. SEÇİM ÇEVRESİ

Seçim yapılacak ülkenin coğrafi büyüklüğü, nüfus dağılımı ve yoğunluğu, yerel özellikleri ve adayla seçmen arasındaki ilişkilerin sağlanmasındaki zorluklar seçim yapılmak üzere ülkenin bölümlere ayrılmasını zorunlu kılar. Bu bölümlerden her birine seçim çevresi denilmektedir¹⁵⁶. Seçim çevreleri belirlenirken temsilcilerin adaletli dağıtılması ve seçmenin eşit temsili esas alınmalıdır. Seçim çevresi yapılacak seçimlere göre değişkenlik gösterebilir. Yerel (mahalli) seçimlerde tüzel kişiliği bulunan her yönetim birimi ayrı bir seçim çevresi olurken; parlamento seçimlerinde farklı seçim çevresi modelleri uygulanabilir¹⁵⁷. Parlamento seçimlerinde yaygın olarak kullanılan seçim çevresi modelleri şunlardır:

1. Ulusal Seçim Çevresi

Buna göre, ülkenin tamamı tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir ve her bir parti parlamentodaki toplam temsilcilik sayısına eşit miktarda adayın adının yer

¹⁵³ İBA, s. 183.

¹⁵⁴ SEZEN, s. 140-141.

¹⁵⁵ TEZİÇ, 2013, s. 314.

¹⁵⁶ SEZEN, s. 141.

¹⁵⁷ KARATEPE, s. 292.

aldığı listeyi seçmenlere ayrı ayrı sunar¹⁵⁸. Ülkenin tamamının tek bir seçim çevresi olması sebebiyle nispi temsil sistemi, bu uygulamada daha sağlıklı olacaktır. Zira çoğunluk sisteminin uygulanması sonucunda, bir seçimde oyların çoğunu alan bir partinin tüm adayları temsilci seçilecektir. Günümüzde Hollanda ve İsrail’de seçimler ulusal seçim çevresinde, nispi temsil (d’Hondt) sistemine göre yapılmaktadır. Her iki ülkede de ulusal düzeyde baraj düşük tutulmuştur¹⁵⁹.

2. Geniş Seçim Çevresi

Buna göre, ülke nüfusa veya yerleşim birimlerine göre belirlenen ve birden fazla temsilci çıkaran çok sayıda seçim çevresine ayrılır¹⁶⁰. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanuna göre Türkiye’de her il bir seçim çevresidir (m. 3). Kanuna göre illerin nüfusuna göre değişen oranlarda her ilden farklı sayıda milletvekili seçilecektir. Türkiye’de şu an genel seçimlerde toplam 550 milletvekili seçilmektedir. Milletvekilliklerin dağılımı ise 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre düzenlenir¹⁶¹. Buna göre, illerin çıkaracağı milletvekili sayısının tespitinde toplam milletvekili sayısından her il’e önce bir milletvekili verilir. Son genel nüfus sayımı ile belli olan Türkiye nüfusu, birinci fıkradaki illere verilen milletvekili sayısı çıkarıldıktan sonra kalan milletvekili sayısına bölünmek suretiyle bir sayı elde edilir. İl nüfusunun bu sayıya bölünmesi ile her ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı tespit olunur. Nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyüklüklerine göre sıraya konular ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülmemiş bulunan milletvekillikleri bu sıraya göre dağıtılır. Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde, iki veya daha fazla ilin eşit nüfus veya nüfus artığı göstermesi halinde, bunlar arasında isim çekilir. Yapılan tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı 18’e kadar olan iller, bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19’dan 35’e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri, numara sırasına göre adlandırılır (m. 4).

¹⁵⁸ TEZİÇ, 2013, s. 316.

¹⁵⁹ İlerleyen bölümlerde bu ülkeler ve uygulanan sistemler hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

¹⁶⁰ KARATEPE, s. 293.

¹⁶¹ RG. 13.6.1983, S. 18076.

3. Dar Seçim Çevresi

Buna göre, ülke çıkarılacak toplam temsilci sayısı kadar seçim çevresine ayrılır. Her bir seçim çevresinden sadece bir temsilci seçilir. Bu sistemin en önemli avantajı seçmen ile temsilci arasında yakın bir bağ oluşturmaktır¹⁶². Bu seçim çevresi modelinde nispi temsil sisteminin uygulanma imkânı yoktur. Bu modelde çoğunluk sistemleri uygulanmaktadır. Bu sistemin uygulandığı ülkelerden biri olan İngiltere’de yapılan genel seçimlerde dönem dönem ülke genelinde daha fazla oy alan partinin muhalefette kaldığı görülmüştür¹⁶³. Bu da sistemin dezavantajlarından biridir.

4. Seçim Çevresi Hileleri (Gerrymandering)

Ülkeler yukarıda açıkladığımız seçim çevrelerinden birini siyasal tercihlerine göre seçerler. Bu seçimlerinde ülke menfaati ve kamu yararı amacı güdülmesi gerekir. Bazı iktidarlar ise bu amaç dışında, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket edebilirler. Bu durumlarda karşımıza seçim hukuku terminolojisinde “*gerrymandering*” denilen uygulama çıkar¹⁶⁴. İki yüz yılı aşkın bir geçmişi bulunan bu terim, ABD’nin Massachusetts Eyaleti valisi Elbridge Gerry’nin kendi partisinin sandalye sayısını arttırmak için hazırlanan bir seçim kanununu onaylamasına dayanır¹⁶⁵. Rakip Federalistlerin temsil oranını asgari düzeye indirmek için hazırlanan kanundaki düzenlemelere göre, yeni oluşan seçim çevresi Eyaletin harita üzerinde semender (*salamander*) hayvanına benzemesine sebep olmuştur¹⁶⁶. Bu olayın ardından dönemin gazetecileri tarafından Valinin soyadı ile haritada oluşan semender hayvanının adının bir bölümü (mander) alınarak “*gerrymandering*” kavramı türetilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶² TEZİÇ, 2013, s. 318.

¹⁶³ TÜRK, 2006, s. 82.

¹⁶⁴ YAVAŞGEL, s. 106-107.

¹⁶⁵ Gary W. COX/Jonathan N. KATZ, **Elbridge’s Gerry’s Salamander The Electoral Consequences of The Reapportionment Revolution**, Cambridge University Press, New York, 2004, s. XI.

¹⁶⁶ Kenneth S. STROUPE, “Gerrymandering’s Long History in Virginia: Will This Decade Mark The End?”, **The Virginia News Letter**, c. 85, S. 1, Virginia, 2009, s. 1.

¹⁶⁷ STROUPE, s. 2.

Türkiye’de 2 Mayıs 1954 tarihli TBMM seçimlerinden sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin kazandığı Kırşehir ilinin ilçe yapılması bu uygulamanın örneklerinden biridir¹⁶⁸.

İktidarların seçim çevrelerini belirleme gücü ve özellikle çoğunluk sistemlerinin sebep olduğu israfından beslenen *gerrymandering* uygulamaları siyasi rekabet, seçim harcamaları ve seçmen temsili üzerinde önemli etkilere sahiptir¹⁶⁹. Seçim çevrelerinin iktidar partisinin siyasi menfaatleri lehine düzenlenmesi demokrasileri seçimsel bir otoriter rejime dönüştürebilir¹⁷⁰.

B. SEÇMEN KÜTÜĞÜ

Seçmen kütüğü 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda tanımlanmıştır¹⁷¹. Kanuna göre, seçmen olan vatandaşları tek olarak tanımlayan ve seçmenin oturduğu yeri belirleyen bilgileri kapsayan bilgisayar ortamına seçmen kütüğü denir (m.28/B-1). Seçimlerde ve halk oylamalarında bu kütüğe kayıtlı bulunan seçmenler oy kullanabilir. Seçmen olabilmek için aranan diğer şartları taşısa da seçmen kütüğünde herhangi bir nedenle kaydı olmayanlar seçim günü oy kullanamazlar. Bu uygulama ile hem oy hakkına sahip olmayanların seçim ve halkoylamalarında oy kullanabilmeleri, hem de oy hakkına sahip olanların birden fazla sandıkta oy kullanabilmeleri engellenmek istenilmiştir¹⁷².

C. ADAY VE ADAYIN SEÇİLMESİ

Seçilme yeterliliğine sahip kişilerden siyasal iktidar isteyen ve bunun için seçilmek üzere bir siyasi parti üyesi veya bağımsız olarak yetkili mercilere başvuran ve yetkili mercilerce seçenek olarak kamuoyuna sunulan kişidir¹⁷³. Bu kişilerde

¹⁶⁸ Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yaşar ÖZÜÇETİN, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 2, S. 8, Ordu, 2008, s. 323-339.

¹⁶⁹ Hasan TUNÇ/Murat ERDOĞAN/Fatih YURTLU/Gökhan ÖLMEZ/H. Alperen ÇITAK, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 109.

¹⁷⁰ Ergun ÖZBUDUN, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

¹⁷¹ Kanunun 28-49. maddeleri arasında seçmen kütükleri hakkında düzenlemeler mevcuttur.

¹⁷² GÖZLER, s. 700.

¹⁷³ SEZEN, s. 144.

aranan şartlar anayasa ve kanunlarla belirlenir. Türkiye’de parlamento (TBMM) seçimlerinde adaylık için aranan şartlar 1982 Anayasası’nın 76’ncı maddesi ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 10 ve 11’inci maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre yirmi beş yaşını dolduran ve aranan diğer şartları taşıyan her Türk vatandaşı seçimlerde aday olabilir¹⁷⁴. Yerel seçimlerde aday olabilmek için de Milletvekili Seçimi Kanununda yer alan düzenlemeler aynen geçerlidir¹⁷⁵.

D. SEÇİM ÖRGÜTLENMESİ

Yasama ve özellikle yürütmeye görev alacak kişileri belirleyen seçimlerin, yürütmenin gözetim ve denetimi altında yönetilmesi şüphesiz seçimlerin tarafsızlığına, rekabet ve fırsat eşitliğine muhakkak gölge düşürecektir¹⁷⁶. İktidarda olan parti veya kişilerin devlet imkânlarını kendi lehlerine kullanarak seçim sonuçlarını etkilemesi demokratik olmayan sistemlerde sık karşılaşılan bir durumdur. Uzun mücadeleler sonucunda bugün, demokratik sistemlerde seçimler yargı gözetim, yönetim ve denetiminde yapılmaktadır¹⁷⁷. Seçim uyuşmazlıklarının çözümünün yargı mercilerine bırakılması ilk defa İngiltere’de görülmektedir. İngiltere’de 1868 tarihli

¹⁷⁴ 1982 Anayasası’nın ilk haline göre bu sınır otuz yaş idi. 13.10.2006 tarih ve 5551 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile yirmi beşe indirilmiştir (RG. 17.10.2006, S. 26322). 2839 sayılı Kanunun 11. maddesinde de milletvekili seçilemeyecek olanlar düzenlenmiştir. Buna göre,

- a) İlkokul mezunu olmayanlar,
- b) Kısıtlılar,
- c) Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,
- d) Kamu hizmetinden yasaklılar,
- e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar,
- f) Affa uğramış olsalar bile;

1. Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar,

2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar,

3. Terör eylemlerinden mahkûm olanlar,

4. Türk Ceza Kanununun 536. maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537. maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlar.

¹⁷⁵ 18.1.1984 tarihli 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun m. 9, 31/2. Bu Kanun için bkz. RG. 18.1.1984, S. 18285.

¹⁷⁶ BURAN, s. 36.

¹⁷⁷ SEZEN, s. 147.

Seçim Uyuşmazlıkları Kanunu'na (*Election Petition Act*) göre seçim uyuşmazlıklarını çözme yetkisi özel kurulan bir mahkemeye verilmiştir¹⁷⁸.

Türkiye'de seçimlerin yönetilmesi ve denetlenmesi amacıyla 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile illerde ve ilçelerde seçim kurulları oluşturulmuş, ayrıca Ankara'da görev yapmak üzere Yüksek Seçim Kurulu kurulmuştur¹⁷⁹. Ancak 1954 yılına kadar yapılan seçimlerde, seçim tutanaklarına ilişkin itirazlar YSK tarafından hazırlanan rapor üzerine TBMM'nce kesin karara bağlanmaktaydı. Seçim uyuşmazlıklarının çözümünü parlamentolara bırakmak ilk bakışta milli egemenlik ilkesi ile bağdaştırılabilir. Ancak parlamentonun bir yargılama makamı olmadığından demokratik anlayışla bağdaşmadığı söylenebilir. Belçika, Hollanda, İtalya, İsviçre ve Fransa'da bir dönem bu yöntem uygulanmıştır¹⁸⁰.

17.2.1954 tarih ve 6272 sayılı Kanun ile seçim uyuşmazlıklarını çözme görev ve yetkisi tamamen Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir¹⁸¹. Kurulun anayasal statüye kavuşması ise 1961 Anayasası ile olmuştur (m. 75). 1982 Anayasasında da aynı şekilde düzenlenen YSK, altısı Yargıtay beşi Danıştay'dan olmak üzere toplam yedi asıl, dört yedek üyeden oluşur. Kurulun kararları kesin olup, başka bir makam tarafından denetlenemez (m. 79).

E. SEÇİM GEREÇLERİ

Seçim gereçleri 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un "Oy verme araçları ve teslimi" başlıklı 68'inci maddesinde belirlenmiştir. Bu gereçler şunlardır: Oy kabini, oy sandığı, sandık seçmen listesi, mühür, onaylı tutanak defteri, ıstampa¹⁸² ve mürekkebi, sayım cetvelleri, tutanak kâğıtları, zarf, aday listesi, boş torba, kopya kalemi, tercih mührü ("EVET" veya

¹⁷⁸ Jacob ROWBOTTOM, **Democracy Distorted Wealth, Influence and Democratic Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 111.

¹⁷⁹ RG. 21.2.1950, S. 7438.

¹⁸⁰ TEZİÇ, 2013, s. 332.

¹⁸¹ RG. 23.2.1954, S. 8641.

¹⁸² İçinde, mühür, damga vb.ni mürekkeplemeye yarayan çuha bulunan kutu. Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.545cb8583b4ea6.54094757 (07.11.2014).

“ONAY” yazılı mühür), oyunu kullanan seçmen için işaret ve gerekli diğer malzemeler.

Oy verme yeri, oy pusulası, sandık, sandık seçmen listesi ve tutanak seçimin özü itibariyle diğer araçlara göre daha önemlidir¹⁸³. Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında seçim gereçlerinden sadece bu beşini incelemekle yetineceğiz.

1. Oy Verme Yeri

Seçme hakkının gizliliği ilkesi gereğince seçmenin kullandığı oyun hiç kimse tarafından bilinmemesi gereklidir¹⁸⁴. Bunun için, seçim günleri görevli ve yetkili mercilerce kapalı oy verme yerleri hazırlanır. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’a göre, kapalı oy verme yerleri içerisi dışarıdan gözetlenemeyecek ve oy pusulasını seçmenin inceleyip zarflayabileceği şekil ve nitelikte olur (m. 76/1). Bu uygulama ile seçmen oyunu hiçbir baskı altında kalmadan serbest bir şekilde kullanabilecektir¹⁸⁵.

2. Oy Pusulası

Oy pusulası seçmenlerin seçeceği parti ya da adayların isimlerini tek bir isim veya liste halinde sandığa attığı kâğıtlardır¹⁸⁶. Oy pusulasının düzenlenmesi demokratik ve adil seçimler için oldukça önemlidir. Oy pusulası, seçmenin seçimlere katılan parti ya da adaylar arasından tercihini rahatlıkla yapabilmesi ve bu tercihinin geçerli bir şekilde belirtebilmesine imkân verecek şekilde düzenlenmelidir¹⁸⁷. Türkiye’de parlamento ve yerel idareler seçimlerinde (muhtarlık seçimleri hariç) birleşik oy pusulaları kullanılır (298 S.K. m. 78). Bir seçim çevresinde seçime katılan tüm adayların bir arada yazıldıkları pusulalara birleşik oy pusulası denir¹⁸⁸.

¹⁸³ SEZEN, s. 152.

¹⁸⁴ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 156.

¹⁸⁵ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 217.

¹⁸⁶ SEZEN, s. 152.

¹⁸⁷ ATAR, 2006, s. 212.

¹⁸⁸ Kerem Ozan GİRĞİN, **Türkiye Seçim Tarihi**, Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 29-30.

Oy pusulaları ile ilgili bu bölümde ele aldığımız “Seçme Yöntemleri” başlığı altında daha detaylı bilgi verileceği için tekrara düşmemek adına konuyu burada bu açıklamalarla sınırlı tutuyoruz.

3. Sandık

Oy sandığı, zarflanmış oy pusulalarının içine bırakıldığı özel olarak hazırlanmış bir araçtır¹⁸⁹. Oy sandığının özellikleri 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’da açıkça belirtilmiştir (m. 68). Kanunda 2010 yılında yapılan değişiklikle oy kullanma sandığının şeffaf olması öngörülmüştür. Buna göre oy sandığı “... şeffaf, ısıya ve kırılmaya dayanıklı sert plastikten mamûl” olacak şekilde yaptırılır¹⁹⁰. Yeni düzenlemenin seçimlerin güvenilirliğini arttıracak, demokratik bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz.

4. Sandık Seçmen Listesi

Seçim kurulları tarafından her bir sandık bölgesi için ayrı ayrı düzenlenmiş ve o sandık bölgelerinde oy kullanabilecek seçmenleri belirten listedir¹⁹¹. Seçmenler, ikamet ettikleri yerlerde tutulan bu listeye görevlilerce re’sen veya kendi talepleri ile kaydolunurlar¹⁹². 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’a göre bu listeler her dört yılda bir yeniden düzenlenir ve listelerin her iki yılda bir genel denetleme ile her yıl güncelleştirilmesi yapılır (m. 36/1). Bu listelerde ismi olmayan kişiler oy kullanamaz (m. 34/8).

5. Tutanak

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçime ilişkin işlemlerin ve olayların yetkililer tarafından yazıya geçirilip onaylandığı belgelerdir¹⁹³. Seçimlerin dürüstlüğü ve aleniyetini sağlayan bu uygulama seçim uyuşmazlıklarını da çözüme kavuşturacak en asli delildir. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen

¹⁸⁹ SEZEN, s. 152.

¹⁹⁰ 8.4.2010 tarih ve 5980 sayılı Kanun (RG. 10.4.2010, S. 27548).

¹⁹¹ SEZEN, s. 153.

¹⁹² GÖZLER, s. 700.

¹⁹³ SEZEN, s. 153.

Kütükleri Hakkında Kanun'da il ve ilçe seçim kurulları ile sandık kurullarında birer tutanak defteri bulunacağı ve kurulların işlem ve kararlarının bu defterlere yazılacağı belirtilmektedir (m. 69). Kurullarda farklı siyasi partilerden temsilciler (müşahitler) bulunmaktadır. Bu bakımdan tutanaklarda hile yapılması zordur. Ancak uygulamada tutanaklarda eksik veya yanlış bilgiler olabilmektedir. Tutanaklar da dâhil seçimle ilgili her türlü evrak, sandık kurullarından gelen torbalar içerisinde ilçe seçim kurulu başkanının gözetiminde iki yıl süre ile saklanır¹⁹⁴.

V. SEÇME YÖNTEMLERİ

Seçim sistemlerine geçmeden önce, konuyu daha iyi anlayabilmek için seçme yöntemlerini ele alacağız. Çünkü seçim sistemleri ile seçme yöntemleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Her seçim sisteminin, uygulandığı ülkenin koşullarına veya yöntemin kurucusunun görüşlerine göre değişen, kendisine özgü bir seçme yöntemi vardır. Çoğunluk sisteminin sahip olduğu çeşitli yöntemlerin temelde ayrıldıkları nokta seçimlerin tek isimli mi yoksa listeli mi olacağı konusudur¹⁹⁵. Seçimlerin tek veya iki turlu olarak ayrılması sadece çoğunluk sistemlerinde geçerlidir. Bu yöntemleri nispi temsil sisteminde uygulama olanağı yoktur. Nispi temsil sistemlerinde ikinci bir tura gerek kalmaksızın temsilciliklerin dağıtılması mümkündür.¹⁹⁶ Başlıca seçme yöntemlerini şunlardır:

A. TEK İSİMLİ SEÇİM (DAR BÖLGE SİSTEMİ)

Bu yönteme göre, ülkedeki her seçim çevresinden bir aday seçilir. Bu sistemin uygulandığı ülkelerden akla ilk gelen İngiltere'de, Avam Kamarası'na seçilecek temsilci sayısı kadar ülke seçim çevrelerine ayrılır¹⁹⁷. Bu yöntemin nispi temsil sistemlerinde uygulanması söz konusu değildir; sadece çoğunluk ve karma seçim sistemlerinde uygulanabilir. Bu yöntem basit çoğunluk sistemine göre uygulandığında seçimler ilk turda biter. Ancak, belirli oranda bir çoğunluk

¹⁹⁴ 31.12.2013 tarih ve 627 sayılı YSK kararı m. 27 (RG. 3.1.2014, S. 28871).

¹⁹⁵ SEZEN, s. 154.

¹⁹⁶ TEZİÇ, 2013, s. 335.

¹⁹⁷ TÜRK, 2006, s. 79. İngiltere'de Avam Kamarası beş yıllığına seçilen 650 üyeden oluşur. <http://www.parliament.uk/business/commons/> (E.T. 11.11.2014).

arandığında diğer turlara ihtiyaç duyulabilir. Bu son turlara balotaj¹⁹⁸ turları denilmektedir¹⁹⁹.

1. Tek Turlu

İngiltere’de ortaya çıktığı için “İngiliz Sistemi” de denilmektedir. Diğer yöntemlere nazaran oldukça basit olan bu yöntemin en güzel yanı, nitelikli bir çoğunluk şartı aranmaksızın her seçim çevresinden ilk turda en çok oy alan adayın seçilmesidir²⁰⁰. İngiltere ve ABD başta olmak üzere İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi olan birçok ülkede uygulanmaktadır²⁰¹. Türkiye’de belediye başkanlığı ile köy ve mahalle muhtarlığı seçimlerinde uygulanmaktadır²⁰².

Bu yöntemin beşiği olan İngiltere’de, seçim çevrelerindeki seçmen sayılarının eşit olmaması ve oy dağılımının özellikleri dolayısıyla, bazı genel seçimlerde ülke genelinde daha çok oy alan partinin mecliste daha az sayıda temsil edildiği görülmüştür²⁰³. İngiltere’de 2010 yılında yapılan Avam Kamarası seçimlerinde Demokratik Birlik Partisi oyların %0.6’sını alarak 8 temsilci çıkarırken; oyların %3.1’ini alan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi temsilci çıkaramamıştır²⁰⁴.

Seçim sistemlerinin “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” olmak üzere iki temel ilkesi vardır. Bu seçme yönteminde ise, yönetimde istikrar ilkesi daha ön planda tutulduğu için seçime katılan partilerin aldıkları oy oranları ile çıkardıkları milletvekili sayısı örtüşmemektedir. İngiltere’de 6 Mayıs 2010’da yapılan Avam Kamarası seçim sonuçları konuyu özetler niteliktedir.

¹⁹⁸ “Adaylardan hiçbirinin gerekli oyu sağlayamaması dolayısıyla seçimin sonuçsuz kalması” anlamına gelen terim Fransızca asıllı *ballotage* teriminden dilimize geçmiştir. Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5461eee149a5e9.64424764 (E.T. 11.11.2014).

¹⁹⁹ ARMAOĞLU, s. 30-31.

²⁰⁰ David M. FARRELL, **Electoral Systems A Comparative Introduction**, Palgrave Macmillan Press, 2. Baskı, New York, 2011, s. 13.

²⁰¹ Özer GÜRBÜZ, “Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.1, Ankara, 1977, s. 15.

²⁰² 2972 sayılı Kanun m. 2/2, 32/4.

²⁰³ TÜRK, 2006, s. 82.

²⁰⁴ Bkz. Tablo 1.

Tablo 1²⁰⁵: 6 Mayıs 2010 Avam Kamarası Seçimleri İngiltere Geneli Sonuçları

Parti	Aldığı Oy	%	Sandalye
Muhafazakâr Parti	10,703,654	36.1	306
İşçi Partisi	8,606,517	29.0	258
Liberal Demokratlar	6,836,248	23.0	57
Demokratik Birlik Partisi	168,216	0.6	8
İskoçya Ulusal Partisi	491,386	1.7	6
Sinn Fein ²⁰⁶	171,942	0.6	5
Galler Partisi	165,394	0.6	3
Sosyal Demokrat ve İşçi Partisi	110,970	0.4	3
Yeşiller	285,612	1.0	1
Sosyal Birlik Partisi	42,762	0.1	1
Sözcü	22,860	0.1	1
Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi	919,471	3.1	0
İngiliz Ulusal Partisi	564,321	1.9	0
Muhafazakâr ve Birlikçi Yeni Güç	102,361	0.3	0
Saygı-Birlik Koalisyonu	33,251	0.1	0
Bağımsız Halk ve Sağlık Sorunları	16,150	0.1	0
Diğerleri	446,489	1.5	1

Sonuçlardan da görüldüğü üzere, tek isimli tek turlu çoğunluk sistemlerinde partilerin ulusal düzeyde aldıkları oy oranının pek bir önemi yoktur. Partilerin çıkardıkları sandalye sayıları tamamen seçim çevrelerindeki başarılarına bağlıdır.

2. İki Turlu

Geleneksel Fransız seçme yöntemi olarak da bilinen bu yöntem, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nden (1958) beri uygulanmaktadır²⁰⁷. Bu durumun tek istisnası 1986 yılında yapılan genel seçimlerin nispi temsil sistemine göre yapılması

²⁰⁵ Tablo, tarafımızca <http://electionresources.org/uk/house.php?election=2010> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 12.11.2010).

²⁰⁶ İrlanda'da kurulmuş bir siyasi partidir. Kendilerini "sol parti" olarak tanımlasalar da, İngiliz hükümetine karşı milliyetçi bir tutum sergilemektedirler. <http://www.sinnfein.org/> (E.T. 09.12.2014).

²⁰⁷ TEZİÇ, 2013, s. 338.

olmuştur²⁰⁸. Fransa’da uygulanan sisteme göre, seçimlerin ilk turunda adayların seçilebilmesi için seçim çevresinde kullanılan oyların mutlak çoğunluğunu alması gerekmektedir. Ancak birinci turda aranan bu çoğunluk, o seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının %25’inden fazla olmalıdır²⁰⁹. İlk turda bu çoğunluğa ulaşan bir aday çıkmazsa seçimleri takip eden hafta ikinci tura geçilir²¹⁰. Adayların ikinci tur seçimlerine katılabilmeleri için, ilk turda seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının %12.5 inden fazla oy almaları gerekmektedir. İlk turda adaylardan sadece birisi bu çoğunluğa ulaşmışsa, bu adayı takip eden ve en çok oy alan diğer aday ikinci tura katılma hakkı elde eder. İlk turda hiçbir aday bu oranı (%12.5) sağlayamazsa, en çok oy alan iki aday ikinci tura kalacaktır²¹¹. İkinci tura katılmayan adaylar ve partileri ise, parlamentoda temsil edilme imkânını yakalayabilmek için ikinci tura kalan partilerle farklı ittifak ilişkilerine girebilirler²¹². Genellikle birinci turda iyi sonuç elde edemeyen adaylar ikinci turda benzer eğilimli partilerin adayları lehine yarıştan çekilmektedirler²¹³. Böylece seçimlerin ikinci turu genellikle iki aday arasında gerçekleşmektedir. İkinci turda oyların çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur.

10-17 Haziran 2012 tarihlerinde Fransa’da yapılan Ulusal Meclis (*Assemblée Nationale*) seçimlerinde, Fransa’nın 26 bölgesinden biri olan *Lorraine*²¹⁴ Bölgesi’nin seçim sonuçları incelendiğinde bu ittifaklar görülebilmektedir. 1,668,035 kayıtlı seçmenin bulunduğu *Lorraine* Bölgesinde ilk turda 910,043 geçerli oy, ikinci turda ise 880,565 geçerli oy kullanılmıştır. Özellikle küçük partiler dar seçim çevrelerinde %12.5’lik şartı sağlayamadığı için ikinci tura kalamamışlardır. Bu partiler ikinci turda büyük partilerle ittifak kurmuş ya da seçmenlerini özgür bırakmışlardır. İkinci tur sonunda elde edilen sonuçlara bakarak partilerin aldıkları oylar ile kazandıkları

²⁰⁸ Ender Ethem ATAY, “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.3, Ankara, 1999, s. 27.

²⁰⁹ Robert ELGIE, “France: Stacking the Deck”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 122.

²¹⁰ İlk turda koşulları sağlayamayıp seçimlerin ikinci turuna katılmayan adaylara balotajda olanlar (*en ballottage*) denilir. TEZİÇ, 2013, s. 339.

²¹¹ ELGIE, s. 122.

²¹² SEZEN, s. 156.

²¹³ Ergun ÖZBUDUN, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **AÜHFD**, c. 44, S. 1, Ankara, 1995, s. 522.

²¹⁴ Bu bölge 21 ayrı dar seçim çevresinden oluşmaktadır.

temsilcilik sayısı arasında oransızlıklar görebiliriz. Benzer durum Fransa geneli sonuçlarında da görülmektedir²¹⁵.

Tablo 2²¹⁶: 2012 Fransa Ulusal Meclis Seçimleri Lorraine Bölgesi Sonuçları

Parti	İlk Tur	%	MV	2. Tur	%	MV
Sosyalist Parti	297,080	32.6	-	398,005	45.2	11
Halk Hareketi Birliği	252,411	27.7	-	323,082	36.7	9
Radikal Parti	50,420	5.5	-	64,383	7.3	1
Ulusal Cephe	162,925	17.9	-	52,371	5.9	0
Yeşiller	37,484	4.1	-	25,004	2.8	0
Sol Cephe	44,099	4.8	-	-	-	-
Fransa Merkez Partisi	10,060	1.1	-	-	-	-
Yeni Merkez Partisi	3,411	0.4	-	-	-	-
Radikal Sol Parti	1,291	0.1	-	-	-	-
Diğer Sağ Kanat Partileri	12,788	1.4	-	-	-	-
Diğer Sol Kanat Partileri	12,151	1.3	-	17,720	2.0	0
Diğerleri	25,923	2.8	-	-	-	-

Görüldüğü üzere *Lorraine* bölgesinde yapılan seçimlerin ikinci turuna sadece altı partinin adayı katılabildiği görülmüştür. Küçük partiler ise ikinci turda şanslarının olmadığını görerek seçimlere katılmamıştır. Bu durumda da bu partilerin seçmenlerinin bir kısmı ikinci turda partilerinin ittifak kurduğu diğer partilere oy vermiştir. Bu sistem Fransa dışında, Cezayir, Ukrayna ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde genel seçimlerde; İtalya’da ise yerel seçimlerde uygulanmaktadır²¹⁷.

3. Tercihli Oy

Bu yöntemin uygulandığı ülkelerden akla ilk gelen Avustralya’dır. Yöntem ilk olarak 1892 yılında Avustralya’nın *Queensland* Eyaleti’nde uygulanmıştır²¹⁸. Buna göre, ülke her birinden bir temsilci seçilecek şekilde dar seçim çevrelerine

²¹⁵ Bu seçimlerin Fransa geneli sonuçları için ayrıca bkz.

<http://www.electionresources.org/fr/deputies.php?election=2012®ion=FR> (E.T. 12.11.2014).

²¹⁶ Bu tablo tarafımızca <http://www.electionresources.org/fr/deputies.php?election=2012®ion=LE> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 12.11.2014).

²¹⁷ GİRGİN, s. 34.

²¹⁸ FARRELL, s. 51.

bölünür. Seçmenler, bütün adayların isimlerinin olduğu liste üzerinde “1, 2, 3...” şeklinde, tercihlerine göre bir aday sıralaması yaparak oylarını kullanırlar²¹⁹. İlk aşamada, seçmenlerin 1. sıra tercihleri hesaplanır ve bu aşamada oyların mutlak çoğunluğunu alan bir aday çıkarsa, o seçilmiş olur. İlk aşamada bu çoğunluğu sağlayan bir aday çıkmazsa, bu aşamada en az oy alan aday çıkarılır ve bu adayın birinci tercih olarak yazıldığı oy pusulalarındaki ikinci tercih oylar diğer adayların birinci tercih oylarına eklenir. Bu aşamada da mutlak çoğunluğu sağlayan aday çıkmazsa aynı işlem ikinci aşamada en az oy alan adayın çıkartılmasıyla tekrarlanır. Adaylardan birisi mutlak çoğunluğu sağlayana kadar bu işlem tekrar eder²²⁰. Bu yöntem, seçmenlerin ikinci tercihlerinin de değerlendirilmesine imkân tanıdığı için iki türlü yöntemlere de benzetilebilir²²¹.

Açıklamalarımızı, 7 Ekim 2013 tarihinde Avustralya’da yapılan Temsilciler Meclisi (*House of Representative*) seçimlerinde *Queensland* Eyaleti, *Hinkler* şehri seçim sonuçlarıyla örneklendirelim:

Tablo 3²²²: 2013 Avustralya Temsilciler Meclisi Hinkler Şehri Seçim Sonuçları

Aday	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Toplam
Keith PITT	38,005	+95	+535	+366	+845	+10,296	50,142
Leanne DONALDSON	23,442	+107	+307	+1,311	+1,287	+8,332	34,786
R. Desmond MESSENGER	14,490	+97	+355	+680	+2,506	Çıkarıldı	
David DALGLEISH	3,887	+127	+281	+343	Çıkarıldı		
Mark SIMPSON	2,308	+112	+280	Çıkarıldı			
T. Bradly SULLIVAN	1,590	+168	Çıkarıldı				
Reid SCHIRMER	706	Çıkarıldı					

Tablo 3’de görüldüğü üzere seçmenlerin ilk tercihleri hesaplandığında toplamda 84,928 oy kullanılmasına rağmen mutlak çoğunluğu (en az 42,465 oy)

²¹⁹ SEZEN, s. 158.

²²⁰ David M. FARRELL/Ian McALLISTER, “Australia: The Alternative Vote in a Compliant Political Culture”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s.84.

²²¹ ÖZBUDUN, 1995, s. 523.

²²² Tablo tarafımızca,

<http://results.aec.gov.au/17496/Website/HouseDivisionDop-17496-166.htm> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 13.11.2014).

sağlayan aday çıkmamıştır. Bu aşamada en az oy alan Reid Schirmer çıkarılmış ve bu adayın birinci tercih olarak yazıldığı oy pusulalarındaki seçmenlerin ikinci tercihleri diğer altı adayın oylarına eklenmiştir. Bu işlem altıncı aşamada son bulmuş ve Keith Pitt mutlak çoğunluğu sağlayarak seçilmiştir.

Görüldüğü üzere bu yöntemde az oy alan adaylar (partileri) seçimlerin sonuçlarını önemli şekilde etkilemektedir. Bir anlamda bu sistemde küçük partiler seçimin hâkimi konumundadırlar²²³. Bu yöntemin düzgün işleyebilmesi için seçmenlerin ikinci tercihlerini boş bırakmamaları gerekir. Aksi halde seçimlerin yenilenmesi söz konusu olabilir²²⁴.

Bu yöntemin farklı uygulamaları da olabilir. Şöyle ki: Seçmenlerin ilk tercihleri hesaplandıktan sonra, mutlak çoğunluğu sağlayan aday çıkmaması durumunda oy pusulalarındaki ikinci tercih oyları da adaylara eklenir. Çoğunluk yine sağlanamazsa bu işlem üçüncü vd. tercih oylarının eklenmesi şeklinde mutlak çoğunluğu sağlayan aday çıkana kadar devam eder. Ancak bu durumda da birden fazla adayın mutlak çoğunluğu sağlaması gibi istenmeyen bir durumla karşılaşılabilir²²⁵. Günümüzde sadece Avustralya'da ve değiştirilmiş haliyle Pasifik'te bir ada devleti olan Nauru'da uygulanmaktadır²²⁶.

4. Devredilen Oy

Buna göre ülke, her birinden birer temsilci seçilecek şekilde dar seçim çevrelerine bölünür. Adayların seçimi kazanabilmeleri için seçim çevrelerinde kullanılan oyların mutlak çoğunluğunu almaları gerekmektedir²²⁷. Bu çoğunluğu sağlayamayan adaylar, başka bir seçim çevresindeki kendi partisinden bir veya birkaç adaya oylarını devredebilirler. Adayların oylarını devredebilmeleri kendi seçim çevrelerindeki oyların belirli kısmını almaları şartına bağlanabilir. Bu yöntemde, kendi seçim çevrelerinde yeterli çoğunluğu sağlayıp seçilen adayların

²²³ ARMAOĞLU, s. 39.

²²⁴ GİRGİN, s. 35.

²²⁵ ARMAOĞLU, s. 40.

²²⁶ DAHL, s. 207.

²²⁷ GİRGİN, s. 35.

oylarının artan kısmını yine aynı şekilde başka bir adaya devretmesi de mümkün kılınabilir²²⁸.

B. LİSTELİ SEÇİM

Listeli seçme yönteminde ülke, her birinden birden çok temsilci seçilecek şekilde geniş seçim çevrelerine bölünür²²⁹. Bu yöntemde adaylar, parti listeleriyle seçmene sunulur. Partiler listelerinde seçim çevresinde seçilecek temsilci sayısı kadar aday çıkarır²³⁰. Hem çoğunluk hem de nispi (oransal) temsil sistemi ile uygulanabilen²³¹ bu yöntemin sabit liste, karma liste ve tercihli liste (seçenekli liste) olmak üzere üç türü vardır.

1. Sabit Liste

Buna göre seçmen, parti listesi üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan oyunu kullanmaktadır²³². Bu yöntemin uygulandığı seçimlerde seçmenler oylarını adaylara değil, partiye vermektedir. Zira listeler ve bu liste içerisindeki adayların sıralamaları bizatihi partiler tarafından hazırlanmaktadır²³³. Bu yöntem, tek bir oyu olan seçmene partiler tarafından hazırlanan listeler dışında tercih hakkı bırakmaması yönünden eleştirilirken; adayların parti programlarına aykırı hareket etmelerini engellemesi bakımından da faydalı bulunmaktadır²³⁴.

2. Tercihli Liste (Seçenekli Liste)

Bu yönteme göre seçmen, önüne gelen listedeki isimlerde herhangi bir değişiklik yapmadan sadece aday sıralamaları üzerinde değişiklik yapabilmektedir²³⁵. Seçmen, oy pusulası üzerinde her bir adayın karşısında bulunan haneye kanunda

²²⁸ SEZEN, s. 160.

²²⁹ GÖZÜBÜYÜK, s. 90.

²³⁰ İBA, s. 186.

²³¹ TEZİÇ, 2013, s. 334.

²³² YAVAŞGEL, s. 110.

²³³ SEZEN, s. 160.

²³⁴ Ülkü VARLIK/Banu ÖREN, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler*, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 26.

²³⁵ SEZEN, s. 161.

belirtilen şekilde bir işaret koymak suretiyle tercihini belirtir²³⁶. Belirli bir adaya verilen tercih oylarının toplamı seçim kanununda belirtilen orana ulaştığı takdirde, parti listesindeki sıra seçmenlerin iradesi yönünde değişir²³⁷. Tüm bunların yanı sıra, bu sistemde seçmenin partiler tarafından hazırlanan listeler üzerinde hiçbir değişiklik yapmaksızın oy kullanma hakkı da vardır²³⁸.

Bu yöntem Türkiye’de 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda düzenlenmiştir²³⁹. Buna göre seçmenler, seçime katılan siyasi partilerin basılı oy pusulaları üzerinde yazılı adaylardan hangilerini tercih ettiğini, isimlerinin yanında bulunan kutucuğun içerisine “X” işareti koymak suretiyle belirtirdi (m. 25/1). Böylece bir parti listesi içinde seçmenlerin en çok tercih ettikleri adaylar, partinin o seçim çevresindeki milletvekili paylaşımında elde ettiği sayı kadar, tercih sırasına göre seçilmiş oluyordu²⁴⁰.

3. Karma Liste

Buna göre seçmen, önüne gelen listede değişiklik yapabilir. Seçmen, listede ismi bulunan adaylardan istediğinin ismini silip yerine başka partilerin listelerinden veya bağımsız adaylar arasından yeni isimler yazabilir²⁴¹. Seçmenlere kendi listesini oluşturma imkânı veren bu sistemde seçmen oldukça serbest bırakılmıştır. Bunun neticesinde de, seçim sonuçlarının hesaplanması bir o kadar zorlaşmıştır. Sonuçların hesaplanmasında önce listelerin aldığı oylar hesaplanır. Daha sonra ise, listeler içerisinde en fazla oy alan adaylar belirlenir²⁴².

Türkiye’de 5.6.1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu²⁴³ ile seçmenlere karma liste yapma hakkı tanınmıştır (m. 24). Yine 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nda da aynı düzenleme bulunmaktadır (m.

²³⁶ ARMAOĞLU, s. 161.

²³⁷ ÖZBUDUN, 2013, s. 277.

²³⁸ SEZEN, s. 161.

²³⁹ RG. 10.5.1961, S. 10815.

²⁴⁰ Necmi YÜZBAŞIOĞLU, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. 55, S. 1-2, İstanbul, 1995-1996, s. 115.

²⁴¹ ÖZBUDUN, 2013, s.277.

²⁴² GİRGİN, s. 37.

²⁴³ RG. 6.6.1946, S. 6326.

89)²⁴⁴. Listeli tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı bu seçimlerde listelerdeki en çok oy alan adaylar milletvekili seçiliyordu (5545 S.K. m. 117/1). Nitekim 14.5.1950 tarihinde yapılan 9'uncu dönem TBMM seçimlerinde 7 milletvekili çıkaran Mardin'de 47,771 geçerli oy ile oyların çoğunluğunu bağımsız milletvekili adayını Kemal Türkoğlu almıştır²⁴⁵. Türkoğlu'nun listesinde bulunan üçü Demokrat Parti'den, üçü Cumhuriyet Halk Partisi'nden olmak üzere en çok adı yazılan altı aday da seçilmiştir²⁴⁶. Bu sonuçlar karma liste seçme yöntemi sayesinde ortaya çıkmıştır.

C. BİRLEŞİK OY PUSULASI

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanuna göre, Türkiye'de, milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye meclisi üyeliği ve belediye başkanlığı seçimlerinde bu Kanun ve özel kanunlarda yer alan hükümlere göre hazırlanacak birleşik oy pusulaları kullanılır (m.78). Birleşik oy pusulası, bir seçim çevresinde seçime katılan tüm siyasi partileri ve bağımsız adayları isimleri ve kendilerine has özel işaretleri ile birlikte belirten listedir. Birleşik oy pusulalarında sadece siyasi parti isimleri yazabileceği gibi; siyasi parti isimleri ile birlikte aday isimleri de yazabilir²⁴⁷.

Türkiye'de birleşik oy pusulalı seçme yöntemi ilk defa 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla²⁴⁸ getirilen düzenleme sonrası uygulanmıştır. Bu uygulamanın getiriliş amacı, seçimleri kazanmak için türlü liste oyunlarına başvuran aşırı partizan davranışlara son vermektir. Bundan önceki seçimlerde uygulanan listeli seçme yöntemleri çeşitli baskı ve hile oyunlarına müsaitti. Savcı, o dönem yaşanan bu tarz olayları şöyle açıklamaktadır:

²⁴⁴ RG. 21.2.1950, S. 7438

²⁴⁵ 14.5.1950 tarihli 9'uncu dönem TBMM seçimleri Mardin ili sonuçları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_i_l_kodu=47 (E.T. 07.05.2015).

Mardin'den seçilen milletvekilleri için ayrıca bkz. **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt (1950-1980)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010, s. 585-586.

²⁴⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Matbaası, Yayın No: 3685, Ankara, 2012, s. 9.

²⁴⁷ GİRGİN, s. 29-30; SEZEN, s. 161-163.

²⁴⁸ RG. 20.2.1965, S. 11984.

“Gerçekten, partilerin her birinin, üzerinde kendi adları ve remizleri bulunan kendi oy listelerini kullandırmaları, türlü seçim hilelerine yol açıyordu. Bunun en yaygın usulü de şu oluyordu: Bütün partiler, seçmene kolaylık olsun diye ve bilhassa, okuma yazma bilmeyen sempaticianları sandık başında şaşırmasın diye, kendi aday listelerinin, daha önceden, seçmenin ayağına kadar giderek dağıtıyorlardı. Ayrıca da, birbirine pek rakip olan partiler, rakiplerinin, kendilerinden önce dağıtmış buldukları aday listelerini, para ile satın alarak topluyorlar ve seçmenin elinde, yalnız kendi aday listelerinin bulunmasını sağlamaya uğraşıyorlardı.”²⁴⁹.

²⁴⁹ Bahri SAVCI, “1965 Milletvekili Seçimleri Üzerine Bir Analiz”, **AÜSBFD**, c. 19, S. 1, Ankara, 1965, s. 189.

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ

Bu bölümde öncelikle seçim sistemleri genel olarak açıklanacaktır. Ardından farklı başlıklar altında sırasıyla çoğunluk sistemleri, nispi temsil sistemleri ve karma seçim sistemleri detaylı açıklamalar, karşılaştırmalı örnekler ve değerlendirmelerle incelenecektir. Her bir sistemin avantajları ve dezavantajları ele alınacak; sistemin dezavantajlarını giderebilmek için geliştirilen farklı uygulamalar (baraj uygulamaları gibi) ayrıca incelenecektir.

I. GENEL OLARAK

Demokrasilerde, iktidarlar meşruiyetlerini halkın rıza ve muvafakatlerinden alırlar²⁵⁰. Duverger, demokrasinin en basit ve gerçekçi tanımını şöyle yapmaktadır: “*Yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim*”²⁵¹. Seçimlerde kullanılan oyların hesaplandıktan sonra temsilcileri belirleme aşamasında ise karşımıza seçim sistemleri çıkmaktadır. Bir seçimde kullanılan geçerli oyların parlamentoda sandalyelere dönüştürülmesinde uygulanan teknik usullere seçim sistemleri denilmektedir²⁵². Başka bir anlatımla seçim sistemi, bir seçim çevresinde partilerin almış oldukları oylara göre kaç temsilci çıkaracaklarının belirlendiği teknik usuldür²⁵³. Seçim sisteminin “bu” dar anlamının dışında seçme ve seçilme yeterliliği, adayların seçime katılabilmesi için gereken kurallar, hazineden siyasi partilere seçim süreci boyunca yardım yapılması ve seçim çevrelerinin

²⁵⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. XIII.

²⁵¹ Maurice DUVERGER, **Siyasi Partiler**, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 1993, s. 453.

²⁵² Yavuz ATAR, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, 8. Baskı, Konya, 2013, s. 189.

²⁵³ GÖZLER, s. 721.

belirlenmesi gibi seçimlerle ilgili bütün hususları kapsayan bir de geniş anlamı vardır²⁵⁴.

Siyasal toplumların ekonomik, kültürel, tarihi, etnik, dinsel vb. farklılıkları ve o ülkede geçerli olan parti sistemi, yapay tek bir seçim sistemi uygulamasının yerine birçok farklı seçim sistemi uygulamalarının türetilmesine imkân tanımıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı geçmişten günümüze çok sayıda seçim sistemi oluşturulmuş, geliştirilmiş ve bunlardan bazıları pek çok ülkede uygulanmıştır²⁵⁵.

Seçim sistemleri çoğunluk sistemleri, nispi temsil sistemleri ve karma sistemler olmak üzere üç kategorik ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu kategorilerin her birinde değişik görünümde birçok seçim sistemi uygulamaları mevcuttur. Bir ülkenin herhangi bir seçim sistemini kabul etmesinde o ülkenin siyasi ve kültürel yapısı başta olmak üzere birçok etken yatmaktadır²⁵⁶. “Şimdiye kadar uygulanmış/uygulanan tüm seçim sistemleri arasında en ideali hangisidir?” sorusuna verilebilecek cevaplar her zaman siyasi tercihlerle ilgili olmuştur. Çünkü hiçbir seçim sistemi ideal ve tarafsız olamaz²⁵⁷.

Seçim sistemleri, genel olarak “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkelerinden birine ağırlık verir²⁵⁸. Bu açıdan, çoğunluk sistemleri yönetimde istikrar ilkesini gözetirken; nispi temsil sistemleri ise daha çok temsilde adalet ilkesini gözetmektedir²⁵⁹. Bu iki ilke birbirinin karşıtıdır ve ters yönde işlerler. Bu iki ilkeyi bir arada uygulamaya çalışan bazı ülkeler ise doktrinde “karma seçim sistemleri” olarak adlandırılan sistemleri türetmiştir.

²⁵⁴ Bülent DAVER, “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 5, Ankara, 1988, s. 15. (Bu makale ayrıca Daver tarafından, 25-26 Nisan 1988 tarihinde Anayasa Mahkemesinin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyum’da, bildiri şeklinde sunulmuştur. Bkz. s.131-149).

²⁵⁵ BURAN, s. 54.

²⁵⁶ YAVAŞGEL, s. 77.

²⁵⁷ TEZİÇ, 2013, s. 333-334.

²⁵⁸ Doktrinde bu ilkeler farklı isimlerle de karşımıza çıkabilir. Örneğin, “fayda” ve “adalet” ilkeleri olarak bkz. TÜRK, 2006, s. 78. Eşitlik ve Toplumsal Fayda ilkeleri olarak bkz. YAVAŞGEL, s. 76.

²⁵⁹ Murat GÜVENİR, “ Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, **AÜSBFD**, c. 37, S. 1, Ankara, 1982, s. 220-221.

Nispi temsil sistemleri temsilde adalet ilkesinden hareket ettiği için, seçimlerde yarışan bütün siyasi parti ve eğilimlerin parlamentoda olabildiğince temsil edilmesini amaçlar²⁶⁰. Bu sistemin karşısında yer alan çoğunluk sistemlerinde ise asıl amaç yönetimde istikrarın sağlanmasıdır. Çoğunluk sistemleri belirli bir seçim çevresinde oyların çoğunluğunu alan parti veya adayın seçilmesini öngörür. Sistem yönetimde istikrarın sağlanması için parlamentoda kuvvetli çoğunluğu elinde bulunduran iktidarların oluşmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde hükümetlerin devamlılığının sağlanması, güvensizlik oylarıyla hükümetlerin düşürülmesinin ve kabine buhranlarının önlenmesi amaçlanmıştır²⁶¹. Bu iki ilke arasında dengeyi kurmak ve halkın benimseyebileceği daha makul bir seçim sistemi bulmak ülkelerin en önemli sorunları olmuştur²⁶².

II. ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ

Seçim tarihinde ilk kullanılan sistem olma özelliğini taşır²⁶³. Oldukça basit bir düşünceye dayanan bu sisteminin uygulaması da bir o kadar kolaydır. Bu sisteme göre, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu alan parti veya aday o seçim çevresindeki temsilciliği veya temsilciliklerin tamamını almaya hak kazanır²⁶⁴. Batı’da bu sistem “önde bitiren yarış kazanır” anlamına gelen “*first-past-the post*” deyiimi ile özdeşleşmiştir²⁶⁵. Buna göre, en çok oy alan aday seçim yarışını kazanacaktır.

Çoğunluk sistemi hem yerel (mahalli) seçimlerde hem de parlamento seçimlerinde kullanılabilir. Yerel seçimlerden muhtarlık ve belediye başkanlığı seçimleri tek bir sandalye için yapılır ve oyların çoğunluğunu alan aday sandalyeyi

²⁶⁰ YAVAŞGEL, s. 76.

²⁶¹ KUZU, 2006, s. 284.

²⁶² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 223.

²⁶³ Bu sistemi demokrasi ile birlikte ele alan ilk düşünür J.J. Rousseau olmuştur. Ancak Rousseau’nun anladığı çoğunluk sistemi mutlak çoğunluk esasına dayanmaktaydı. Bu sistem de, uygulamada çıkardığı sıkıntılar sebebiyle yerini zamanla basit çoğunluğa bırakmıştır. ARMAOĞLU, s. 19.

²⁶⁴ Benzer açıklamalar için ayrıca bkz. ARMAOĞLU, s. 19; ATAR, 2013, s. 191; BURAN, s. 55; Erdoğan TEZİÇ, **Seçim Sistemleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 25; GİRGİN, s. 39; GÖZLER, s. 722; GÖZÜBÜYÜK, s. 90; SEZEN, s. 164; YAVAŞGEL, s. 83.

²⁶⁵ Arend LIJPHART, **Electoral Systems And Party Systems A Study of Twenty Seven Democracies, 1945-1990**, Oxford University Press, New York, 2006, s. 18.

(seçimi) kazanır. Çoğunluk sistemi kendi içinde “tek turlu çoğunluk sistemi” ve “iki turlu çoğunluk sistemi” olmak üzere ikiye ayrılır.

A. TEK TURLU ÇOĞUNLUK SİSTEMİ

Bu sisteme göre, belirli bir seçim çevresinde nitelikli bir çoğunluk şartı aranmaksızın oyların çoğunluğunu alan aday veya partinin listesindeki tüm adaylar seçilmiş olur. Adayların seçimi kazanabilmesi için rakiplerinden daha fazla oy almaları yeterlidir. Aynı durum partiler için de geçerlidir. Bir seçim çevresinde oyların çoğunluğunu alan partinin tüm adayları seçilmiş olur. Aday veya partilerin seçimi kazanabilmeleri için nitelikli bir çoğunluk aranmadığı için bu sisteme basit çoğunluk (*simple majority*) veya nispi çoğunluk (*relative majority*) sistemi de denilmektedir²⁶⁶. Bu sistem de kendi içerisinde “tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi” ve “listeli tek turlu çoğunluk sistemi” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi²⁶⁷

İngiltere ve ABD başta olmak üzere genellikle Anglo-Sakson ülkelerinde uygulanan bu sistem oldukça basittir. Bu sistemde öncelikle ülke, her birinden bir temsilci seçilecek şekilde seçim çevrelerine bölünür. Nitelikli bir çoğunluk şartı aranmaksızın her seçim çevresinde ilk turda en çok oy alan aday seçilmiş olur. Bu sisteme “dar bölge sistemi” de denilmektedir. Bunun sebebi, her bir seçim çevresinden tek bir temsilci seçileceği için, sistemin uygulandığı ülkelerde seçim çevrelerinin oldukça dar (küçük) tutulmasıdır²⁶⁸. Sistemin işleyişi at yarışına benzetilir: Diğerlerinden daha hızlı koşarak en önde bitirenin yarışı kazanması gibi, seçimlerde de en çok oy alan aday seçimi kazanır²⁶⁹.

Bu sistemi 6 Mayıs 2010 günü İngiltere’de yapılan Avam Kamarası (*House of Commons*) seçimleri *Aberconwy* seçim çevresi sonuçlarıyla örnekledirelim.

²⁶⁶ FARRELL, s. 13.

²⁶⁷ Bu konu çalışmamızın “Seçme Yöntemleri-Tek İsimli Seçim-Tek Turlu” başlığı altında incelenmiştir. Tekrara düşmemek adına orada ele alınan konular bu kısımda yüzeysel ele alınacaktır.

²⁶⁸ ATAR, 2013, s. 191.

²⁶⁹ Richard ROSE, “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, (ed. Vernon Bogdanor ve David Butler), **Democracy and Elections: Electoral Systems and Their Political Consequences**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 30-31.

Tablo 4²⁷⁰: 2010 İngiltere Avam Kamarası Seçimleri Aberconwy²⁷¹ Sonuçları

Aday ve Partisi	Aldığı Geçerli Oy Sayısı	Oran(%)
G.A. Bebb (Muhafazakar Parti)	10,734	35.8
R.A. Hughes (İşçi Partisi)	7,336	24.5
M.A. Priestley (Liberal Demokrat)	5,786	19.3
P.R. Edwards (Plaid Cymru ²⁷²)	5,341	17.8
M.B. Wieteska (İngiliz Bağımsızlık Partisi)	632	2.1
E.L. Wynne-Jones (Hristiyan Partisi)	137	0.5

6 adayın yarıştığı ve toplamda 30,143 geçerli oyun kullanıldığı *Aberconwy* seçim çevresinde geçerli oyların %35.8'ini alan Muhafazakar Parti'nin adayı seçilmiştir. Bu durumun diğer seçim çevrelerinde de benzer sonuçlarda olacağını göz önüne alırsak: Parlamentoda temsil edilmeyen oylar, temsil edilen oylardan fazla çıkabilir. Bu sistemde küçük partilerin seçimlerde çok şansı bulunmamaktadır²⁷³. Bu durumun farkında olan seçmenler, oylarının boşa gitmemesi için genellikle iki büyük partiden birine oy vermektedirler²⁷⁴.

İngiltere'de uygulanan tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin adaletsizliği "iki partililik" sebebiyle daha da artmaktadır. İki partililik sadece iki siyasi partinin mevcut olduğu bir siyasal ortamı ifade etmez. İki partiden çok siyasi parti seçimlere katılsa da, iktidarın iki büyük parti arasında "*saat sarkacı gibi*" yer değiştirdiği bir siyasal ortamı tasvir etmek için kullanılır²⁷⁵. İki partili siyasal sistemler genellikle çoğunluk sistemlerinin uygulandığı Anglo-Sakson ülkelerinde görülmektedir²⁷⁶. Bu durum "Küp Kanunu (*Cube Law*)" ile açıklanmaktadır. Küp Kanununa göre, iki partiye verilen oyların oranı A/B ise, kazandıkları sandalyelerin oranı A^3/B^3

²⁷⁰ Tablo tarafımızca <http://www.electoralcommission.org.uk/> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 30.3.2015).

²⁷¹ Galler'in kuzeyinde yer alan birkaç yerleşim yerinden oluşan bir seçim çevresidir.

²⁷² Galler'in bağımsızlığı için kurulmuş bir partidir. <http://www.plaid.cymru/> (E.T. 30.3.2015)

²⁷³ Tüm çoğunluk sistemleri küçük partilerin temsilci çıkarmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmenin tek yolu, bu partilere oy veren seçmenlerin belirli seçim çevrelerinde yoğunlaştırılmasıdır. LIJPHART, s. 20.

²⁷⁴ ATAR, 2013, s. 191.

²⁷⁵ TEZİÇ, 2013, s. 370.

²⁷⁶ İki partililik ve iki parti sistemi türleri hakkında karşılaştırmalı örneklerle açıklamalar için bkz. DUVERGER, s. 279-302.

olmaktadır²⁷⁷. Örneğin, A partisi kullanılan geçerli oyların %40'ını alırken; B partisi %30'unu almış olsun. Küp Kanununa göre bu partilerin parlamentodaki temsil oranları 4/3 değil; $4^3/3^3=64/27$ oranında olacaktır.

Yönetimde istikrarın sağlanmasını kolaylaştırmak için geliştirilen bu sisteminin, özellikle temsilde adalet ilkesini göz ardı etmesinden dolayı pek çok yönü eleştirilebilir. Sistemin olumlu bulduğumuz yönleri de vardır. Örneğin, bir seçim çevresinden tek bir temsilci seçileceği için, siyasi parti ve adaylar seçmenlere yönelik kampanyalarını sürekli geliştirmek zorundadırlar. Sistem ayrıca seçimlerden sonra seçmenle temsilci arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasına imkân tanır.

2. Listeli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin aksine bu sistemde ülke, her birinden birden fazla temsilci seçilecek şekilde seçim çevrelerine bölünür. Bu sebeple bu sisteme “geniş bölge çoğunluk sistemi” de denilmektedir²⁷⁸. Seçim çevrelerinde, seçimlere katılan aday sayısı tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminden farklı olarak oldukça fazladır. Çünkü her parti seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar aday belirler ve liste halinde seçmenlere sunar. Bu sistemde seçmen, çoğunlukla parti listelerinde yer alan adayları tanımaz bile. Bu sebeple, seçmenler oylarını kullanırken genellikle adaylara değil; parti programlarının içeriğine bakmaktadırlar²⁷⁹. Seçme yöntemlerine göre değişen farklı uygulamalar da söz konusu olabilir. Zira seçmenler sabit bir listeye, tercihli bir oy listesine veya karma bir şekilde kendilerince oluşturacakları bir listeye oy verebilirler²⁸⁰. Sabit (bloke) liste uygulanan sistemlerde seçmenler, parti listesi üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan oylarını kullanırlar. Bu durumda da, nitelikli bir çoğunluk şartı aranmaksızın her seçim çevresinden ilk turda en çok oy alan partinin listesinde yer

²⁷⁷ “Küp Kanunu (*Cube Law*)” ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Philip A. SCHRODT, “A Statistical Study of the Cube Law in Five Electoral Systems”, **Political Methodology**, c. 7, S. 2, Oxford, 1981, s. 31-53.

²⁷⁸ GÖZLER, s. 723.

²⁷⁹ ARMAOĞLU, s. 44.

²⁸⁰ BURAN, s. 60. Listeli tek turlu çoğunluk sisteminin mahiyeti gereği tercihli liste ile sabit liste arasında hiçbir fark olmayacaktır. Çünkü her ikisinde de bir seçim çevresinde oyların çoğunluğunu alan bir partinin tüm adayları seçilmiş olacaktır. Tek fark, tercihli liste yönteminde seçmenler listedeki adayların sıralamasını değiştirebilir.

alan tüm adaylar seçilecektir. Karma liste uygulanan sistemlerde ise durum biraz karışık ve zor olabilmektedir. Bu yöntemde seçmenler, önlerine gelen listede değişiklik yapabilmektedirler. Seçmenler, listede ismi bulunan adaylardan istediğinin ismini silip yerine başka partilerin listelerinden veya bağımsız adaylar arasından yeni isimler yazabilmektedirler²⁸¹.

Bu sistemde seçimler tek turda yapılır. Bu turda oyların çoğunluğunu alan parti seçimi kazanır ve (sabit veya tercihli liste yöntemi uygulanıyorsa) listesindeki tüm adaylar seçilmiş olur. Örneğin, tablo 4'de *Aberconwy* seçim çevresinden tek aday değil de, dört aday seçilecek olsaydı: Muhafazakâr Parti'nin listesinde yer alan dört aday da seçilmiş olacaktı.

Bu sistem temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmayacak şekilde yapay çoğunluklar doğurmaktadır²⁸². Sistemin eleştirilebilecek bir başka yönü de, seçim çevrelerinde temsilci sayısının çok olmasından dolayı, seçmenle temsilciler arasında seçimlerden sonra yakın bir ilişki kurulamamasıdır. Bu sistemde seçmen adayları çok tanımaz; seçilen temsilci ise seçmenlerini neredeyse hiç bilmez. Bu durumda da seçmen bir sıkıntısı olduğunda direkt partiyi muhatap almaktadır²⁸³. Sistemin amacı güçlü hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırarak yönetimde istikrarı sağlamaktır.

Bu sistem Türkiye'de 1946-1960 yılları arasında uygulanmıştır²⁸⁴. Buna göre her il bir seçim çevresi olarak kabul edilmiştir. Seçim çevrelerinde oyların çoğunluğunu alan parti, o ildeki milletvekilliklerinin tamamını almaya hak kazanıyordu. Bu durum adaletsiz seçim sonuçları doğmasına sebep olmuştur. Bu duruma gösterilebilecek en güzel örneklerden biri de, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan 10'uncu dönem TBMM seçimleridir²⁸⁵.

²⁸¹ GÖZÜBÜYÜK, s. 90.

²⁸² ATAR, 2013, s. 193.

²⁸³ ARMAOĞLU, s. 43-44.

²⁸⁴ Türkiye'de uygulanan sistemde, seçim kanunları seçmenlere karma liste yapma hakkı tanımaktaydı (5.6.1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu m. 24 ve 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu m. 89).

²⁸⁵ 1946-2011 yılları arasında yapılan TBMM seçim sonuçları ve oy dağılımı için bkz. http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 4.12.2014).

Tablo 5²⁸⁶: 10. Dönem TBMM Seçimleri Ulusal Düzeyde Parti Sonuçları

Partiler	MV Sayısı	Oy Oranı (%)
Demokrat Parti (DP)	503	58.4
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	31	35.1
Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	5	5.3
Köylü Partisi (KP)	-	0.6
Türkiye İşçi Partisi (TİP)	-	0.0
Bağımsızlar	2	0.6
TOPLAM	541	100

Tablo 5’de de görüldüğü üzere, oyların %58.4’ünü alan DP, TBMM’deki milletvekilliklerin yaklaşık %93’ünü almıştır. Oyların %35.1’ini alan CHP ise, sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir. Seçimlerde karma liste seçme yöntemi uygulandığı için, Bingöl ve Muş illerinden birer bağımsız aday da seçmenler tarafından DP listelerine eklenerek milletvekili seçilmiştir. Ayrıca Erzincan (1 CHP, 4 DP) ve Tunceli (2 CHP, 1 DP) illerinde seçmenler tarafından CHP ve DP listelerindeki adaylardan oluşan karma listeler oyların çoğunluğunu almıştır²⁸⁷.

B. İKİ TURLU ÇOĞUNLUK SİSTEMİ

Bu sisteme göre, seçimlere katılan aday veya partilerin seçimi kazanabilmeleri için seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların mutlak (salt) çoğunluğunu (en az yarısından bir fazlasını) alması gerekir. Bu çoğunluğu sağlayan aday veya parti çıkmaması durumunda seçim sonuçlarını belirli bir süre sonra yapılacak “ikinci tur seçimleri” belirleyecektir. Bu tura, ilk turda en çok oy almış iki aday veya parti yahut ilk turda belirli oranın üzerinde oy alan aday veya partiler katılabilecektir. İkinci ve nihai turda mutlak çoğunluk aranmaz; en çok oy alan aday veya parti seçimi kazanır²⁸⁸.

²⁸⁶ Tablo tarafımızca, http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 4.12.2014).

²⁸⁷ TUİK, s. 10.

²⁸⁸ Sistemin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. GÖZLER, s. 724; GÖZÜBÜYÜK, s. 91; ÖZBUDUN, 2013, s. 278; SEZEN, s. 168; TEZİÇ, 1967, s. 30-31.

İki turlu çoğunluk sistemleri 21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde Avusturya, Belçika, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç ve İspanya gibi büyük Avrupa ülkelerinde parlamento seçimlerinde uygulanmıştır²⁸⁹. Günümüzde ise daha çok Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde devlet başkanlığı seçimlerinde uygulanmaktadır²⁹⁰. Türkiye'de 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı seçimlerinde bu sistemin uygulanması düzenlenmiştir²⁹¹.

Bu sistemde aday veya partilerin seçimi kazanabilmeleri için seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu almaları gerekmektedir. Bu da, sistemi tek turlu çoğunluk sistemine nazaran temsilde adalet ilkesine daha uygun hale getirmektedir²⁹². Bu sistem de kendi içinde "tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi" ve "listeli iki turlu çoğunluk sistemi" olmak üzere ikiye ayrılmakta

1. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Geleneksel Fransız seçim sistemi olarak da adlandırılan bu sistem Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Dönemi'nden (1958) beri uygulanmaktadır²⁹³. Bu durumun tek istisnası 1986 genel seçimlerinin nispi temsil sistemine göre yapılması olmuştur²⁹⁴.

Bu sistemde ülke öncelikle, her birinden bir temsilci seçilecek şekilde seçim çevrelerine bölünür. Seçimlere katılan adayların seçimi kazanabilmeleri için, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu alması gerekir. Bu çoğunluğu sağlayan aday çıkmazsa, seçim sonuçlarını belirli bir süre sonra yapılacak ikinci (ve nihai) tur seçimleri belirleyecektir. İkinci tura kalacak adayları belirleme aşamasında iki farklı yöntem uygulanmaktadır. İlk yöntem göre, ilk turda en çok oy alan iki aday ikinci tura kalır ve ikinci turda oyların mutlak çoğunluğunu alan aday

²⁸⁹ FARREL, s. 46.

²⁹⁰ Bu ülkelerden bazıları şunlardır: Avusturya, Bulgaristan, Ekvator, Fransa, Finlandiya, Kolombiya, Polonya, Portekiz, Rusya, Şili, Ukrayna. Andrew REYNOLDS/Ben REILLY/Andrew ELLIS, **Electoral System Design: The New International IDEA Handbook**, Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü Yayınları, Stockholm, 2008, s. 133.

²⁹¹ RG. 16.6.2007, S. 26554.

²⁹² BURAN, s. 61.

²⁹³ TEZİÇ, 2013, s. 338.

²⁹⁴ E. Ethem ATAY, s. 27.

seçimi kazanır. Diğer yöntemde ise, ilk turda belirli oranın üzerinde oy alan adaylar ikinci tura kalır ve ikinci turda adaylardan hangisi daha çok oy almışsa seçimin galibi o olur²⁹⁵.

Bu ikinci yöntem Fransa'da parlamento seçimlerinde uygulanmaktadır²⁹⁶. Fransa'da uygulanan bu sisteme göre, seçimlerin ilk turunda adayın seçilebilmesi için seçim çevresinde kullanılan oyların mutlak çoğunluğunu alması gerekmektedir. Ancak birinci turda aranan bu oran, o seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının %25'inden fazla olmalıdır²⁹⁷. İlk turda bu şartları sağlayan bir aday çıkmazsa seçimleri takip eden hafta ikinci tura geçilir²⁹⁸. Adayların ikinci tur seçimlerine katılabilmeleri için, ilk turda seçim çevresindeki kayıtlı seçmen sayısının %12.5'inden fazla oy almaları gerekmektedir. İlk turda adaylardan sadece birisi bu oranı sağlamışsa, bu adayı takip eden ve en çok oy alan aday ikinci tura katılma hakkı elde eder. İlk turda hiçbir aday bu oranı sağlayamazsa, en çok oy alan iki aday ikinci tura kalacaktır²⁹⁹. İkinci tura katılamayan adaylar ve partileri ise, parlamentoda temsil edilme imkânını yakalayabilmek için ikinci tura kalan partilerle farklı ittifaklar içerisine girebilirler³⁰⁰. İkinci turda en fazla oy alan aday seçimin galibi olmaktadır. Bu sistem Fransa dışında, Cezayir, Ukrayna ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde genel seçimlerde; İtalya'da ise yerel seçimlerde uygulanmaktadır³⁰¹.

Fransa'da 10-17 Haziran 2012 tarihlerinde yapılan Ulusal Meclis (*Assemblée Nationale*) seçimlerinde, *Ain* Bölgesi *Balan* şehri seçim sonuçları ile açıklamalarımızı örneklendirelim.

²⁹⁵ ATAR, 2013, s. 192.

²⁹⁶ FARREL, s. 46-47.

²⁹⁷ ELGIE, s. 122.

²⁹⁸ İlk turda koşulları sağlayamayıp seçimlerin ikinci turuna katılamayan adaylara "balotaj'da olanlar (*en ballottage*)" denilir. TEZİÇ, 2013, s. 339.

²⁹⁹ ELGIE, s. 122.

³⁰⁰ ÖZBUDUN, 1995, s. 522.

³⁰¹ GİRGİN, s. 34.

Tablo 6³⁰²: 2012 Fransa Ulusal Meclis Seçimleri Balan Şehri Sonuçları

Aday	İlk Tur (%)	İkinci Tur (%)
Vincent Goutagny	%0.63 (4 oy)	Katılmadı
Katia Philippe	%2.51 (16 oy)	Katılmadı
Michel Raymond	%23.08 (147 oy)	%35.37 (214 oy)
Paul Vernay	%7.38 (47 oy)	Katılmadı
Claire Darmedru	%0.47 (3 oy)	Katılmadı
Marie Jeanne Beguet	%1.41 (9 oy)	Katılmadı
Charles De La Verpilliere	%37.83 (241 oy)	%42.81 (259 oy)
Olivier Eyraud	%26.69 (170 oy)	%21.82 (132 oy)

8 farklı partiden, 8 adayın yarıştığı *Balan* şehrinde 1075 kayıtlı seçmen bulunmaktadır. 10 Haziran 2012 tarihinde yapılan ilk tura 637 seçmen katılmıştır (katılım: %59.81). Bu turda oyların mutlak çoğunluğunu alan herhangi bir aday çıkmadığı için seçimler 17 Haziran'da yapılan ikinci tura kalmıştır. İlk turda kayıtlı seçmen sayısının %12,5'inden fazla oy alan³⁰³ üç aday vardır: Michel Raymond (Çeşitli Sol), Charles De La Verpilliere (Halk Hareketi), Olivier Eyraud (Ulusal Cephe). İkinci turda katılım biraz daha düşüktür (605 seçmen). Bunun sebebi, partileri ikinci tura kalamayan seçmenlerin ikinci tur seçimlerine katılmamasıdır. İkinci turda oyların çoğunluğunu alan Charles De La Verpilliere (%42.81), *Balan* şehrinin temsilcisi olmaya hak kazanmıştır.

Sistem, büyük partilere avantaj sağlayarak hükümet istikrarının sağlanmasına katkı sağladığı gibi; benzer eğilimdeki siyasi partileri ikinci tur pazarlıkları için işbirliği yapmaya zorlayarak küçük partilerin de temsil edilebilmesine fırsat tanımaktadır³⁰⁴. Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi, bu sistemde de bir seçim çevresinden tek bir temsilci seçileceği için, siyasi parti ve adayları seçmenlere yönelik kampanyalarını sürekli geliştirmek zorundadırlar. Bunun yanı sıra seçimlerden sonra seçmenle temsilci arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasına

³⁰² Tablo tarafımızca <http://www.conseil-general.com/elections/legislatives-deputes/mairies-villes-communes/balan-01360.htm> adresindeki verilere göre hazırlanmıştır (E.T. 12.12.2014).

³⁰³ $1075 \times 12,5 : 100 = 134,3$. Yani en az 135 oy alan parti ve adaylar ikinci tura kalabilecektir.

³⁰⁴ BURAN, s. 64.

imkân tanınması bu sistemin olumlu karşıladığımız yönlerinden bir diğeridir. Sistemin en tehlikeli yönü ise, ikinci tur aşamasında siyasal ahlakla bağdaşmayacak pazarlıkların ortaya çıkması ile toplumda kutuplaşmaların oluşabilmesidir³⁰⁵. Seçme işlemlerinin ve sonuçların açıklanmasının hayli uzun zaman alması, seçim maliyetinin fazla olması, özellikle ikinci turda seçime katılımı düşürmesi ve adayları menfaatçi politikalar yapmaya yöneltmesi³⁰⁶ bu sistemin olumsuz karşıladığımız yönleridir.

2. Listeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Listeli tek turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi bu sistemde de ülke, her birinden birden fazla temsilci seçilecek seçim çevrelerine bölünür. Bu sebeple bu sisteme de “geniş bölge çoğunluk sistemi” denilmektedir. Teorik olarak listeli tek turlu çoğunluk sisteminde geçerli olan kuralların pek çoğu bu sistem için de geçerlidir. Farklı olarak, bu sistemde seçimlerin ikinci tura kalma ihtimali mevcuttur. İlk turda seçime katılan partilerden oyların mutlak çoğunluğunu alan çıkarsa, seçimler ilk turda sonuçlanmış olur ve o partinin listesinde bulunan bütün adaylar seçilmiş olur. Yani ikinci tura gerek kalmaz. Ancak ilk turda mutlak çoğunluğu sağlayan parti çıkmazsa (tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde olduğu gibi) iki farklı yöntem uygulanarak ikinci tura katılacak partiler belirlenir. Burada da, ya ilk turda en çok oy alan iki parti, ya da ilk turda belirli oranın üzerinde oy alan partiler ikinci tura kalacaktır³⁰⁷. İlk yöntemde ikinci turda oyların mutlak çoğunluğunu alan partinin listesinde bulunan adaylar seçilirken; diğer yönteme göre ikinci turda partilerden hangisi daha çok oy almışsa onun listesindeki adaylar seçilir.

Bu sistemde de, seçme yöntemlerine göre değişen farklı uygulamalar söz konusu olabilir. Zira seçmenler sabit bir listeye, tercihli bir oy listesine veya karma şekilde kendilerince oluşturacakları bir listeye oy verebilirler³⁰⁸. Fransa’da bu sistem, Üçüncü Cumhuriyet Dönemi’nde 1885 seçimlerinde (16 Haziran 1885 tarihli

³⁰⁵ ATAR, 2013, s. 193.

³⁰⁶ BURAN, s. 65.

³⁰⁷ GÖZLER, s. 725.

³⁰⁸ BURAN, s. 60.

Kanunla) uygulanmıştır³⁰⁹. Fransa’da uygulanan bu sisteme göre, bir seçim çevresinde seçime katılan partilerden birinin ilk turda seçimi kazanabilmesi için kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu alması yetmiyordu; aynı zamanda o seçim çevresinde kayıtlı seçmen sayısının dörtte biri (%25) kadar da oy alması gerekiyordu. Aksi halde belirli bir süre sonra yapılacak ikinci turda en çok oy alan partinin listesindeki adaylar seçilirdi³¹⁰. Fransa dışında birçok Avrupa ülkesi de, özellikle 19’uncu yüzyılda bu sistemi uygulamışlardır³¹¹. Fransa’da nüfusu az olan belediyelerde, belediye meclis üyelerinin seçiminde bu sistem uygulanmaktadır³¹².

Seçime katılan partilerin belirli bir oranın üzerinde oy almaları gerekliliği bu sistemi temsilde adaleti sağlamaya yöneltirken; seçimlerin ikinci tura kalması siyasal ahlakla bağdaşmayacak pazarlıkların ortaya çıkmasına sebep olmakta, seçim sürelerini uzatmakta ve seçim maliyeti artmaktadır³¹³.

III. NİSPİ (ORANTILI) TEMSİL SİSTEMİ

Daha önce de belirttiğimiz üzere, seçim tarihinde ilk kullanılan sistem olma özelliğini taşıyan çoğunluk sistemleri uygulamada oldukça basit bir düşünceye dayanıp; yönetimde istikrar (fayda) ilkesini gözetmektedir. Bu durum, özellikle tek turlu çoğunluk sistemlerinde adil olmayan seçim sonuçları doğurmaktadır. Oy hakkının yaygınlaşması, sınıfsal farklılaşmanın artması ve çoğunluk sistemlerinin uygulandığı seçimlerde parlamentolarda temsil edilemeyen önemli bir kitlenin ortaya çıkması daha adil bir seçim sistemi arayışlarını da beraberinde getirmiştir³¹⁴.

³⁰⁹ TEZİÇ, 2013, s. 343.

³¹⁰ SEZEN, s. 167.

³¹¹ ARMAOĞLU, s. 26.

³¹² Fransa Seçim Kanunu (*Code électoral*) nüfusu 3.500’den daha az olan belediyelerde bu sistemin uygulanmasını öngörüyordu (m.252). 2013 yılında Kanunda yapılan değişiklikle bu rakam 1.000’e indirilmiştir. Maddenin nihai haline göre; nüfusu 1.000’in altında olan belediyelerde listeli iki turlu çoğunluk sistemi uygulanacaktır. Fransa Seçim Kanunu için bkz.

http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/dossiers_thematiques/presidentielle_2012/code_electoral_2012.pdf.

2013 yılında Kanunda yapılan değişiklikler için ayrıca bkz.

<http://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2013/5/17/INTX1238496L/jo/texte> (E.T. 10.12.2014).

³¹³ BURAN, s. 63.

³¹⁴ SEZEN, s. 140.

Çoğunluk sistemlerinin adaletsiz sonuçlarını ortadan kaldırmak ve her siyasi partinin seçmenlerden aldığı oy oranına göre temsil edilmesini sağlamak amacıyla, 19'uncu yüzyılda nispi temsil sistemleri geliştirilmiştir³¹⁵. Kökeni Avrupa kıtasına dayanan bu sistemin öncülüğünü Fransız siyaset adamı Victor Considérant yapmıştır. Considérant bu sistemin üzerinde 1830'lu yıllarda çalışmaya başlamış ve 1842 yılında İsviçre'nin Cenevre Kanton Meclisi'ne sistemi sunmuştur. 1846 yılında ise bu görüşlerini daha kapsamlı bir şekilde Cenevre Büyük Kurucu Konsey üyelerine broşür halinde sunarak geniş çapta yankı uyandırmıştır³¹⁶. Bu tarihten sonra da Considérant'ın görüşleri ele alınmış, hatta farklı yazarlar tarafından geliştirilerek Avrupa kıtasında yaygınlaştırılmıştır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından sonra başta İsviçre ve Belçika olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde de uygulanmaya başlanmıştır³¹⁷. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ise, İngiltere, Sovyet Rusya ve Türkiye (1961 yılına kadar) hariç, Avrupa'da nispi temsil sistemlerini uygulamayan hemen hiçbir ülke kalmamıştır³¹⁸.

Nispi (orantılı) temsil sistemleri, siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oy oranlarına göre parlamentoda temsil edilmelerine imkân tanıyan sistemler grubunun ortak adıdır³¹⁹. Nispi temsil sistemleri, mahiyeti gereği ancak listeli seçme yöntemi ile uygulanabilir³²⁰. Seçim çevreleri iki veya daha fazla temsilci çıkaracak şekilde olmalıdır. Seçim çevrelerinden ne kadar fazla temsilci seçilirse, sistem o kadar adaletli olur ve çoğunluk sistemlerinin sakıncaları bertaraf edilmiş olur³²¹. Bu sistemde seçimlerin tek turda yapılması öngörülmüştür. Bu da, birtakım siyasal pazarlıklar ve ittifakların oluşmasına fırsat vermeksizin siyasetin olabildiğince şeffaflaşmasını sağlar³²².

Nispi temsil sistemleri, çoğunluk sistemlerine nazaran daha adaletli sonuçlar doğursa da; bu sistemlerin de birtakım olumsuz yönleri bulunmaktadır. Çeşitli

³¹⁵ TEZİÇ, 2013, s. 344.

³¹⁶ Clarence Gilbert HOAG/George Hervey HALLETT, **Proportional Representation**, Macmillan, New York, 1926, s. 171.

³¹⁷ TEZİÇ, 2013, s. 344.

³¹⁸ ARMAOĞLU, s. 91.

³¹⁹ TÜRK, 2006, s. 84.

³²⁰ GÖZÜBÜYÜK, s. 92.

³²¹ GÖZLER, s. 726.

³²² GİRGİN, s. 42.

görüşlerin temsil edilmesine kolaylık sağladığı için, parlamentolarda tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip bir siyasi partinin bulunma ihtimali düşüktür. Bu sebeple çoğu zaman koalisyon hükümetlerinin kurulması zorunluluğu doğar. Koalisyon hükümetlerinde ise uzlaşma kültürü gelişmedikçe uyumlu bir çalışma ortamı sağlanamaz. Koalisyon hükümetlerinin başarı ya da başarısızlıkları konusunda doktrinde farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Kuzu, koalisyon hükümetlerinin ülkeye fazlasıyla zarar verdiğini savunmaktadır³²³. Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında yapılan genel seçimlerde, çoğunlukla tek başına hükümeti kurabilecek bir partinin çıkamamasının en önemli sebebi olarak nispi temsil sistemi gösterilmektedir³²⁴. Kalaycıoğlu ise, koalisyon hükümetlerinde sorun yaşandığında bunun parlamento içinde farklı koalisyonlar kurulmak suretiyle çözülebileceğini savunmaktadır³²⁵. Kalaycıoğlu, ayrıca koalisyon hükümetlerinin çok siyasi partiye hükümet olma imkânı sunmasını olumlu bulmaktadır³²⁶. Öder de, aynı şekilde, koalisyon hükümetlerinin uzlaşmayı destekleyen hükümetler olduğunu belirtmekte ve savunmaktadır³²⁷. Bizim kanaatimiz ise Türkiye’de uzlaşma kültürünün henüz gelişmediği ve bu sebeple koalisyon hükümetlerinin siyasi, ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak ülkeye bir katkı sağlayamadığıdır. Bu düşüncemizin oluşmasına aktif tüm partilerin söylem ve politikaları sebep olmaktadır.

Koalisyon hükümetlerinin önüne geçebilmek ve yönetimde istikrarı sağlayabilmek için çoğu zaman seçim barajı uygulamalarına gidilir. Bu durum ise, adaletsiz seçim sonuçlarının önüne geçmek için türetilen nispi temsil sistemlerinin amacına ters düşer. Sistem, çeşitli görüşlerin temsil edilmesine kolaylık sağladığı için ülkedeki siyasi parti sayısının artmasına sebep olur. Bu da, her çıkar grubunun bir siyasi parti kurmasına sebep olabilir³²⁸. Sistemde geniş seçim çevreleri

³²³ Burhan KUZU, **Her Yönü İle Başkanlık Sistemi**, Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 164-168.

³²⁴ Murat YANIK, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 129-130.

³²⁵ Ersin KALAYCIOĞLU, “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınava”, (Yay. Haz. Teoman Ergül), **Başkanlık Sistemi**, TBB Yayınları, No: 77, Ankara, 2005, s. 22.

³²⁶ KALAYCIOĞLU, s. 24.

³²⁷ Bertil Emrah ODER, “Türkiye’de Başkanlık ve Yarı Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansayan Öneri ve Tepkilerden Kesitler”, (Yay. Haz. Teoman Ergül), **Başkanlık Sistemi**, TBB Yayınları, No: 77, Ankara, 2005, s. 52.

³²⁸ SEZEN, s. 205.

öngörüldüğü için, temsilciler ile seçmen arasında çoğunluk sisteminde olduğu gibi yakın bir ilişki kurulması daha zordur.

Uygulamada birbirinden oldukça farklı nispi temsil sistemleri mevcuttur³²⁹. Bu sistemlerde temsilcilikler, seçime katılan listeler arasında parti ve bağımsız adayların aldıkları oy oranına göre paylaştırılır. Bu paylaşım yapılırken ölçüt olarak seçim sayısı kullanılır.

A. SEÇİM SAYISI

Nispi temsil sistemlerinde seçime katılan partilerin aldıkları oy oranına göre parlamentodaki temsilci sayısını belirleyebilmek için yapılması gereken ilk işlem seçim sayısının bulunmasıdır³³⁰. Seçim sayısı, bir seçim çevresinde bir temsilcinin seçilebilmesi için elde etmesi gereken asgari düzeydeki oy sayısıdır³³¹. Seçim sayısı bulunduktan sonra, bir seçim çevresinde seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oy sayıları hesaplanır. Her bir partinin aldığı geçerli oy sayısında, bu seçim sayısı kaç kez tekrar ederse, partiler o kadar temsilcilik kazanmış olacaktır³³². Söz konusu bu sayı üç şekilde belirlenebilir: “Çevre seçim sayısı”, “değişmez tek sayı şeklinde seçim sayısı” ve “ulusal seçim sayısı”.

1. Çevre Seçim Sayısı

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilir³³³. Elde edilen bu pay için, çevre seçim sayısı (basit seçim sayısı)³³⁴ veya seçim kotası (*Hare* kotası) da denilmektedir³³⁵.

³²⁹ 300'e yakın nispi temsil sistemi uygulamaları ve seçme yöntemleri olduğundan söz edilmektedir. “Nispi Temsil Sistemi” başlıklı **TBMM Bülteni**, S. 65, Kasım, Aralık, Ocak, 1998-1999, s. 21.

³³⁰ ÖZBUDUN, 2013, s. 278.

³³¹ ATAR, 2013, s. 195.

³³² TEZİÇ, 2013, s. 345.

³³³ SEZEN, s. 185.

³³⁴ TÜRK, 2006, s. 86.

³³⁵ İngiliz hukukçu Thomas Hare tarafından geliştirilen bu sistem *Hare Quota* (Hare Kotası) olarak da bilinmektedir. Vladimir DANÇIŞIN, “Notes on the Misnomers Associated with Electoral Quotas”, **European Electoral Studies**, c. 8, S. 2, Köln, 2013(b), s. 161-162.

Formül 1: Çevre Seçim Sayısı

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar ÷ O seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı

Bu sistemde her bir seçim çevresi için birbirinden farklı seçim sayıları ortaya çıkar³³⁶. Çünkü her bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısı ve seçilecek temsilci sayısı farklıdır. Ancak, seçim çevrelerinin ve ülkenin çıkaracağı temsilci sayısı önceden seçim kanunlarıyla belirlenmektedir³³⁷.

Bu sistemi bir örnekle açıklayacak olursak: 600,000 geçerli oyun kullanıldığı bir seçim çevresinden 9 temsilci seçileceğini varsayalım. 6 siyasi partinin yarıştığı bu seçim çevresinde oyların dağılımı aşağıdaki gibi olsun:

Örnek 1: Çevre Seçim Sayısı

Parti	A	B	C	D	E	F
Alınan Oy	220,000	110,000	130,000	60,000	70,000	10,000

Bu seçim çevresindeki seçim sayısı: 66,666'dır [Kullanılan Geçerli Oy Sayısı (600,000) ÷ Seçilecek Temsilci Sayısı (9)]. Her bir partinin aldığı oylarda bu seçim sayısı (66,666) ne kadar varsa, partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. Örneğimizde, A Partisi 3, B-C-E Partileri 1'er temsilci çıkarırken, D ve F Partileri ise temsilci çıkaramayacaktır.

2. Değişmez Tek Sayı Şeklinde Seçim Sayısı

Buna göre, ülkedeki seçim çevrelerinin tamamında uygulanacak bir seçim sayısı kanun koyucu tarafından seçimlerden önce belirlenir³³⁸. Çevre seçim sayısı sisteminde her bir seçim çevresinden kaç temsilci seçileceği önceden belirli iken; bu sistemde seçim çevrelerinden seçilecek temsilci sayısı seçimlerde kullanılan geçerli oy sayısına göre değişkenlik gösterir. Bu sebeple önceden bilinemez³³⁹.

³³⁶ Adnan KÜÇÜK, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2013, s. 139.

³³⁷ YAVAŞGEL, s. 108.

³³⁸ BURAN, s. 75.

³³⁹ YAVAŞGEL, s. 108.

Örnek 1'deki seçim çevresinde bu sistemin uygulandığını ve değişmez tek sayı şeklindeki seçim sayısının da 55,000 olduğunu varsayalım. Bu durumda 6 partinin aldığı oylarda bu sayı (55,000) kaç kez tekrar ederse, partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. Bu durumda, A Partisi 4, B ve C Partileri 2, D ve E Partileri ise 1'er temsilci çıkaracaktır.

3. Ulusal Seçim Sayısı

Tüm ülkede kullanılan geçerli oy toplamının, seçilecek toplam temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilir³⁴⁰. Ortaya çıkan sonuç ulusal seçim sayısını oluşturur.

Formül 2: Ulusal Seçim Sayısı

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar ÷ O seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı

Her bir seçim çevresinde partilerin aldıkları oylarda bu sayı kaç kez varsa partiler o kadar temsilci çıkarırlar³⁴¹. Bu sistemde ülke genelinde seçilecek temsilci sayısı önceden belirlidir.

Örnek 1'de ulusal seçim sayısı sisteminin uygulandığını varsayalım. Bu durumda ulusal seçim sayısını bulabilmek için diğer seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oy sayılarını da bilmek ve hesaba katmak zorundayız. Tüm seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların toplamını, ülkede seçilecek toplam temsilci sayısına bölerek ulusal seçim sayısını elde ederiz. Her bir seçim çevresinde partilerin aldıkları oylarda bu sayı kaç kez varsa, partiler o kadar temsilcilik çıkarırlar. Örneğin, bu seçimlerde diğer seçim çevrelerinden gelen oylarla birlikte toplam 15,000,000 geçerli oyun kullanıldığını ve toplamda 500 temsilcinin seçileceğini farz edelim. O halde ulusal seçim sayısı: $15,000,000 \div 500 = 30,000$ olacaktır. Örnek 1'deki seçim çevresinde de, her bir partinin aldığı oy sayısında bu sayı (30,000) kaç kez bulunuyorsa partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. O halde, A Partisi 7, C Partisi 4, B Partisi 3, D ve E Partileri 2'ser temsilci çıkaracaktır.

³⁴⁰ Ertuğrul Cenk GÜRCAN, "Demokratik Seçim Sistemleri ve Türkiye", (ed. Murat Yılmaz), **Yeni Anayasa, Demokratik Konsolidasyon Siyasal Partiler ve Seçim Sistemleri**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 77.

³⁴¹ KÜÇÜK, 2013, s. 139.

Bu sistemde, seçim sonuçlarının açıklanabilmesi için bütün seçim çevrelerindeki sonuçların beklenmesi gerekmektedir. Bu da sistemin en büyük sakıncalarından biridir³⁴². Sistemin en olumlu yönü ise, temsilde adaleti en üst düzeyde sağlamasıdır³⁴³.

4. Diğer Sistemler

Seçim sayısı hesaplandıktan sonra örneklerimizde de görüldüğü üzere partilerin temsil edilemeyen artık oyları kalabileceği gibi; o çevrede seçilmesi gereken temsilci sayısına ulaşamadığı için açıkta kalan temsilcilikler de çıkabilmektedir. Açıkta kalan temsilcilikleri ve artık oyları asgari düzeye indirmek amacıyla bazı sistemler geliştirilmiştir³⁴⁴. Bunlardan en bilinenleri şunlardır:

a) Hagenbach-Bischoff Sistemi

İsmi aldığı İsviçreli fizik profesörü Eduard Hagenbach-Bischoff tarafından geliştirilen³⁴⁵ bu sistemde, artık oy ve açıkta kalan temsilcilik sorununu çözmek için farklı bir formül izlenmektedir³⁴⁶. Çevre seçim sayısından farklı olarak, Hagenbach-Bischoff sisteminde seçim sayısı; seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısının o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısının bir fazlasına (+1) bölünmesiyle elde edilir³⁴⁷.

³⁴² TEZİÇ, 2013, s. 346.

³⁴³ BURAN, s. 76.

³⁴⁴ Ancak bu sistemlerle dahi, artık oy sorunu tam anlamıyla çözülemeyecektir. Artık oy sorununun tam anlamıyla çözüme kavuşturulduğu sistemleri bir sonraki başlık altında inceleyeceğiz.

³⁴⁵ Eduard Hagenbach Bischoff, 1888 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde yayımladığı "*Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung statt des absoluten Mehres*" isimli kitabı ve ardından 1905 yılında yine Basel'de yayımladığı "*Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl*" isimli kitabı ile bugün kendi adıyla anılan bu seçim sistemini duyurmuştur. Vladimír DANČIŠIN, "Misinterpretation of the Hagenbach-Bischoff Quota", *Annales Scientia Politica*, c. 2, S. 1, Prešov (Slovakia), 2013(a), s. 75.

³⁴⁶ Hagenbach'ın sistem üzerine açıklamaları için bkz. Eduard HAGENBACH-BISCHOFF, *Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl*, Berichthaus, Basel, 1905. Bu kitabın Almanca orijinalinin tamamına ayrıca şu adresten de ulaşılabilir: <http://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&lv=1&bandnummer=bsb00068051&pimage=00001&suchbegriff=&l=de> (E.T. 05.01.2015).

³⁴⁷ Sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz.: ARMAOĞLU, s. 135-141; BURAN, s. 77-78; Jean-Marie COTTERET/Claude EMERI, *Seçim Sistemleri*, (çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 54-55; DANČIŠIN, 2013(a), s. 75-77; GÖZLER, s. 732; SEZEN, s. 196-197; TÜRK,

Formül 3: Hagenbach-Bischoff Sistemi'ne Göre Seçim Sayısı

$$\frac{\text{(Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar)}}{\text{(O seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı+1)}}$$

Bu sistemin temelinde yatan düşünceye göre, seçim sayısını bulmak için yapılan bölme işleminde bölen ne kadar büyük olursa elde edilecek sonuç da o kadar küçük çıkacaktır. Dolayısıyla partilerin aldığı oylarda bu sayı daha fazla çıkacak ve açıkta temsilcilik kalma ihtimali daha düşük olacaktır³⁴⁸.

Belçika, İsviçre ve Lüksemburg'da uygulanmıştır³⁴⁹. Günümüzde Yunanistan'da uygulanan ve geçerli oyların seçim çevresi, bölge çevresi ve milli çevre olmak üzere üç kademe değerlendirildiği nispi temsil sisteminde, ilk kademe bu sistem uygulanmaktadır³⁵⁰. Bu sistem ayrıca, Lüksemburg, Slovakya ve Yunanistan'da Avrupa Parlamentosu seçimlerinde uygulanmaktadır³⁵¹. Türkiye'de de, 14.07.1965 tarihli ve 656 sayılı Kanuna göre, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde birden fazla temsilci seçilecek seçim çevreleri için; Millet Meclisi seçimlerinde ise sadece iki milletvekili seçilecek seçim çevreleri için bu sistemin uygulanması öngörülmüştür (m. 13)³⁵². Bu sistemi çevre seçim sayısında verdiğimiz Örnek 1'deki verilerle açıklayacak olursak:

Örnek 2: Hagenbach-Bischoff Sistemi

Parti	A	B	C	D	E	F
Alınan Oy	220,000	110,000	130,000	60,000	70,000	10,000

Hagenbach-Bischoff sistemine göre bu seçim çevresindeki seçim sayısı: 60,000'dir [Kullanılan Geçerli Oy Sayısı (600,000) ÷ (Seçilecek Temsilci Sayısı(9) +1= 10)]. Her bir partinin aldığı oylarda bu sayı (60,000) ne kadar varsa, partiler o

2006, s. 87; Fazıl YOZGAT/Sezgin ZABUN, "Seçim Sistemleri ve Uygulamaları", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 10, S. 2, Sivas, 2009, s. 86.

³⁴⁸ TÜRK, 2006, s. 87.

³⁴⁹ FARRELL, s. 244.

³⁵⁰ TEZİÇ, 2013, s. 350.

³⁵¹ Andre FREIRE/Marina Costa LOBO/Pedro MAGALHAES, "The Clarity of Policy Alternatives Left-Right and the European Parliament Vote in 2004", (ed. Hermann Schmitt), **European Parliament Elections After Eastern Enlargement**, Routledge, 2010, s. 144; DANČIŠIN, 2013 (a), s. 75.

³⁵² RG. 20.7.1965, S. 12053.

kadar temsilci çıkaracaktır. Örneğimizde A Partisi 3, C Partisi 2, B-D-E Partileri 1'er temsilci çıkarırken F Partisi temsilci çıkaramayacaktır.

Bu seçim çevresinde, seçim sayısı çevre seçim sayısı sistemine göre hesaplandığında dokuz temsilciliğin sadece altısı dağıtılabiliyordu. Seçim sayısı, Hagenbach-Bischoff sistemine göre hesaplandığında ise temsilciliklerin sekizi dağıtılmaktadır. Ancak halen bir temsilcilik açıktadır.

b) Imperiali Sistemi

İsmi aldığı Belçikalı siyasetçi Pierre Guillaume Charles des Princes des Francavilla Imperiali tarafından geliştirilen³⁵³ bu sistemin Hagenbach-Bischoff sisteminden tek farkı, seçim sayısı hesaplanırken kullanılan geçerli oy sayısı seçilecek temsilci sayısının bir fazlasına (+1) değil; iki fazlasına (+2) bölünerek bulunmasıdır³⁵⁴.

Formül 4: Imperiali Sistemi'ne Göre Seçim Sayısı

(Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar) ÷ (O seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı+2)

Hagenbach-Bischoff sisteminde verdiğimiz örnekte Imperiali sistemini uygulayacak olursak: seçim sayısı 60,000 değil, 54,545 olacaktır³⁵⁵. Bu durumda da A Partisi 4, C Partisi 2, B-D-E Partileri 1'er temsilci çıkaracak ve hiçbir temsilcilik açıkta kalmayacaktır.

Bu sistem İtalya'da İkinci Dünya Savaşından sonra çıkarılan 1946 tarihli ve 74 sayılı Kanunla uygulanmıştır. Ancak İtalya'da uygulanan sistem biraz farklıydı. Öncelikle tüm seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oy sayısı tespit edilirdi. Eğer seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı yirmiden fazla ise, kullanılan geçerli oy sayısı seçilecek temsilci sayısına iki eklenerek (+2) bölünür ve belirli bir seçim sayısı elde edilirdi. Ancak bu işlem sonucu partilerin kazandıkları temsilci sayısının o

³⁵³ Vladimir DANČIŠIN, "Notes on the Misnomers Associated with Electoral Quotas", **European Electoral Studies**, c. 8, S. 2, Köln, 2013(b), s. 163.

³⁵⁴ Imperiali sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz.: ÖZBUDUN, 1995, s. 524; TÜRK, 2006, s. 87; YOZGAT/ZABUN, s. 84.

³⁵⁵ [Kullanılan Geçerli Oy Sayısı (600,000) ÷ (Seçilecek Temsilci Sayısı+2 (9+2=11))].

seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısından fazla olma ihtimali mevcuttu. Bu durumda da, Hagenbach-Bischoff sisteminin uygulanması öngörülüyüdü (yani bölün=seçilecek temsilci sayısı+1). Tüm bu işlemler sonucunda halen açıkta kalan temsilcilik bulunmaktaysa, ulusal seçim sayısı sistemi uygulanarak bütün seçim çevrelerindeki artık temsilciliklerin dağıtımını yapılacaktı. Bu işlem sonucunda da artık temsilcilik oluşması durumunda ise, en büyük ortalama sistemi ile artık oylar değerlendirilecekti³⁵⁶.

Açıkta kalan temsilcilik ve temsil edilmeyen oy sorununu çözmek amacıyla yukarıda saydığımız sistemlerin (Hagenbach-Bischoff, Imperiali vb.) dışında birtakım farklı sistemler de geliştirilmiştir. Bunlardan biri V. Joachim tarafından geliştirilen sistemdir. Buna göre, seçim sayısı hesaplanırken kullanılan geçerli oy sayısı seçilecek temsilci sayısı ile seçimlere katılan parti sayısının toplamının yarısına bölünmesiyle bulunur³⁵⁷.

Formül 5: V. Joachim Formülü

$$[\text{Kullanılan Geçerli Oy Sayısı}] \div [(\text{Seçilecek Temsilci Sayısı} + \text{Seçimlere Katılan Parti Sayısı}) \div (2)]$$

Bir diğer sistem B. Bobek tarafından geliştirilmiştir. Oldukça karışık bir formüle dayanan bu sistem de ise, seçim sayısı şu formül ile hesaplanır³⁵⁸:

Formül 6: B. Bobek Formülü

$$[\text{Kullanılan Geçerli Oy Sayısı}] \div [((\text{Seçilecek Temsilci Sayısı} + \text{Seçimlere Katılan Parti Sayısı}) \div (\text{Seçimlere Katılan Parti Sayısı} + 1)) + 1]$$

³⁵⁶ ARMAOğLU, s. 138. Daha sonraları İtalya'da 1948 ve 1956 tarihli kanunlarla farklı formüllere dayanan seçim sistemleri benimsenmiştir. Bunlar için bkz. DANÇİŞİN, 2013(b), s. 163-164.

³⁵⁷ DANÇİŞİN, 2013(b), s. 163.

³⁵⁸ DANÇİŞİN, 2013(b), s. 163.

c) Droop Kota

İsmi aldığı İngiliz matematikçi ve hukukçu Henry Richmond Droop tarafından geliştirilen³⁵⁹ bu sistemde seçim sayısı, belirli bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısının bir fazlasına (+1) bölünmesiyle elde edilen sayıya bir eklenerek (+1) bulunur³⁶⁰.

Formül 7: Droop Kota

$$[(\text{Kullanılan Geçerli Oy Sayısı}) \div (\text{Seçilecek Temsilci Sayısı} + 1)] + 1$$

Yukarıda verdiğimiz örneklerdeki verileri bu sistem için de uygulayacak olursak Hagenbach-Bischoff sistemi ile çok yakın (hatta benzer) sonuçlar elde ederiz.

Örnek 3: Droop Kota

Parti	A	B	C	D	E	F
Alınan Oy	220,000	110,000	130,000	60,000	70,000	10,000

Droop Kota sistemine göre bu seçim çevresindeki seçim sayısı: 60.001'dir: $[(\text{Kullanılan Geçerli Oy Sayısı (600,000)} \div (\text{Seçilecek Temsilci Sayısı} + 1 (9 + 1 = 10)))] + 1$. Her bir partinin aldığı oylarda bu seçim sayısı (60,001) ne kadar varsa, partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. Örneğimizde, A Partisi 3, C Partisi 2, B ve E Partileri 1'er temsilci çıkarırken; D ve F Partileri temsilci çıkaramayacaktır. Hagenbach-Bischoff sisteminde ise 60,000 oy alan D Partisinin de bir temsilciliği vardı.

Bu sistemlerin (Hagenbach-Bischoff, Imperiali, Droop vs.) en büyük sakıncası ise, bazen partilerin kazandıkları toplam temsilcilik sayısı o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısından fazla çıkabilir³⁶¹. Örneklerimizden

³⁵⁹ FARRELL, s. 127.

³⁶⁰ Droop Kota sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz.: FARRELL, s. 127; GÜRBÜZ, s. 16; Matthew Søberg SHUGART, "Comperative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead", (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 39; Murat R. SERTEL/Ersin KALAYCIOĞLU, **Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1995, s. 55.

³⁶¹ COTTERET/EMERI, s. 55.

hareketle temsilciliklerin dağıtılması bakımından bu sistemler arasında bir nispiyet (orantılılık) sıralaması yapacak olursak: “Imperial>Hagenbach>Droop>Hare” şeklinde bir sıralamamız olur.

B. ARTIK OYLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nispi temsil sistemi teorik olarak basit gözükebilir. Ancak bir seçim çevresinden seçilecek temsilcilerin partiler arasındaki dağılımını belirleyebilmek için yapılan hesaplamalar her zaman tam sonuç vermeyebilir³⁶². Yukarıdaki örneklerimizde de görüldüğü üzere, değişmez tek sayı şeklinde seçim sayısı hariç tüm formüllerde temsil edilmeyen artık oylar kaldığı gibi, seçim çevresinde açıkta kalan temsilcilikler de olabilmektedir³⁶³. Hem geçerli oyların temsilcisz hem de temsilciliklerin açıkta kalmaması için artık oyların değerlendirilmesi gerekmektedir³⁶⁴. Artık oy sorunu iki farklı şekilde çözülebilir. Bunlardan ilki, artık oyların seçim çevresi içinde (yerel düzeyde) değerlendirilmesini öngörürken; diğeri ülke genelinde oluşturulacak ulusal bir seçim çevresinde değerlendirilmesini öngörmektedir³⁶⁵. Seçim çevresi düzeyinde dağıtılamayan artık temsilciliklerin ulusal veya seçim çevresi düzeyinde yeniden dağıtılması sistemin orantılılık derecesini arttırmaktadır³⁶⁶.

Artık oyların seçim çevreleri içinde değerlendirilmesine “yaklaştırmalı nispi temsil”, ülke düzeyinde değerlendirilmesine de “tam olarak uygulanan nispi temsil” veya “tam nispi temsil” denilmektedir³⁶⁷.

1. Yaklaştırmalı Nispi Temsil

Yaklaştırmalı nispi temsil, temsil edilmeyen artık oyların seçim çevresi düzeyinde değerlendirilmesidir. Bu sistem bir seçim çevresindeki temsilciliklerin

³⁶² VARLIK/ÖREN, s. 41.

³⁶³ ÖZBUDUN, 2013, s. 279; TEZİÇ, 2013, s. 346.

³⁶⁴ SEZEN, s. 200.

³⁶⁵ TÜRK, 2006, s. 88.

³⁶⁶ ÖZBUDUN, 1995, s. 527.

³⁶⁷ KARATEPE, s. 302.

hiçbirinin boş bırakılmamasını öngörmektedir³⁶⁸. Daha önce de açıkladığımız üzere, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile seçim sayısı elde edilir. Küçük seçim çevrelerinde genellikle bu sayı yüksek çıkmaktadır. Bunun sebebi bu seçim çevrelerinden seçilecek temsilci sayısının az olmasıdır. Küçük seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oy sayısı yüksek olmadığı takdirde, seçim sayısı genellikle seçime katılan partilerin çoğunun aldığı oy sayısından daha yüksek çıkmaktadır³⁶⁹. Bu durumda temsilciliklerin paylaşılması hayli zor bir hâl alır³⁷⁰. Bu durumun önüne geçebilmek ve temsilciliklerin seçim çevrelerinde partilere tam olarak dağıtılmasını sağlamak amacıyla birtakım yaklaşımlara başvurma ihtiyacı ortaya çıkmıştır³⁷¹. Bu amaçla kullanılan en yaygın sistemler şunlardır: En yüksek artık sistemi, en yüksek ortalama sistemi ile d'Hondt ve benzeri sistemler.

a) En Yüksek Artık Sistemi

Bu sistemde öncelikle bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylara göre belirli bir seçim sayısı elde edilir. Partilerin aldıkları geçerli oy sayılarında bu sayı kaç kez varsa, partiler o kadar temsilcilik kazanırlar. Ancak, buraya kadar tüm temsilciliklerin dağıtılma ihtimali yok denecek kadar azdır³⁷². Bu aşamada muhakkak artık oylar ortaya çıkacaktır. En yüksek artık sisteminde, açıkta kalan temsilcilikler partilerin artık oylarının büyüklük sırasına göre dağıtılır³⁷³.

Bu sistemi bir örnekle açıklayacak olursak: 280,000 geçerli oy kullanılan bir seçim çevresinden 4 temsilci seçileceğini varsayalım. Seçimlere 4 siyasi parti ve 1 bağımsız adayın katıldığı bu seçim çevresinde oyların dağılımı aşağıdaki gibidir.

³⁶⁸ YAVAŞGEL, s. 118.

³⁶⁹ TEZİÇ, 2013, s. 347.

³⁷⁰ COTTERET/EMERİ, s. 49.

³⁷¹ YAVAŞGEL, s. 118.

³⁷² Bu ihtimalin gerçekleşebilmesi için bir seçim çevresinde, seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oy sayısı ya "0", ya da o seçim çevresindeki çevre seçim sayısının katları olmalıdır. Bu durumun gerçekleşme ihtimali ise günümüz şartlarında neredeyse imkânsızdır.

³⁷³ Sistemin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. ARMAOĞLU, s. 94; ATAR, 2013, s. 196; GÖZLER, s. 728; GÖZÜBÜYÜK, s. 93; İBA, s. 188; ÖZBUDUN, 2013, s. 279; SEZEN, s. 200; TEZİÇ, 2013, s. 347; TÜRK, 2006, s. 88; VARLIK/ÖREN, s. 42; YAVAŞGEL, s. 120.

Örnek 4: En Yüksek Artık Sistemi

Parti	Aldığı Geçerli Oy	İlk Değerlendirme	Artık Oylar
A Partisi	100,000	1 Temsilci	30,000
B Partisi	85,000	1 Temsilci	15,000
C Partisi	32,000	0 Temsilci	32,000
D Partisi	47,000	0 Temsilci	47,000
E Adayı	16,000	0 Temsilci	16,000

Bu seçim çevresindeki seçim sayısı: 70,000'dir³⁷⁴. Her bir partinin aldığı oylarda bu seçim sayısı (70,000) ne kadar varsa, partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. Örneğimizde sadece A ve B Partileri 1'er temsilci çıkaracaktır. Diğer iki parti ve bağımsız adayın aldığı oylar çevre seçim sayısının altında kaldığı için ilk değerlendirmede temsilci çıkaramayacaklardır. Ancak, geçerli 140,000 oyun temsilcisz ve iki temsilciliğin açıkta kalmaması için en yüksek artık sistemine göre tekrar bir değerlendirme yaparsak: 3'üncü sıra temsilciliği D Partisi (47,000 oy ile), 4'üncü sıra temsilciliği de C Partisi (32,000 oy ile) alacaktır. Dikkat edilecek olursa; A Partisi C Partisinin üç katından daha fazla oy almasına rağmen, her iki parti de eşit oranda temsil edilmektedir. Bu bakımdan bu sistemin küçük partilerin yararına sonuç çıkardığı söylenebilir³⁷⁵.

Bu sistem günümüzde, Endonezya'da Ulusal Meclis (*Hasil Pileg*) seçimlerinde uygulanmaktadır³⁷⁶. Türkiye'de bu sistem 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, ulusal seçim çevresinde açıkta kalan temsilciliklerin doldurulması bakımından öngörülmüştür (m. 32/2 ve 33/C-1, 2)³⁷⁷.

³⁷⁴ [Kullanılan Geçerli Oy Sayısı (280.000) ÷ Seçilecek Temsilci Sayısı (4)].

³⁷⁵ ATAR, 2013, s. 196.

³⁷⁶ International Foundation for Electoral System, **Elections in Indonesia: 2014 National Legislative Elections Frequently Asked Questions**, Nisan 2014, s. 4. Çalışmaya ulaşmak için ayrıca bkz. <http://www.ifes.org/~media/Files/Publications/White%20PaperReport/Indonesia%202014%20National%20Legislative%20Election%20FAQ.pdf> (E.T. 24.12.2014).

³⁷⁷ RG. 20.02.1965, S. 11984.

b) En Büyük (Yüksek) Ortalama Sistemi

Bu sistemde de, seçim çevresinde partilerin aldığı oylarda seçim sayısı kaç kez varsa, partiler o kadar temsilci çıkarırlar. Açıkta kalan temsilciliklerin dağıtımı ise şu şekilde yapılmaktadır: Partilerin aldığı oylar, ilk dağıtım sonucunda kazandıkları temsilcilik sayısına “bir (1) ilave edilerek bulunan sayıya” bölünür. Tüm partiler için bu bölme işlemi yapıldıktan sonra elde edilen sonuçlar büyükten küçüğe doğru sıralanarak açıkta kalan temsilcilikler dağıtılır³⁷⁸.

Örnek 4’teki veriler ile bu sistemi örneklendirecek olursak:

Örnek 5: En Yüksek Artık Sistemi

Parti	Aldığı Geçerli Oy	İlk Değerlendirme	Ortalama Oylar*
A Partisi	100,000	1 Temsilci	100,000/1+1=50,000
B Partisi	85,000	1 Temsilci	85,000/1+1=42,500
C Partisi	32,000	0 Temsilci	32,000/0+1=32,000
D Partisi	47,000	0 Temsilci	47,000/0+1=47,000
E Adayı	16,000	0 Temsilci	16,000/0+1=16,000

Açıkta kalan iki temsilcilik, ortalama oyları en yüksek iki partiye verilecektir. Bu durumda, 3’üncü sıra temsilciliği A Partisi (50,000 ortalama oy ile) alırken, 4’üncü sıra temsilciliği ise D Partisi (47,000 ortalama oy ile) alacaktır.

Görüldüğü üzere açıkta kalan temsilciliklerin dağıtımı, en yüksek artık oy sistemine nazaran oldukça farklıdır. Bu sistemin büyük partiler yararına sonuç çıkardığı söylenebilir³⁷⁹.

³⁷⁸ Sistemin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. ARMAOĞLU, s. 95; ATAR, 2013, s. 196; GÖZLER, s. 729; GÖZÜBÜYÜK, s. 93; İBA, s. 188; ÖZBUDUN, 2013, s. 279; SEZEN, s. 200-201; TEZİÇ, 2013, s. 348; TÜRK, 2006, s. 89; VARLIK/ÖREN, s. 43; YAVAŞGEL, s. 121.

* [Formül= (Partinin aldığı geçerli oy sayısı) ÷ (İlk değerlendirme sonucu çıkardığı temsilci sayısı+1)]

³⁷⁹ ÖZBUDUN, 2013, s. 279.

c) d'Hondt Sistemi

İsmi aldığı Belçikalı matematik profesörü Victor d'Hondt tarafından geliştirilen³⁸⁰ bu sistemde, seçim çevresindeki oyların paylaşılması işlemi sonrasında açıkta kalan temsilcilik ve artık oy sorunu söz konusu olmamaktadır³⁸¹. Belirli bir seçim çevresindeki temsilciliklerin parti listeleri ve bağımsız adaylar arasında paylaştırıldığı bu sistem şöyle işlemektedir: Öncelikle her bir parti ve bağımsız adayların almış olduğu geçerli oylar alt alta yazılır. Daha sonra bu sayılar, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına ulaşıncaya kadar sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e vd. bölünür. Bu işlemler tamamlandıktan sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe sıralanır ve temsilcilikler bu sıralamaya göre partilere (ve bağımsız adaylara) dağıtılır³⁸².

Nispi temsil sistemleri içerisinde Avrupa'da en yaygın kullanılanı d'Hondt sistemidir³⁸³. Farklı liste yöntemleriyle Avusturya, Belçika, Bulgaristan, İspanya, İsviçre, Polonya, Portekiz ve Romanya gibi Avrupa ülkeleri ile Arjantin, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti ve Uruguay gibi Latin Amerika ülkeleri ve Mozambik ve Nikaragua gibi Afrika ülkelerinde uygulanmaktadır³⁸⁴.

Türkiye'de, ulusal artık (milli bakiye) sistemine göre yapılan 1965 Millet Meclisi genel seçimi ile 1966 Millet Meclisi ara seçimi hariç, 1961 yılından beri yapılan bütün parlamento seçimlerinde bu sistem uygulanmıştır³⁸⁵. Günümüzde de halen bu sistem uygulanmaktadır (2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu m. 34/2). Bu sistem, il genel meclisleri ve belediye meclisleri seçimlerinde de uygulanmaktadır

³⁸⁰ Victor d'Hondt, 1882 yılında Belçika'da yayımladığı "*Système Pratique et Raisonné de Représentation Proportionnelle*" başlıklı kitapçık ile bugün yaygın bir şekilde kullanılan, nispi temsil sisteminde parti listeleri altında temsilciliklerin dağıtılmasını düzenleyen seçim sistemini tanıtmıştır. Paul WILDER, "Party List Proportional Representation: Explaining d'Hont", **Representation**, c. 36, S.3, London, 1999, s. 232.

³⁸¹ GÖZLER, s. 731.

³⁸² d'Hondt sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. ARMAOĞLU, s. 119-121; ATAR, s. 199-200; BURAN, s. 78-79; COTTERET/ EMERİ, s. 51-52; GÖZLER, s. 731; GÖZÜBÜYÜK, s. 94; İBA, s. 189; KIZILOLUK, s. 135; ÖZBUDUN, 2013, s. 279-280; SEZEN, s. 194; TEZİÇ, 2013, s. 348-349; TÜRK, 2006, s. 90-91; YAVAŞGEL, s. 122-124; VARLIK/ÖREN, s. 45-46.

³⁸³ Michael GALLAGHER, "Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems", **Electoral Studies**, c. 10, S. 1, Amsterdam, 1991, s. 34.

³⁸⁴ André BLAIS/Louis MASSICOTTE, "Electoral Systems", (ed. Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi ve Pippa Norris), **Comparing Democracies 2**, Sage Publications, London, 2002, s. 47.

³⁸⁵ TÜRK, 2006, s. 91.

(2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun m. 23/a-3³⁸⁶).

Bu sistemi 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan 24'üncü dönem TBMM seçimlerinde üç milletvekili çıkaran Kırıkkale ili seçim sonuçlarıyla örneklendirelim. Toplamda 169,107 geçerli oy kullanılan Kırıkkale ili seçim çevresinde oyların %62.11'ini alan AK Parti üç milletvekilliğinin tamamını elde etmiştir.

Tablo 7³⁸⁷: 24. Dönem TBMM Seçimleri Kırıkkale İli Sonuçları

Partiler*	Aldığı Geçerli Oy**	÷1	÷2	÷3	MV
AKP	105,036	105,036	52,518	35,012	3
CHP	25,620	25,620	12,810	8,540	-
MHP	31,802	31,802	15,901	10,601	-
SP	1,675	1,675	838	558	-
HSP	1,606	1,606	803	535	-
BBP	1,436	1,436	718	479	-

Seçim çevresinde en çok oy alan ikinci parti MHP'nin en azından milletvekilliklerinden birini kazanabilmesi için 35,012'den fazla oy alması gerekiyordu.

Görüldüğü üzere d'Hondt sistemi belirli ölçüde büyük partiler lehine sonuçlar çıkarmaktadır³⁸⁸. Sistem, en yüksek ortalama sistemi ile aynı sonuçları vermektedir. Ancak bu iki sistem arasındaki en büyük fark; d'Hondt sisteminin basit bir matematik işlemiyle halledilebilir olmasıdır³⁸⁹. Tüm nispi temsil sistemlerinde olduğu gibi, bu sistemde de adil sonuçlar elde edilmesi için sistemin geniş seçim çevrelerinde uygulanması gerekir. Çünkü bir seçim çevresi ne kadar geniş olursa, o

³⁸⁶ RG. 18.1.1984, S. 18285.

³⁸⁷ Tablo tarafımızca

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/KesinSonuclar/kirikkale.pdf> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 25.12.2014).

* Bu seçime, Kırıkkale ilinde on beş farklı siyasi parti katılmıştır. Ancak biz bu partilerden en çok geçerli oyu bulunan altı partiyi inceleyeceğiz.

** Bu oylara, yurtdışı seçmenleri tarafından Kırıkkale ili için kullanılan oylar da dâhil edilmiştir.

³⁸⁸ FARRELL, s. 72.

³⁸⁹ ARMAOĞLU, s. 121.

kadar çok temsilci çıkarır ve bu durumda küçük partilerin temsilci çıkarma şansı daha yüksek olur³⁹⁰.

Bu sistemde bağımsız adayların durumu ise basit bir mantık yürütme ile çıkarılabilir: Aldıkları geçerli oy sayısı sadece 1'e bölünecek ve buna göre hesaplanacaktır.

d) Sainte-Laguë Sistemi

(1) Klasik Sainte-Laguë Sistemi

İsmi aldığı Fransız matematikçi Sainte-Laguë tarafından geliştirilen³⁹¹ bu sistem, d'Hondt sisteminin küçük partiler aleyhine ortaya çıkan sonuçlarını gidermek amacıyla geliştirilmiştir³⁹². İşleyişi d'Hondt sistemine oldukça benzemektedir. Tek farkı bölme işlemindeki bölen sayılarının dizilişindedir. Bu sistemde partilerin aldığı oylar sadece tek sayılı bölenlerle, yani sırasıyla 1'e, 3'e, 5'e vd. bölünmektedirler. Bölme işlemi tamamlandıktan sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır ve temsilcilikler bu sıralamaya göre dağıtılır³⁹³. 2011'deki TBMM seçimlerinde Kırıkkale ili için Sainte-Laguë sisteminin uygulandığını varsayalım:

Tablo 8: Klasik Sainte-Laguë Sistemi'nin Kırıkkale İli Seçim Sonuçlarına Uyarlanması

Partiler	Aldığı Geçerli Oy	÷1	÷3	÷5	Çıkardığı MV
AKP	105,036	105,036	35,012	21,007	2
CHP	25,620	25,620	8,540	5,124	-
MHP	31,802	31,802	10,601	6,360	1
SP	1,675	1,675	558	335	-
HSP	1,606	1,606	535	321	-
BBP	1,436	1,436	479	287	-

³⁹⁰ ÖZBUDUN, 1995, s. 527.

³⁹¹ Sainte-Laguë, Fransa'da bir matematik dergisinde yayımladığı kısa bir makale ile bu sistemi duyurmuştur. GALLAGHER, s. 35.

³⁹² TÜRK, 2006, s. 91.

³⁹³ Saint Laguë sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. BURAN, s. 79-81; COTTERET/EMERİ, s. 53-54; FARRELL, s. 72; GALLAGHER, s. 35-36; GÖZLER, s. 732; LIJPHART, s. 23; SEZEN, s. 195; TEZİÇ, 2013, s. 349; TÜRK, 2006, s. 91; YAVAŞGEL, s. 123-124.

Görüldüğü üzere 3'üncü sıra milletvekilliğini bu sefer MHP almaktadır. Bölün büyüdükçe bölme işlemi sonucu küçülmektedir. Bu durumda da sistem küçük partilerin lehine sonuçlar çıkarmaktadır³⁹⁴.

Bu sistem 1900'lü yılların başlarında Yeni Zelanda'da³⁹⁵ ve Norveç, İsveç, Danimarka, Letonya gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde bir süre uygulanmıştır³⁹⁶. Küçük partiler lehine sonuçlar çıkardığı için hükümet istikrarsızlıklarına sebep olan bu sistem³⁹⁷ Avrupa'da uzun süre kullanılmamıştır³⁹⁸. Küçük partilerin temsilci çıkarmalarını ve hükümet istikrarsızlıklarını önlemek için sistemde küçük bir değişikliğe gidilerek sistemin İskandinav versiyonu geliştirilmiştir.

(2) Sainte-Laguë Sistemi (İskandinav Versiyonu)

Sistemin tek farkı ilk bölünün "1" değil; "1.4" olmasıdır. Yani, bir seçim çevresinde partilerin aldığı oyların sırasıyla 1.4'e, 3'e, 5'e vd. bölünerek seçilecek temsilcilikler belirlenir. Bu sistem d'Hondt sistemi gibi büyük partiler lehine sonuçlar vermemekle beraber; Klasik Saint Laguë sistemi gibi küçük partileri de kayırmamaktadır. Hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçebilmek için geliştirilen bu sistem Norveç ve İsveç'te parlamento seçimlerinde, Danimarka'da yerel yönetim meclis üyeleri seçimlerinde kullanılmaktadır³⁹⁹.

Bu sistemi İsveç'te 14 Ekim 2014 tarihinde yapılan *Riksdag* (İsveç parlamentosu) seçimlerinde 11 temsilci çıkaran *Malmö* şehri seçim sonuçlarıyla örneklendirelim. 179,103 geçerli oyun kullanıldığı bu seçim çevresinde seçime katılan partiler ve aldıkları geçerli oy sayıları şu şekildedir:

³⁹⁴ YOZGAT/ZABUN, s. 81.

³⁹⁵ FARRELL, s. 72.

³⁹⁶ L van Eck/SE Visagie/HC de Kock, "Fairness of Seat Allocation Methods in Proportional Representation", **Journal of the Operations Research Society of South Africa**, c. 21, S. 2, Stellenbosch, 2005, s. 95.

³⁹⁷ BURAN, s. 80.

³⁹⁸ GALLAGHER, s. 35-36.

³⁹⁹ BLAIS/MASSICOTTE, s. 48.

Tablo 9⁴⁰⁰: 14 Ekim 2014 tarihli Riksdag Seçimleri Malmö Bölgesi Sonuçları

Partiler	Aldığı Geçerli Oy	÷1.4	÷3	÷5*	MV
Sosyal Demokrat Partisi	52,460	37,471	17,487	10,492	3
Ilıman Parti	41,510	29,650	13,837	8,302	3
İsveçli Demokratlar	24,171	17,265	8,057	4,834	2
Yeşiller	15,367	10,976	5,122	3,073	1
Sol Parti	13,598	9,713	4,533	2,720	1
Liberal Parti	10,000	7,143	3,333	2,000	1
Feminist Akım	9,999	7,142	3,333	2,000	-
Merkez Sağ Parti	4,850	3,464	1,617	970	-
Hristiyan Demokrat Parti	4,620	3,300	1,540	924	-
Diğerleri	2,528	1,806	843	506	-

Feminist Parti (*Feminist Initiative*) ile Liberal Parti (*Liberal Party*) arasında sadece bir oy fark olmasına rağmen, son sıra temsilciliği Liberal Parti almıştır. Bir an için bu seçimlerde Klasik Sainte-Laguë sisteminin uygulandığını varsayalım: Ilıman Parti (*Moderate Party*) üç değil, iki temsilcilik çıkarırdı ve Feminist Parti (*Feminist Initiative*) onuncu sıra temsilciliği alırdı. Örneğimizde de görüldüğü üzere, Sainte-Laguë sisteminin İskandinav versiyonu küçük partilerin aleyhine, adaletsiz sonuçlar çıkarabilmektedir.

e) Hikmet Sami Türk Tarafından Geliştirilen Sistemler

Türkiye’de, özellikle 1970’li yıllarda yaşanan hükümet istikrarsızlıklarını aşmak ve yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve doktrinde “Türk Sistemi” olarak adlandırılan formüller şunlardır⁴⁰¹:

⁴⁰⁰ Tablo tarafımızca <http://www.electionresources.org/se/riksdag.php?election=2014&constituency=11> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 28.12.2014).

* Normal koşullarda bölme işlemi on bir kez tekrarlanmalıdır. Yani her bir partinin aldığı oy sırasıyla 1.4’e, 3’e, 5’e, ... 19’a ve 21’e bölünmelidir. Ancak hem sığdırma sorunu yaşayacağımız için, hem de 5’e böldükten sonra bir faydası olmayacağı için bölme işlemi kısa tutacağız.

⁴⁰¹ TÜRK, bu sistemleri ilk kez Siyasi İlimler Türk Derneği tarafından 9-11 Nisan 1976 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen “Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu”nda bildiri olarak sunmuştur. Hikmet Sami TÜRK, “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **AÜHFĐ**, c. 36, S. 1, Ankara, 1979, s. 39-82. Bu sistemlerin açıklandığı farklı kaynaklar için ayrıca bkz. BURAN, s. 81-82, 172-179; GÜRBÜZ, s. 17; KUZU, 2006, s. 308.

“Yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme”, “1.5 ile başlayan yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme”, “1.5 ile başlayan d’Hondt sistemi (değiştirilmiş d’Hondt sistemi)”, “azalan bayağı kesirli aritmetik dizi ile çarpma” ve “azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpma”.

(1) Yarımsar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme

Sistemin d’Hondt sisteminden tek farkı, belirli bir seçim çevresinde seçime katılan partilerin aldığı oyların sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e vd. değil; 1’e, 1.5’e, 2’ye, 2.5’e vd. bölünerek hesaplanmasının yapılmasıdır. Onun dışında elde edilen payların sıralanması ve temsilciliklerin dağıtılması aynen d’Hondt sistemindeki gibi yapılacaktır⁴⁰². Bu sistemi, d’Hondt sistemi ile farklarını daha iyi göstermek amacıyla, 1977 yılında yapılan Millet Meclisi seçimlerinde⁴⁰³ Sivas ili seçim sonuçlarıyla açıklamakta fayda görmekteyiz. 247,111 geçerli oy kullanılan Sivas’ta 8 milletvekilliği partiler arasında d’Hondt sistemi uygulanarak paylaştırılmıştır.

Tablo 10⁴⁰⁴: 5 Haziran 1977 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçları

Partiler*	Aldığı Geçerli Oy	÷1	÷2	÷3	÷4	MV
AP	58,044	58,044	29,022	19,348	14,511	2
CHP	106,082	106,082	53,041	35,361	26,521	4
MHP	32,539	32,539	16,270	10,846	8,135	1
MSP	34,701	34,701	17,351	11,567	8,675	1
TBP	8,962	8,962	4,481	2,987	2,241	-

Görüldüğü üzere oyların %42.93’ünü alan CHP temsilciliklerin yarısını kazanırken; oyların %23.49’ünü alan AP’nin iki, %14.04’ünü alan MSP ile

⁴⁰² TÜRK, 1979, s. 58.

⁴⁰³ 1961 Anayasası “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur” demek suretiyle çift meclisli bir yasama organı öngörmüştür (m. 63). Millet Meclisi, genel oyla seçilen 450 milletvekilinden oluşmaktaydı (m. 67). Cumhuriyet Senatosu ise, genel oyla seçilen 150 üye ve Cumhurbaşkanınca atanan 15 üyeden oluşmaktaydı (m. 70).

⁴⁰⁴ Tablo tarafımızca TÜİK, s. 16 (Tablo 14)’deki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1977&p_il_kodu=58 adresindeki veriler ile esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 12.01.2015).

* Bu seçimlere Sivas ili seçim çevresinde sekiz siyasi parti ve bir bağımsız aday katılmıştır. Ancak örneğimizde sadece en çok oy alan beş partiye yer verdik.

%13.17'sini alan MHP de birer milletvekili çıkarmıştır. Bu sonuçların temsilde adalet ilkesi bakımından orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı seçim çevresinde Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme sisteminin uygulandığını varsayalım:

Tablo 11: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (1)

Partiler	Oy	÷1	÷1.5	÷2	÷2.5	÷3	MV
AP	58,044	58,044	38,696	29,022	23,218	19,348	2
CHP	106,082	106,082	70,721	53,041	42,433	35,361	5
MHP	32,539	32,539	21,693	16,270	13,015	10,846	-
MSP	34,701	34,701	23,134	17,351	13,880	11,567	1
TBP	8,962	8,962	5,975	4,481	3,585	2,987	-

Görüldüğü üzere MHP'nin tek temsilciliği CHP'ye kaymıştır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, d'Hondt sistemi belirli ölçüde büyük partiler lehine sonuçlar çıkarmaktadır⁴⁰⁵. Bu sistem ise büyük partilere d'Hondt sisteminden %10-15 daha fazla avantaj sağlamaktadır⁴⁰⁶. Bu sistemin 1977 seçimlerinde tüm seçim çevrelerinde uygulandığı varsayıldığında: CHP 11, AP 4 fazladan milletvekili daha çıkarırken; MHP 7, MSP ise 5 milletvekili daha az çıkarmış olacaktır⁴⁰⁷.

(2) 1.5 İle Başlayan Yarımsar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme

Sistemin yarımsar aralı aritmetik dizi ile bölme sisteminden tek farkı, ilk bölmenin "1" değil "1.5" olmasıdır⁴⁰⁸. Yönetimde istikrarı, d'Hondt ve Sainte-Laguë sistemlerine göre daha fazla sağlamayı amaçlayan bir sistemdir⁴⁰⁹. Tablo 10'daki Sivas ili verilerini bu sisteme uyarlayacak olursak:

⁴⁰⁵ COTTERET/ EMERI, s. 53; GALLAGHER, s. 34-35; FARRELL, s. 72; SEZEN, s. 195; TEZİÇ, 2013, s. 349; TÜRK, 2006, s. 91.

⁴⁰⁶ YÜZBAŞIOĞLU, s. 112.

⁴⁰⁷ TÜRK, 1979, s. 59 (Tablo 4.1 ve 4.2).

⁴⁰⁸ Türk, bu sistemi geliştirirken Sainte-Laguë sisteminin İskandinav versiyonundan ilham almıştır. TÜRK, 1979, s. 62.

⁴⁰⁹ BURAN, s. 82.

Tablo 12: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (2)

Partiler	Oy	÷1.5	÷2	÷2.5	÷3	÷3.5	÷4	MV
AP	58,044	38,696	29,022	23,218	19,348	16,584	14,511	2
CHP	106,082	70,721	53,041	42,433	35,361	30,309	26,521	6
MHP	32,539	21,693	16,270	13,015	10,846	9,297	8,135	-
MSP	34,701	23,134	17,351	13,880	11,567	9,915	8,675	-
TBP	8,962	5,975	4,481	3,585	2,987	2,561	2,241	-

Bu sistemin 1977 seçimlerinde tüm seçim çevrelerinde uygulandığı varsayıldığında: CHP 14, AP 13 fazladan milletvekili çıkarırken; MHP 12, MSP ise 9 milletvekili daha az çıkarmış olacaktır⁴¹⁰. Görüldüğü üzere, bu sistem büyük partilere çok daha fazla avantaj sağlamaktadır. Ancak bu sistemde temsilde adalet ilkesinden oldukça uzaklaşmaktadır.

(3) 1.5 İle Başlayan d'Hondt Sistemi (Değiştirilmiş d'Hondt Sistemi)

Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen önceki iki sistem yönetimde istikrar ilkesini gözeterek tamamen büyük partiler lehine sonuçlar çıkarmaktaydı. TÜRK, bu sistemde ise büyük partileri kayırmakla beraber, küçük partileri de biraz gözetmek amacıyla hareket etmiştir⁴¹¹. Sistemin klasik d'Hondt sisteminden tek farkı ilk bölenin "1" değil, "1.5" olmasıdır. Tablo 10'daki Sivas ili verilerini bu sisteme uyarladığımızda d'Hondt sistemi ile aynı sonuçlara ulaşmaktayız.

Tablo 13: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (3)

Partiler	Oy	÷1.5	÷2	÷3	÷4	÷5	MV
AP	58,044	38,696	29,022	19,348	14,511	11,609	2
CHP	106,082	70,721	53,041	35,361	26,521	21,216	4
MHP	32,539	21,693	16,270	10,846	8,135	6,508	1
MSP	34,701	23,134	17,351	11,567	8,675	6,940	1
TBP	8,962	5,975	4,481	2,987	2,241	1,792	-

⁴¹⁰ TÜRK, 1979, s. 63 (Tablo 5.1).

⁴¹¹ TÜRK, 1979, s. 67.

Örneğimizden bağımsız bir değerlendirme yapacak olursak; d'Hondt sistemine göre büyük partiler lehine sonuçlar çıkardığını söyleyebiliriz. Zira bu sistemin 1977 seçimlerinde tüm seçim çevrelerinde uygulandığı varsayıldığında: CHP 4, AP 7 fazladan milletvekili daha çıkarırken; MHP 5, MSP ise 3 milletvekili daha az çıkarmış olacaktır⁴¹².

(4) Azalan Bayağı Kesirli Aritmetik Dizi İle Çarpma

Bir seçim çevresinde partilerin aldıkları geçerli oy sayıları, paydasında o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı, payında ise bu temsilci sayısından başlayıp birer arayla eksilecek sayılar bulunan bir bayağı kesir dizisiyle çarpılır⁴¹³. Çarpma sonucu elde edilen sayılar, d'Hondt sisteminde olduğu gibi büyükten küçüğe sıralanarak partilerin kazandıkları temsilcilik sayısı hesaplanır. Bu işlemler dizisini formüle edecek olursak:

Formül 8: Azalan Bayağı Kesirli Aritmetik Dizi İle Çarpma Sistemi

$[\text{Partinin aldığı geçerli oy sayısı} \times \text{seçilecek temsilci sayısı} \div \text{seçilecek temsilci sayısı}], [\text{Partinin aldığı geçerli oy sayısı} \times (\text{seçilecek temsilci sayısı}-1) \div \text{seçilecek temsilci sayısı}], [\text{Partinin aldığı geçerli oy sayısı} \times (\text{seçilecek temsilci sayısı}-2) \div \text{seçilecek temsilci sayısı}] \dots$
--

Daha basit bir işlemle de aynı sonuca ulaşılabılır. Bunun için öncelikle her bir partinin aldığı geçerli oy sayısı, seçilecek temsilci sayısına bölünerek belirli bir sayı elde edilir. Elde edilen bu sayılar seçilecek temsilci sayısı ve sırasıyla bu sayının (-1, -2, -3...) azalanı ile çarpılarak bir sonuç kümesi elde edilir. Ortaya çıkan bu sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanarak partilerin kazandıkları temsilcilik sayısı hesaplanır. Bu sistemi de, yine Tablo 10'daki Sivas ili verilerini kullanarak açıklayalım.

⁴¹² TÜRK, 1979, s. 69 (Tablo 6.1).

⁴¹³ TÜRK, 1979, s. 70.

Tablo 14: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (4)

Partiler	Oy	×8/8	×7/8	×6/8	×5/8	×4/8	×3/8	MV
AP	58,044	58,044	50,792	43,536	36,280	29,024	21,768	3
CHP	106,082	106,082	92,820	79,560	66,300	53,040	39,780	5
MHP	32,539	32,539	28,469	24,402	20,335	16,268	12,201	-
MSP	34,701	34,701	30,366	26,028	21,690	17,352	13,014	-
TBP	8,962	8,962	7,840	6,720	5,600	4,480	3,360	-

Şimdiye kadar elde ettiğimiz sonuçlardan hayli farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere bu sistem küçük partilere neredeyse hiç şans tanımamaktadır. Klasik d'Hondt sistemindeki sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, MHP ve MSP'nin birer temsilciliklerinin AP ve CHP'ye kaydığını görmekteyiz. Bu sistemin 1977 seçimlerinde tüm seçim çevrelerinde uygulandığı varsayıldığında: CHP 19, AP 13 fazladan milletvekili daha çıkarırken; MHP 14, MSP ise 12 milletvekili daha az çıkarmış olacaktır⁴¹⁴.

(5) Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi İle Çarpma

Bir seçim çevresinde partilerin aldıkları geçerli oy sayıları, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına ulaşıncaya kadar sırasıyla 1'le, 2'yle, 3'le... çarpılır. Elde edilen sayılar, d'Hondt sisteminde olduğu gibi büyükten küçüğe doğru sıralanarak partilerin kazandıkları temsilcilik sayısı hesaplanır⁴¹⁵. Bu sistemi de, yine Tablo 10'daki Sivas ili verilerini kullanarak açıklayalım.

Tablo 15: 1977 Millet Meclisi Seçimleri Sivas İli Sonuçlarının Uyarlaması (5)

Partiler	Oy	×1	×2	×3	×4	×5	×6	MV
AP	58,044	58,044	116,088	174,132	232,176	290,220	348,264	3
CHP	106,082	106,082	212,164	318,246	424,328	530,410	636,492	5
MHP	32,539	32,539	65,078	97,617	130,156	162,695	195,234	-
MSP	34,701	34,701	69,402	104,103	138,804	173,505	208,206	-
TBP	8,962	8,962	17,924	26,886	35,848	44,810	53,772	-

⁴¹⁴ TÜRK, 1979, s. 72 (Tablo 7.1).

⁴¹⁵ TÜRK, 1979, s. 76.

Görüldüğü üzere azalan bayağı kesirli aritmetik dizi ile çarpma sistemi ile aynı sonuçları elde ettik. Temsilciliklerin dağılışı sırası dahi aynıdır. Çünkü bu sistem azalan bayağı kesirli aritmetik dizi ile çarpma sisteminin basitleştirilmiş bir halidir⁴¹⁶.

İncelediğimiz bu beş sistem arasında büyük partileri en çok kayıran sistem, 1.5 ile başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme sistemidir. Bu sistem tamamen yönetimde istikrar ilkesini gözetip; küçük partilere neredeyse hiç şans tanımamaktadır. Yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme sistemi de büyük partiler lehine sonuçlar çıkarmakla beraber, küçük partilerin şansı bu sistemde biraz daha fazladır. Değiştirilmiş d'Hondt sisteminde ise küçük partilerin şansı daha fazla olsa da; ilk bölenin "1" değil; "1.5" olması klasik d'Hondt sistemine nazaran küçük partilerin şansını azaltmaktadır.

Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen bu sistemler siyasi parti sistemlerinin parçalanmış (atomik) çok partili sisteme dönüştüğü, hükümet istikrarsızlıklarının yaşandığı ülkelerde diğer nispi temsil sistemlerine nazaran yönetimde istikrarın daha fazla sağlanması yönünde sonuçlar verebilir⁴¹⁷.

2. Tam Nispi Temsil

Nispi temsil sistemlerinin temel düşüncesi her siyasi partinin gerçek seçim gücü oranında parlamentoda temsil edilmesini sağlamaktır⁴¹⁸. Bunun için, artık oyların ve açıkta kalan temsilciliklerin olabildiğince azaltılması gerekmektedir⁴¹⁹. Artık oyların seçim çevreleri düzeyinde değerlendirildiği sistemleri yaklaştırmalı nispi temsil başlığı altında inceledik. Yaklaştırmalı nispi temsil sistemlerinde her ne kadar açıkta kalan temsilcilik bulunmasa da, partilerin aldıkları oylara göre kazandıkları temsilcilik sayılarının pek de orantılı olduğunu söyleyemeyiz. Nispi temsil sistemini tam olarak uygulanıp daha adaletli (orantılı) sonuçlar elde edebilmek amacıyla geniş seçim çevreleri ve artık oyların bölgesel ya da ulusal düzeyde

⁴¹⁶ TÜRK, 1979, s. 77.

⁴¹⁷ BURAN, s. 177.

⁴¹⁸ ARMAOĞLU, s. 90.

⁴¹⁹ TEZİÇ, 2013, s. 349.

değerlendirildiği sistemler geliştirilmiştir⁴²⁰. Bu sistemler “tam olarak uygulanan nispi temsil” veya “tam nispi temsil” sistemleri olarak adlandırılmaktadır.

Artık oyların ulusal düzeyde değerlendirilmesi ile temsilde adalet bakımından en orantılı sonuçlar elde edilmektedir⁴²¹. Biraz sonra da göreceğimiz üzere bu sistemlerde, ülke genelinde en küçük partilerin dahi parlamentoda temsil edilme şansları bulunmaktadır. Tam nispi temsil sistemlerinden en yaygın olanları şunlardır:

a) Nispi Temsilin Saf Şekli (Ulusal Seçim Sayısı)

Bu sistemde tüm ülke parlamentoya seçilecek temsilcilerin tamamını içeren tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir. Ülke genelinde partilerin aldıkları oylara göre çıkaracakları temsilci sayısını belirleyen ulusal seçim sayısı, ülke genelinde kullanılan geçerli oy sayısının parlamentoya seçilecek temsilci sayısına bölünmesiyle hesaplanır⁴²².

Bu sistemi uygulayan ülkeler sayıca azdır. Ülkeler daha çok birden fazla seçim çevrelerine bölünmektedirler⁴²³. Günümüzde İsrail, Hollanda ve Slovakya’da parlamento seçimlerinde bu sistem uygulanmaktadır⁴²⁴.

Sistemi, Hollanda’da 12 Ekim 2012 tarihinde yapılan parlamento (*Tweede Kamer*) seçimlerini inceleyerek açıklamakta fayda görmekteyiz. Tüm ülkenin tek bir seçim çevresi olarak kabul edildiği Hollanda’da, 2012 seçimlerinde toplamda 9,424,235 geçerli oy kullanılmıştır. 150 temsilcinin seçildiği seçimlerde temsilciliklerin dağılımı şu şekilde olmuştur:

⁴²⁰ YAVAŞGEL, s. 114.

⁴²¹ GÖZLER, s. 727.

⁴²² GÜRÇAN, s. 77.

⁴²³ GÖZLER, s. 727.

⁴²⁴ Michael GALLAGHER/Paul MITCHELL, “Introduction to Electoral Systems”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 6.

Tablo 16⁴²⁵: 12 Ekim 2012 tarihli Tweede Kamer Seçim Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy	%	Temsilci
Özgürlükçü ve Demokratik Halk Partisi	2,504,948	26.6	41
İşçi Partisi	2,340,750	24.8	38
Özgürlükçü Parti	950,263	10.1	15
Sosyalist Parti	909,853	9.7	15
Hristiyan Demokratik Çağrı	801,620	8.5	13
Demokratlar 66	757,091	8.0	12
Hristiyan Birliği	294,586	3.1	5
Sol Yeşiller	219,896	2.3	4
Siyasal Reform Partisi	196,780	2.1	3
Hayvan Severler Partisi	182,162	1.9	2
50+ Partisi	177,631	1.9	2
Hollanda Korsan Partisi	30,600	0.3	0
Diğerleri	58,055	0.6	0

Bu sonuçları elde edebilmek için öncelikle ulusal (milli) seçim sayısının bulunması gerekmektedir. Bu seçimlerde ulusal seçim sayısı: 62,828'dir⁴²⁶. Her bir partinin aldığı oy sayısında bu sayı (62,828) kaç kez varsa, partiler o kadar temsilci çıkaracaktır. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere ulusal seçim sayısı bulunup, partilerin aldıkları oylara göre temsilcilikler dağıtıldıktan sonra da artık oy ve açıkta kalan temsilcilikler bulunmaktadır. Bu sorunu ülkeler yaklaştırmalı nispi temsil sistemlerinde incelediğimiz sistemlerden herhangi birini uygulayarak çözmektedirler. Örneğimizdeki ülke olan Hollanda'da bu sorun en yüksek ortalama yöntemi ile çözülmektedir⁴²⁷. Sistemi uygulayan ülkelere bir diğeri İsrail'de de artık oy sorunu bu yöntemle aşılmaktadır⁴²⁸. Bu iki ülke için d'Hondt sisteminin uygulandığı da

⁴²⁵ Tablo tarafımızca, <http://www.electionresources.org/nl/house.php?election=2012> adresindeki veriler esas alınarak oluşturulmuştur (E.T. 13.01.2015).

⁴²⁶ Ülke genelinde kullanılan toplam geçerli oy sayısı (9,424,235) ÷ seçilecek temsilci sayısı (150).

⁴²⁷ Rudby B. ANDEWEG, "The Netherlands: The Sanctity of Proportionality", (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 496.

⁴²⁸ Gideon RAHAT/Reuven Y. HAZAN, "Israel: The Politics of an Extreme Electoral System", (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 337.

söylenbilir. Zira daha önce de söylediğimiz üzere, en yüksek ortalama sistemi ile d'Hondt sistemi aynı sonuçları vermektedir. Slovakya'da da bu sorun en yüksek ortalama sistemi ile çözülmekle beraber; bu ülkede Hollanda ve İsrail'den farklı olarak tercihli liste seçme yöntemi kullanılmaktadır⁴²⁹.

Sistemin en beğenilen yanı partilerin aldıkları oy ve çıkardıkları temsilci sayısına göre orantılı sonuçlar vermesidir. Ancak temsilde adaleti gayet güzel sağlayan bu sistemin yönetimde istikrarı sağlama konusunda başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Zira sistemin uygulandığı ülkelerde siyasi parti sistemlerinin parçalanmış çok partili yapıya dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu durum ülkede hükümet istikrarsızlıklarının yaşanmasına sebep olabilir. Örneğin hiçbir partinin tek başına hükümet kuramadığı İsrail'de bir hükümetin ortalama ömrü 19 aydır⁴³⁰. Hollanda da ise çoğu parti koalisyon tercihlerini seçim propagandası haline getirmiştir⁴³¹. Sistemin en çok eleştirilen yönü ise seçmen ile temsilciler arasındaki ilişkileri zayıf tutmasıdır. Çünkü bu sistemde seçmen oyunu temsilcilere değil, doğrudan partiye vermektedir⁴³².

b) Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi

Bu sistemde seçim çevrelerinde yapılan temsilciliklerin dağıtımını işleminden sonra, açıkta kalan temsilciliklerin ulusal düzeyde değerlendirilmesi için artık oyların tamamı tek bir merkezde birleştirilir. Merkezde birleştirilen artık oyların toplamı açıkta kalan temsilciliklerin toplamına bölünerek ulusal seçim sayısı elde edilir. Bu sayı, seçimlere katılan her bir siyasi partinin ülke düzeyindeki artık oy toplamında kaç kez varsa, partiler ulusal seçim çevresinden bir o kadar ilave temsilcilik kazanacaktır⁴³³. Tüm bu işlemlerden sonra hala açıkta temsilcilik kalırsa, en yüksek

⁴²⁹ Seçmenler oy pusulaları üzerinde, parti listelerinde dört adaya kadar farklı tercihlerini açıklayabilmektedir. Eben FRIEDMAN, "Electoral System Design and Minority Representation in Slovakia and Macedonia", **Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics**, c. 4, S. 4, London, 2005, s. 382.

⁴³⁰ RAHAT/HAZAN, s. 341-342.

⁴³¹ ANDEWEG, s. 504.

⁴³² GÖZLER, s. 727.

⁴³³ Ulusal artık (milli bakiye) sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. GÖZLER, s. 730; GÖZÜBÜYÜK, s. 94; İBA, s. 188; ÖZBUDUN, 2013, s. 279; SEZEN, s. 203; TEZİÇ, 2013, s. 351; YAVAŞGEL, s. 116.

artık sistemine göre dağıtım yapılabileceği gibi⁴³⁴; farklı bir artık oy değerlendirme formülü de kullanılabilir⁴³⁵. Bunlarda biri de, Hagenbach-Bischoff sistemi kullanılarak ulusal seçim sayısının bulunmasıdır. Bu sistem kullanılarak elde edilen ulusal seçim sayısı biraz daha küçük olacağı için son aşamada açıkta kalan temsilcilik sayısı daha az çıkacaktır. Yine açıkta temsilcilik kalırsa da; bu en yüksek artık sistemine göre çözülecektir⁴³⁶.

Artık oyların değerlendirilmesi ulusal düzeyde olabileceği gibi, belirli seçim çevrelerinden oluşan bölgesel düzeyde de olabilir⁴³⁷. Her iki yöntem ayrı ayrı kullanılabilirdiği gibi, birlikte de kullanılabilir⁴³⁸.

Bu sistem Türkiye’de 13.02.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle 1965 genel seçimlerinde uygulanmıştır. 533 sayılı Kanunla öngörülen sistem şu şekilde işlemekteydi: Öncelikle her il bir seçim çevresi olarak kabul edilip, bu seçim çevrelerinde çevre seçim sayısı hesaplanarak partilerin aldıkları geçerli oy sayısına göre milletvekillikleri dağıtılır (m. 32/2). Bu aşamada partilerin artık oyları ve açıkta kalan milletvekillikleri olacağı için, tüm artık oylar Yüksek Seçim Kurulu tarafından tek bir merkezde toplanır (m. 32/3, 33/1-C). Ulusal düzeydeki artık oyların toplamı açıkta kalan temsilciliklerin toplamına bölünerek yeni bir ulusal seçim sayısı elde edilir. Partilerin artık oylarının toplamında bu ulusal seçim sayısı kaç kez varsa, her bir parti o kadar ilave milletvekilliği kazanır (m. 32/3). Artık milletvekilliklerinin dağıtımında ise şu yöntem benimsenmiştir: Her bir partinin seçim çevrelerindeki artık oy sayısının o seçim çevrelerindeki çevre seçim sayısına oranları bulunur. Bu oranlar büyükten küçüğe doğru her bir parti için ayrı ayrı alta yazılır (m. 33/2-I). Daha sonra her bir parti için artık milletvekillikleri bu sıralamaya göre il bazında tek tek dağıtılır (m. 33/2-II). Milletvekillikleri tamamıyla doldurulamamış bir seçim çevresi birden fazla parti listesinde yer aldığı takdirde, boş milletvekillikleri partilerin o seçim çevrelerindeki artık oy sayılarının büyüklüklerine göre dağıtılır. Bu suretle boş milletvekillikleri doldurulduktan sonra o seçim

⁴³⁴ TEZİÇ, 2013, s. 350.

⁴³⁵ SEZEN, s. 203.

⁴³⁶ TEZİÇ, 2013, s. 351.

⁴³⁷ ARMAOĞLU, s. 97.

⁴³⁸ GÖZÜBÜYÜK, s. 94.

çevresinin adı diğer partilerin listelerinden silinir (m. 33/3). Türkiye’de uygulanan sistemde artık oylar ulusal düzeyde dağıtıldıktan sonra hala açıkta temsilcilik kalmışsa, en yüksek artık sistemine göre yeni bir dağıtım yapılmaktaydı (533 S.K. m. 32/2).

Sistemi 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi seçimlerinde 470,404 geçerli oyun kullanıldığı ve 21 milletvekilinin seçildiği Ankara ili seçim sonuçlarıyla örneklendirelim.

Tablo 17⁴³⁹: 10 Ekim 1965 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Ankara Sonuçları

Parti	Aldığı Geçerli Oy	İlk Hesaplama	Ulusal Artık
Adalet Partisi	218,821	9 MV	+1 MV
Cumhuriyet Halk Partisi	141,910	6 MV	-
Millet Partisi	66,813	2 MV	+1 MV
Yeni Türkiye Partisi	7,325	-	-
Türkiye İşçi Partisi	20,264	-	+1 MV
CKMP	11,899	-	+1 MV
Bağımsızlar	3,265	-	+1 MV

Ankara ili seçim çevresi için çevre seçim sayısı 22,400’dür⁴⁴⁰. Buna göre, ilk hesaplamada partilerin aldıkları geçerli oy sayısında bu sayı (22,400) kaç kez varsa, her bir parti o kadar milletvekili kazanır. Bu aşamada ortaya çıkan artık oylar (örneğin AP’nin 17,020 oyu artık kalmıştır) Yüksek Seçim Kurulu tarafından merkezde toplanıp değerlendirildikten sonra partilere ilave dört milletvekilliği olarak geri dönmüştür.

Ulusal artık sistemi, ulusal seçim sayısı sistemi ile benzer sonuçlar çıkarmaktadır⁴⁴¹. Bu sistemde seçim çevresinde temsilcilik kazanamayan küçük partilerin artık oyların değerlendirilmesi aşamasında ulusal düzeyde temsilcilik

⁴³⁹ Tablo tarafımızca, TÜİK, s. 13 (Tablo 11)’deki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1965&p_il_kodu=6 adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 03.02.2015).

⁴⁴⁰ [Kullanılan geçerli oy sayısı (470,404) ÷ Seçilecek milletvekili sayısı (21)].

⁴⁴¹ GÖZLER, s. 730.

kazanma şansları yüksektir. Bu da, küçük partilerin parlamentoda temsil edilmesine olanak sağlayarak; parlamentodaki parti çeşitliliğini artırır⁴⁴². ÖZBUDUN'a göre, bu sistem küçük partilerin en çok yararlandığı nispi temsil sistemidir⁴⁴³. 1965 yılında yapılan milletvekili genel seçim sonuçları ve parti bazında milletvekili dağılımını inceleyecek olursak:

Tablo 18⁴⁴⁴: 10 Ekim 1965 tarihli Millet Meclisi Seçimleri Türkiye Sonuçları

Parti	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı %
Adalet Partisi	240	52.87
Cumhuriyet Halk Partisi	134	28.75
Millet Partisi	31	6.26
Yeni Türkiye Partisi	19	3.72
Türkiye İşçi Partisi	14	2.97
CKMP	11	2.24
Bağımsızlar	1	3.19

Oy oranı görece küçük olan dört partinin toplamda 75 milletvekili çıkardığı görülmektedir. CKMP oyların seçim çevresi düzeyinde değerlendirildiği ilk aşamada, hiçbir ilde milletvekilliği kazanamamıştır. CKMP genel başkanı Alparslan Türkeş de dâhil 11 milletvekili artık oyların değerlendirildiği ulusal seçim çevresinden seçilmiştir⁴⁴⁵.

Sistemin uygulandığı ülkelerde siyasal parti sistemlerinin parçalanmış çok partili yapıya dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Ulusal düzeyde %1 oranında oy alan bir partinin dahi parlamentoda temsil edilme ihtimali vardır⁴⁴⁶. Bu sistem küçük partilerin parlamentoda temsil edilmesine kolaylık sağlayarak temsilde adalet ilkesini esas alsa da, büyük partilere hiç avantaj sağlamayıp hükümet istikrarsızlıklarını da beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle sistemin uygulandığı ülkelerde genel olarak

⁴⁴² ARMAOĞLU, s. 100.

⁴⁴³ ÖZBUDUN, 2013, s. 279.

⁴⁴⁴ Tablo tarafımızca, TÜİK, s. 13 (Tablo 11)'deki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 03.02.2015).

⁴⁴⁵ GİRGİN, s. 231-232.

⁴⁴⁶ GÖZLER, s. 730.

koalisyon hükümetleri görülmektedir⁴⁴⁷. Bu durumun önüne geçebilmek için kota (*quota*) şartı getirilebilir. Bu durumda partilerin, parlamentoda temsil edilebilmesi için belirli seviyede oy almaları gerekmektedir⁴⁴⁸. Bu uygulamanın örneklerinden birisi, Çekoslovakya’da 1920 tarihli Seçim Kanunu ile uygulanan sistemdir⁴⁴⁹. Ulusal artık sistemi ayrıca, 1960’lı yıllarda Endonezya’da uygulanmıştır⁴⁵⁰.

c) Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi

Fransız matematikçi Henri Poincaré tarafından geliştirilen⁴⁵¹ bu sistemde, bir temsilcinin seçilebilmesi için gereken değişmez tek sayı şeklindeki seçim sayısı önceden kanunlarla belirlenmektedir. Bu sayı her seçim çevresinde partilerin aldıkları geçerli oy sayısında kaç kez varsa, partiler o kadar temsilcilik kazanırlar. Partilerin seçim çevrelerinden çıkan artık oyları ise önce birkaç seçim çevresinden oluşan bölge düzeyinde, sonra da ulusal düzeyde olmak üzere iki aşamada değerlendirilir. Artık oyların bölge düzeyinde değerlendirilmesinde öncelikle birkaç seçim çevresinin birleştirilmesinden oluşan “seçim çevreleri birliği⁴⁵²” oluşturulur. Partilerin her bir seçim çevresinden gelen artık oyları bölge düzeyinde toplandıktan sonra, her bir partinin artık oy toplamında değişmez tek sayı şeklindeki seçim sayısı kaç kez varsa, partilere ilave o kadar temsilcilik daha verilir. Bu işlemden sonra yine artık oy kalacak olursa da, partilerin bölgesel düzeydeki artık oyları ulusal bir merkezde toplanıp aynı şekilde her bir partinin ulusal düzeyde artık oy toplamında

⁴⁴⁷ Yüzbaşıoğlu, Türkiye’de o dönem ulusal artık sisteminin benimsenerek Adalet Partisi’nin tek başına iktidar olmasının önüne geçilmesinin amaçlandığını söylemektedir. YÜZBAŞIOĞLU, s. 116. Doktrindeki bu yaygın görüşün aksine Savcı’ya göre ise, bu sistem küçük partiler lehine sonuçlar çıkarsa da iktidar bölünmelerine büyük ölçüde tesir etmemektedir. Savcı, bu sistemin uygulandığı ülkelerde büyük partilerden birisinin seçim sırasında seçmeni etkileme faktörlerini iyi belirlemesi gerektiğini savunur. Bu durumda parlamentoda hem tek başına iktidar kurabilecek bir parti olabileceği gibi hem de etkili bir ana muhalefet ve sesini duyurabilecek küçük partiler yer alabilir. SAVCI, 183. 1965 seçim sonuçlarına bakıldığında, seçimlerden birinci parti olarak çıkan Süleyman Demirel’in genel başkanı olduğu Adalet Partisi oyların %52.87’sini alarak 240 milletvekili ile tek başına hükümeti kurduğu görülmektedir.

⁴⁴⁸ SEZEN, s. 203.

⁴⁴⁹ ARMAOĞLU, s. 100.

⁴⁵⁰ TEZİÇ, 1967, s. 46.

⁴⁵¹ ARMAOĞLU, s. 126.

⁴⁵² TEZİÇ, 2013, s. 351.

değişmez tek sayı şeklindeki seçim sayısı kaç kez varsa, partilere ilave o kadar temsilcilik daha verilir⁴⁵³.

Sistem 27.04.1920 tarihli bir Kanunla Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nde 1933 yılına kadar uygulanmıştır⁴⁵⁴. Almanya'da uygulanan sistemde değişmez tek sayı 60,000 olarak öngörülmüştür. Seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde, ilk aşamada seçim çevrelerinde⁴⁵⁵ partilerin aldıkları geçerli oy sayısında 60,000 kaç kez varsa, her parti mecliste (*Reichstag*) o kadar temsilcilik elde edecektir. Bu aşamada seçim çevreleri düzeyinde partilerin artık oyları ortaya çıkması durumunda, bu artık oylar bölgesel düzeyde belirli merkezlerde toplanır⁴⁵⁶. Her bir partinin bölgesel düzeydeki artık oy sayısı toplamında, yine 60,000 kaç kez varsa, partiler bir o kadar temsilcilik daha kazanacaktır. Bölgesel düzeyde de artık oy kalması durumunda, üçüncü aşamaya geçilerek artık oyların tamamı ulusal tek bir merkezde toplanır ve partilerin ulusal düzeyde artık oylarında 60,000 kaç kez varsa, partilere o kadar temsilcilik daha verilir. Bu üçüncü aşamada partilerin yine artık oyları kaldığı durumda, 30,000'den fazla artık oyu kalanlara mecliste ilave bir temsilcilik daha verilir.

Almanya'da uygulanan bu sistemde küçük partilerin parlamentoya rahatlıkla girebilmelerini önlemek amacıyla belirli bir seçim barajı uygulanmıştır. Buna göre, bir partinin seçim çevreleri birliğindeki temsilci paylaşımına katılabilmesi için, o birliğe dâhil seçim çevrelerinin tümünde asgari 30,000 oy alması gerekmektedir. Aksi halde, bu partilerin artık oyları değerlendirmeye tabi tutulmaz. Almanya'da ayrıca, bir partinin milli seçim çevresindeki artık oyu ne kadar fazla olursa olsun, o

⁴⁵³ Değişmez tek sayılı ulusal artık sisteminin açıklandığı farklı kaynaklar için bkz. ARMAOĞLU, s. 126-130; TEZİÇ, 1967, s. 46-48; TEZİÇ, 2013, s. 351-352; VARLIK/ÖREN, s. 47-48; YAVAŞGEL, s. 117-118.

⁴⁵⁴ Almanya'da uygulanan sistem hakkında daha fazla bilgi için bkz. ARMAOĞLU, s. 126-130; Fuad ALESKEROV/J. Holler MANFRED/Rita KAMALOVA, "Power Distribution in the Weimar Reichstag in 1919-1933", *Annals of Operations Research*, c. 215, S. 1, New York, 2014, s. 28; TEZİÇ, 1967, s. 47-48.

⁴⁵⁵ Bütün Almanya 35 seçim çevresine (*Wahlkreise*) ayrılmıştı. ALESKEROV/MANFRED/KAMALOVA, s. 28.

⁴⁵⁶ Almanya'da belirli seçim çevrelerinden oluşan 17 ayrı seçim çevreleri birliği (*Wahlkreisverbande*) bulunmaktaydı. ALESKEROV/MANFRED/KAMALOVA, s. 28.

parti seçim çevrelerinden kazandığı temsilci sayısından daha fazla temsilciliği artık oyların değerlendirilmesi aşamalarında elde edemiyordu⁴⁵⁷.

Bu sistemin en temel özelliği bütün temsilcilerin eşit sayıda oy ile seçilmiş olması ve eşit sayıda seçmeni temsil etmesidir⁴⁵⁸. Bu durum ayrıca, her bir seçimde parlamentodaki temsilci sayısının farklı olmasına da sebep olmaktadır⁴⁵⁹.0

Bu sistem ayrıca, partilerin artık oylarının değerlendirilmesi aşamasında adil ve orantılı sonuçlar vermektedir. Sistemin olumsuz karşılayabileceğimiz yönü ise, küçük partilerin parlamentoda temsil edilmesine kolaylık tanıdığı için hükümet istikrarsızlıklarına sebep olabilmesidir. Bunun önüne geçebilmek için de Weimar Cumhuriyeti'ndeki gibi baraj uygulamalarına gidilebilir.

C. NİSPİ TEMSİL SİSTEMİNDE BARAJ UYGULAMALARI

Seçim sistemleri genel olarak temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden birine ağırlık vermektedir. Daha önce de açıkladığımız üzere, çoğunluk sistemleri yönetimde istikrar ilkesini gözetirken; nispi temsil sistemleri temsilde adalet ilkesini gözetmektedir. Nispi temsil sistemlerinde küçük partilerin parlamentoda temsil edilme şansları daha yüksektir. Bu bakımdan, nispi temsil sistemlerinin uygulandığı ülkelerde siyasal parti sistemlerinin parçalanmış çok partili yapıda olması kuvvetle muhtemeldir. Parlamentolarda küçük partilerin yer alması temsilde adalet ilkesi bakımından olumlu karşılanırsa da; hükümet istikrarsızlıklarını da beraberinde getirebilmektedir. Nispi temsil sistemlerinde bu durumun önüne geçebilmek ve aynı zamanda da orantılı temsili sağlayabilmek amacıyla birtakım uygulamalara başvurulmaktadır. Bunlardan büyük bir kısmı parlamentodaki küçük partilerin temsil imkânını zorlaştırmaya yönelik olmuştur. Bu bakımdan parçalanmış çok partili siyasal yapıyı engellemek ve yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla nispi temsil sistemlerini uygulayan ülkelerin bazılarında “seçim barajı” uygulamaları

⁴⁵⁷ ARMAOĞLU, s. 127.

⁴⁵⁸ YAVAŞGEL, s. 117.

⁴⁵⁹ Almanya'da Weimar Cumhuriyetinde 1920-1933 yılları arasında gerçekleştirilen seçimlerde *Reichstag*'a seçilen üye sayısı seçimlere katılım oranına göre 423 ile 627 arasında farklılık göstermiştir. ALESKEROV/MANFRED/KAMALOVA, s. 28.

görülmektedir⁴⁶⁰. Seçim barajı, bir partinin temsilci çıkarabilmesi için seçim çevresi ve/veya ulusal düzeyde alması gereken asgari oy miktarını ifade eder⁴⁶¹. Baraj uygulamaları bazen seçim çevresi düzeyinde, bazen ulusal düzeyde, bazen de her iki düzeyde görülebilir.

1. Seçim Çevresi Düzeyinde Baraj

Seçim çevresi düzeyinde baraj uygulamaları basit seçim sayılı, yüzde oranlı ve onda oranlı baraj uygulamaları şeklinde karşımıza çıkabilir.

a) Basit Seçim Sayılı Baraj

Buna göre, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısının o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilen sayıyı (çevre seçim sayısını) geçemeyen bağımsız aday veya siyasi partiler o seçim çevresinden seçilemez, temsilci çıkaramazlar⁴⁶². Basit seçim sayılı baraj az sayıda temsilcinin seçileceği dar seçim çevrelerinde yüksek çıkar. Bu da, küçük partilerin barajı aşp temsilci çıkarabilmelerini daha çok zorlaştırır⁴⁶³. Bu durum doktrinde TEZİÇ tarafından eleştirilmiş ve büyük partileri daha çok kayırdığı için sistemin bu haline “yarı çoğunluk sistemi” demiştir⁴⁶⁴.

Türkiye’de basit seçim sayılı çevre barajının, 1982 Anayasası döneminde 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile %10 oranındaki ulusal düzeyde barajın yanında (m. 33/1) uygulanması öngörülmüştü (m. 34/2)⁴⁶⁵. Kanunun ilk haline göre, çıkaracağı milletvekili sayısı 7’ye kadar olan iller bir seçim çevresi sayılırken; 7’den fazla olan illerin birden fazla seçim çevresine bölünmesi öngörülmüştür (m. 4/5). 23.5.1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun ile 2839 sayılı

⁴⁶⁰ GÖZLER, s. 734.

⁴⁶¹ LIJPHART, s. 11-12.

⁴⁶² VARLIK/ÖREN, s. 48.

⁴⁶³ Küçük seçim çevrelerinde, küçük partiler için yasal baraj uygulaması olmasa dahi seçilecek temsilci sayısının az olmasından dolayı zaten fiili bir baraj oluşacaktır. Lijphart’a göre, yasal baraj uygulamaları ile seçim çevrelerinin büyüklükleri bir madalyonun iki yüzü gibidir. LIJPHART, s. 12.

⁴⁶⁴ TEZİÇ, 1967, s. 67.

⁴⁶⁵ RG. 13.6.1983, S. 18076.

Kanunda yapılan değişiklik sonrası bu sayı 6'ya düşürülmüştür (m. 7/3)⁴⁶⁶. 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Kanunla da maddeye “*Altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır*” hükmü eklenerek (m. 5) bu seçim çevreleri için baraj yükseltilmiştir⁴⁶⁷.

Türkiye'nin basit seçim sayılı çevre barajı ile tanışması ise 1961 Anayasası dönemine dayanmaktadır. d'Hondt sisteminin getirildiği 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bir başka yeniliği de, basit seçim sayılı çevre barajı uygulamasını öngörmesiydi (m. 32/4)⁴⁶⁸. Daha sonra, 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla ulusal artık (milli bakiye) sistemi benimsenmiştir. 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun ise Milletvekili Seçimi Kanunu'nun ilk haline geri dönülmesini öngörmüş ve basit seçim sayılı çevre barajı uygulamasını düzenlemiştir (m. 1/11)⁴⁶⁹. Aynı yıl Türkiye İşçi Partisi Millet Meclisi Grubu tarafından bu Kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi aynı yıl verdiği karar ile “*engelli seçim düzeni, seçmen azınlığına dayanan temsilcilerin Mecliste çoğunluk sağlayarak yurt yönetiminin başına geçmelerine yol açabileceğinden, Anayasa'nun 2. maddesindeki demokratik hukuk devleti ilkesine aykırıdır*” diyerek Kanunun baraj uygulamasını öngören maddesinin ilgili fıkralarını iptal etmiştir. Mahkeme, ayrıca baraj uygulamasını seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı; seçme ve seçilme hakkını zedeleyici nitelikte bulmuştur⁴⁷⁰.

Basit seçim sayılı çevre barajı uygulamasının küçük partiler aleyhine çıkardığı sonuçları daha iyi anlamak için 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan 17'inci dönem TBMM seçimlerinde 3 milletvekili çıkaran Nevşehir ili seçim sonuçlarını incelemekte fayda görmekteyiz. 92,775 geçerli oy kullanılan Nevşehir ili için 3 siyasi

⁴⁶⁶ RG. 3.6.1987, S. 19476.

⁴⁶⁷ RG. 11.9.1987, S. 19571M.

⁴⁶⁸ RG. 30.5.1961, S. 4190.

⁴⁶⁹ RG. 23.3.1968, S. 12856.

⁴⁷⁰ AYM, E.N. 1968/15, K.N. 1968/13, R.G. 24.10.1968.

parti yarışmıştır⁴⁷¹. Partilerin aldıkları oylar ve çıkardıkları milletvekili sayısı aşağıdaki gibidir.

Tablo 19⁴⁷²: 17. Dönem TBMM Seçimleri Nevşehir İli Sonuçları

Parti	Aldığı Geçerli Oy	Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	46,329	3
Milliyetçi Demokrasi Partisi	17,453	-
Halkçı Parti	28,993	-

Nevşehir ili için seçim çevresi barajı 30,925'tir⁴⁷³. Bu sayının altında kalan iki parti milletvekili çıkaramamıştır. Çevre barajı olmaksızın d'Hondt sistemi uygulanmış olsaydı: İki milletvekilliğini yine ANAP alırken, biri HP'nin olacaktı.

b) Yüzde Oranlı Baraj

Buna göre, bir seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oy sayısının belirli bir yüzdesini (%5-10 gibi) geçemeyen bağımsız aday veya siyasi partiler o seçim çevresinden seçilemez, temsilci çıkaramazlar⁴⁷⁴. Barajın yüksek tutulması hem seçim çevresi düzeyinde hem de ulusal düzeyde küçük partiler aleyhine sonuçlar çıkarır.

Türkiye'de, 24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun ile 20.11.1991 tarihinde yapılacak olan 19'uncu dönem TBMM seçimlerinde, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına göre değişen %20 ve %25 şeklinde (m. 7) yüzde oranlı seçim çevresi barajı uygulaması öngörülmüştür⁴⁷⁵. 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun⁴⁷⁶ ile, 3377 sayılı Kanunla getirilen "*çıkaraacağı milletvekili sayısı altıya kadar olan illerin bir seçim çevresi sayılacağı*" kuralı kaldırılarak bu sayı 18 olarak değiştirilmiştir (m. 9). 4125 sayılı Kanun, bunun yanında seçim çevrelerinde basit

⁴⁷¹ 12 Eylül askeri darbesinin ardından yapılan ilk seçimler olma özelliğini taşıyan bu seçimlere parti bazında katılımın az olmasının sebepleri; darbe sonrası siyasi partilerin tamamının kapatılması ve siyasi partilere getirilen yasaklamalar olmuştur.

⁴⁷² Tablo tarafımızca ile TUIK, s. 17 (Tablo 15)'deki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1983&p_il_kodu=50 adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 13.02.2015).

⁴⁷³ [Kullanılan geçerli oy sayısı (92.775) ÷ Seçilecek milletvekili sayısı (3)]

⁴⁷⁴ TÜRK, 2006, s. 97.

⁴⁷⁵ RG. 26.8.1991, S. 20972.

⁴⁷⁶ RG. 28.10.1995, S.22447.

seçim sayılı çevre barajını benimsemekle birlikte; iki ve üç milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde baraj oranını %25 olarak belirlemiştir (m. 16). Aynı yıl 93 milletvekilinin imzası ile 4125 sayılı Kanunun baraj uygulamasını da içeren bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi yine aynı yıl verdiği karar ile “*dava konusu kuralın, temsilde adalet ilkesi yönünden uygunluğu savunulamaz*” diyerek 4125 sayılı Kanunun seçim çevresi barajı uygulamasını öngören 16'ncı maddesinin 2'inci fıkrasını iptal etmiştir⁴⁷⁷. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararından bir hafta geçmeden 23.11.1995 tarih ve 4138 sayılı Kanun'la 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na geçici 14'üncü madde eklenmiştir. Bu maddeye göre, 20'inci dönem TBMM seçimlerinde çevre barajı %10 olarak belirlenmiştir (m. 3)⁴⁷⁸. Bu Kanun yayımlandıktan hemen sonra dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülerek iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 4138 sayılı Kanun'la getirilen düzenlemenin 4125 sayılı Kanun'dan farksız olduğunu belirterek; Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararların herkes için bağlayıcı olduğunu düzenleyen Anayasa'nın 153'üncü maddesine aykırılığı gerekçesiyle bu Kanunu da iptal etmiştir⁴⁷⁹.

Yüzde oranlı çevre barajı uygulamasının sebep olabileceği adaletsiz sonuçları daha iyi anlamak için 20 Ekim 1991 günü yapılan 19'uncu dönem TBMM seçimlerinde 3 milletvekili çıkaran Kırıkkale ili seçim sonuçlarını incelemekte fayda görmekteyiz. 138,137 geçerli oyun kullanıldığı Kırıkkale ili için 6 siyasi parti ve bağımsız adaylar yarışmıştır. Partilerin aldıkları oylar ve çıkardıkları milletvekili sayıları aşağıdaki gibidir:

⁴⁷⁷ Mahkeme kararında ayrıca, “*seçim bölgeleri arasındaki adaletsizlik, bu barajla daha da artacaktır*” diyerek seçim çevresi barajı uygulamasının temsilde adalet ilkesini sağlamaktan uzak olduğunu belirtmektedir. Karar için bkz. AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995.

⁴⁷⁸ RG. 24.11.1995, S. 22473M.

⁴⁷⁹ AYM, E.N. 1995/56, K.N. 1995/60, R.G. 7.12.1995.

Tablo 20⁴⁸⁰: 19. Dönem TBMM Seçimleri Kırkkale Sonuçları

Parti	Aldığı Geçerli Oy	Oran(%)	MV
Doğru Yol Partisi	37,004	26.79	3
Refah Partisi	30,787	22.29	-
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	30,302	21.94	-
Anavatan Partisi	29,212	21.15	-
Demokratik Sol Parti	10,610	7.68	-
Sosyalist Parti	478	0.35	-
Bağımsızlar	14,953	10.82	-

24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanunun 7'inci maddesi ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34'üncü maddesinin 2'inci fıkrası değiştirilmişti. Bunun neticesinde 1991 yılında yapılan seçimlerde “iki, üç milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ile kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili çıkacak seçim çevrelerinde” çevre barajı %25 olarak belirlenmişti. Bu düzenlemenin sonucunda barajı sadece %1.79 puanla geçen DYP 3 milletvekilliğinin tamamını alırken; %73.21'ini alan diğer 5 parti ve bağımsız aday barajın altında kaldığı için hesaplamaya dâhil edilmemiştir. Bu seçimlerde çevre seçim barajı olmaksızın d'Hondt sistemi uygulanmış olsaydı DYP milletvekilliklerin sadece birini alırken, diğer ikisini takip eden iki büyük parti almış olacaktı.

Ulusal düzeyde barajın yanında çevre seçim barajı uygulanan İsveç'te parlamento (*Riksdag*) seçimlerinde, belirli bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların %12'sini alamamış bir siyasi parti temsilci çıkaramaz⁴⁸¹.

⁴⁸⁰ Tablo tarafımızca TUIK, s. 19'daki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1991&p_il_kodu=71 adresindeki veriler ile esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 13.02.2015).

⁴⁸¹ <http://www.val.se/sprak/engelska/index.html> (E.T. 17.02.2015).

c) Onda Oranlı Baraj

Buna göre, bir seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oy sayısının belirli bir onda oranını (1/8-1/10 gibi) geçemeyen siyasi partiler o seçim çevresinden temsilci çıkaramazlar⁴⁸².

Bu sistem, Türkiye’de il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde uygulanmaktadır (2972 S.K. m.2/2). Bu Kanun ile getirilen sistem, ele aldığımız diğer sistemlerden teknik uygulama bakımından farklı değildir. Şöyle ki: Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından tek tek çıkartılır. Bu çıkarma işleminden sonra geriye oyu kalmayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar üye paylaşımında hesaba katılmaz. Geriye kalan siyasi parti ve bağımsız adayların oyları ise klasik d’Hondt sistemine göre hesaplanır ve üyelikler dağıtılır (m. 23/a). Sistem büyük partilere avantaj sağlamaktadır⁴⁸³.

Dönemin ana muhalefet partisi Halkçı Parti TBMM Grubu tarafından Kanunun onda oranlı baraj uygulamasını da içeren bazı maddelerinin Anayasa’ya aykırı olduğu ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, aynı yıl verdiği karar ile “...geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayının, partilerin ve bağımsız adayların oy sayısından ayrı ayrı çıkarılması eşitlik ilkesine ve de gerçekleşmiş iradeye aykırı bir sonuç doğurmamaktadır” demiştir. Mahkeme ayrıca “yapılan işlemler birer hesap işidir” diyerek Kanunun onda oranlı baraj uygulamasını öngören maddelerini Anayasa’ya aykırı bulmamıştır⁴⁸⁴.

d) Kontenjan Barajı

28.3.1986 tarih ve 3270⁴⁸⁵ sayılı Kanunla 22.4.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’na “Siyasi partiler sadece 6 ve daha fazla milletvekili

⁴⁸² TÜRK, 2006, s. 98.

⁴⁸³ TEZİÇ, 2013, s. 365.

⁴⁸⁴ AYM, E.N. 1984/1, K.N. 1984/2, R.G. 1.5.1984.

⁴⁸⁵ RG. 15.4.1986, S. 19079.

*çıkarcak illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkarcak seçim çevrelerinde birer kontenjan adayı gösterirler” hükmü eklenmiştir (m. 10). Bu seçim çevrelerinden gösterilen kontenjan adayları, seçim sonuçları hesaplanırken de farklı bir sistemle belirleniyordu. Kanuna göre, çevre seçim sayısı hesaplanırken kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiği ile (beşe bölünerek) yapılması öngörülmüştür (m. 33/2)⁴⁸⁶. Bölme işleminden sonra, çevre seçim sayısını geçen siyasi parti ve bağımsız adayların oyları klasik d’Hondt sistemine göre hesaplanır ve üyelikler dağıtılır. 6’ncı sıra, yani kontenjan adaylık ise o seçim çevresinde en çok oy alan siyasi partiye verilir (m. 33/3). Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu alan siyasi partinin kontenjan adayı seçim çevresi barajını aşip aşmadığına bakılmaksızın kontenjan adaylığından milletvekili seçilmiş olur (m. 33/4). Dönemin ana muhalefet partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti TBMM Grubu tarafından 3270 sayılı Kanunun kontenjan adaylığını da içeren bazı maddelerinin Anayasa’ya aykırı olduğu ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu konuda verdiği kararında “*Yasakoyucu, seçimler konusundaki anayasal ilkelere uymak koşuluyla, uygun gördüğü sistemi benimseyebilir. Bu nispi temsil, çoğunluk 'sistemi ya da karması olabilir*” diyerek uygulamayı Anayasa’ya aykırı bulmamıştır⁴⁸⁷. Mahkemenin kararında da belirttiği gibi çevre seçim sayısının kontenjan adaylığının birlikte uygulanması ile sistem nispi temsil sistemi ile çoğunluk sisteminin karması bir sistem haline gelmiştir.*

Türkiye’de 29.11.1987 tarihinde yapılan 19’uncu dönem TBMM seçimlerinde kontenjan adaylığından çoğunluk sistemi ile 46 milletvekili seçilmiştir⁴⁸⁸. Sistemin işleyişini ve çıkaracağı sonuçları daha iyi görebilmek için bu seçimlerde 306,392 geçerli oyun kullanıldığı ve 6 milletvekili çıkaran Tokat ili seçim sonuçlarını inceleyelim.

⁴⁸⁶ Bu düzenleme kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde çevre barajının daha da yükselmesine sebep olmuştur.

⁴⁸⁷ AYM, E.N. 1986/17, K.N. 1987/11, R.G. 18.9.1987. Mahkeme’nin bu kararında, özellikle 1961 Anayasası dönemi boyunca benimsediği, nispi temsil sistemini savunucu görüşlerinden uzaklaşmaya başladığını görmekteyiz.

⁴⁸⁸ TEZİÇ, 2013, s. 363.

Tablo 21⁴⁸⁹: 19. Dönem TBMM Seçimleri Tokat Sonuçları

Parti	Aldığı Geçerli Oy	Oran (%)	MV
Anavatan Partisi	104,652	36.31	4
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	79,933	24.74	2
Doğru Yol Partisi	54,785	17.88	-
Refah Partisi	26,672	8.71	-
Demokratik Sol Parti	23,113	7.54	-
Milliyetçi Çalışma Partisi	18,185	5.94	-
Islahatçı Demokrasi Partisi	4,666	1.52	-

Tokat ilinde çevre seçim barajı 61.278'dir⁴⁹⁰. Bu ilde basit seçim sayılı çevre barajı uygulanmış olsaydı, çevre seçim barajı 51.065 olurdu⁴⁹¹. Bu durumda da, ANAP'a verilen milletvekilliklerinden biri DYP'nin olurdu. Bu sistem, partilerin ülke genelinde aldıkları oy oranlarına göre de orantısız sonuçlar doğurmuştur. Türkiye geneli oyların %36.31'ini alan ANAP 292 milletvekili çıkarırken; oyların %24.74'ünü alan SHP 99 milletvekili, %19.14'ünü alan DYP ise 59 milletvekili çıkarabilmiştir.

2. Ulusal Düzeyde Baraj

“Ülke barajı” veya “genel baraj” da denilen bu uygulama ile⁴⁹², seçimlere katılan siyasi partilerin parlamentoda temsilcilik kazanabilmeleri için ulusal düzeyde kullanılan toplam geçerli oyların asgari belirli bir oranını almaları gerekmektedir⁴⁹³. Bu oran ülkelere göre değişkenlik gösterir. Bazı Avrupa ülkelerine ait ulusal düzeyde seçim barajları Tablo 22'de gösterilmiştir.

⁴⁸⁹ Tablo tarafımızca TUIK, s. 18 (Tablo 16)'deki bilgiler ve http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1987&p_il_kodu=60 adresindeki veriler ile esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 16.02.2015).

⁴⁹⁰ [kullanılan geçerli oy sayısı (306.392) ÷ seçilecek temsilci sayısının bir eksiği (6-1=5)].

⁴⁹¹ [kullanılan geçerli oy sayısı (306.392) ÷ seçilecek temsilci sayısı (6)].

⁴⁹² GÖZLER, s. 734.

⁴⁹³ TÜRK, 2006, s. 98.

Tablo 22⁴⁹⁴: Ülkelere Göre Ulusal Düzeyde Seçim Barajları

Almanya (%5)	Avusturya (%4)	Belçika (%5)	Danimarka (%2)
Hollanda (%0.66)	İspanya (%3)	İsrail (%3.25)	İsveç (%4)
İtalya (%4)	Macaristan (%5)	Norveç (%4)	Polonya (%5)
Romanya (%5)	Rusya (%7)	Yunanistan (%3)	Türkiye (%10)

Görüldüğü üzere Avrupa’da ulusal düzeyde baraj genelde %3-5 arasında değişmektedir. Tabloda yer vermememize rağmen çoğunluk sistemlerinin uygulandığı İngiltere, Fransa, Belarus gibi ülkelerin yanı sıra; nispi temsil sistemlerinin uygulandığı Finlandiya, İrlanda, İsviçre, Lüksemburg, Malta ve Portekiz gibi ülkeler de ulusal düzeyde baraj uygulanmamaktadır⁴⁹⁵.

İsrail’de uzun bir süre %1 olarak uygulanan baraj sırasıyla %1.5 ve %2 olmak üzere arttırılmıştır. 2014 yılında yapılan kanun değişikliğiyle ise bu oran %3.25 olarak düzenlenmiştir⁴⁹⁶. Bu değişiklik, özellikle Arap seçmenlerden oy alan küçük partiler için olumsuz bir durum oluşturmuştur.

Almanya’da %5 olarak belirlenen ulusal barajın yanında küçük partiler için şöyle bir kolaylık sağlanmıştır: Seçim çevresi düzeyinde üç temsilcilik kazanan partiler bu baraj uygulamasından muaf tutulmuştur⁴⁹⁷.

İsveç’te %4’lük ulusal düzeyde barajın altında kalan küçük partiler için de en az %12 oranında oy topladığı herhangi bir seçim çevresindeki daimi temsilciliklerin dağıtımına katılma hakkı tanınmıştır⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Tablo tarafımızca <http://www.electionresources.org/> (E.T. 14.02.2015) adresindeki veriler ve çalışmanın sonunda belirtilen adı geçen ülkelerin resmi parlamento sitelerindeki bilgiler esas alınarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Tabloda yer alan ülkelerden Rusya bu sitede ele alınmamış olup; Rusya Federal Meclisi *Duma*’nın resmi internet sitesi sadece Rusça dilinde düzenlendiği için Rusya’daki seçim sistemine ait bilgiler şu makaleden alınmıştır: Stephen WHITE, “Russia: The Authoritarian Adaptation of an Electoral System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 313-330. Makalede Rusya’daki baraj sistemi ile ilgili açıklamalar için özellikle bkz. s. 317 ve 321.

⁴⁹⁵ Adı geçen ülkelerin parlamentolarının resmi internet siteleri için Kaynakça’ya bakınız.

⁴⁹⁶ http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_beh.htm (E.T. 14.02.2015).

⁴⁹⁷ http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/elections/electionresults/election_mp/245694 (E.T. 14.02.2015). Alman seçim sistemi için ayrıca bkz. Thomas SAALFELD, “Germany: Stability and Strategy in a Mixed-Member Proportional System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 209-229.

Türkiye’de genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde toplam geçerli oyların %10’unu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar (2839 S.K. m. 33/1). Toplam geçerli oy sayısı hesaplanırken yurtdışı seçmenleri tarafından kullanılan oylar da Yüksek Seçim Kurulu tarafından hesaba katılır (298 S.K. m. 94). Anayasa Mahkemesi, %10’luk ulusal düzeyde barajın kaldırılması için açılan iptal davasında “% 10’luk baraj yönetimde istikrar ilkesine uygundur ve temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmaktadır” demek suretiyle ulusal düzeyde uygulanan %10’luk baraj sistemini Anayasa’ya aykırı bulmamıştır⁴⁹⁹.

Doktrinde pek çok yazar Türkiye’de uygulanan %10’luk ulusal düzeyde seçim barajını yüksek bulmaktadır⁵⁰⁰. Bununla beraber %10’luk seçim barajını Türkiye’nin menfaatine bulan yazarlar da vardır⁵⁰¹. SABUNCU, ulusal düzeyde baraj uygulaması ile ulaşılmak istenilen amaçların tamamının yönetimde istikrar ilkesini sağlamaya yönelik olduğunu savunmaktadır⁵⁰². Doktrinde %10’luk baraj uygulamasını eleştirenlerin büyük çoğunluğu 3 Kasım 2002’de yapılan 22’inci dönem TBMM seçimlerini örnek göstermektedir. Bu bakımdan 31,528,783 geçerli oyun kullanıldığı seçimlerde ulusal düzeyde seçime katılan partilerin ve bağımsız adayların aldığı oylar ve çıkardıkları milletvekili sayısı aşağıdaki gibidir.

⁴⁹⁸ TÜRK, 2006, s.99.

⁴⁹⁹ AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995.

⁵⁰⁰ ATAR, 2013, s. 201; Yavuz SABUNCU, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 195; TEZİÇ, 2013, s. 368; TÜRK, 2006, s. 99.

⁵⁰¹ Kuzu, %10’luk ulusal düzeyde barajın indirilmesine karşı olmakla beraber siyasi partilerin seçim ittifakı yapmasını önermektedir. KUZU, 2006, s. 316.

⁵⁰² SABUNCU, s. 193.

Tablo 23⁵⁰³: 22. Dönem TBMM Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları

Partiler*	Aldıkları Geçerli Oy	%	MV
Adalet ve Kalkınma Partisi	10,808,229	34.28	363
Cumhuriyet Halk Partisi	6,113,352	19.39	178
Doğru Yol Partisi	3,008,942	9.54	-
Milliyetçi Hareket Partisi	2,635,787	8.36	-
Genç Parti	2,285,598	7.25	-
Demokratik Halk Partisi	1,960,660	6.22	-
Anavatan Partisi	1,618,465	5.13	-
Bağımsızlar	314,251	1.0	9

2002 genel seçimlerinin en çok eleştirilen yönü %10'luk baraj yüzünden TBMM'ye sadece iki partinin girebilmiş olması olmuştur. Bu seçimlerde oyların %45.33'ü temsil edilememiştir.

Kanaatimizce de %10'luk ulusal düzeyde baraj gerçekten çok yüksektir. Ancak bir an için Türkiye'de 2002 genel seçimlerinde bu oranın %5 olduğunu varsayalım. Bu durumda TBMM'ye 7 farklı siyasi parti girecek ve bunlardan hiçbiri tek başına hükümet kurabilecek sayıda (276) milletvekili çıkaramayacaktı. Yahut bu oranın %7 olduğunu varsayalım. Bu sefer de 5 farklı siyasi parti girecek ve yine benzer bir durumla karşı karşıya kalınacaktı: Koalisyon hükümeti. Geçmiş yıllarda yaşanan koalisyon hükümetlerinin başarısızlıklarını göz önünde bulundurursak; seçimler yine siyasi krizlere sebep olabilirdi. Bunların tamamını birlikte değerlendirdiğimizde ise, mevcut sistemde %10'luk ulusal düzeyde baraj uygulamasını yönetimde istikrarın sağlanabilmesi için gerekli görüyoruz. Ancak bu baraj uygulaması elbette ki tek çözüm değildir. Zira mevcut seçim sistemini baraj veya kontenjan adaylığı uygulamaları ile ıslah etmektense; hem yönetimde istikrarın

⁵⁰³ Tablo tarafımızca 10.11.2002 tarihli 24932 sayılı Resmi Gazete'deki bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır.

* Bu seçimlere ulusal düzeyde 18 farklı siyasi parti katılmıştır. Ancak çalışmamızda en çok oy alan 7 siyasi partiye yer ayıracağız.

sağlanabileceği hem de temsilde adalet ilkesinin gözetildiği yeni ve dinamik bir seçim sistemi geliştirilebileceği kanaatindeyiz⁵⁰⁴.

3. Tek Baraj-Çift Baraj Uygulamaları

Nispi temsil sistemlerinde baraj uygulaması tek başına seçim çevresi düzeyinde veya ulusal düzeyde olabileceği gibi; belirli oranda belirlenmiş ulusal düzeyde baraja ek olarak ayrıca seçim çevresi düzeyinde baraj uygulaması şeklinde de karşımıza çıkabilir⁵⁰⁵. Türkiye’de 1983,1987 ve 1991 TBMM genel seçimlerinde %10 ulusal düzeyde barajın yanında, farklı oranlarda seçim çevresi barajı uygulanmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin 1995 yılında seçim çevresi düzeyinde barajı temsilde adalet ilkesine aykırı bularak iptal etmesiyle⁵⁰⁶, o tarihten beri %10 düzeyinde ulusal baraj tek başına uygulanmaktadır.

Dar seçim çevrelerinde, küçük partiler için seçim çevresi düzeyinde baraj uygulaması olmasa dahi; buralarda seçilecek temsilci sayısının az olmasından dolayı zaten fiili bir baraj oluşacaktır⁵⁰⁷. Bu bakımdan nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde, çift baraj uygulamaları dar seçim çevreleri için zaten fiili olarak uygulanmaktadır. Seçim çevresi veya ulusal düzeyde olsun, tüm baraj uygulamaları küçük partilerin aleyhine, büyük partilerin lehine sonuçlar çıkarmaktadır⁵⁰⁸. Bu durum, nispi temsil sistemlerinin mahiyeti ile bağdaşmamakta ve çıkardığı sonuçlar bakımından sistemi çoğunluk sistemlerine benzettirir.

IV. KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ

Şimdiye kadar incelediğimiz çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin üstünlük ve sakıncalarını dengelemek amacıyla, çeşitli ülkeler tarafından karma seçim sistemleri geliştirilmiştir⁵⁰⁹. Bazen de mevcut parlamentonun sürekli görevde kalması amacıyla siyasetçiler tarafından yürürlükteki seçim sisteminde birtakım değişiklikler

⁵⁰⁴ Bu konuda önerilerimizi çalışmamızın son kısmında detaylı bir şekilde açıklayacağız.

⁵⁰⁵ BURAN, s. 83-85.

⁵⁰⁶ AYM, E.N. 1995/56, K.N. 1995/60, R.G. 7.12.1995.

⁵⁰⁷ LIJPHART, s. 12.

⁵⁰⁸ ÖZBUDUN, 2013, s. 282.

⁵⁰⁹ TÜRK, 2006, s. 109.

yapılarak karma sistemler oluşturulur⁵¹⁰. Bu bakımdan hayal gücü zorlanarak birçok seçim sistemi ortaya konabilir⁵¹¹. Şimdiye kadar ortaya çıkan karma seçim sistemlerini çoğunluk sistemi ağırlıklı, nispi temsil sistemi ağırlıklı ve dengeli karma sistemler olmak üzere üç ayrı başlıkta inceleyebiliriz.

A. ÇOĞUNLUK SİSTEMİ AĞIRLIKLI KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ

Daha öncede açıkladığımız gibi, çoğunluk sistemlerinin en olumsuz yönü orantılı olmayan seçim sonuçları çıkarmasıdır. Yönetimde istikrar ilkesine ağırlık veren bu sistemlerde, küçük partilerin parlamentoda temsil edilme şansları oldukça düşüktür. Sistemi uygulayan ülkelerde genellikle iki partinin güçlendiğini ve parlamentoda ezici çoğunluğun bu partiler arasında paylaşıldığını ilgili bölümde görmüştük. Çoğunluk sistemlerinin mağdur ettiği küçük partileri ve onların azınlıkta kalan seçmenlerini korumak amacıyla birtakım seçim sistemleri geliştirilmiştir⁵¹². Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Sınırlı Oy Sistemi

Seçim sistemleri tartışmalarının hız kazandığı 19'uncu yüzyıl ortalarında İngiltere'de geliştirilen⁵¹³ bu sistemde, seçmenlere bir seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar aday seçme hakkı tanınmaz. Seçmen oy pusulasında seçilecek temsilci sayısından daha az sayıda aday ismi yazmaya mecbur bırakılır⁵¹⁴. Seçim çevreleri en az iki temsilci çıkaracak şekilde düzenlenir⁵¹⁵. Seçmenlere tanınan oy hakkı (oy pusulasına kaç aday yazabilecekleri) önceden kanunlarla belirlenir. Oyların hesaplanılmasında ise tek turlu (basit) çoğunluk sistemi uygulanır. Listeli seçme yöntemi uygulanmasından dolayı, oyların çoğunluğunu alan büyük partilerin

⁵¹⁰ COTTERET/EMERI, s. 62.

⁵¹¹ TEZİÇ, 2013, s. 354.

⁵¹² ARMAOĞLU, s. 64.

⁵¹³ FARRELL, s. 41.

⁵¹⁴ ARMAOĞLU, s. 65.

⁵¹⁵ LIJPHART, s. 40.

temsilciliklerin tamamını alması engellenmek istenmiştir⁵¹⁶. Küçük partilerin temsiline kolaylık sağlamaktadır.

Seçmenler oy haklarını farklı partilerin adayları için kullanabileceği gibi; tüm oylarını tek bir partiye de verebilir. Partiler de seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar aday gösterebileceği gibi; daha az sayıda aday da gösterebilir. Seçmenlerin birden fazla oy hakkının olması, büyük partileri seçim çevrelerinde seçilecek temsilci sayısından daha az sayıda aday göstermeye zorlar⁵¹⁷. Bu da küçük partilerin seçilme şanslarını artırır.

Sistem, İngiltere’de 1867-1885 yılları arasında kullanılmıştır. Günümüzde Cebelitarık’ta parlamento seçimlerinde kullanılan bu sistem, İspanya’da ise 1977’den bu yana Senato seçimlerinde kullanılmaktadır⁵¹⁸. İspanya’da Senato seçimlerinde büyüklüğüne bakılmaksızın her ilden 4 senatör seçilmesi öngörülmüştür⁵¹⁹. 266 üyeli İspanya Senatosunun (*Senado de España*) 58 üyesi atama yoluyla; 208 üyesi ise halkın oylarıyla göreve gelmektedir⁵²⁰. Seçim çevrelerinde seçmenlere üç oy hakkı tanınmıştır. Seçmenler oylarını listeli seçme yöntemi ile kullanır ve en çok oy alan dört aday seçilmiş olur⁵²¹.

Sistemi Kasım 2011’de yapılan İspanya Senatosu seçimlerinde 400,887 geçerli oy kullanılan *Extremadura* Bölgesi *Badajoz* ili seçim sonuçlarıyla örneklendirelim.

⁵¹⁶ SEZEN, s. 179.

⁵¹⁷ YAVAŞGEL, s. 128.

⁵¹⁸ REYNOLDS/ REILLY/ ELLIS, s. 117.

⁵¹⁹ Jonathan HOPKIN, “Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 377.

⁵²⁰ <http://www.senado.es/web/index.html> (E.T. 20.02.2015).

⁵²¹ HOPKIN, s. 377.

Tablo 24⁵²²: 2011 İspanya Senato Seçimleri Badajoz İli Sonuçları

Partiler*	Adayları	Aldıkları Oy	Seçildi
Extremadura ve Popüler Parti Koalisyonu	Pedro Acedo Penco	198,021	✓
	Antonio Galván Porras	195,204	✓
	M. A. Rodríguez Martínez	193,642	✓
İspanya Sosyalist İşçi Partisi	Juan María Vázquez García	148,569	✓
	Marta Gutiérrez Robado	146,245	-
	José María Núñez Blanco	144,440	-
Sol Koalisyonu (Birleşik Sol Yeşiller & Sosyalist Bağımsız Extremadura)	Álvaro Vázquez Pinheiro	20,769	-
	Susana Bruna Pérez	19,049	-
	Miguel Manzanera Salavert	17,001	-
Demokrasi ve Gelişim Partisi	José María López	14,188	-

Sistem İspanya’da büyük partileri üç aday çıkarmaya zorlamıştır. Çünkü dört adayla seçime katılmaları durumunda, tek veya iki adayla seçime katılan küçük partilerin kendilerini geçme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu sebeple Popüler Parti Koalisyonu 4’üncü sıra temsilciliği Sosyalist İşçi Partisi’ne bırakmıştır. Yani en çok oy alan dört aday seçilmiştir. Bu yönüyle sistem, çoğunluk sistemine benzese de; en çok oy alan partinin tüm temsilcilikleri almasını engellemesi yönüyle de farklılık arz etmektedir⁵²³. Sistem ayrıca, ABD’de bazı eyaletlerde yerel seçimlerde kullanılmaktadır⁵²⁴.

2. Yıgmalı Oy Sistemi

Sınırlı oy sistemi ile aynı dönemde geliştirilen bu sistemin tek farkı, seçmene seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar oy hakkı tanınmasıdır. Seçmenler

⁵²² Tablo tarafımızca, <http://www.infoelectoral.mir.es/min/senado.html?method=buscar&listadoCandidatos=1> adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır (E.T. 20.02.2015).

* Bu seçimlerde *Badajoz* şehrinde 8 farklı siyasi partinin 16 adayı yarışmıştır. Ancak biz tablomuzda en çok oy alan 4 partinin 10 adayını ele aldık.

⁵²³ Bu seçimlerde tüm seçim çevrelerinin sonuçları incelendiğinde partilerin en fazla üç aday çıkardığı gözlemlenmiştir. Bu durumun en önemli sebebi, seçmenlerin üç oy hakkı bulunduğu için hiçbir partinin dört aday çıkararak durumunu zora sokmak istememesidir.

⁵²⁴ FARRELL, s. 41.

tercih haklarını listeler halinde istedikleri gibi kullanabilirler. Tüm oylarını tek bir aday üzerinde yoğunlaştırabilecekleri gibi; isterlerse adaylar arasında da dağıtabilirler⁵²⁵. Seçim çevrelerinde, seçilecek temsilci sayısı kadar en çok oy alan adaylar seçilmiş olur. Sınırlı oy sisteminden biraz daha karışık işlemler gerektirdiği için, seçilecek temsilci sayısı dördü-beşi geçen seçim çevrelerinde uygulanması daha zor olacaktır⁵²⁶.

Seçmenlere seçilecek temsilci sayısı kadar oy hakkı tanınması, sistemin sınırlı oy sistemine göre bir üstünlüğü olarak görülebilir⁵²⁷. Ancak İspanya örneğimizde (Tablo 24) de görüldüğü üzere seçmenlerin büyük çoğunluğu oylarının tamamını tek bir partiye vermektedir⁵²⁸. Seçmen davranışları göz önünde bulundurularak, İspanya’da Senato seçimlerinde yığılmalı oy sisteminin uygulandığını varsayalım: Seçim çevrelerinin büyük çoğunluğunda en kuvvetli partinin tüm adaylarının seçimi kazanması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda çoğunluk sistemi ile aynı sonuçlar elde edilir.

Sistem ilk olarak İngiliz kolonilerinden Cape Kolonisi’nde, 1850’li yıllardan 20’inci yüzyılın başlarına kadar parlamento seçimlerinde uygulanmıştır. ABD’nin çoğu eyaletinde de yaygın olarak kullanılan bu sistem, Illinois Eyaleti’nde 1870-1980 yılları arasında Eyalet Temsilciler Meclisi (*State House of Representatives*) seçimlerinde kullanılmıştır⁵²⁹.

3. Devredilemez Tek Oy Sistemi

Bu sistemde ülke her birinden iki veya daha fazla temsilcinin seçileceği geniş seçim çevrelerine ayrılır. Seçmenler yalnızca bir adaya oy verebilir. Oyların değerlendirme aşamasında ise, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar en çok oy almış adaylar seçilmiş olur⁵³⁰. Bu bakımdan sistem tek turlu çoğunluk

⁵²⁵ SEZEN, s. 181.

⁵²⁶ BURAN, s. 70.

⁵²⁷ ARMAOĞLU, s. 79.

⁵²⁸ Tüm bölgelerde ve şehirlerde seçime katılan partilerin adayları arasındaki oy dağılımı incelendiğinde en fazla %1-2’lik bir sapma olduğu gözlemlenmiştir.

⁵²⁹ FARRELL, s. 41.

⁵³⁰ LIPHART, s. 150.

sistemine benzemektedir. Ancak burada seçim çevrelerinde birden fazla temsilci seçileceği için siyasi partilerin işi biraz daha zordur. Çünkü seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar aday göstermeleri durumunda oylarının bölünme ihtimali yüksektir. Tek bir aday göstermeleri durumunda ise tüm oyların o adayda toplanma tehlikesi vardır. Bu da aynı oy miktarı ile ikinci bir adayı kaçırmalarına sebep olabilir⁵³¹. Küçük partiler de seçmenlerini iyi örgütleyerek, çıkaracakları aday üzerinde oyları yoğunlaştırabilirse temsilci çıkarabilirler⁵³².

Japonya’da 1948-1993 yılları arasında Temsilciler Meclisi (*Shugiin*) seçimlerinde bu sistem uygulanmıştır⁵³³. Günümüzde ise Afganistan, Ürdün, Vanuatu Cumhuriyeti ve Pitcairn Adaları’nda parlamento seçimlerinde; Endonezya, Tayland ve Tayvan’da ikinci seçmenlerin seçimlerinde bu sistem uygulanmaktadır⁵³⁴.

B. NİSPİ TEMSİL SİSTEMİ AĞIRLIKLİ KARMA SEÇİM SİSTEMLERİ

Temsilde adalet ilkesine ağırlık veren ve partilere aldığı oy oranına göre temsil edilme imkânı tanıyan nispi temsil sistemlerinin en olumsuz yönü, küçük partilerin parlamentoya girmelerine kolaylık sağlayarak hükümet istikrarsızlıklarına yol açmasıdır. Sistemin, özellikle seçim barajı olmaksızın veya düşük düzeyde baraj ile uygulandığı ülkelerde siyasal parti sistemlerinin çok partili parçalanmış yapıda olduğu gözlemlenebilir. Hükümet istikrarını sağlayabilmek amacıyla bazı ülkeler nispi temsil sistemleri ile çoğunluk sistemlerini beraber uygulama yolunu seçerken; bazı ülkeler ise birtakım özel uygulamalar geliştirmişlerdir⁵³⁵. Bunlardan bazıları şunlardır:

⁵³¹ COTTERET/EMERI, s. 63.

⁵³² SEZEN, s. 184.

⁵³³ Günümüzde Japonya’da 475 üyeden oluşan Shugiin’in seçimlerinde tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi (295 üyenin seçimi için) ve d’Hondt nispi temsil sistemi (180 üyenin seçimi için) karmaşık bir sistem uygulanmaktadır. Japonya seçim sistemi tarihçesi ve günümüzde uygulanan karma sistemi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Steven R. REED, “Japan: Haltingly Towards a Two-Party System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 277-293.

⁵³⁴ REYNOLDS/ REILLY/ ELLIS, s. 113.

⁵³⁵ ARMAOĞLU, s. 143.

1. Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemi

Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet Dönemi'nde 9.5.1951 tarihli Kanun ile çoğunluk ve nispi temsil sistemi kaynaştırılarak özgün bir seçim sistemi geliştirilmiştir⁵³⁶. Bu sistem ile rejime karşı olan sağ ve sol uçtaki aşırı partileri (Gaulistler ve Komünistler) etkisiz bırakmak ve merkez partileri güçlendirmek amaçlanmıştır⁵³⁷.

Her ilin bir seçim çevresi olarak düzenlendiği sisteme göre, partiler seçim öncesi yapacakları ittifak ile birleştirilmiş listeler (*apparentement*) sunabilmektedir. Birleşik liste sunan müttefik partiler geçerli oyların mutlak çoğunluğunu alması durumunda temsilciliklerin tamamını kazanmaktadır.

Sistemin işleyişi üç ihtimal üzerine kuruludur. İlk ihtimal: Hiçbir parti ittifak yapmaksızın tüm partiler tek başına seçime katılmışsa; temsilcilikler nispi temsilin en kuvvetli ortalama sistemine göre dağıtılır. İkinci ihtimal: Partiler arasında ittifak yapılmış ve birleşik liste sunulmuş ancak müttefikler geçerli oyların mutlak çoğunluğu alamamışsa, temsilciliklerin dağıtımı yine en kuvvetli ortalama sistemine göre yapılır ve müttefiklerin geçerli oyları bir bütün kabul edilir. Son ihtimal ise: Partiler arasında ittifak yapılmış, birleşik liste sunulmuş ve geçerli oyların mutlak çoğunluğu sağlanmışsa, o çevreden seçilecek temsilciliklerin tümü müttefiklerin olur. Müttefikler daha sonra kendi aralarında en kuvvetli ortalama sistemine göre temsilcilikleri paylaşırlar⁵³⁸.

Sistemi bir örnekle açıklayacak olursak: 240,000 geçerli oy kullanılan bir seçim çevresinden 8 temsilci seçileceğini varsayalım. Seçimlere 5 siyasi partinin katıldığı bu seçim çevresinde oyların dağılımı ise şöyle olsun:

⁵³⁶ TEZİÇ, 2013, s. 355.

⁵³⁷ LIJPHART, s. 45.

⁵³⁸ Sistemin açıklandığı farklı kaynaklar için ayrıca bkz. ARMAOĞLU, s. 148-149; LIJPHART, s. 45; TEZİÇ, 2013, s. 355-356; VARLIK/ÖREN, s. 52; YAVAŞGEL, s. 130-132.

Örnek 6: Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemi

Parti	A	B	C	D	E
Alınan Oy	48.000	84.000	40.000	32.000	36.000

Yukarıda açıkladığımız ihtimallere göre seçim sonuçlarını değerlendirelim.

1) İlk ihtimalde, hiçbir parti ittifak kurmadığı için temsilcilikler en kuvvetli ortalama sistemine göre dağıtılır. Bu durumda A Partisi 2, B Partisi 3, C-D-E Partileri 1'er temsilcilik çıkarır.

2) İkinci ihtimalde, C-D-E Partileri ittifak kurmuş olsun. Bu üç Partinin toplam geçerli oy sayısı 108.000 olup, mutlak çoğunluğu sağlayamazlar. Bu durumda temsilcilikler yine en kuvvetli ortalama sistemine göre dağıtılır, ancak C-D-E Partilerinin oyları tek bir liste halinde değerlendirilir ve böylece bu üç parti avantaj kazanmış olur. Çünkü bu değerlendirmede, A Partisi 1, B Partisi 3 temsilcilik kazanırken, C-D-E ittifakı da 4 temsilcilik kazanmış olur. C-D-E ittifakı daha sonra kendi içerisinde aldıkları oy oranına göre en kuvvetli ortalama sistemine göre tekrar temsilcilikleri paylaşır. Bu durumda C Partisi temsilciliklerin 2'sini alırken; D ve E Partileri yine 1'er temsilcilik kazanır.

3) Son ihtimalde ise B ve C Partileri ittifak kurmuş olsun. Bu iki Partinin oyları 124.000 olup, mutlak çoğunluğu sağlarlar. Bu durumda 8 temsilciliğin tamamı bu ittifaka gider. 8 temsilcilik daha sonra iki Parti arasında en kuvvetli ortalama sistemine göre paylaşılır ve B Partisi temsilciliklerin 5'ini alırken; C Partisi 3'ünü alır.

Bu sistemde partilerin oylarına göre orantılılık korunurken, aynı zamanda da çoğunluğa üstünlük tanınmaktadır⁵³⁹.

⁵³⁹ VARLIK/ÖREN, s. 52.

2. Çift ve Kontenjan Barajlı Türk Sistemi

Türkiye’de 1982 Anayasası döneminde 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile %10 oranındaki ulusal düzeyde barajın yanında (33/1) basit seçim sayılı çevre barajının da uygulanması öngörülmüştür (m. 34/2). 28.3.1986 tarih ve 3270 sayılı kanunla getirilen “kontenjan adaylığı” ile 18’inci ve 19’uncu dönem TBMM seçimlerinde “Çift ve Kontenjan Barajlı Nispi Temsil Sistemi” uygulanmıştır⁵⁴⁰.

Seçim sistemin esasen nispi temsil olmasına karşın, küçük partilerin temsilci çıkarmalarını zorlaştırmak ve hükümet istikrarını sağlamak amacıyla seçim çevresi ve ulusal düzeyde baraj uygulanmaktadır. Bunun yanında 1986 yılında yapılan değişiklik ile Milletvekili Seçimi Kanunu’na “*Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu alan siyasi partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşıp aşmadığına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanmış olur*” hükmü eklenmiştir (3270 S.K. m. 33/4). Bu hüküm, kontenjan adayları için tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin uygulanması anlamına geliyordu. Nitekim kontenjan adaylığı uygulaması ile sistem, nispi temsil-çoğunluk sistemi karışımı karma bir seçim sistemine dönüşmüştür⁵⁴¹.

3. Devredilebilir Tek Oy Sistemi

Geçmiş 19’uncu yüzyıla dayanan bu sistem, İngiliz hukukçu Thomas Hare (1806-1892) ve Danimarkalı matematikçi Carl George Andrae (1812-1893) tarafından, birbirlerinden bağımsız ve görünüşe göre de çalışmalarından habersiz olarak birlikte geliştirilmiştir⁵⁴². Bu sistemde partilerden ziyade adaylar yarışmaktadır⁵⁴³. Seçmenler, bütün adayların isimlerinin yer aldığı liste üzerinde “1, 2, 3...” şeklinde, tercihlerine göre bir aday sıralaması yaparak oylarını kullanırlar.

⁵⁴⁰ Bu konu çalışmamızın bu bölümünde, “Nispi Temsil Sisteminde Baraj Uygulamaları” başlığı altında detaylı bir şekilde işlenmiştir. Tekrara düşmemek adına bu kısımda yüzeysel geçilecektir.

⁵⁴¹ TEZİÇ, 2013, s. 364.

⁵⁴² FARRELL, s. 119. Sistemin gelişmesinde katkısı bulunan bu iki kişinin rolleri, çalışmaları ve çalışmalarının farklılık arz eden yönleri için bkz. ARMAOĞLU, s. 107-110.

⁵⁴³ Seçmenler oylarını partilere değil; adaylara vermektedir. LIJPHART, s. 118.

Oyların değerlendirme aşamasında ise ilk olarak Droop Kota sistemi⁵⁴⁴ ile belirli bir seçim sayısı bulunur. Seçmenlerin ilk tercihlerine göre bu seçim sayısının üzerinde oy alan adaylar seçilmiş olur. Bu aşamaya kadar seçim çevresindeki tüm temsilcilikler dağıtılamamışsa; seçim sayısını aşarak seçilen adayların artık oyları kendilerine oy veren seçmenlerin ikinci tercihlerine devredilerek kalan temsilciliklerin de dağıtılması amaçlanır⁵⁴⁵. İlk aşamada seçim sayısını geçen hiçbir aday çıkmaz ve devredilen artık oyların çok küçük olması sebebi ile kalan temsilcilikler dağıtılamaz ise; en az oy alan adaydan başlayarak sırasıyla, bu adaylara oy veren seçmenlerin ikinci tercihlerine devredilerek temsilcilikler dağıtılır. Tüm bu işlemlerden sonra yine açıkta temsilcilik kalırsa, aynı aşamalarda seçmenlerin 3.'üncü, 4'üncü vd. tercihleri dikkate alınarak bu işlemler tekrarlanır⁵⁴⁶.

Bu sistemi bir örnekle açıklayacak olursak⁵⁴⁷: 100,000 geçerli oy kullanılan bir seçim çevresinden 3 temsilci seçileceğini varsayalım. 5 siyasi partinin yarıştığı bu seçim çevresinde oyların dağılımı ise şöyle olsun:

Örnek 7.1: Devredilebilir Tek Oy Sistemi (İlk Aşama)

Parti	A	B	C	D	E
Alınan Oy	32,000	23,000	20,000	13,000	11,000

Droop Kota sistemi ile çevre seçim sayısı 25,001 çıkar⁵⁴⁸. Bu sayıyı ilk aşamada sadece A Partisi geçebilmiştir. O halde A Partisi, bir temsilci çıkarır ve 6,999 artık oy'unu seçmenlerinin ikinci tercihlerine göre diğer partilere devreder. A Partisi'ne oy veren seçmenlerin ikinci tercihleri ise şöyle olsun: B Partisi 11,000, C Partisi 9,000, D Partisi 4,000, E Partisi 8,000. A Partisinin artık oy sayısı 6,999 olduğuna göre, bu ikinci tercihleri 6,999'a göre oranlayarak partilere şöyle dağıtalım:

⁵⁴⁴ $[(\text{Kullanılan Geçerli Oy Sayısı}) \div (\text{Seçilecek Temsilci Sayısı} + 1)] + 1$

⁵⁴⁵ Devredilebilir tek oy sisteminin açıklandığı Türkçe kaynaklar için bkz. ARMAOĞLU, s. 106-110; BURAN, s. 74; COTTERET/EMERİ, s. 66-68; GÖZLER, s. 732; ÖZBUDUN, 1995, s. 524; SERTEL/ KALAYCIOĞLU, s. 60-65; SEZEN, s. 186-189; VARLIK/ÖREN, s. 53; YAVAŞGEL, s. 124-126.

⁵⁴⁶ FARRELL, s. 131-132.

⁵⁴⁷ Sistemin uygulandığı ülkelerden İrlanda ve Malta'da seçim sonuçlarıyla örneklendirmek, şekil açısından oldukça fazla yer kaplayacağı için sistemi kendi örneğimizle açıkladık. Ancak <http://electionsireland.org> (E.T. 18.02.2015) adresinden İrlanda; <https://www.gov.mt/en> (18.02.2015) adresinden de Malta için seçim sonuçlarına ulaşabilirsiniz.

⁵⁴⁸ $[(\text{Kullanılan geçerli oy sayısı}) \div (\text{seçilecek temsilci sayısının bir fazlası}) + 1]$

B Partisi 2,406, C Partisi 1,968, D Partisi 875, E Partisi 1,750. Bu partilerin (B-C-D-E) ilave oyları aldıktan sonraki oyları:

Örnek 7.2: Devredilebilir Tek Oy Sistemi (İkinci Aşama)

Parti	B	C	D	E
Alınan Oy	25,406	21,968	13,875	12,750

Bu işlemden sonra ikinci temsilciliği B Partisi alır. Ancak yine bir temsilcilik açıkta kalmıştır. Bunun için ise en az oy alan partinin (E) oy pusulalarındaki ikinci tercihler dağıtılır. E Partisine oy veren seçmenlerin ikinci tercihleri ise şöyle olsun: A Partisi 3,500, B Partisi 2,600, C Partisi 4,300, D Partisi 600. Bu durumda C Partisi de seçim barajını aşarak ($21,968+4,300=26,268$) tüm temsilcilikler dağıtılmış olur.

Sistem, seçmene karma liste yapabilme ve tercihli oy kullanabilme imkânı tanıyarak geniş bir alan sunmuştur. Diğer taraftan çoğunluk sisteminin adaletsizliklerini azaltıp temsilde adaleti sağlamaya çalıştığı için nispi temsil sistemi ile çoğunluk sistemini birleştirdiği de söylenebilir⁵⁴⁹. Sistem görünüşte çok karmaşıktır. Oyların hesaplanma aşamasında uzun zaman alacağı için ülkeler tarafından tercih edilmemektedir. İrlanda, Malta ve Avustralya'nın bazı eyaletlerinde (bunlardan birisi Tasmanya Eyaleti'dir) parlamento seçimlerinde; İskoçya, Yeni Zelanda ve ABD'nin bazı eyaletlerinde ise yerel seçimlerde kullanılmaktadır⁵⁵⁰.

C. DENGELİ KARMA SİSTEM (ÇİFT OYLU ALMAN SİSTEMİ)

Çoğunluk ve nispi temsil sistemi arasında dengeli bir kaynaştırma yapan bu sistemde, seçmene hem adaya hem de siyasi partiye oy verme imkânı tanınmaktadır⁵⁵¹. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra her kademedeki reform yapan Almanya'da 1949 tarihinde Seçim Kanunu'nda da yenilik yapılarak karma bir seçim sistemi oluşturulmuştur. Buna göre, 400 üyeli parlamento (*Bundestag*) seçimlerinde üyelerin %60'ı çoğunluk sistemine göre belirlenirken; %40'ı nispi temsil sistemine göre belirlenmektedir. Seçmenlere tek oy hakkının tanındığı bu seçimlerde, siyasi

⁵⁴⁹ COTTERET/EMERİ, s. 66.

⁵⁵⁰ FARRELL, s. 120-121.

⁵⁵¹ TEZİÇ, 2013, s. 356-357.

partiler için de %5 oranında bir eyalet barajı getirilmiştir⁵⁵². 1953 yılında yapılan değişiklikle seçmenlere birisi seçim çevreleri (*wahl kreise*) için, birisi de eyalet (*Länd*) düzeyinde olmak üzere iki oy hakkı tanınmıştır. Parlamento üye sayısı ise 484'e çıkartılıp; üyelerin 242'si (%50'si) çoğunluk sistemine göre, diğer 242'si ise nispi temsil sistemine göre seçilecek şekilde ayarlanmıştır. Baraj ise %5 olarak kalmış ancak eyalet düzeyinden ulusal düzeye çıkarılmıştır. Küçük partilerin baraja takılarak temsilci çıkaramamalarının önüne geçmek için ise şöyle bir düzenleme getirilmiştir: Seçim çevrelerinden birinden temsilci çıkaran partiler barajdan muaftır. 1956 yılında yapılan değişiklikle de, bu sayı üçe yükseltilmiştir⁵⁵³.

Bugün 598 üyeli *Bundestag* seçimlerinde, üyelerin yarısı (299) çoğunluk sistemine göre; yarısı da nispi temsil sistemine göre seçilmektedir. Seçmenler oylarından ilkinin (*Erststimme*) seçim çevrelerinin adayı için kullanırken; ikincisini (*zweitstimme*) seçime katılan siyasi partiler için sabit liste seçme yöntemiyle kullanır. İkinci oylar için seçim çevreleri eyalet düzeyinde belirlenmiştir. 16 farklı eyaletten seçilecek temsilci sayısı, seçimlerden önce eyaletlerin nüfusuna göre belirlenmektedir. En az temsilci *Bremen* için öngörülmüşken (2); en fazla temsilci ise *Nordrhein* ve *Westfalen* eyaletleri için öngörülmüştür (64'er)⁵⁵⁴.

Oyların hesaplanmasında ilk oylar için tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre, en çok oy alan aday seçim çevresinin temsilcisi olmaya hak kazanır. İkinci oyların değerlendirilmesi ise nispi temsilin Klasik Saint Laguë sistemine göre yapılmaktadır⁵⁵⁵. Bir partinin nispi temsile göre temsilci paylaşımına katılabilmesi için ulusal düzeyde %5 seçim barajını geçmesi veya dar seçim çevrelerinden en az 3 temsilcilik kazanması gerekmektedir.

⁵⁵² SAALFELD, s. 210-211. Önceki sistemlerden farklı olarak bu oranda(%60) çoğunluk sisteminin öngörülmesinin sebeplerinden biri de, küçük partilerin *Bundestag*'a girerek yönetimde istikrarsızlık oluşturmasının istenmemesidir. Bu düzenlemenin hazırlanmasında İngiliz yetkililerin büyük etkisi olmuştur. Nitekim Alman yetkililer İngiliz geleneğinden esinlenerek böyle bir sistem oluşturmuştur. FARRELL, s. 94-95.

⁵⁵³ SAALFELD, s. 211.

⁵⁵⁴ SAALFELD, s. 212.

⁵⁵⁵ http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/elections/arithmetic/arithmetic/199936 (E.T. 11.5.2015). 2008 yılında yapılan değişiklikten önce d'Hondt sistemine göre yapılmaktaydı. FARRELL, s. 96.

Sistemin işleyişini 22 Eylül 2013 tarihinde yapılan Bundestag seçimlerinde 10 dar seçim çevresinden oluşan *Brandenburg* Eyaleti seçim sonuçlarıyla açıklayalım. Bu eyalet için 10'u dar seçim çevrelerinden, 10'u ikinci oylardan gelecek şekilde toplam 20 temsilci seçilmiştir. Birinci oylar dar seçim çevrelerinden seçilecek temsilcileri, ikinci oylar ise eyalet düzeyinde seçilecek temsilcileri belirlemektedir.

Tablo 25⁵⁵⁶: 2013 Bundestag Seçimleri Brandenburg Eyaleti Sonuçları

Parti*	1. Oy	%	MV	2. Oy	%	MV	Toplam MV
Hıristiyan Demokratlar	492,236	35.6	9	482,601	34.8	0	9
Sosyal Demokratlar	367,713	26.6	1	321,174	23.1	4	5
Sol Parti	330,627	23.9	0	311,312	22.4	5	5
Yeşiller	53,549	3.9	0	65,182	4.7	1	1
Alternatif Parti				83,075	6.0	0	0

İlk oyların değerlendirilmesi oldukça kolaydır. Dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre hesaplamalar yapıldıktan sonra 10 temsilciliğin 9'unu Hıristiyan Demokratların; 1'ini Sosyal Demokratların kazandığı görülmektedir.

İkinci oyların değerlendirilmesi partilerin aldıkları oyların Klasik Saint Laguë sistemine göre bölünmesiyle yapılır. Buna göre: Hıristiyan Demokratlar 4, Sosyal Demokratlar 3, Sol Parti 3 temsilci kazanmıştır⁵⁵⁷. Ancak görüldüğü üzere tabloda böyle bir sonuç yoktur. Bunun sebebi partilerin seçim çevrelerinden kazandıkları temsilci sayısının ikinci oyların değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan temsilcilikler sayısından çıkartılmasıdır. Almanlar bunu sistemin nispiğini (orantılılığını) sürdürmek için yaptıklarını söylemektedir⁵⁵⁸. Yani partilerin dar seçim çevrelerinden kazandıkları temsilcilikler, ikinci oyların değerlendirilmesi ile kazandıkları

⁵⁵⁶ Tablo tarafımızca <http://www.electionresources.org/de/bundestag.php?election=2013&land=BB> (E.T. 21.02.2015) adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

* Seçimlere 9 siyasi parti katılmıştır. Ancak tabloda en çok oy alan 5 partiye yer verdik.

⁵⁵⁷ Alternatif Parti ise hesaba katılmayacaktır. Çünkü ulusal düzeyde %4.7 alarak barajı geçemediği gibi, hiçbir seçim çevresinde temsilcilik kazanamamıştır.

⁵⁵⁸ Bundestag resmi internet sitesinde bu kuralın açıklandığı bölümde "*Balance seats to maintain proportionality*" ifadesi kullanılmaktadır. http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/elections/arithmetic/arithmetic/199936 (E.T. 11.5.2015).

temsilcilik sayısından çıkarılmaktadır⁵⁵⁹. Bu durumda Hıristiyan Demokratların ikinci oyların değerlendirilmesi sonucu kazandığı 4 temsilcilik diğer partilere dağıtılacaktır. Bu 4 temsilciliğin 2'si Sosyal Demokratlara giderken; 1'i Sol Parti'ye, 1'i de Yeşiller'e gidecektir. Bu durumda ikinci oyların değerlendirilmesinde durum şöyle olacaktır: Sosyal Demokratlar 5, Sol Parti 4, Yeşiller 1 temsilci çıkarmaktadır. Ancak Sosyal Demokratlar ilk oyların değerlendirilmesi aşamasında dar seçim çevrelerinden birini kazandığı için ikinci oylardan kazandığı 5 temsilcilikten 1'i alınacaktır. Bu 1 temsilcilik ise Saint Laguë sistemine göre yapılan bölme işleminde takip eden Sol Parti'ye verilecektir. Nihai olarak tablodaki sonuca ulaşılmaktadır: ikinci oyların değerlendirilmesinde Sosyal Demokratlar 4, Sol Parti 5, Yeşiller 1 temsilci çıkaracaktır.

Bu sistem, temsilde adalet, partilerin etkinliği ile seçmen ve adayın serbestliğini bağdaştırabilmektedir⁵⁶⁰.

Benzer bir sistemde Rusya'da Federal Meclis (*Duma*) seçimlerinde kullanılmaktadır. 450 üyeli *Duma*'nın seçimlerinde, üyelerin yarısı tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre; diğer yarısı d'Hondt sistemine göre seçilmektedir⁵⁶¹. İtalya'da da benzer bir sistem uygulanmaktadır. 630 üyeli Temsilciler Meclisi (*Camera dei Deputati*) üyelerinin 3/4'ü basit çoğunluk sistemine göre; 1/4'ü nispi temsil sistemine göre seçilmektedir⁵⁶². Yine Japonya'da 475 üyeden oluşan parlamento (*Shugiin*) seçimlerinde tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi (295 üyenin seçimi için) ve d'Hondt nispi temsil sistemi (180 üyenin seçimi için) karması bir sistem uygulanmaktadır⁵⁶³.

⁵⁵⁹ SAAFELD, s. 214.

⁵⁶⁰ TEZİÇ, 2013, s. 358.

⁵⁶¹ WHITE, s. 316.

⁵⁶² Roberto D'Alimonte, "Italy: A Case of Fragmented Bipolarism", (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 256.

⁵⁶³ REED, s. 281.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SEÇİM TARİHİ VE TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİSİ

Bu bölümde Osmanlı'nın son yüzyılından başlayarak Cumhuriyet dönemi boyunca şimdiye kadar yapılan seçimler incelenecektir. İncelemelerimizi üç ayrı başlıkta ele alacağız: Devlet başkanı seçimleri, yerel seçimler ve parlamento seçimleri. Parlamento seçimlerine biraz daha önem vereceğiz. Zira Türkiye'de uygulanan parlamenter hükümet sistemi gereği hükümet TBMM'den çıkmaktadır. Bu da parlamento seçimlerini bir kat daha önemli kılmaktadır. Bölümün sonunda ise Türkiye için alternatif bir seçim sistemi önerisinde bulunacağız.

I. TÜRK SEÇİM TARİHİ

Tarihi kaynaklara göre en eski milletler arasında yer alan Türklerin tarih sahnesine ne zaman çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Bazı dilbilimcilerin savına göre M.Ö. 3000 ile 500 yılları arasında Türkçe diline ait bulgulara rastlanılmaktadır⁵⁶⁴. Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre M.Ö. 3'üncü yüzyılda Hun (*Şyungnu, Xiongnu, Hsiung-nu*) olarak adlandırılan kavim, Türkler ve Moğolların ataları olarak kabul edilir⁵⁶⁵.

İlk Türk devleti olarak kabul edilen Büyük Hun İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber⁵⁶⁶; resmi makamlar tarafından M.Ö. 204 yılı kabul edilmektedir⁵⁶⁷. Türkiye Cumhuriyeti'nden önce kurulan Türk devletlerinin tamamı mutlak monarşi ile yönetilmiştir. Bunun tek istisnası Osmanlı

⁵⁶⁴ Carter V. FINDLEY, **Dünya Tarihinde Türkler**, (çev. Ayşen Anadol), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 31.

⁵⁶⁵ FINDLEY, s. 31.

⁵⁶⁶ Nuri YAZICI, **Tarihte Türkler ve Türk Devletleri**, Damla Matbaası, Konya, 1997, s.146, 150.

⁵⁶⁷ Halen yürürlükte olan 25.01.1985 tarihli, 85/9034 sayılı Türk Bayrağı Tüzüğü'nün 28'inci maddesi ile düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Forsu'ndaki güneşin Türkiye Cumhuriyeti'ni, 16 yıldızın ise bağımsız Türk Devletlerini temsil ettiği görüşü hâkimdir.
<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmisimgeler/fors/> (E.T. 26.02.2015).

Devleti'nde 1876 tarihli Kanun-u Esasi ile kurulan parlamenter monarşi yönetim sistemidir. Bu bakımdan Türkiye'de parlamento seçimleri tarihinin başlangıcı olarak Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe girdiği tarih kabul edilir. Parlamento seçimleri tarihine geçmeden önce devlet başkanı seçimleri ve yerel seçimler tarihini incelemekte fayda görüyoruz.

A. DEVLET BAŞKANI SEÇİMLERİ

Tarihte birçok devlet kuran Türklerin⁵⁶⁸ yönetim yapısı zamana göre değişiklik gösterse de, devlet başkanı (hakan, han, sultan, padişah vb.) çoğu zaman devleti kuran bey ve onun hanedanından gelen erkek çocukları olmuştur. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin 600 yılı aşkın tarihi boyunca devlet başkanlığı makamı hep Osmanlı Hanedanı'na ait olmuştur⁵⁶⁹. Türkiye'de 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışı ile beraber milli egemenlik anlayışına dayalı yeni bir devlet kurulmuştur. 29 Ekim 1923'te ise Cumhuriyet'in ilanı ile beraber yönetim şekli parlamenter cumhuriyet olarak belirlenmiştir.

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı (devlet başkanı) olan Mustafa Kemal Atatürk, TBMM tarafından seçimle göreve getirilmiştir. Vefat edene kadar bu görevde kalan Mustafa Kemal, TBMM tarafından toplamda 4 kez seçilmiştir. Mustafa Kemal'in vefatından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 2'inci Cumhurbaşkanı olarak seçilen İsmet İnönü de, 1950 yılına kadar sürdürdüğü bu görevinde TBMM tarafından toplamda 4 kez seçilmiştir. 1950 yılında kurucularından olduğu Demokrat Parti'nin genel seçimleri 1'inci parti olarak kazanmasıyla, 3'üncü Cumhurbaşkanı olarak Mahmut Celal Bayar seçilmiştir. Bayar, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile görevinden uzaklaştırılana kadar TBMM tarafından toplamda 3 kez seçilmiştir. Darbeden sonra halkoyuna sunulan ve kabul edilen 1961 Anayasa'sı gereğince, 10 Ekim 1961 günü parlamento seçimleri yapılmış ve Millet Meclisi 4'üncü

⁵⁶⁸ Geniş bir coğrafyada yaşadıkları ve hanedancı bir anlayışla hareket ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, kurulan Türk devletlerinin tam sayısına ulaşmak mümkün değildir. YAZICI, s. 146.

⁵⁶⁹ Cem EROĞLU, *Anatüze Giriş*, İmaj Yayınevi, 13. Baskı, Ankara, 2013, s. 181.

Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel'i seçmiştir. Gürsel'in rahatsızlığı sebebiyle cumhurbaşkanlığı görevinin sona ermesi üzerine, 28 Mart 1966'da Meclis Cevdet Sunay'ı 5'inci Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. 7 yıllık görev süresini tamamlayan Sunay'ın ardından 1973 yılında 6'ncı Cumhurbaşkanı olarak Fahri Korutürk seçilmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Milli Güvenlik Konseyi ve Devlet Başkanlığı görevini Kenan Evren üstlenmiştir. Evren, 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulan ve kabul olunan Anayasa ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 7'inci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. 7 yıllık görev süresi dolan Evren'in ardından 31 Ekim 1989'da, TBMM tarafından 8'inci Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal seçilmiştir. Özal, 17 Nisan 1993 tarihli vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür. 16 Mayıs 1993'te, TBMM tarafından 9'uncu Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel seçilmiştir. Demirel'in görev süresinin dolmasıyla 5 Mayıs 2000'de TBMM tarafından 10'uncu Cumhurbaşkanı olarak seçilen Ahmet Necdet Sezer de 7 yıllık görev süresini doldurmuş ve 28 Ağustos 2007'de görevinden ayrılmıştır. Aynı gün TBMM 11'inci Cumhurbaşkanı olarak Abdullah Gül'ü seçmiştir⁵⁷⁰.

2. 5678 sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişikliği Sonrası Onikinci Cumhurbaşkanı Seçimleri

11'inci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün seçilme süreci çok yönlü siyasi krizlere sebep olmuştur. Oysa A. Necdet Sezer'in görev süresi sona ererken Anayasa'nın 102'inci maddesi gayet açık görünüyordu. Ancak Anayasa Mahkemesi doktrinde "367 Kararı" olarak adlandırılan kararı ile seçim krizini adeta çıkmaz sokağa sokmuştur⁵⁷¹. Kararın ardından 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanunla⁵⁷² Anayasa'nın Cumhurbaşkanı seçimlerini de düzenleyen maddelerinin bulunduğu bazı maddeleri değiştirilmek istenmiştir. 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylamasında %68.95 "Evet" oyu ile bu Kanun kabul edilmiş ve Anayasa'nın ilgili maddeleri değiştirilmiştir⁵⁷³.

⁵⁷⁰ <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/> (E.T. 26.02.2015).

⁵⁷¹ AYM, E.N. 2007/45, K.N. 2007/54, R.G. 27.6.2007. Abdullah Gül'ün seçim süreci ve Anayasa Mahkemesi kararının eleştirisi için bkz. ÖZBUDUN, 2013, s. 323-325.

⁵⁷² RG. 16.6.2007, S. 26554.

⁵⁷³ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf> (E.T. 1.3.2015).

5678 sayılı Kanunla değişik Anayasa'nın 102'inci maddesine göre Cumhurbaşkanı seçimleri tek isimli iki turlu çoğunluk sistemine göre yapılır. Cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri içinden veya dışından aday gösterilebilmesi için en az 20 milletvekilinin yazılı teklifi gerekmektedir. Ayrıca, son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında %10'u geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir (AY m. 101/3). Genel oyla yapılacak seçimde, ilk turda geçerli oyların mutlak çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur. Adaylardan hiçbiri bu çoğunluğu sağlayamazsa, ilk turu takip eden hafta ikinci tur seçimleri yapılır. İkinci tura, ilk turda en çok oy almış iki aday katılır ve oyların çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur (AY m. 102/2).

Nitekim 10 Ağustos 2014 Pazar günü 12'inci Cumhurbaşkanı seçimlerinin ilk turu yapılmıştır. İlk turda 40,545,911 geçerli oy kullanılmıştır⁵⁷⁴. Bu turda adayların aldıkları geçerli oylar şöyledir:

Tablo 26⁵⁷⁵: 12. Cumhurbaşkanı Seçimleri Birinci Tur Türkiye Geneli Sonuçları

Aday	Aldığı Geçerli Oy	Oran
Recep Tayyip Erdoğan	21,000,143	%51.79
Ekmeleddin Mehmet İhsanoğlu	15,587,720	%38.44
Selahattin Demirtaş	3,958,048	%9.76

Geçerli oyların %51.79'unu alan Recep Tayyip Erdoğan ilk turda mutlak çoğunluğu sağlayarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir⁵⁷⁶. Bir an için Erdoğan'ın oylarının %2'sini Demirtaş ve İhsanoğlu'nun aldığını farz edelim. Bu durumda takip eden hafta Pazar günü (17 Ağustos 2014) ikinci tur seçimleri yapılacaktır. İkinci tura ise ilk turda en çok oy alan iki aday (Erdoğan ve İhsanoğlu) katılacaktır. İkinci turda oyların çoğunluğunu sağlayan aday seçimi kazanmış olacaktır.

⁵⁷⁴ Yurt içi, yurt dışı ve gümrük sandıkları dâhil sayıdır.

⁵⁷⁵ Tablo tarafımızca

http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosya/2014-CB-Kesin-416_d_Genel.pdf (E.T. 26.02.2015) adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

⁵⁷⁶ Resmi sonuçlar için bkz. 15.8.2014 tarih ve 3719 sayılı Yüksek Seçim Kurulu kararı (RG. 28.8.2014, S. 29102M).

Üzerinde durmak istediğimiz bir başka konu ise AY m. 102/3'teki düzenlemedir. Buna göre, ikinci tura katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; boşluk birinci turdaki sıraya göre doldurulur. İkinci tura tek adayın kalması halinde, seçimler halkoylaması şeklinde yapılır (AY m. 102/3). Ayrıca, halkoylaması sonucunda adayın geçerli oyların mutlak çoğunluğunu sağlayamaması durumunda seçimler yenilenir (19.1.2012 tarih ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu m. 4/3⁵⁷⁷). Yani örneğimizdeki seçimlerde üç adaydan ikisinin bu sebeplerden birisi ile ikinci tura katılamaması durumunda, kalan adayın seçilip seçilemeyeceği halkoylaması ile belirlenecektir. Cumhurbaşkanının halkoylaması ile belirlenmesi Türk seçim tarihi için yeni bir uygulama değildir. 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulan Anayasa ile aynı zamanda Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı da belirlenmiştir. Halkoylaması sonucu %91.37 "Evet" oyu çıkmış ve bunun neticesinde Milli Güvenlik Konseyi ve Devlet Başkanı Kenan Evren Cumhurbaşkanı sıfatını kazanmıştır (Geçici m. 1)⁵⁷⁸.

Peki, 7'inci Cumhurbaşkanı Evren'i göreve getiren ve ileride Cumhurbaşkanı seçimlerinde karşılaşılabilecek muhtemel olan halkoylamalarını seçim olarak kabul etmemiz mümkün müdür? Bu soruya cevap vermeden önce seçim olgusunu tekrar açıklamakta fayda görüyoruz. Seçim kavramı birden çok seçenek arasında yapılan tercih anlamına gelmektedir⁵⁷⁹. O halde seçim ile halkoylamasının teknik olarak farklı kavramlar olduğunu söyleyebiliriz. Daver'e göre, halkoylaması oy kullanma, irade belli etme ve tercih yapma işlemleri bakımından seçime benzer. Ancak halkoylaması özü itibarıyla seçimden farklıdır. Seçimde halk önüne getirilen birden çok seçenek arasından tercih yaparken; halkoylamasında önüne konulan tercihi kabul edip etmediği sorulur⁵⁸⁰. Kanaatimizce de her oylamanın seçim olarak kabul edilmemesi gerekir. Halkoylamalarında seçmenlerin sadece iki tercih hakkı vardır: Evet ya da hayır. Cumhurbaşkanının belirleneceği seçimlerin halkoylaması şeklinde yapılması ise kanaatimizce seçilen Cumhurbaşkanının meşruiyetini tartışmalı hale getirir.

⁵⁷⁷ RG. 26.1.2012, S. 28185.

⁵⁷⁸ RG. 9.11.1982, S. 17863.

⁵⁷⁹ TÜRK, 2006, s. 76.

⁵⁸⁰ Bülent DAVER, "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 5, Ankara, 1988, s. 132-133.

B. YEREL SEÇİMLER

Yerel idareler (Yer olarak yerinden yönetim kuruluşları), belirli bir yerde yaşayan kişilerin ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulmuş kamu tüzel kişileridir⁵⁸¹. Buraların yöneticileri merkezi atama ile belirlenebileceği gibi; belde halkının oylarıyla da belirlenebilir. Yöneticilerin seçimle belirlenmesinin en önemli yararı, halkın yönetime katılma yollarını açarak demokratik alışkanlıkların geliştirmesine katkı sağlamasıdır⁵⁸². Yerel idareler zamanın koşulları ve halkın ihtiyaçlarına göre farklı isim ve yapılanmalarla karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da 19'uncu yüzyılda, sosyal, ekonomik ve toplumsal alanlarda ortaya çıkan değişim yönetim yapısında yeni bir düzenleme ihtiyacı doğurmuştur⁵⁸³. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda farklı isim ve yapılanmalarda yerel idareler kurulmuştur.

Günümüzde ise Türkiye'de yerel idareler; il özel idaresi, belediye ve köy olarak belirtilmiştir (AY m. 127/1). Ayrıca “...büyük yerleşim yerleri için kanunla özel yönetim biçimleri getirebilir” demek suretiyle günümüzde sayıları otuzu bulan büyükşehir belediyelerine anayasal zemin hazırlanmıştır (AY m. 127/3).

1. Belediye Seçimleri

a) Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı'da 19'uncu yüzyılda hareket kazanan yönetimde modernleşme çabalarının sonuçlarından birisi de ilk belediye teşkilatının kurulması olmuştur⁵⁸⁴. Osmanlı'da belediyecilik anlayışının ilk örneği “şehremaneti” uygulamasıdır. İstanbul'da Kırım Savaşı'nın ardından 13 Haziran 1854'te savaşın şehirde yarattığı karışıklığı düzene koymak amacıyla İstanbul Şehremaneti kurulmuştur. Ardından Meclis-i Valâ tarafından bir nizamname hazırlanarak, şehrin başına bir şehremini

⁵⁸¹ Şeref GÖZÜBÜYÜK/Turgut TAN, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt I**, Turhan Kitabevi, 9. Bası, Ankara, 2013, s. 145.

⁵⁸² GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 145.

⁵⁸³ Oya ÇİTÇİ, **Yerel Yönetimlerde Temsil -Belediye Örneği-**, Üçbilek Matbaası, Ankara, 1989, s. 48.

⁵⁸⁴ Ramazan ŞENGÜL, **Yerel Yönetimler**, Umuttepe Yayınları, 4. Baskı, Kocaeli, 2014, s. 25.

atanmıştır⁵⁸⁵. Şehremini günümüz anlamında belediye başkanının sahip olduğu yetki ve görevlere sahiptir⁵⁸⁶. Merkezce atanan şehremininin yanında, yine Bab-ı Ali'nin seçimi ve padişahın onayı ile görevlendirilen üyelere kurulu bir Şehremaneti Meclisi vardır. Bu Meclis, esnaf ve ileri gelen bazı memurlardan oluşmaktadır⁵⁸⁷. Yapılan bu reformların en büyük eksiliği şehremini ve meclis üyelerinin seçimle değil; atama yoluyla göreve getirilmesi olmuştur.

1877'de toplanan ilk Osmanlı parlamentosu Meclis-i Mebusan öncelikli olarak Dersaâdet Belediye Kanunu ve Vilâyât Belediye Kanunu'nu kabul edip yürürlüğe koyarak belediyeler için yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu iki yasal düzenleme, 3.4.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır⁵⁸⁸. Ancak 1877 yılında başlayan ve "93 Harbi" olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle bu düzenlemelerin yürürlüğe girmesi 30 yıl kadar ertelenmiştir. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1908 yılının Eylül ayında belediye seçimleri yapılarak Dersaâdet Belediye Kanunu'nda düzenlenen 20 belediye dairesine işlerlik kazandırılmış ve belediye meclisleri kurulmuştur⁵⁸⁹. Kanuna göre seçilebilmek için birtakım şartlar aranmaktadır. Bunlardan bazıları; seçimlere katılacağı belediye dairesi sınırları içinde ikamet etmek, yıllık en az 250 kuruş vergi ödemek ve en az 30 yaşında erkek Osmanlı vatandaşı olmaktır. Yine seçmen olabilmek için yıllık en az 100 kuruş vergi ödemek, oy kullanacağı belediye dairesi sınırları içinde ikamet etmek ve en az 25 yaşında erkek Osmanlı vatandaşı olmak gibi şartlar aranmaktadır⁵⁹⁰. Seçimlerde, seçmenler mahallelerin oy kullanma günlerine göre önceden ilan edilen belediye dairelerine gelerek oylarını kullanırlar. Oy kullanma işlemi 6 meclis üye adayının isminin yazılacağı oy pusulasının kapalı zarfa konup, sandığa atılması suretiyle gerçekleştirilir. Sandığa gelemeyecek durumdaki

⁵⁸⁵ İlber ORTAYLI, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 2008, s. 436.

⁵⁸⁶ ŞENGÜL, s. 32.

⁵⁸⁷ ORTAYLI, 2008, s. 437.

⁵⁸⁸ Yakup ALTAN, "Meclis-i Meb'usân Zabıt Cerideleri (1293=1877) Üzerinden Türk Belediyeciliğini Anlamak", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 2, Isparta, 2009, s. 294. 1580 sayılı Belediye Kanunu için ayrıca bkz. RG. 14.4.1930, S. 1471.

⁵⁸⁹ Tarkan OKTAY, "İstanbul'da Belediye Örgütlenmesi ve İlk Belediye Seçimleri: Beyazıt Belediye Dairesi Seçimleri ve Seçmen Profili", (Ed. Bilal Eryılmaz, Musa Eken ve M. Lütfi Şen), **Kamu Yönetimi Yazıları: Teoride Değişim, Yeniden Yapılanma, Sorunlar ve Tartışmalar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 344.

⁵⁹⁰ OKTAY, s. 343.

seçmenler ise, oy pusulalarını kapalı zarf içinde İntihab Komisyonuna (Seçim Encümeni) göndermek suretiyle oylarını kullanırlar. Oy kullanma işleminin bitiminin ardından kapalı zarflar İntihab Komisyonu tarafından açılır ve açık sayım esasına göre adayların aldıkları oylar hesaplanır. Bu hesaplamanın ardından en fazla oy alan 30 kişi listeye girerek seçilmiş olur⁵⁹¹. Yani, seçimlerde listeli tek turlu çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu düzenlemeler altında İstanbul'da 20 belediye için seçimler yapılmıştır.

b) Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1877 yılında çıkarılan belediye kanunlarının halen yürürlükte olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan en önemli değişiklik 2.10.1920 tarihinde çıkartılan Kanunla seçimlerde oy kullanabilmek için vergi ödeme şartının kaldırılması olmuştur⁵⁹². Bu Kanunla ayrıca seçme yaşının 25'ten 20'ye; seçilme yaşının da 30'dan 25'e düşürüldüğü görülmektedir. Ardından 30.10.1922 tarihinde çıkartılan Kanun ile belediye başkanlarının, belediye meclis üyelerinin kendi aralarından gizli oyla ve tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilmesi öngörülmüştür⁵⁹³.

Bu tarihlerde (1920-1930) İstanbul, Ankara, İzmir gibi her bir belediye için yönetim şekli ve yöneticilerinin göreve getiriliş usulünü düzenleyen ayrı seçim mevzuatları oluşturulmuştur. Örneğin Ankara'nın yönetimi 16.2.1924'te kabul edilen Ankara Şehremaneti Kanunu ile düzenlenmiştir⁵⁹⁴. Buna göre, Ankara belediye başkanını (şehremini) atama yetkisi İçişleri Bakanlığı'na (Dahiliye Vekâleti) verilmiştir (m. 3). Ankara'yı atanmış başkan ile beraber seçilmiş 24 üyeden oluşan

⁵⁹¹ OKTAY, s. 345-346.

⁵⁹² Belediye İntihabatında Vergi Kaydının İlga Edildiğine ve Muntehiblerin Sinnine Dair Kanun (Belediye Seçimlerinde Vergi Kaydının Kaldırıldığına ve Seçmenlerin Yaşına İlişkin Kanun). Kanun metnine ulaşmak için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100034.pdf (E.T. 3.3.2015).

⁵⁹³ Devairi Belediye Ruesasmm Sureti İntihabına Dair Kanun (Belediye Başkanının Seçimine Dair Kanun m. 1). Kanun metnine ulaşmak için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100278.pdf (E.T. 3.3.2015).

⁵⁹⁴ Kanun metnine ulaşmak için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200417.pdf (E.T. 3.3.2015).

belediye meclisi (Cemiyeti Umumiye) yönetecektir. Seçimler Vilâyet Belediye Kanununa göre yapılacak ve seçimlerde şartları sağlayan her mukim doğrudan oy kullanacaktır (m. 4). Bu hükümden anlaşılacağı üzere parlamento seçimleri hala çift dereceli olarak yapılırken, belediye meclisi seçimleri tek dereceli yapılmaktadır.

1920-1930 yılları arasında yapılan yerel yönetim düzenlemeleri her ne kadar geçiş süreci olarak görülse de; bunlar aslında tüm belediyeleri kapsayacak bir kanuni çalışmanın altyapısını oluşturmuşlardır. Nitekim 3.4.1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile bu çalışmalar nihayete ermiştir. Belediye Kanunu şu beş ilke esas alınarak hazırlanmıştır: Belediyeler arası eşitlik, belediyelerin özerkliği, merkezi denetim, belediye organlarının halk tarafından seçimi ve belediye faaliyet alanının genişletilmesi⁵⁹⁵.

Kanuna göre her il ve ilçe merkezi ile nüfusu 2000'in üzerinde olan yerleşim yerlerinde belediye kurulması öngörülmüştür (m. 2). Belediyelerin idaresi belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümenine bırakılmıştır (m. 3). Belediye başkanı, belediye meclis üyeleri tarafından gizli oyla 4 yıllığına seçilir. Meclis üyeleri veya üyelik şartlarını taşıyan dışarıdan kişiler aday olabilir. Adayların seçilebilmesi için meclis üye tamsayısının mutlak çoğunluğunun oylarını alması gerekmektedir. Seçimlerde bu çoğunluğu sağlayan aday çıkmazsa, en çok oy alan 3 adayın katılımıyla ikinci tura geçilir. İkinci turda oyların çoğunluğunu alan aday başkan seçilmiş olur (m. 89). Ankara ve İstanbul belediyeleri için ise başkanlık seçimleri yapılmamaktadır. Ankara belediye başkanı, Cumhurbaşkanının onayı ve İçişleri Bakanlığının ataması ile göreve gelmektedir (m. 94-A). İstanbul belediye başkanlığını ise İstanbul valisi yapmaktadır (m. 150). Bu düzenlemeler ile Kanun hazırlanırken esas alınan belediyeler arası eşitlik ilkesinin gözetilmediği görülmektedir.

Belediye meclis üyeleri hemşerileri tarafından 4 yıllığına seçilirler (m. 20). Bir belediyede, belediye meclisinin kaç üyeden oluşacağı o belediyenin nüfusuna

⁵⁹⁵ ŞENGÜL, s. 76-77.

göre hesaplanır⁵⁹⁶. Seçimler başlamadan önce her belediye için bir intihap encümeni (seçim kurulu) oluşturulur. Encümen, her mahalleden gelen ikişer kişinin⁵⁹⁷ isimlerinin toplandığı torbadan en çok 10-en az 5 isim çekmek suretiyle, kura ile oluşturulur (m. 32). Encümen tarafından meclis üye seçimlerinde aday ve seçmen olabilecek kişiler belirlenir ve listeler halinde halkın görebileceği resmi yerlerde 6 gün asılı kalır (m. 34). Seçmenler bu süre içerisinde listelere itiraz edebilirler. İtirazları Encümen karara bağlar. Encümenin kararına karşı ise asliye hukuk mahkemelerine, olmayan yerlerde ise sulh hâkimliklerine başvurulabilir (m. 37). Seçmenler oy pusulasına seçilecek üye sayısının 2 katı kadar aday ismi yazarlar. Görüldüğü üzere seçimlerde listeli tek turlu çoğunluk sistemini uygulanmaktadır. Her seçmenin oy pusulasında ismi, adresi, imzası veya mührü bulunur (m. 41). Bu uygulama ile gizli oy ilkesinin benimsenmediği görülmektedir. Oy kullanma işlemlerinin bitiminin ardından Encümen üyeleri huzurunda sandıklar ve oy pusulaları açılır. Geçerli oylar sayılır ve en çok oy alan adaylar sıraya konularak seçilenler belirlenir (m. 42-5). Eşitlik çıkması halinde sırasıyla evli olanlar, yaşı büyük olanlar ve çocuğu olanlar diğer adaya tercih edilir (m. 42/6).

1930 yılındaki belediye seçimleri Türkiye için demokratik gelişim sürecinde önemli dönüm noktalarından biridir. Bu seçimlerin tek dereceli yapılmasının yanı sıra Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı da ilk kez bu seçimlerde tanınmıştır⁵⁹⁸. Belediye Kanunu'ndaki hükme göre belediye seçimlerinde seçmen olabilmek için cinsiyete bağlı sınırlı oy uygulaması terk edilerek genel oy ilkesi benimsenmiştir⁵⁹⁹. 1930 seçimlerinin başka bir özelliği de, güdümlü de olsa ilk kez çok partili seçim deneyiminin yaşanmış olmasıdır⁶⁰⁰. Seçimlere CHP'nin yanında Serbest Cumhuriyet Partisi(SCP) ve bağımsız adaylar da katılmıştır. SCP istediği başarıyı elde edememiş ve toplamda 502 seçim çevresinden sadece 31'ini kazanabilmiştir⁶⁰¹. SCP'nin başarısızlığında dönemin tek partili iktidarı CHP'nin çok büyük etkisi olmuştur.

⁵⁹⁶ Bu bakımdan en küçük belediye meclisi 12 üyeden oluşmaktadır (m. 21).

⁵⁹⁷ Bu iki kişi Mahalle İhtiyar Meclisi tarafından mahalle halkının gizli oylarıyla seçilir (m. 32).

⁵⁹⁸ KONAN, s. 167; ÖZDEMİR, s. 179.

⁵⁹⁹ Kanun'a göre seçmen olabilmek için Türk vatandaşı olmak yeterlidir (m. 23-1).

⁶⁰⁰ ÇİTCİ, 1989, s.66.

⁶⁰¹ 1930 belediye seçim sonuçları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Hikmet ÇOLAK, "1930 Belediye Seçimleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 2007, s. 158-161.

Seçimlerin 10 gün gibi uzun bir sürede yapılıyor olması iktidarın seçmenler üzerinde rahatlıkla baskı kurmalarını kolaylaştırmıştır. Bunun yanında seçimlerin yönetimi ve denetimi konusunda da iktidarın fazlasıyla etkisi mevcuttur. Kaymakamlar çok rahat bir şekilde yetkileri dışına çıkararak sadece CHP denetimcileri ile sayım yaptırılmasına, sandıkların heyet huzurunda açılmaması için engellemelere ve sonuçların CHP lehine açıklanmasına kadar birçok eylemlerde bulunmuşlardır⁶⁰². Bu eylemleri SCP'nin kurucularından ve dönemin Gümüşhane milletvekili Ali Fethi Okyar, 15 Kasım 1930 tarihli TBMM konuşmasında dile getirmiştir. OKYAR'ın konuşmasından bazı satır başları şunlardır⁶⁰³:

- *SCP'nin komünist, anarşist ve irtica partisi olduğu ileri sürülerek bazı adaylar istifaya zorlanmış; seçmenler ise yanılmıştır.*
- *SCP'ne oy vereceği anlaşılan seçmenlerin oy kullanmalarını engellemek amacıyla cebir kullanmak dâhil; gözaltına varan işlemler yapılmıştır.*
- *Yine SCP seçmenlerinin nüfus cüzdanlarına bir bahane ile itiraz edilerek oy kullanmaları engellenmiş ve onların yerine başkaları sahtecilikle CHP'ye oy kullanmıştır.*

SCP'nin çok kısa sürede halkın önemli bir kesimini etkilemesi CHP tarafında büyük bir kaygı yaratmıştır⁶⁰⁴. Seçimlerin ardından, seçim sürecini ve sonuçlarını rejimin geleceği açısından tehlikeli bir gösterge olarak değerlendiren CHP yönetimi çok partililik girişimine son vermiştir⁶⁰⁵. SCP'nin kapatılmasının ardından bu

⁶⁰² O döneme ait gazete haberleri için bkz. ÇOLAK, s. 112 (dipnot 371).

⁶⁰³ Ali Fethi Okyar'ın konuşmasına ait TBMM tutanakları için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=16&sayfa_no_son=23&sayfa_no=16&v_meclis=1&v_donem=3&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=005 (E.T. 6.3.2015).

⁶⁰⁴ Cemalettin TAŞKIRAN, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c. 4, S. 14, Ankara, 1994, s. 264.

⁶⁰⁵ ÇİTÇİ, s. 66.

partinin kazandığı seçim çevrelerinde seçimler iptal edilmiş ve tek partili bir düzene geri dönmüştür⁶⁰⁶.

1930 seçimlerinden sonra 1934, 1938 ve 1942 yıllarında yapılan belediye seçimlerinde de aynı mevzuat hükümleri ve aynı seçim sistemi uygulanmıştır. Bu üç seçimin en büyük eksikliği tek partinin (CHP) katılımıyla yapılmış olmasıdır. Bu sebeple gerçek bir seçim olmayan bu seçimlere törensel bir görünüm verilmeye çalışılmış, seçimlerin eğlenceli etkinliklere dönüştürülmesi için çeşitli organizasyonlar yapılmıştır⁶⁰⁷.

29.4.1946 tarih ve 4878 sayılı Belediye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun⁶⁰⁸ ile 1946 Eylül'ünde yapılacak olan belediye seçimleri 4 ay geri alındığı gibi birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Seçimlerin 1 günde yapılmasının (m. 3) yanında, oy pusulalarının altına isim yazma ve imza atma zorunluluğunu kaldırarak seçimlerin gizlilik ilkesine riayet edilerek yapılması hükme bağlamıştır (m. 9). Uygulanan seçim sisteminde ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (m. 10). 1946 belediye seçimleri aynı zamanda çok partili bir seçim teşebbüsü olarak adlandırılabilir. Zira 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti belediye seçimlerinin 4 ay erkene alınmasını muhalefeti sindirme çalışması olarak görmüş ve 8 Mayıs 1946 günü tüm teşkilatına bir bildiri göndererek seçimlere katılmama kararı almıştır⁶⁰⁹. Dönemin bir diğer muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi ise aynı tarihte seçimlere katılacağını açıklasa da; 26 Mayıs 1946'da (seçim günü) hükümeti taraf tutmakla ve seçimlere hile karıştırmakla suçlayarak öğle saatlerinde seçimlerden çekilme kararı almıştır⁶¹⁰.

⁶⁰⁶ TAŞKIRAN, s. 264. Serbest Cumhuriyet Partisinin kazandığı ve Danıştay tarafından iptal edilen seçim çevrelerine ilişkin bilgi ve belgeler için ayrıca bkz. Cemil KOÇAK, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 332-338.

⁶⁰⁷ Ali Eşref TURAN, **Türkiye'de Yerel Seçimler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 71.

⁶⁰⁸ RG. 30.4.1946, S. 6295.

⁶⁰⁹ Süleyman İNAN, "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 13, S. 1, Ankara, 2004, s. 58.

⁶¹⁰ İNAN, 2004, s. 61. Konuyla ilgili ulusal düzeyde çıkan haberler için ayrıca bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, "9 ve 27 Mayıs, 1946" sayıları.

7.7.1950 tarih ve 5669 sayılı Kanunla Belediye Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır⁶¹¹. Buna göre belediye meclisi seçimlerinin her dört yılda bir Eylül ayının ilk Pazar günü yapılması öngörölmüştür (Ek m. 1). Nitekim 3 Eylül 1950 günü belediye meclisi seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde Demokrat Parti öлке genelindeki 628 belediyenin 560'ını almıştır⁶¹². Aynı yıl muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimleri ile il genel meclisi seçimleri de yapılmıştır.

Sıkıyönetim altında gerçekleşen 1955 belediye meclisi seçimlerine ise CHP ve Cumhuriyetçi Millet Partisi katılmamıştır. Katılımın oldukça az olduğu bu seçimlerde de DP'nin bariz üstünlüğü vardır. Aynı yıl il genel meclisi seçimleri de yapılmıştır⁶¹³.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından çıkartılan 3.11.1960 tarih ve 120 sayılı Kanunla⁶¹⁴ seçilmiş tüm yerel organlar feshedilmiştir (m. 1). 19.7.1963 tarihinde kabul edilen 307 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla bambaşka bir sisteme geçilmiştir⁶¹⁵. Buna göre, belediye meclis üyelerinin seçiminde nispi temsil sistemi uygulanacak ve belediye başkanları ayrı bir oylamayla çoğunluk sistemine göre seçilecektir. Bunun yanı sıra seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağı da açıkça belirtilmiştir (Ek m. 1). Bu düzenlemeler altında 17 Kasım 1963 günü gerçekleştirilen yerel seçimlerde belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği, il genel meclis üyeliği ve muhtarlık seçimleri birlikte yapılmıştır.

1963 seçimlerinden sonra 1967 yılında yapılması gereken yerel seçimleri dönemin iktidar partisi muhalefet partilerinin tepkilerine rağmen AP 1 yıl ertelemiştir. Gerekçe olarak ise öłkenin sürekli seçim havasında olmasının sosyal, siyasal ve ekonomik olarak zarar verdiği gösterilmiştir⁶¹⁶. 1968 yılında yapılacak olan kısmi Senato seçimi ve milletvekili ara dolayısıyla seçimler 1 yıl ertelenmiştir. 1968 seçimleri de aynı düzenlemelere göre ancak parti katılımı bakımından daha

⁶¹¹ RG. 12.7.1950, S. 7556.

⁶¹² GİRGİN, s. 138.

⁶¹³ TURAN, s. 94.

⁶¹⁴ RG. 10.11.1960, S. 10651.

⁶¹⁵ RG. 27.7.1963, S. 11465.

⁶¹⁶ TURAN, s. 123.

fazla partinin katılımıyla gerçekleşmiştir⁶¹⁷. 1973 ve 1977 seçimleri de aynı düzenlemelere göre yapılmıştır.

12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından 25.9.1980 günü kabul edilen 2303 sayılı Kanunla mevcut belediye meclisleri feshedilmiş ve belediye başkanları görevden alınmıştır (Geçici m. 1)⁶¹⁸. Yeni seçimler yapılana kadar belediyeleri idare etme görevi belediye encümenlerine bırakılmıştır (Geçici m. 2). Darbenin ardından 25 Mart 1984 günü yapılan seçimler 6 yeni siyasi partinin katılımıyla gerçekleşmiştir⁶¹⁹. Seçimlerden önce kabul edilen 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun ile yeni düzenlemelere gidilmiştir. Kanunda sayılan tüm yerel birimlerin seçimlerinin beş yılda bir (m. 8) serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılacağı hükme bağlanmıştır (m. 2/1). Belediye meclislerinin üye sayısı, her beldenin nüfusuna göre Kanunla belirlenir (m. 5). Belediye başkanlığı ve muhtarlık seçimleri için yine tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi öngörülürken; belediye meclisi ve il genel meclis üyeliklerinin seçimi için nispi temsil sistemine onda oranlı seçim çevresi baraj uygulaması getirilmiştir (m. 2/2). Aynı yıl kabul edilen bir Kanun ile hukukumuzda yeni bir idari birim girmiştir: Büyükşehir belediyeleri⁶²⁰. Büyükşehir belediyeleri ile ilgili mevcut düzenleme 10.7.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'dur⁶²¹. Ancak bu Kanunda 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanunla önemli değişiklikler yapılmıştır⁶²². Büyükşehir belediye başkan ve meclisi seçimleri de yine 2972 sayılı Kanuna göre yapılacaktır (5216 S.K. m. 12). Bu düzenlemeler altında 1989, 1994, 1999, 2004, 2009 ve son olarak 30 Mart 2014 yerel seçimleri yapılmıştır.

⁶¹⁷ 1963 seçimlerinde 1960 Askeri Darbesi'nin etkileri halen hissedilmektedir. Bu sebeple geniş bir siyasi katılım olamamıştır. 1968 seçimlerinde ise darbenin etkilerinin azaldığı görülmektedir.

⁶¹⁸ RG. 29.9.1980, S. 17120.

⁶¹⁹ Darbenin ardından tüm siyasi partiler kapatıldığı için 1977 seçimlerine katılan partilerden hiçbiri 1984 seçimlerinde yer alamamıştır.

⁶²⁰ 27.6.1984 tarih ve 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (RG. 9.7.1984, S.18453).

⁶²¹ RG. 23.7.2004, S. 25531.

⁶²² RG. 6.12.12, S. 28489.

2. Köy ve Mahalle Seçimleri

a) Köy Seçimleri

(1) Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı'da en küçük yönetsel birimi oluşturan mahalle ve köylerde temsile dayanan bir yerel yönetim uygulaması ancak 19'uncu yüzyılın sonlarında gerçekleşebilmiştir⁶²³. Köylerle ilgili yasal düzenlemeye ilk olarak 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nde rastlanır⁶²⁴. Nizamname'ye göre, köylerde halkın her sınıfı için ikişer, hane sayısı 20'den az olan köylerde birer muhtar halkın seçimiyle atanacak; bu muhtarların atama işlemleri de kaza idarecisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girecektir⁶²⁵. Nizamname ile köylerde muhtarların yanı sıra bir de halkın her sınıfı için en az 3, en fazla 12 kişiden oluşan birer ihtiyar meclisi kurulması öngörülmüştür. Meclis üyeleri ve muhtarlar, belirli şartları taşıyan seçmenler tarafından tek dereceli seçimle 1 yıllığına seçilmektedir⁶²⁶. Muhtar ve ihtiyar heyeti üyeliği seçim usulü Nizamname'de açıkça düzenlenmemiştir. Ancak ilgili maddelerden yorum yoluyla seçimlerde tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığını çıkarabiliriz⁶²⁷.

(2) Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde köylerle ilgili yasal düzenleme 18.3.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'na dayanmaktadır⁶²⁸. Kanunda üç farklı köy tanımı yapılmıştır. İlk tanım nüfus esaslıdır. Buna göre, nüfusu 2.000'den az olan yerleşim yerlerine köy

⁶²³ ÇİTÇİ, 1989, s. 49.

⁶²⁴ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 256. Nizamname için bkz. Erkan TURAL, "1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, c. 13, S. 2, Ankara, 2004, s. 110-120.

⁶²⁵ Mehmet GÜNEŞ, "Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü", *History Studies Dergisi*, c. 6, S. 3, Ankara, 2014, s. 165.

⁶²⁶ GÜNEŞ, s. 166. Seçme ve seçilme şartları için ayrıca bkz. s. 167.

⁶²⁷ Köy muhtarlığı ve ihtiyar heyeti 1864 tarihli Nizamname'nin 54-62'inci maddeleri arasında düzenlenmektedir. Bu maddelerin ilgili yerlerinde seçim usulünün 63-66'ıncı maddeleri arasında düzenlendiği belirtilmiş ve bu 4 maddede seçme ve seçilme yeterliliği düzenlendikten sonra, seçilen üyeliklerde boşalma olması durumunda yerine sırasıyla en çok oy alan adayların geçeceği belirtilmiştir (m. 66). Bu hükmü göz önünde bulundurarak, seçimlerde çoğunluk sisteminin uygulandığı kanaatine vardık.

⁶²⁸ RG. 7.4.1924, S. 68.

denmektedir (m. 1). İkinci tanım fiziki yapı esaslıdır. Buna göre; cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler (m. 2). Son tanım ise kamu tüzel kişiliği esas alınarak yapılmıştır. Buna göre köy, Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır (m. 7).

Köy idaresi muhtar, ihtiyar meclisi ve köy derneği olmak üzere üç organdan oluşmaktadır (m. 20). Köy derneği, ihtiyar meclisi ve köy muhtarını seçmeye yetkili köy halkından oluşur. İhtiyar meclisi üye sayısı 2972 sayılı Kanun'da köylerin nüfuslarına göre belirlenmiştir⁶²⁹. Köyün imamı ve öğretmeni meclisin doğal üyesi olup; onun dışındaki üyeler seçimle belirlenmektedir (Köy Kanunu m. 23). İhtiyar meclisi üyeliği ve muhtarlık seçimleri beş yılda bir yapılır (2972 S.K. m. 7)⁶³⁰.

Seçimlerde her köy bir seçim çevresi sayılır ve seçimler tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılır. Buna göre ihtiyar meclisi üye seçimlerinde, seçilecek üye sayısı kadar en çok oy alan adaylar seçilmiş olur (2972 S.K. m. 32/4)⁶³¹. Köy muhtarı da ayrı bir oy pusulası ile tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre köy derneği tarafından seçilir. Muhtarın köy derneği tarafından seçilmesi doğrudan demokrasinin bir örneğidir.

26.10.1933 tarih ve 2329 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle Köy Kanununun 20'inci maddesi değiştirilmiş ve buna göre Türk kadınına köy muhtarı ve ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır⁶³².

⁶²⁹ 2972 sayılı Kanun'dan önce bu sayı Köy Kanunu'na göre belirlenmekteydi (m. 22).

⁶³⁰ Köy Kanununun ilk haline göre bu süre 2 yıl olarak düzenlenmişti (m. 21). Ardından 2.6.1934 tarih ve 2491 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle bu süre 4 yıla çıkarılmıştır. Daha sonra 7.7.1950 tarih ve 5672 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle bu süre tekrar 2 yıla indirilmiştir. 1.9.1956 tarih ve 6835 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle ise tekrar 4 yıla çıkarılmıştır. 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Kanunla ise 5 yıla çıkarılmış ve halen 5 yılda bir yapılmaktadır.

⁶³¹ Aynı sistem Köy Kanunu'nun ilk halinde de vardır (m. 22).

⁶³² RG. 7.10.1933, S. 2540.

b) Mahalle Seçimleri

Belediye olan yerleşim yerleri “mahalle” denilen küçük bölümlere ayrılmıştır⁶³³. 3.7.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda⁶³⁴ mahallenin tanımı şöyle yapılmıştır: “Mahalle: Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idarî birim” (m. 3-d). Mahalleler muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından idare edilir (m. 9/1).

(1) Cumhuriyet Öncesi Dönem

Yerel yönetimlerin önemli birimlerinden olan mahalleler Osmanlı’dan önce de var olan “yapısal bir form”dur⁶³⁵. Mahalle yönetimine ilişkin ilk yasal düzenleme 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’dir. Bununla mahallelerin oluşumu, muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin seçilme usulü ve görevleri düzenlenmiştir⁶³⁶. Nizamname’ye göre şehirlerdeki en az 50 hanelik yerleşim birimleri mahalle olarak ve ayrıca her mahalle bir karye (köy) hükmünde kabul edilmiştir (m. 5). Bir önceki başlık altında, 1864 tarihli Nizamname’ye göre köylerde muhtarlık ve ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde anlattıklarımızın tamamı mahalle yönetimi için de uygulanmıştır.

(2) Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde mahallelerle ilgili düzenlemelere ilk olarak 3.4.1930 tarih 1580 sayılı Belediye Kanunu’nda rastlanır. Kanunun 8’inci maddesinde mahalle kurulmasının düzenlenmesinden fiili durumun kabul edildiği anlamı çıkarılabilir⁶³⁷. Ancak Kanunda mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetinin seçimine dair herhangi bir düzenleme yoktur. Daha sonra 10.6.1933 tarih ve 2295 sayılı Kanunla belediye teşkilâtı olan yerlerde mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyetleri kaldırılmıştır (m.

⁶³³ Ramazan ÇAĞLAYAN, **İdare Hukuku Dersleri**, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. 210.

⁶³⁴ RG. 13.7.2005, S. 25874.

⁶³⁵ Musa ŞAHİN/Esra İŞİK, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 30, Kütahya, 2011, s. 224.

⁶³⁶ Mehmet GÖKÜŞ/Erdal BAYRAKÇI/Hakan ALPTÜRKER, “Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Vatandaşlar Tarafından Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 18, S. 2, Isparta, 2013, s. 34.

⁶³⁷ Maddeye göre; bir belediye sınırı içinde mahalleler kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, isimleri ve sınırlarının değiştirilmesi belediye meclisinin ve mahalle idare heyetinin kararı ve valinin onayı ile olmaktadır.

1)⁶³⁸. 10.4.1944 tarih ve 4541 sayılı Kanunla⁶³⁹ ise mahalleler tekrar kurularak muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin dört yılda⁶⁴⁰ bir mahalle halkının katıldığı seçimlerle yapılacağı düzenlenmiştir (m. 1 ve 5/1). 4541 sayılı Kanun'da seçim işlemleri de düzenlenmiştir. Buna göre, seçmenler oy pusulasında muhtarlık için 1 adayın ve ihtiyar heyeti üyeliği için de 8 adayın isimlerini yazacaklardır (m. 11/6). Oy pusulasında seçmenin adı, adresi, imzası veya mührünün bulunması gerekmektedir (m. 11/5). Bu da gizli oy ilkesine riayet edilmediğini göstermektedir. Oyların hesaplanmasında ise muhtarlık için tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre en çok oy alan aday seçilirken; ihtiyar heyeti üyeleri için de listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre en çok oy alan 4 aday asıl üye, takip eden 4 aday yedek üye seçilmektedir (m. 2 ve 12/6). 4541 sayılı Kanun'un bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını öngören 7.5.1947 tarih ve 5046 sayılı Kanun'la⁶⁴¹, mahalle muhtarlarının artık ihtiyar heyeti üyeleri tarafından seçilmesi öngörülmüştür (m. 1). Yeni düzenleme ile ayrıca oy pusulalarında seçmenlerin kimliğini ifşa eden düzenlemeden dönülmüştür (m. 5/son).

1960 Askeri Darbesi'nin ardından 3.11.1960 tarih ve 120 sayılı Kanun'la mahalle muhtar ve ihtiyar heyetlerinin görev ve yetkileri, vali ve kaymakamlar tarafından atanan kişilere devredilmiştir (m. 1/2). Yaklaşık 3 yıl sonra 18.7.1963 tarih ve 287 sayılı Kanunla tekrar bu birimler kurulmuş ve seçimleri yapılmıştır⁶⁴². Bu düzenleme ile ayrıca muhtarlık ve ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinin denetim ve gözetim yetkisi 1961 Anayasası'nda da düzenlenen Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir.

2972 sayılı Kanun'la ise tüm yerel idarelerin seçimleri tek bir kanunda toplanmıştır. Buna göre, mahalle muhtarı ve ihtiyar heyeti seçim sistemi, köy muhtarı ve köy ihtiyar meclisi seçim sistemi ile aynıdır. Ancak mahallenin

⁶³⁸ RG. 19.6.1933, S. 2431.

⁶³⁹ RG. 15.4.1944, S. 5682.

⁶⁴⁰ Bu süre 7.7.1950 tarih ve 5671 sayılı Kanun'la 2 yıla indirilmişti. Daha sonra 1.9.1956 tarih ve 6834 sayılı Kanun'la tekrar 4 yıla çıkarılmıştır. Halen yürürlükte olan 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Kanunla ise bu süre 5 yıla çıkartılmıştır (m. 8).

⁶⁴¹ RG. 14.5.1947, S. 6606.

⁶⁴² RG. 26.7.1963, S. 11464.

büyükliğüne bakılmaksızın ihtiyar heyetine 8 üye seçilir. Bunlardan en çok oy alan 4 üye asıl, geri kalanlar ise yedek üye olur (2972 S.K. m. 30-b).

3. İl Genel Meclisi Seçimleri

İl özel idaresi, “il” denilen coğrafi alan üzerinde yaşayan insanların müşterek ve sürekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulmuş kamu hukuku tüzel kişisidir⁶⁴³. İl genel meclisi ise il özel idaresinin karar organıdır ve seçimle gelen üyelerden oluşur⁶⁴⁴. İl özel idaresi Türk hukukuna Tanzimat Dönemi’nde girmiştir.

a) Cumhuriyet Öncesi Dönem

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’ne göre yerel yönetimler vilayet-liva-kaza-karye (köy)-nahiye olarak büyüklüklerine göre birimlere ayrılmışlardır. Vilayet yönetiminin başında vali olmakla beraber; valinin başkanlık ettiği bir vilayet idare meclisi de bulunmaktadır. Mecliste doğal üye olarak hâkim, mektupçu, defterdar, hariciye memuru ve halk tarafından seçilen 2’si Müslüman, 2’si gayrimüslim 4 üye bulunmaktadır. Liva ve kazalarda da aynı yapıda idare meclisleri vardır⁶⁴⁵. 1864 tarihli Nizamname ile benimsenen sistemde, meclisler karar alma değil; daha çok danışma mercileridir. 1871 yılında yayımlanan İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Nizamnamesi ise, 1864 tarihli Nizamnamenin getirdiği tüm yenilikleri aynen kabul etmekle beraber; yerel meclisleri güçlendirerek karar alma mercileri haline getirmiştir⁶⁴⁶.

Bu düzenlemelerle kurulan meclislerde halk tarafından seçilen üyeler de vardır. Ancak seçim usulü özel olarak düzenlenmemiştir. Örneğin, vilayetlerde daha etkin vergi toplayabilmek için kurulan ve başında valinin bulunduğu Muhassıl Meclisi (Meclis-i Muhassılın)⁶⁴⁷ üyelerinin altısı halk tarafından şu usule göre

⁶⁴³ ÇAĞLAYAN, s. 149.

⁶⁴⁴ ÇAĞLAYAN, s. 155.

⁶⁴⁵ İlber ORTAYLI, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 61-62.

⁶⁴⁶ ŞENGÜL, s. 36.

⁶⁴⁷ Bu meclise üye olacak adaylar ve onları seçecek olan kişilerde belirli birtakım şartlar aranmaktadır. Adayların seçilecekleri yörenin akıllı, namuslu ve muteber erkek kişilerinden olması gerekir. Seçmenlerin ise akıllı, sözden anlar ve emlak sahibi olmaları gerekir. M. Öznur ALKAN,

seçilmekteydi: Meclis-i Ahkam-ı Adliyye'nin hazırladığı nizamnameye göre adayların öncelikle mahkemeye gelerek kaydolmaları gerekmektedir. Seçmenler ise, köylerden kura ile seçilecek beşer kişi ve kazalardan yerleşim yerinin büyüklüğüne göre değişen 20-50 kişi olacaktır. Bir araya toplanan bu seçmenlerin karşısına adaylar teker teker çıkarılacak ve her bir adayı isteyen seçmenler bir yana, istemeyenler diğer yana geçeceklerdir. Kalabalık çoğunluğunu sağlayan aday seçilmiş olur. Eşitlik halinde ise kura çekilerek kazanan belirlenir. Sistem açık oy- açık sayım esasına dayanmaktadır. Sistemin usulünce ve sağlıklı bir şekilde uygulandığı söylenemez. Ancak dönemin koşulları ve diğer devletlerdeki uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir gelişme olarak görülebilir⁶⁴⁸.

Vilayet idare meclislerinin seçim sistemi ise daha karışık, uzun ve son kararı merkezi hükümete bırakan bir usule dayanmaktadır. 1864 tarihli Nizamname'ye göre, seçimler başlamadan önce ilk olarak "Meclis-i Tefrik" denilen bir seçim kurulu oluşturulur. Kurul, valinin başkanlığında vilayetin önde gelen memur ve din adamlarından oluşmaktadır. Kurul, kendi vilayetine bağlı livaların halkından seçilme şartlarını taşıyan 6'sı Müslüman, 6'sı gayrimüslim 12 aday belirler. Daha sonra bu adayların isimlerini liste halinde livalara gönderir. Her Liva İdare Meclisi de kendi içinde seçim yaparak bu adaylardan en çok oy alan 2's, Müslüman, 2'si gayrimüslim 4 adayın isimlerini vilayet merkezine gönderir. Livalardan gelen isimler vilayet merkezinde toplanır ve en çok oy alan 4'ü Müslüman, 4'ü gayrimüslim 8 adayın isimleri valiye sunulur. Vali de bu isimlerden 2'si Müslüman, 2'si gayrimüslim 4 adayı seçerek onay için Bab-ı Ali'ye bildirir. Bu 4 adayın meclis üyeliklerinin kesinleşmesi ise Bab-ı Ali'nin onayı ile olmaktadır⁶⁴⁹. Vilayet idare meclislerine seçimle gelen üyeler yerel halkın yönetime katıldığını gösterse de, seçim sisteminin karmaşıklığı ve seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmek için belirli bir servete

"Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Tarihi", **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayınları, No. 39, Ankara, 1999, s. 48. Bu uygulama ile o dönem servete bağlı sınırlı oy hakkının benimsendiği görülür.

⁶⁴⁸ ORTAYLI, 2000, s. 35-37.

⁶⁴⁹ Mustafa GENÇOĞLU, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 2, S.1, Çankırı, 2011, s. 41-42.

sahip olma şartı seçimlere katılma hakkını belirli bir kesimle sınırlı tutmaktadır⁶⁵⁰. Seçilecek üyelerin nihayetinde merkezi organlar tarafından belirlenmesi ise tam anlamda bir seçim olgusunun gerçekleşmediğini göstermektedir. Vilayet idare meclislerinin seçimlerinde kullanılan sistem, alt birimlerin (liva, kaza) idare meclislerinde de benzer usullerle kullanılmaktadır.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ve ardından aynı düzenlemeleri içeren 1871 tarihli Nizamname yaklaşık yarım asır yürürlükte kalmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 13 Mart 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanunu Muvakkatı⁶⁵¹ ise geçici bir kanun olarak hazırlanmış ancak uzun süre yürürlükte kalmıştır. Kanun, il yönetiminde ilin genel idaresi ve özel idaresi olmak üzere ikili bir yapı öngörmüştür⁶⁵². İlin genel idaresinde 1864 tarihli Nizamnamedeki düzenlemeler geçerliliğini korurken; il özel idaresi için yeni düzenlemeler getirilmiştir. Kanun, il genel meclisini (vilayet umumi meclisi) il özel idaresine bağlı ve onun karar organı olarak düzenlemiştir⁶⁵³. İl genel meclisine kazalar nüfuslarına göre üye göndermektedir⁶⁵⁴. Üyelerin seçimi ise, son milletvekili (mebus) seçimlerindeki ikinci seçmenlerin (müntehib-i sani) ve kaza merkezindeki belediye meclisi toplantısına katılacak üyelerin oylarıyla listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır (m. 104)⁶⁵⁵.

b) Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1913 tarihli Vilayet Kanunu'nun halen yürürlükte olduğu görülmektedir. Bu dönemde il genel meclis üyeleri seçimine ilişkin

⁶⁵⁰ ÇİTÇİ, 1989, s. 55.

⁶⁵¹ Kanunun Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çevirisinin yapıldığı çalışma için bkz. Cenk REYHAN, "Yerel Yönetim Metinleri XX: 1913 Tarihli Vilayet Genel İdaresi Geçici Kanunu", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 9, S. 1, Ankara, 2000, s. 129-154.

⁶⁵² Muharrem ES, "Osmanlı Devleti'nde Mahalli İdareler", **Yerel Siyaset Dergisi**, c. 3, S. 27, İstanbul, 2008, s. 35.

⁶⁵³ REYHAN, s. 131.

⁶⁵⁴ Nüfusu, 12.500-18.150 arası bir, 18.150-31.250 arası iki, 31.250-37.500 arası üç ve 37.500-50.000 arası dört üye gönderecekti. Ayrıca nüfusu 50.000'in üzerinde olan kazalar yukarıdaki rakamlara göre ayrıca üye gönderecekti (m. 103).

⁶⁵⁵ Seçimlerin dört yılda bir yapılması öngörülmüştür (m. 108).

düzenlemelerin belediye meclis üyeliği seçimi için de geçerli olduğu görülmektedir⁶⁵⁶.

18.4.1929 tarih ve 1426 sayılı Vilâyet İdaresi Kanunu ile 1913 tarihli Kanunun il genel yönetimini düzenleyen ilk bölümü (m. 1-74) yürürlükten kaldırılmıştır⁶⁵⁷. Bu Kanun da yerini 10.6.1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na bırakmıştır⁶⁵⁸. 1913 tarihli Kanun'un il özel idaresini düzenleyen ikinci bölümü ise uzun bir süre yürürlükte kalmıştır⁶⁵⁹. Örneğin 22.12.1934 tarih ve 2630 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle il genel meclisi seçimlerinde Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır⁶⁶⁰. Bunun dışında 11.6.1946 tarih ve 4928 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle il genel meclisi seçimlerinde tek dereceli, doğrudan seçim sistemine geçilmiştir⁶⁶¹.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından çıkarılan 19.7.1963 tarih ve 306 sayılı Kanunla il genel meclisi seçimlerinde her ilçenin bir seçim çevresi olacağı (Ek m. 2) ve seçimlerin nispi temsil sistemine (d'Hondt) göre yapılacağı belirtilmiştir (Ek m. 1 ve 9)⁶⁶². 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun ile il genel meclis üyelerinin seçim sisteminde yeni bir uygulama getirilmiştir: Onda oranlı seçim çevresi barajı (m. 23/1). Günümüzde hala uygulanmakta olan bu sistemde il genel meclisi seçimleri nispi temsil d'hondt sisteminin onda oranlı baraj uygulaması ile her beş yılda bir yapılmaktadır (2972 S.K. m. 8).

C. PARLAMENTO SEÇİMLERİ

Türk tarihinde parlamento kurumunun ortaya çıkışı 1876 tarihli Kanun-u Esasi (Anayasa) ile olmuştur. Kanun-u Esasi'nin hazırlanmasına zemin oluşturan

⁶⁵⁶ ÇİTÇİ, 1989, s. 62.

⁶⁵⁷ RG. 5.5.1929, S. 1184.

⁶⁵⁸ RG. 18.6.1949, 7236.

⁶⁵⁹ 16.5.1987 tarih ve 3360 sayılı "13 Mart 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayât Kanunu Muvakkatinin Adının ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun" ile çoğu maddesi değiştirilen Kanun yerini 22.2.2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununa bırakmıştır.

⁶⁶⁰ RG. 27.12.1934, S. 2891.

⁶⁶¹ RG. 17.6.1946, S. 6335.

⁶⁶² RG. 27.7.1963, S. 11465.

gelişmeler ise Osmanlı'da 19'uncu yüzyıla denk gelir⁶⁶³. Kanun-u Esasi çift meclisli bir yapı kurmuştur (Meclis-i Umumi, m. 42). Heyet-i Ayan isimli meclisin üyelerinin tamamı Padişah tarafından atanırken (m. 60); Heyet-i Mebusan isimli meclisin üyeleri halk tarafından dört yılda bir iki dereceli seçimle belirlenmektedir (m. 65 vd.).

Türkiye'de ilk parlamento seçimleri 1876 Anayasası'ndan sonra yapılmış ve Heyet-i Mebusan bu şekilde kurulmuştur. 1876 Anayasası ile başlayan I. Meşrutiyet Dönemi'nde 2 kez parlamento seçimleri (2'si de 1877 yılında olmak üzere) yapılmış ve ardından 14 Şubat 1878'de Padişah II. Abdülhamid tarafından Meclis-i Umumi tatil edilerek parlamenter sisteme 30 yıl kadar ara verilmiştir. Abdülhamid, parlamentoyu Kanun-u Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak tatil etmiştir (m. 7). Abdülhamid'in parlamentoyu tatil etmesinin en büyük sebepleri Devleti daha zor duruma sürükleyen savaş şartlarında Heyet-i Mebusan'ın zarar verici politikaları olmuştur⁶⁶⁴. 30 yıllık mutlakiyet döneminden sonra 23 Temmuz 1908'de kendilerine "Genç Türkler" adı verilen muhalefet hareketinin baskıları sonucu Abdülhamid 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymuş ve II. Meşrutiyet Dönemi'ni başlatmıştır⁶⁶⁵. Bu dönemde 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında olmak üzere toplamda dört kez parlamento seçimleri yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin fiilen son bulmasının ardından "Ulusal Mücadele Dönemi" başlamış ve bu dönemde ilk olarak 1920 Seçimleri yapılarak 23 Nisan 1920'de BMM toplanmıştır. I. BMM'nin görev süresinin bitmesiyle Haziran 1923 'de 2'inci TBMM seçimleri yapılmış ve seçilen milletvekilleri 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti kabul ve ilan etmiştir.

Cumhuriyet döneminde seçimler 1945 yılına kadar tek parti dönemi; 1945'ten sonra ise çok partili dönem olarak ayrıma tabi tutulur. Tek partili dönemde 1927,

⁶⁶³ Osmanlı'da anayasal gelişmeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. ATAR, s. 17-22; Bülent TANÖR, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2002, s. 41-220; EROĞLU, s. 201-223; GÖZÜBÜYÜK, s: 107-118; İBA, s. Mustafa ERDOĞAN, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2012, s. 24-60; ÖZBUDUN, 2013, s. 25-27.

⁶⁶⁴ ERDOĞAN, 2012, s. 41-42; TANÖR, s. 160-161.

⁶⁶⁵ ÖZBUDUN, 2013, s. 26.

1931, 1935, 1939 ve 1943 yıllarında olmak üzere toplam beş defa parlamento seçimleri yapılmıştır. Çok partili dönemde ise iki kez askeri darbelerle kesintiye uğrayan demokrasi tarihinde şimdiye kadar toplam on yedi defa parlamento seçimleri yapılmıştır. Özetle şimdiye kadar Osmanlı-Türk seçim tarihinde toplamda 30 defa parlamento (milletvekili/genel) seçimleri yapılmıştır⁶⁶⁶.

Tablo 27: Osmanlı-Türk Parlamento Seçimleri

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM	I. Meşrutiyet Dönemi	2 Seçim
	II. Meşrutiyet Dönemi	4 Seçim
	TBMM Dönemi	2 Seçim
CUMHURİYET DÖNEMİ	Tek Parti Dönemi	5 Seçim
	Çok Partili Dönem	17 Seçim

Yüksek Seçim Kurulu tarafından 25'inci dönem TBMM seçimlerinin 7 Haziran 2015 Pazar günü yapılacağı duyurulmuştur⁶⁶⁷. Bu bölümde şimdiye kadar yapılan parlamento seçimleri incelenecektir.

1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

a) I. Meşrutiyet Dönemi

23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren ilk Osmanlı Anayasası⁶⁶⁸ Kanun-u Esasi çift meclisli bir yapı kurmuştur (Meclis-i Umumi, m. 42). Heyet-i Ayan isimli meclisin üyelerinin tamamı, ömürleri boyunca bu görevde kalmak üzere, Padişah tarafından atanır (m. 60 ve 62). Bu Meclisin üye sayısı ise Meclis-i Umumi'nin diğer kanadı olan Heyet-i Mebusan'ın üye sayısının üçte biri ile sınırlı tutulmuştur (m. 60).

⁶⁶⁶ Bu sayı olağan parlamento seçimlerini göstermektedir. Bunun dışında seçim çevreleri ve temsilcilikler için birçok defa ara seçimler yapılmıştır.

⁶⁶⁷ RG. 1.2.2015, S. 29254.

⁶⁶⁸ Günümüzde halk temsilcileri aracılığıyla yapılmayan, halkoylamasına sunulmamış anayasalar, "anayasa" sayılmamaktadır. Emin MEMİŞ, **Türkiye'de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2011), Anayasa Hukuku Notları**, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2011, s. 68. Kanun-u Esasi ise esas itibarıyla hiyerarşik yöntemle hazırlanmış ve padişahın tek taraflı bir bağışının ürünüdür (ferman tipi anayasa). Bu nedenle padişah tarafından her zaman geri alınabilmesi mümkündür (nitekim öyle de olmuştur). ERDOĞAN, 2012, s. 37.

Heyet-i Ayan üyeliğine toplumun güvenini kazanmış, devlete iyi hizmetler yapmış ve 40 yaşından büyük kişiler atanabilir (m. 61).

Heyet-i Mebusan üyeleri ise dört yılda bir yapılacak iki dereceli seçimlerle belirlenmektedir. Meclisin üye sayısı önceden belirli olmayıp; Osmanlı halkından her 50.000 kişiden 1 temsilci seçilecek şekilde belirlenmiştir (m. 65)⁶⁶⁹. Anayasa'da Meclis-i Mebusan'a üye seçilebilme şartları şöyle düzenlenmiştir (m. 68):

- Türkçe bilen Osmanlı vatandaşı olmak,
- 30 yaşından büyük olmak,
- Devlet memuru olmamak,
- Yabancı bir devletin hizmetinde olmamak,
- İflas etmişse itibarını yeniden kazanmış olmak,
- Kısıtlı olmamak (kısıtlı kararı verilmişse de bu kararı kaldırmak),
- Seçileceği yöre halkından olmak.

Seçmen olabilme şartları ise 1876 Anayasası'nda düzenlenmemiştir. Anayasa'da seçimlerle ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmamış olup, ayrıntılı düzenlemeler için kanun hazırlanacağı belirtilmiştir (m. 66). Nitekim ilk parlamento seçimleri için geçerli olmak üzere Meclis-i Vükela tarafından bir geçici bir kanun⁶⁷⁰ hazırlanmıştır: 28.10.1876 tarihli Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate⁶⁷¹. Taşradaki seçimler Talimat-ı Muvakkate'ye göre yapılacakken; İstanbul ve çevresi için ise "Beyanname" isminde bir hükümet bildirisi uygulanacaktır⁶⁷². Talimat-ı Muvakkate (TM) sadece ilk parlamento seçimlerinde uygulanacak, daha sonraki seçimler için geçerli olmayacaktır (1876 AY m. 119).

⁶⁶⁹ Ancak daha sonra hazırlanacak Talimat'ta Anayasanın bu kuralına uyulmadığı ve temsilciliklerin toptan ve keyfi bir şekilde dağıtıldığı görülmektedir. KARAMUSTAFAOĞLU, s. 103.

⁶⁷⁰ Günümüzdeki kanun hükmünde kararnamelere benzer bir düzenlemedir. ÖZBUDUN, 2013, s. 248.

⁶⁷¹ Tebliğe ulaşmak için bkz Bekir Sıtkı BAYKAL, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", **Belleten Dergisi**, c. 24, S. 96, Ankara, 1960, s. 609-612.

⁶⁷² TANÖR, s. 152.

(1) 1877 İlk Seçimleri

1877 yılında yapılan ilk Osmanlı parlamentosu seçimlerinin ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir tarih vermek zordur⁶⁷³. Bu seçimlerde Meclis-i Mebusan'a seçilecek üye sayısının en az 120 olacağı belirtilmiştir (TM m. 1). Ancak Talimat'ın eki olan listede bu sayı 31 vilayetten (İstanbul hariç) 80'i Müslim, 50'si gayrimüslim olmak üzere 130 temsilci olarak belirlenmiştir⁶⁷⁴. Bu vilayetlerde yapılacak seçimlerde sistem şöyle işlemektedir: Daha önce halk tarafından seçilmiş olan Vilayet İdare Meclisi üyeleri⁶⁷⁵ "ikinci seçmen (müntehib-i sani)" olarak kabul edilip; bu üyeler vilayetlerden seçilecek temsilcileri (mebus) seçeceklerdir (TM m. 2)⁶⁷⁶. Seçimler ise şu şekilde yapılacaktır: İkinci seçmenler oy vermek istedikleri adayın ismini yazdıkları oy pusulasına kendi imza veya mühürlerini de ekleyerek kapalı bir zarf içinde mutasarrıf veya kaymakama teslim edeceklerdir. Bu zarfların toplanma yerleri vilayet merkezleridir. Vilayet merkezlerinde seçim işlemleri için valinin başkanlığında bir "Tetkik Meclisi" kurulacaktır. Oyların hesaplanması basit çoğunluk sistemine göre yapılarak, seçilen adayların isimleri cetvellerle Bab-ı Ali'ye gönderilecektir (TM m. 4). Görüldüğü üzere iki dereceli yapılan bu seçimlerde⁶⁷⁷ oy pusulalarında seçmenlerin kimliği belli edildiği için gizli oy ilkesi benimsenmemiştir⁶⁷⁸. Ayrıca Talimat'a eklenen bazı hükümlerle seçilebilme şartları daha fazla zorlaştırılmış ve servete bağlı sınırlı oy ilkesi getirilmiştir⁶⁷⁹. Şimdiye kadarki açıklamalarımız da görüldüğü üzere 1876 Anayasası ile Talimat-ı Muvakkate'nin bazı hükümleri çelişmektedir.

⁶⁷³ Seyyid Vakkas TOPRAK, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", **Sosyoloji Dergisi**, c. 3, S. 26, İstanbul, 2013, s. 176.

⁶⁷⁴ 31 vilayete göre seçilecek temsilci sayıları için bkz. BAYSAL, s. 613-614.

⁶⁷⁵ Vilayet İdare Meclisi üyelerinin seçim usulü "Mahalli Seçimler" bölümünde açıklanmıştır.

⁶⁷⁶ Taşradaki vilayetlerde ikinci seçmen seçimlerinin yapılmayıp İdare Meclisi üyelerinin ikinci seçmen olarak kabul edilmesinin sebebi, tüm Ülkede yeniden seçim yapılması için yeterli zamanın bulunmamasıdır. TOPRAK, s. 175.

⁶⁷⁷ Talimat 'ta iki dereceli seçimler düzenlendiği halde, Anayasa'da bu konuyla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

⁶⁷⁸ Her ne kadar 1876 Anayasası'nda seçimlerin gizli yapılacağı açıkça belirtilmiş olsa da (m. 66), bu uygulama ile ilkeye riayet edilmediği görülmektedir.

⁶⁷⁹ 1876 Anayasası'ndan farklı olarak seçilebilme yaşı 25'e düşürülmüş; cinayet veya siyasi suçla mahkûm olmama ve az çok emlak sahibi olma şartları eklenmiştir (TM m. 2). Ayrıca, henüz kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmadığı için cinsiyete bağlı sınırlı oy uygulaması da vardır.

31 vilayet için seçimler bu şekilde yapılırken, İstanbul için ise 23 maddelik özel bir Beyanname hazırlanmıştır: Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İctimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname⁶⁸⁰. Beyanname'ye göre İstanbul için 5'i Müslim, 5 gayrimüslim olmak üzere toplam 10 temsilci seçilecektir. İstanbul 20 ayrı seçim çevresine ayrılarak (m. 1)⁶⁸¹, her bir seçim çevresinden ikişer tane olmak üzere toplamda 40 ikinci seçmen seçilecektir (m. 10). İstanbul seçimlerinde seçmen olabilme şartları Beyanname'de ayrıca düzenlenmiştir. Talimat-ı Muvakkate'den farklı olarak seçmen olabilmek için, seçimlerin yapılacağı dairede en azından 1 yıldır ikamet etme şartı konulmuştur (m. 3). Dairelerde (seçim çevrelerinde) ikinci seçmenlerin seçim usulü Beyanname'nin 10'uncu maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, her mahallede bir sandık kurulması ve seçim günü sandıkların başında muhtar ile mahallenin önde gelenlerinin bulunması gerekmektedir. Seçmenler ikinci seçmen olmasını istedikleri 1'i Müslim 1'i gayrimüslim 2 kişinin isimleri ve özelliklerini (mesken, sanat, şöhret gibi) bir kâğıda yazıp, ardından bu kâğıdı katlayarak sandığa atacaktlardır. Oyların hesaplanmasında ise açık sayım ilkesi benimsenmiş olup, basit çoğunluk sistemine göre en çok oy alan 1'i Müslim 1'i gayrimüslim 2 aday seçilmiş olacaktır. Aynı sayıda oy alan adayların çıkması halinde ise Beyanname'de kura çekileceği yazmaktadır (m. 10). Seçilen adaylardan birinin herhangi bir sebeple ikinci seçmenliği bırakması durumunda takip eden aday ikame edilmektedir (m. 14). Seçim günü oy kullanamayacak kişiler için, mektupla oy kullanma imkânı da tanınmıştır (m. 11). Ancak vekâleten oy kullanma uygulaması yoktur (m. 12).

İkinci seçmenler belirlendikten sonra, Beyannamede belirlenen gün (m. 15) toplanırlar ve aralarından birini seçim işlerini yürütmek için başkan (reis) seçerler (m. 16). Her bir ikinci seçmen boş bir oy pusulasına, mebusluğa adaylığını koymuş ikinci seçmenlerden veya seçilme yeterliliğine haiz istedikleri başka kişilerden 5'i Müslim 5'i gayrimüslim 10 kişinin ismini yazıp sandığa (*mevzu' çekmece dernu*) atar. Oylama işlemi bittikten sonra, herkesin huzurunda başkan sandığı açar ve sayım yapılır. Adayların seçilebilmesi için oyların mutlak çoğunluğunu (en az 20 oy)

⁶⁸⁰ Beyanname için bkz. BAYSAL, s. 616-623.

⁶⁸¹ Bu seçim çevrelerinden 18'i İstanbul'un içinden olup, diğer 2'si Kazay-i Erbaa ve İzmit sancaklarıdır (m. 1).

alması gerekmektedir. Bu çoğunluğu sağlayan adaylar seçilmiş olur. Ancak bu çoğunluğu sağlayan 10 aday çıkmazsa, ulaşıncaya kadar bu işlem tekrar eder (m. 18).

İstanbul ve çevresindeki seçimler de yukarıdaki usule göre yapıldıktan sonra, seçilen mebuslar başkent İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. Ülke genelinde yapılan seçimler sonucu seçilen mebusların 69'u Müslüman, 46'sı gayrimüslim olmak üzere toplamı 115 kişidir⁶⁸². İlk Osmanlı parlamentosu olan Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayında Padişah II. Abdülhamid tarafından açılmıştır⁶⁸³.

Ancak bu seçimlerin düzenlemelere göre yapılmadığı görülmektedir. Örneğin, Talimat-ı Muvakkate'de ikinci seçmenlerin istedikleri adaya oy vermekte serbest oldukları belirtilse de (m. 4), uygulamada yerel bürokrasinin seçimler üzerinde ciddi bir baskısı olduğu görülmüştür. Hatta bazı vilayetlerde mebusların bizzat vali tarafından belirlendiği söylenmektedir⁶⁸⁴.

(2) 1877 İkinci Seçimleri

19 Mart 1877 günü Padişah II. Abdülhamid'in açılış konuşmasıyla kurulan Heyet-i Mebusan, ertesi gün çalışmalarına başlamış ve yaklaşık üç buçuk aylık bir çalışma süresinin ardından Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesiyle (93 Harbi) Padişah'ın emriyle dağılmıştır⁶⁸⁵. Ancak Anayasa'ya göre parlamentonun feshedilerek dağılması halinde 6 ay içerisinde yeni bir seçim yapılması gerekiyordu (m. 73). Nitekim çok geçmeden Kasım 1877'de 2'inci Heyet-i Mebusan seçimleri yapılmıştır.

Talimat-ı Muvakkate'nin sadece ilk parlamento seçimlerinde uygulanacağı belirtilmişse de (1876 AY m. 119), henüz bir seçim kanunu hazırlanamadığı için bu

⁶⁸² TOPRAK, s. 177. Sayının 130 olamamasının sebebi bazı vilayetlerden seçilen mebusların Meclisin açılışına yetişememeleridir. GÜVENİR, s. 230.

⁶⁸³ Bu meclisin açılışı ve üyelerinin seçilme süreci hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Selda KILIÇ, "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları", **OTAM**, S. 4, Ankara, 2011, s. 27-40.

⁶⁸⁴ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 103.

⁶⁸⁵ M. Öznur ALKAN, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Tarihi", **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayınları, No. 39, Ankara, 1999, s. 49.

seçimlerde de Talimat-ı Muvakkate uygulanmıřtır⁶⁸⁶. Bu seçimler gerek uygulanan mevzuat, gerekse de uygulamada görülen özellikler bakımından ilk seçimlerden farklı deęildir⁶⁸⁷. İlk seçimlerde seçilen İstanbul mebusları aynen korunurken, bazı vilayetlerden değişik mebuslar gelmiřtir⁶⁸⁸. Öyle ki 2'inci Heyet-i Mebusan yelerinin yaklaşık %45'i ilk Mecliste de görev alanlardandır⁶⁸⁹.

2'inci Heyet-i Mebusan Aralık 1877'de toplantılarına başlamış ancak sadece 30 kadar toplantı yaptıktan sonra II. Abdülhamid tarafından feshedilerek eski rejime (mutlak monarşı) dnlmüřtür⁶⁹⁰. Bu Meclisin en faydalı çalışması 30 yıl kadar sonra yürürlüğe girecek olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nu ıkarmasıdır⁶⁹¹. Bu Meclislerin en belirgin özelliği ise, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısını yansıtan çok uluslu bir yapıya sahip olmalarıdır⁶⁹². Çeşitli vilayetlerden ve farklı uluslardan gelen tüm temsilciler Anayasa gereğince Osmanlı halkının tamamının vekilidirler (m. 71). Bu dönemde yapılan seçimler ve toplanan Meclis, Devletin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli gelişmelerdir.

b) II. Meşrutiyet Dönemi

1908 yılına gelindiğinde Balkanlardaki gelişmeler İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni harekete geçirmiş ve silahlı ayaklanmalara da dönüşen bu muhalefet hareketi II. Abdülhamid'in Kanun-u Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymasıyla son bulmuřtur⁶⁹³. Böylece Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde 1'inci Heyet-i Mebusan tarafından ıkarılan İntihab-ı Mebusan Kanunu, Padişahın iradesiyle 20 Temmuz 1908'de yürürlüğe girmiřtir⁶⁹⁴. İntihabı Mebusan

⁶⁸⁶ Erol TUNCER, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002, s. 73.

⁶⁸⁷ VARLIK/ÖREN, s. 64.

⁶⁸⁸ GÜVENİR, s. 230.

⁶⁸⁹ Sina AKŞİN, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı", **AÜSBFD**, c. 25, S. 1, Ankara, 1970, s. 22.

⁶⁹⁰ Abdülhamid'in parlamentoyu feshederek eski rejime tekrar dönmesi, O'nun daha önce başlatmış olduğu genel modernleşme siyasetini de terk ettiği anlamına gelmemelidir. Zira 1908 yılına kadar süren saltanatı boyunca ulaşım, haberleşme ve eğitim gibi birçok alanda modernleşme faaliyetleri hızlı ve yoğun bir şekilde devam etmiştir. ERDOğAN, s. 42.

⁶⁹¹ SEZEN, s. 22.

⁶⁹² TANÖR, s. 156.

⁶⁹³ ERDOğAN, 2012, s. 45.

⁶⁹⁴ TUNCER, s. 73.

Kanunu, 1908'den 1942 yılına kadar çeşitli değişiklikler görecük bütün seçimlerde uygulanmıştır⁶⁹⁵.

Meşrutiyet karşıtı grupların başlattığı ve “31 Mart Vakası” olarak adlandırılan isyan, Rumeli'den gelen Hareket Ordusu tarafından kısa sürede bastırıldıktan sonra, Abdülhamit tahttan indirilmiş ve 1876 Anayasası'nda köklü değişiklikler yapılmıştır⁶⁹⁶. 1909 değişiklikleriyle Anayasa daha demokratik bir parlamenter sistem oluşturmuştur⁶⁹⁷. Anayasa'da 21 madde değiştirilmiş, 3 yeni madde eklenmiş ve 1 madde de kaldırılmıştır⁶⁹⁸. Yapılan köklü değişikliklerden dolayı, bu Anayasa'ya yeni bir anayasa gibi “1909 Anayasası” diyenler de vardır⁶⁹⁹. Bu değişiklikler seçim sistemini etkilememiş ve yapılacak seçimlerde İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmaya devam etmiştir.

(1) 1908 Seçimleri

1908 yılında yapılan Meclis-i Mebusan seçimleri, 83 maddeden oluşan İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapılmıştır⁷⁰⁰. Bu Kanun ile getirilen yeniliklerden bazıları şunlardır⁷⁰¹:

- Seçimlerde, her sancak bir seçim çevresi; her nahiye de bir seçim şubesi sayılmıştır (m. 1).
- İki dereceli yapılacak seçimlerde, hem birinci seçmenlerin hem de ikinci seçmenlerin en az 25 yaşında olmaları gerekmektedir (m. 8)⁷⁰².

⁶⁹⁵ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 106.

⁶⁹⁶ 31 Mart Vakası hala tüm ayrıntılarıyla aydınlanmış değildir. Olaylardan sonra bilindiği kadarıyla 77 kişi idam edilmiştir. Ancak bununla ilgili mahkeme zabıtları halen yayınlanmış değildir. Vaka ile ilgili resmi yazışmaların da incelendiği bir çalışma için bkz. Taner ASLAN, “31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere Ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar”, **OTAM**, S. 28, Ankara, 2010, s. 1-26.

⁶⁹⁷ ÖZBUDUN, 2013, s. 27.

⁶⁹⁸ 8.8.1909 tarihli “7 Zilhicce 1293 Tarihli Kanunu Esasi'nin Bazı Mevaddı Muaddelesine Dair Kanun” ile yapılan değişikliklere ulaşmak için bkz. <http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876-1/1876-1-degisiklik.pdf> (E.T. 17.03.2015).

⁶⁹⁹ EROĞLU, s. 219; TANÖR, s. 192.

⁷⁰⁰ İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı için bkz. Tarhan ERDEM, **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, s. 138-151.

⁷⁰¹ Yenilikler için ayrıca bkz. GÜVENİR, s. 231; SEZEN, s. 224-225; TUNCER, s. 21-22; VARLIK/ÖREN, s. 65-68.

- Her 50.000 erkek nüfusu 1 mebus seçecektir. Sancak nüfusu 25.000-50.000 arası 1, 75.000-125.000 arası 2, 125.000-175.000 arası 3, 175.000-320.000 arası seçim çevrelerinden 4 mebus seçilecektir. Nüfusu daha fazla olan seçim çevrelerinde ise bu oran tekrar edecektir (m. 2).
- Her kazada Osmanlı seçmen nüfusunu gösteren bir seçim defteri düzenlenecektir (m. 3).
- Defterlerde kayıtlı bulunan ve seçme hakkına haiz tüm vatandaşlar birinci seçmen sayılmıştır (m. 21). Her 500 birinci seçmen 1, 750-1.250 arası birinci seçmen 2, 1.250-2.250 arası birinci seçmen 4 ikinci seçmen seçecektir. Daha fazla birinci seçmen bulunması durumunda ise bu oran tekrar edecektir (m. 23).
- Birinci seçmenler, oy pusulasına seçilecek ikinci seçmen sayısı kadar aday ismi yazacaklardır (m. 33).
- Oy pusulasına aday isimlerinden başka bir şey yazılamayacaktır (m. 34-35). Bu da bizlere gizli oy ilkesinin benimsendiğini göstermektedir. Ancak oyların sayımı açık olarak yapılmamaktadır (m. 43-49).
- Seçilecek ikinci seçmen sayısı kadar en çok oy almış aday seçilmiş olur (m. 43).
- İkinci seçmenler de sancaktan kaç temsilci seçilecekse o kadar kişinin (mebus adayları veya adaylığa uygun gördükleri ve şartları taşıyan kişiler arasından) ismini oy pusulasına yazarak oylarını kullanacaklardır (m. 45,46). İkinci seçmenlerden en çok oy alan adaylar mebus seçilmiş olurlar(m. 52).

1908 seçimlerinin en belirgin özelliği, siyasi partilerin katıldığı ilk seçimler olmasıdır⁷⁰³. Bu seçimlerde II. Meşrutiyet'i ilan ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Prens Sabahattin'in adem-i merkezîyetçi görüşlerini savunan Ahrar Fırkası yarışmış ve seçimler İttihat ve Terakki'nin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır⁷⁰⁴. Öyle ki İttihat ve Terakki'nin çıkardığı mebus sayısı 276 iken; Ahrar Fırkası sadece 1 mebus

⁷⁰² Seçmen olabilme şartları ayrıca Kanununun 11. Maddesinde de düzenlenmiştir. Talimat-ı Muvakkate'den farklı olarak devlete az çok vergi verme şartı eklenmiştir.

⁷⁰³ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 104-105.

⁷⁰⁴ GÜVENİR, s. 231.

çıkarabilmiştir⁷⁰⁵. Bunların dışında halen servete (vergiye) ve cinsiyete bağlı sınırlı oy uygulaması devam etmektedir.

(2) 1912 Seçimleri

Bu seçimler, parlamento tarihimizdeki ilk erken seçimlerdir. Meclis-i Mebusan normal süresini tamamlayamadan, 18 Ocak 1912 tarihli İrade-i Seniyye⁷⁰⁶ ile feshedilerek 3 ay içerisinde yeni seçimlere gidilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁰⁷. Padişah Sultan Mehmed Reşad'ın erken seçim kararında İttihat ve Terakki'nin büyük baskısı olmuştur. Çünkü 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası hızlı bir şekilde güçlenmeye başlamış ve daha en başta 70 kadar mebusu etrafında toplamıştır. Nitekim kuruluşundan 20 gün sonra İstanbul'da yapılan ara seçimlerde seçimi 1 oy farkla Hürriyet ve İtilaf Fırkasının adayı kazanmıştır⁷⁰⁸. Bu gelişmeler İttihat ve Terakki cephesinde korku uyandırmış ve iktidarı Hürriyet ve İtilaf'a kaptırma korkusuyla erken seçim için Padişah üzerinde, anayasal yetkisini kullanarak Meclis'i feshetmesi için, baskı kurmuşlardır. Nitekim seçimler 11 ay kadar önce yapılmıştır⁷⁰⁹.

1912 yılında yapılan bu seçimlerde İttihatçıların muhalefetin önünü tıkamak amacıyla türlü yollara başvurduğu görülmektedir. Seçimlerden önce İttihatçılar tüm kritik görevlere kendi adamlarını yerleştirmiş, muhalefetin basından yararlanma ve toplantı yapma haklarını kullanmalarını engellemiştir. Seçim sonuçlarına, başkalarının yerine oy kullanmak ve oy sayımı esnasında yolsuzluk yapmak suretiyle müdahale etmişlerdir⁷¹⁰. Öyle ki seçimler siyasal bir yarış olmaktan çıkmış ve siyaset

⁷⁰⁵ Ramazan HURÇ, "1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasî Hareketler", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, Elazığ, 1997, s. 155.

⁷⁰⁶ İrade-i seniyye padişahın bir işin yapılması veya yapılmaması hakkında verdiği emirdir. <http://www.dallog.net/kavramlar/irade.htm> (E.T. 20.03.2015).

⁷⁰⁷ TUNCER, s. 62.

⁷⁰⁸ TANÖR, s. 199.

⁷⁰⁹ TUNCER, s. 74.

⁷¹⁰ ALKAN, s. 50. İttihatçıların seçim baskıları ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile yaşanan çekişmeler hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Suat ZEYREK, "II. Meşrutiyet Döneminde İktidar-Muhalefet Çekişmeleri Üzerine Genel Bir Bakış", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 6, S. 2, Uşak, 2013, s. 44-52.

sahnesinde artık zorbalık gösterileri başlamıştır. Tüm bu gelişmeler bu seçimlerin “Dayaklı” veya “Sopalı” seçimler olarak adlandırılmasına sebep olmuştur⁷¹¹.

Bunların dışında uygulanan seçim sistemi 1908 seçimlerinden farksızdır. Seçilen 275 mebusan sadece 6’sı muhalefet partisinden olabilmıştır⁷¹². Görev süresi çok kısadır: Sadece 3 ay 17 gün sürmüştür ve 4 Ağustos 1912’de feshedilmiştir⁷¹³.

(3) 1914 Seçimleri

Dördüncü Meclis-i Mebusan’ın feshini gerektiren 4 Ağustos 1912 tarihli İrade-i Seniyye’de yeni seçimlere gidilmesi öngörülmektedir⁷¹⁴. Ancak bu sırada patlak veren Balkan Savaşları seçimlerin yapılmasını geciktirmiştir. Savaşlarda alınan yenilginin ardından İttihat ve Terakki Hükümeti düşmüş, yeni hükümeti Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurmuştur. Ancak İttihatçılar rahat durmamış ve “Bab-ı Ali Baskını” olarak bilinen askeri darbe ile yeniden ve kalıcı olarak iktidara gelmişlerdir⁷¹⁵. 1914 seçimlerine kadar ülke parlamento olmaksızın yönetilmiştir⁷¹⁶.

Gecikmeli olarak 1914 İlkbaharında yapılan seçimlere İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkedeki her türlü muhalif sesi susturarak tek başına katılmış ve tüm temsilcilikleri kazanmıştır⁷¹⁷. Seçimlerde uygulanan sistem yine aynıdır ancak 25 Eylül 1912’de çıkarılan bir Kanunla ordu hizmetinde bulunan askerlerin seçme ve seçilme hakları alınmıştır⁷¹⁸.

(4) 1919 Seçimleri

1918 yılına gelindiğinde parlamentonun görev süresi dolmuştur ve yeni seçimlere gidilmesi gerekmektedir. Ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan ağır bir yenilgi

⁷¹¹ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 105.

⁷¹² SEZEN, s. 227.

⁷¹³ TUNCER, s. 74.

⁷¹⁴ TUNCER, s. 74.

⁷¹⁵ VARLIK/ÖREN, s. 69.

⁷¹⁶ ZEYREK, s. 54.

⁷¹⁷ ALKAN, s. 50.

⁷¹⁸ “Berri ve Bahri Erkan ve Ümera ve Zabitan ile Küçük Zabitan ve Jandarma Ümera ve Zabitan ve Efradiyle Mensubin-i Askeriyenin Hizmet-i Askeriyede Buldukları Müddetçe Hakk-ı İntihablarını İstimal Edememeleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat” için bkz. ERDEM, s. 153.

almış ve parçalanmış bir devletin seçimlere gitmesi mümkün değildir. Bu sebeple Padişah Mehmed Reşad tarafından 1876 Anayasasının 69'uncu maddesinde bir değişiklik yapılarak, “...Meclisin dördüncü toplantı yılının genel seferberliği gerektiren savaş haline denk gelmesi durumunda seçimlerin ertelenebileceği...” şeklinde bir hüküm eklenmiştir⁷¹⁹. Bu değişikliğin ardından 1 Nisan 1918’de kabul edilen bir Kanun ile Meclis-i Mebusan’ın görev süresi 1 yıl uzatılmıştır⁷²⁰. Temmuz 1918’de vefat eden Mehmed Reşad’ın ardından tahta Sultan Vahidettin geçmiştir. Yeni Padişah, İttihatçıların kuklası durumuna düşmüş olan selefinden farklı olarak siyaseti etkin bir şekilde yönlendirmek arzusunda. Bu düşüncesinin bir tezahürü olarak da 21 Aralık 1918’de Meclis’i feshetmiştir⁷²¹. Seçimler ancak 1 yıl sonra Aralık 1919’da yapılabilmektedir.

1919 seçimlerinde uygulanan sistem de aynıdır (İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapılmıştır). Ülke fiilen işgal altında olduğu için Adana, İzmir gibi birçok şehirde seçimler yapılamamıştır⁷²². Seçimleri büyük çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları kazanmıştır. Ancak seçilen 162 mebusan sadece 72’si İstanbul’a gelebilmiştir⁷²³. Çalışma süresi 2 ay 6 gün olan bu Meclis, parlamento tarihimizdeki en kısa süreli meclistir⁷²⁴. Bu kısa süre içerisinde Meclis’in yaptığı en önemli ve olumlu iş Misak-ı Milli Beyannamesi’ni kabul etmektir⁷²⁵. 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edildiği gün, mebusların bir kısmı tutuklanarak Malta’ya sürülmüşlerdir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı 18 Mart 1920 günü son toplantısını yapmış ve 5 Nisan 1920’de meclis kürsüsüne siyah bir örtü konularak Osmanlı Devleti ve Parlamentosu fiilen tarih olmuştur⁷²⁶.

⁷¹⁹ <http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/1876/1876-7/1876-7-de%C4%9Fi%C5%9Fiklik.pdf> (E.T. 20.3.2015).

⁷²⁰ Mebusanın Müddet-i Mebusiyetinin Bir Sene Temdidi Hakkında Kanun. TUNCER, s. 75 (dipnot 2).

⁷²¹ ERDOĞAN, 2012, s. 61.

⁷²² ALKAN, s. 50.

⁷²³ Bu meclisin seçilip de İstanbul’a gelemeyen üyelerinden biri de Mustafa Kemal’dir. GÜVENİR, s. 233.

⁷²⁴ TUNCER, s. 75.

⁷²⁵ TANÖR, s. 230.

⁷²⁶ ALKAN, s. 51.

c) TBMM Dönemi

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasının ardından Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de "Heyet-i Temsiliye"⁷²⁷ adına bir bildiri hazırlatarak illere, livalara ve kolordu komutanlarına dağıttırıştır⁷²⁸. Bildiri'de olağanüstü yetkileri olan bir meclisin Ankara'da toplanacağı yazıyordu. Bu meclise Son Osmanlı mebusları da davet edilmiştir⁷²⁹. Yeni meclis için Bildiri'de yer alan kurallar ve İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre ayrıca bir seçim de yapılacaktı⁷³⁰.

(1) 1920 Seçimleri

Mart 1920'de yapılan seçimler İntihab-ı Mebusan Kanunu ve Bildiri'deki kurallara göre yapılmıştır. Buna göre;

- Adaylar İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda sayılan şartları taşımalıdır (m. 2).
- Seçimlerde livalar esas alınacaktır (m. 3). Yani her liva bir seçim çevresi sayılacaktır. Her livadan 5 temsilci seçilecektir (m. 4).
- Seçimler iki dereceli yapılacaktır. İkinci seçmenler belediye meclisleri ile diğer yerel yönetim birimlerinin üyelerinden oluşacaktır (m. 5).
- Seçimler, her bir seçim merkezinde aynı gün yapılacaktır (m. 5).
- Seçimlerde her fırka, zümre ve cemiyet aday çıkarabileceği gibi; bağımsızlık adaylık da mümkündür (m. 6).
- Seçimler gizli oy-açık sayım esasına ve mutlak çoğunluk sistemine göre yapılacaktır (m. 8).

Görüldüğü üzere Bildiri'de yer alan hükümler ile İntihab-ı Mebusan Kanununun bazı hükümleri çelişmektedir. Örneğin, Kanun'a göre Osmanlı halkından her 50.000 kişiye 1 temsilci düşerken; Bildiri'de nüfusa önem verilmeksizin her

⁷²⁷ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yürütme organı durumundaki kuruldur. ALKAN, s. 51.

⁷²⁸ "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkındaki Tebliğ" için bkz. ERDEM, s. 156-157; TUNCER, s. 458-459.

⁷²⁹ Ankara'da toplanan yeni meclise, Meclis-i Mebusan üyelerinden sadece 92'si katılmıştır. Bazı mebuslar farklı sebeplerle Ankara'ya gelmek istememişlerdir. Bu mebuslar istifa etmiş sayıldılar. GİRGİN, s. 57.

⁷³⁰ SEZEN, s. 230.

livadan 5 temsilci seçilmesi öngörülmüştür. TANÖR, bu durumu ABD'deki her federe devletin nüfusuna bakılmaksızın Senato'da eşit sayıda (2) temsilci buldurmasına benzeterek, demokratik ve eşitlikçi bulmaktadır⁷³¹. Bir diğer farklılık ise seçim sisteminden kaynaklanmaktadır. Kanuna göre basit çoğunluk sistemi uygulanması gerekirken, Bildiri'de mutlak çoğunluk sistemi öngörülmüş ve nitekim seçimlerde mutlak çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

Seçim sonuçlarıyla ilgili farklı kaynaklarda farklı sonuçlar yer almaktadır⁷³². Bunun sebebi fiili savaş ve işgal ortamı, seçilen her milletvekilinin parlamentoya gelememesi ve üyelerin farklı kaynaklardan gelmesidir⁷³³. Bu kaynaklar Son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyeleri, Malta Adası ve yeni seçimle gelen milletvekilleridir⁷³⁴. Seçimlerden sonra Ankara'ya gelen 337 milletvekili ile 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır⁷³⁵.

Bu Meclis'in en önemli özelliği farklı meslek ve siyasi parti mensuplarını bünyesinde barındırmasıdır⁷³⁶. Meclis, 21 Ocak 1921'de yeni bir Anayasa (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) hazırlayarak kabul etmiştir. 2 bölüm ve 24 maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye'deki seçimlerle ilgili temel düzenlemeler şunlardır:

- Meclis, illerdeki halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşur (m. 4).
- Seçimler iki yılda bir yapılarak, milletvekillerinin tekrar seçilmesi mümkündür (m. 5).

⁷³¹ TANÖR, s. 231.

⁷³² Bir kaynakta 66 seçim çevresinden toplamda 337 milletvekili seçildiği söylenmekte iken (GİRGİN, s. 58); bir diğer kaynakta livalardan seçilen 394 milletvekili olduğu söylenmektedir (GÜVENİR, s. 234). Bir başka çalışmada ise bu sayı İstanbul'dan gelen 92, Malta ve Yunanistan'dan gelen 14 ve yeni seçilen 232 kişiyle toplam 338 milletvekilinden oluştuğunu söylemektedir. Tefvik BIYIKOĞLU, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri", **Belleten Dergisi**, c. 24, S. 96, Ankara, 1960, s. 648.

Resmi kayıtlara göre ise bu sayı 354'tür. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani (E.T. 21.03.2015).

⁷³³ BURAN, s. 96.

⁷³⁴ TANÖR, s. 231.

⁷³⁵ SEZEN, s. 230.

⁷³⁶ Aslında farklı kesimlerden gelen tüm milletvekilleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsilcileriydi. BIYIKOĞLU, s. 649.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun sonundaki münferit maddeye göre; bu Meclis'in amacına ulaşana kadar toplantı halinde bulunacağı, yeni seçimlerin çoğunlukla karar alındığı zaman yapılacağı belirtilmiştir.

(2) 1923 Seçimleri

İlk Meclis (BMM) 1 Nisan 1923'de yukarıda açıkladığımız münferit maddeyi Anayasa'dan çıkarmış ve seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir⁷³⁷. Yeni seçimler İntihab-ı Mebusan Kanununda 3.4.1923 tarih ve 320 sayılı Kanunla⁷³⁸ yapılan değişiklikler uyarınca yapılmıştır. Bu değişikliklerden başlıcaları şunlardır:

- Her 20.000 erkek nüfusu 1 milletvekili seçecektir (m. 1/1).
- Nüfusu 30.000'e kadar olan seçim çevreleri 1, 30.001-50.000 arası 2, 50.001-70.000 arası 3 milletvekili seçecektir. Nüfusu daha fazla olan seçim çevrelerinde ise bu oran tekrar edecektir (m. 1).
- 18 yaşından büyük her erkek vatandaş seçme hakkına sahiptir (m. 2).
- İki dereceli seçimler devam edip, bir kazada her 200 kişi için 1 ikinci seçmen seçilecektir (m. 5). Seçmen olabilmek için vergi ödeme şartı kaldırılmıştır (m. 4).
- Ordu mensupları da dâhil tüm devlet memurları (öğretmenler hariç) seçimlerden 2 ay önce istifa etmedikçe milletvekili seçilemeyecektir (m. 3).

Bu değişikliklerden 3'üncü maddenin konulmasının sebebi İntihab-ı Mebusan Kanununda yer alan “...Heyet-i Mebusan azalığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez.” hükmüne rağmen 1920 seçimlerinde yüksek rütbeli askerlerin hemen hepsinin milletvekili seçilmesidir. Bu uygulamanın önüne geçmek için 5.9.1920 tarih ve 18 sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu çıkartılmıştır⁷³⁹.

⁷³⁷ SEZEN, s. 231.

⁷³⁸ 3.4.1923 tarih ve 320 sayılı İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun için bkz. ERDEM, s. 158 ve http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100320.pdf (E.T. 21.03.2015).

⁷³⁹ Oya ÇİTÇİ, “Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938”, **Amme İdaresi Dergisi**, c, 39, S. 4, Ankara, 2006, s. 25. Kanun için ayrıca bkz. ERDEM, s. 451.

Yukarıdaki değişiklikler dışında seçimler mutlak çoğunluk sistemine göre Haziran-Temmuz 1923’de yapılmıştır⁷⁴⁰. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, seçim propagandası mahiyetinde 9 maddelik bir program yayımlamış ve sandığa davet edilen vatandaşların bu programı onaylaması halinde Cemiyetin Halk Fırkası adını alacağını duyurmuştur⁷⁴¹. Nitekim seçimleri büyük çoğunlukla Cemiyet’in adayları kazanmış ve 9 Eylül 1923’de Halk Fırkası kurulmuştur⁷⁴². Adayların büyük ölçüde Mustafa Kemal’in iradesiyle belirlendiği bu seçimlerde toplam 380 milletvekili seçilmiştir⁷⁴³. Bunlardan sadece biri bağımsız olup, geri kalan tamamı Halk Fırkalıdır⁷⁴⁴.

2. Cumhuriyet Dönemi

1923 seçimleri sonucunda toplanan TBMM, 29 Ekim 1923’de Cumhuriyet’i ilan etmiştir. Bu Meclis ayrıca 1924 Anayasası’nı (Teşkilat-ı Esasiye Kanununu) da hazırlayarak kabul etmiştir. 1924 Anayasası’nın seçimlerle ilgili getirdiği yeni düzenlemeler şunlardır:

- TBMM üyeleri dört yılda bir yapılacak seçimlerle belirlenir (m. 9 ve 13).
- 18 yaşından büyük her Türk erkeği seçme (m. 10); 30 yaşından büyük her Türk erkeği de seçilme (m. 11) hakkına sahiptir.
- Seçilebilme şartlarına “Türkçe okuma-yazma bilme” de eklenmiştir (m. 12).

Görüldüğü gibi cinsiyete bağlı sınırlı oy uygulaması halen devam etmektedir. Ancak vergi ödeme veya az çok emlak sahibi olma şartı kaldırılmıştır⁷⁴⁵. Bunun dışında İntihab-ı Mebusan Kanunu halen yürürlüktedir. Ancak bu Kanunda 1927

⁷⁴⁰ Seçimler farklı seçim çevrelerinde, farklı zamanlarda yapılarak 2 ay gibi bir süre zarfında ancak bitirilebilmiştir TUNCER, s. 77.

⁷⁴¹ GİRGİN, s. 66.

⁷⁴² Fırka, 1924 yılında “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1935 yılında ise “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almıştır. http://www.chp.org.tr/?page_id=67 (E.T. 21.03.2015).

⁷⁴³ BURAN, s. 97.

⁷⁴⁴ Bursa’dan aday olan Nurettin Paşa’nın seçimi kazanması Cemiyet’in mağlubiyeti olarak değerlendirilmiştir. N. Fahri TAŞ, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İkinci Döneminde Bir Seçim Olayı”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 5, S. 1, Erzincan, 2012, s. 224.

⁷⁴⁵ Bu şart, daha öncesinde 3.4.1923 tarih ve 320 sayılı Kanunla kaldırılmıştı.

yılında iki değişiklik yapılmıştır⁷⁴⁶. Bu dönem çıkartılan bir başka Kanun’la ise ordu mensuplarının milletvekili seçilmeleri engellenmiştir⁷⁴⁷. Bu düzenleme, 1924 Anayasası’nın 23’üncü maddesindeki “Mebusluk ile Hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez” hükmü ile anayasal zemine oturtulmuştur⁷⁴⁸. Cumhuriyet dönemi yapılan parlamento seçimlerini “Tek Parti Dönemi” ve “Çok Partili Dönem” seçimleri olarak iki ayrı başlıkta inceleyeceğiz.

a) Tek Parti Dönemi

Tek partili siyasal sistemler ile çok partili siyasal sistemler arasındaki fark, “kapalı ve tekelci bir sistemle, açık ve yarışmacı bir sistem arasındaki farkı, paylaşılmayan bir iktidarla paylaşılan bir iktidar arasındaki mesafeyi ifade eder.”⁷⁴⁹. Tek partili sistemlerde resmi olarak tek bir parti olabildiği gibi; başka siyasi partiler de olabilmektedir. Kapanı, Türkiye’de bu dönem uygulanan sistemi “otoriter-pragmatik tek partili sistem” olarak tanımlamaktadır⁷⁵⁰. Türkiye’de Cumhuriyet döneminde, 1927-1946 yılları arasında yapılan 5 parlamento seçimi tek partili sistemde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 28: Tek Partili Dönem Parlamento Seçimleri

Dönemi	Seçim Yılı	Dönemi	Seçim Yılı
3. TBMM	1927	6. TBMM	1939
4. TBMM	1931	7. TBMM	1943
5. TBMM	1935		

Bu dönemde yapılan seçimler İntihab-ı Mebusan Kanunu esas alınarak listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. Bu dönemde yapılan seçimlerde

⁷⁴⁶ Bunlardan ilki 16.6.1927 tarih ve 1079 sayılı Kanun (RG. 23.6.1927, S. 615) olup, diğeri 21.6.1927 tarih ve 1112 sayılı Kanundur (RG. 30.6.1927, S. 621). Her iki kanunla seçim sistemine dair herhangi bir değişiklik yapılmamış olup; kanunlarla belirli seçim işlemlerine dair yetki ve süre değişikliklerini içermektedir.

⁷⁴⁷ 19.12.1923 tarih ve 385 sayılı Türkiye Büyük' Millet Meclisine İntihap Edilen ve Edilecek Olan Bilûmum Mensubini Askeriyenin Tabi Olacakları Şerait Hakkında Kanun için bkz. ERDEM, s. 159; http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200385.pdf (E.T. 25.3.2015).

⁷⁴⁸ ÇİTCİ, 2006, s. 34.

⁷⁴⁹ Munci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 28. Basım, Ankara, 2011, s. 194-195.

⁷⁵⁰ KAPANİ, s. 196.

serbest seçim, gizli oy, açık sayım gibi demokratik nitelikler bulunmamaktadır⁷⁵¹. Ayrıca seçimler halen çift dereceli olarak yapılmaktadır.

Aslında tek partili siyasal sistemlerde, uygulanan seçim sisteminin çok bir önemi yoktur. Bu sistemlerde seçimlerin önem verilen asıl yönü seçimlere katılım oranıdır⁷⁵².

(1) 1927 Seçimleri

2'inci TBMM görev süresini tamamlamasına çok az bir zaman kala, 26 Haziran 1927'de tatil kararı alarak dağılmış ve yeni seçim hazırlıklarına başlanmıştır. 30 Temmuz'da başlayan ikinci seçmen seçimleri 5 Ağustos 1927'de tamamlanmıştır⁷⁵³. Parlamento seçimleri ise 31 Ağustos'ta yapılmış ve tüm milletvekilliklerini CHP almıştır⁷⁵⁴. Ancak bu seçimler, Cumhuriyet tarihinde katılımın en az olduğu seçimlerdir. Seçimlerde halkın CHP'nin adaylarını boykot ettiği görülmektedir⁷⁵⁵.

(2) 1931 Seçimleri

1927 yılında yapılan seçimlerden sonra 3'üncü TBMM, 1 Kasım 1927'de toplanmış ve 26 Mart 1931'e kadar 3 yıl 7 ay 19 gün görevde kalmıştır⁷⁵⁶. 4 yıllık görev süresini tamamlayamayan bu Meclis, erken seçim kararı almıştır. Tek parti dönemi boyunca uygulanan seçim sistemi bu seçimlerde de uygulanmış, ancak bu seçimlerde öncekinden farklı olarak muhalefetin sesi daha gür çıkmaya başlamıştır.

⁷⁵¹ GÜVENİR, s. 235.

⁷⁵² BURAN, s. 98.

⁷⁵³ Ahmet DEMİREL, **Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 85.

⁷⁵⁴ Bu dönemde yapılan seçimlerin hangi ay ve gün olarak hangi tarihte yapıldığı hakkında kesin ve net bir bilgi yoktur. Bu konuda yazılmış çalışmalarda ise farklı tarihler belirtilmektedir. Örneğin, 1927 seçimleri hakkında farklı çalışmalarda farklı tarihler söz konusudur: ALKAN, s. 52 (1 Eylül), Ahmet DEMİREL, s. 86 (2 Eylül), GİRGİN, s. 84 (2-6 Eylül), SEZEN, s. 234 (31 Ağustos), TUNCER, s. 78 (2-6 Eylül), VARLIK/ÖREN, s. 77 (31 Ağustos).

⁷⁵⁵ Esat ÖZ, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.157. Seçimlere katılım yaklaşık olarak %23'tür. ÖZ, s. 160.

⁷⁵⁶ Kenan OLGUN, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 27, S. 79, Ankara, 2011, s. 14.

Bunu bağımsız adayların da seçime katılmasından anlıyoruz⁷⁵⁷. Bu seçimlerde katılım oranı %23'ten %45 civarına çıkmıştır⁷⁵⁸.

1935 seçimlerinden önce, 4'üncü TBMM tarafından İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapılmıştır⁷⁵⁹. Bu değişikliklerle nüfusa göre seçilecek temsilci sayısı yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, her 40.000 kişi 1 milletvekili seçecektir. Nüfusu 55.000'e kadar olan seçim çevreleri 1, 55.001-95.000 arası 2, 95.001-135.000 arası 3, 135.001-175.000 arası 4 milletvekili seçecektir. Nüfusu daha fazla olan seçim çevrelerinde ise bu oran tekrar edecektir (m. 1). Ayrıca seçme yaşı 18'den 22'ye çıkartılmış, seçmen olabilmek için erkek olma şartı kaldırılmıştır (m. 2). Böylelikle Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı parlamento seçimlerinde de (yani tamamen) tanınmıştır⁷⁶⁰. Başka bir kanunla yapılan değişiklikle de nüfusa göre seçilecek ikinci seçmen sayısı yeniden düzenlenmiştir⁷⁶¹. Buna göre, nahiyelerin esas alındığı yerleşim yerlerinde her 400 kişi 1 ikinci seçmen, 601-1000 arası 2, 1.001-1.400 arası 3 ikinci seçmen seçecek olup; fazla nüfusu olan yerler için bu oran tekrar edecektir.

(3) 1935 Seçimleri

4'üncü TBMM, 4 yıllık görev süresini doldurmadan 5 Aralık 1934 günü oybirliğiyle erken seçim kararı almıştır⁷⁶². 16 Ocak 1935'te ikinci seçmen seçimleri başlamış ve bu seçimler tamamlandıktan sonra 8 Şubat'ta milletvekili seçimleri yapılmıştır⁷⁶³. Seçimlerde 17'si kadın toplam 286 milletvekili CHP'den seçilmiştir⁷⁶⁴. Görüldüğü üzere bu seçimlerde Türk kadını ilk kez oy kullanmış ve bunun yanında ilk kez kadın milletvekilleri TBMM'ye girmiştir.

⁷⁵⁷ ALKAN, s. 52.

⁷⁵⁸ ÖZ, s. 160.

⁷⁵⁹ Değişiklikler 5.12.1934 tarih ve 2598 sayılı Kanun ile yapılmıştır. RG. 11.12.1934, S. 2877.

⁷⁶⁰ Bu hak ayrıca 1924 Anayasasının 10 ve 11'inci maddelerinde 5.12.1934 tarih ve 2599 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle Anayasa'da da yerini almıştır (11.12.1934 tarih ve 2877 sayılı RG).

⁷⁶¹ Değişiklik 22.12.1934 tarih ve 2631 sayılı Kanun ile yapılmıştır. RG. 27.12.1934, S. 2891.

⁷⁶² Ahmet DEMİREL, s. 169.

⁷⁶³ ALKAN, s. 52.

⁷⁶⁴ Ahmet DEMİREL, s. 178.

Seçimlerde bağımsız adayların da yarıştığı görülmektedir. Bağımsız adaylar için ayrılan 13 temsilcilik için birçok başvuru yapılmış ancak bunlardan hiçbiri seçilememiştir. 1931 seçimlerinde de bağımsız adaylar vardır, ancak yine seçilememişlerdir. Bu durumun sebebi ikinci seçmenlerin büyük çoğunlukla CHP'li olmasıdır. Zira CHP'li ikinci seçmenler partinin belirlediği milletvekili adaylarına oy vermektedirler. Ancak bazı seçim çevrelerinde CHP'li adayların ikinci seçmenlerin tamamından oy alamadığı da görülmüştür⁷⁶⁵.

(4) 1939 Seçimleri

5'inci TBMM, 4 yıllık görev süresini doldurduktan sonra yeni seçimlere gidilmiştir. 15 Mart 1939'da başlayan ikinci seçmen seçimlerinin ardından 26 Mart'ta milletvekili seçimleri yapılmıştır⁷⁶⁶. Seçimler sistem olarak tek parti dönemi önceki seçimleriyle aynıdır ve seçilen 423 milletvekilinin tamamı yine CHP'lidir⁷⁶⁷. Bu Meclis yeni bir seçim kanunu hazırlayarak kabul etmiştir. Bu, 14.12.1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu'dur⁷⁶⁸. Bu Kanunla 1908'den beri yürürlükte olan ve pek çok değişikliğe uğrayan İntihab-ı Mebusan Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (m. 54). Kanunun getirdiği yeniliklerden başlıcaları şunlardır:

- Her il bir seçim çevresi sayılacaktır (m. 1),
- Nüfusa göre seçilecek milletvekili sayısı (1934 değişikliğiyle) aynıdır (m. 2),
- Silâh altında bulunan erat, jandarma, subay, polis, askeri memur ve hâkimler ile askeri okul öğrencileri birinci ve ikinci seçmen olamayacaktır (m. 8).

Bu yeniliklerin dışında Mebus Seçim Kanunu'ndaki düzenlemeler İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun yürürlükteki hükümleri ile aynıdır. Seçim sistemi açısından da herhangi bir değişiklik getirmeyen bu Kanun ile o güne kadar çıkarılan kanunların

⁷⁶⁵ ÖZ, s. 158.

⁷⁶⁶ ALKAN, s. 52.

⁷⁶⁷ SEZEN, s. 236.

⁷⁶⁸ RG. 17.12.1942, S. 5258.

daha derli toplu bir hale getirilmesi amaçlanmıştır⁷⁶⁹. 1943 yılında yapılacak TBMM seçimlerinde bu Kanun hükümleri uygulanmıştır.

(5) 1943 Seçimleri

6'ncı TBMM, 4 yıllık görev süresini doldurduktan sonra yeni seçimlere gidilmiştir. 15 Şubat 1943'de başlayan ikinci seçmen seçimleri 20 Şubat'ta bitmiş; 28 Şubat'ta da milletvekili seçimleri yapılmıştır⁷⁷⁰. Seçimler Mebus Seçim Kanunu hükümlerine göre, çift dereceli listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmıştır⁷⁷¹. CHP'nin son kez tek parti olarak katıldığı bu seçimlerde seçilen 455 milletvekilinin tamamı yine bu partidendir⁷⁷². Tek parti döneminde yapılan seçimler arasında katılımın en yüksek olduğu seçimdir⁷⁷³. Seçimlerden sonra yapılan "sandık alayı" ve kutlamalar katılımı artıran sebeplerden bazılarıdır⁷⁷⁴.

b) Çok Partili Dönem

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Dünya'da demokratikleşme akımı kısa süre içerisinde hız kazanmıştır. Savaşa son anda müdahil olup 3 Şubat 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalayarak Cemiyet'in kurucu üyelerinden olan Türkiye de bu demokratikleşme akımına dâhil olmak zorundaydı. Zira gerek ekonomik ve siyasal bir rahatlama için ABD'nin yardımına duyulan ihtiyaç; gerekse de Savaşın ardından Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunan Sovyet Rusya demokratik adımlar atılmasını zorunlu hale getirmiştir⁷⁷⁵. Bazı kaynaklarda her ne kadar dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteğiyle çok partili düzene geçildiği belirtilse de⁷⁷⁶, bu hamle istekten ziyade zoraki bir durumdan ibaretti. Ancak her ne sebeple olursa olsun çok partili hayata geçiş kararının CHP'li yöneticiler tarafından verildiği aşikârdır.

⁷⁶⁹ SEZEN, s. 237.

⁷⁷⁰ ALKAN, s. 53.

⁷⁷¹ Yeni düzenleme ile her il bir seçim çevresi sayılmıştır. Hatay'ın da Anavatan'a katılmasıyla il sayısı 63'e yükselmiştir. Ahmet DEMİREL, s. 273.

⁷⁷² OLGUN, s. 20.

⁷⁷³ Yaklaşık olarak %80'lik bir katılım söz konusudur. ÖZ, s. 160.

⁷⁷⁴ Bu uygulamalarla seçimlerin bir şenlik havasında yaşatılması amaçlanmıştır. ALKAN, s. 53.

⁷⁷⁵ ERDOĞAN, 2012, s. 96-97.

⁷⁷⁶ Hilmi URAN, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 409; TANÖR, s. 338.

Çok partili hayata geçiş kararının alınmasından sonra kurulan ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi'dir (18 Temmuz 1945)⁷⁷⁷. Yine, CHP'den ayrılan dört milletvekili (Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan) 1 Aralık 1945'te ayrı bir parti kuracaklarını açıklamalarının ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır⁷⁷⁸. Ülke çapında hızla örgütlenen ve halkın desteğini almaya başlayan Demokrat Parti'nin önünü kesmek amacıyla CHP Meclis Grubu 26 Nisan 1946'da toplanarak erken seçim kararı almıştır. CHP böylelikle bir dört yıl daha iktidarda kalmayı amaçlamıştır⁷⁷⁹. CHP'nin erken seçim kararı belediye ve TBMM seçimlerini kapsamaktadır. Bunlardan Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimleri 26 Mayıs'a alınmıştır. DP, belediye seçimlerine katılmama kararı almış ve 8 Mayıs'ta tüm teşkilatına bu hususta bir bildiri dağıtmıştır⁷⁸⁰. TBMM seçimleri ise yaklaşık 1 yıl geri alınmıştır⁷⁸¹.

Bu dönemde 5.6.1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu çıkartılmıştır⁷⁸². Bu Kanun'la 1942 yılında çıkartılan Mebus Seçim Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (m. 47). Kanun'un getirdiği en önemli yenilik seçimlerin tek dereceli yapılacak olmasıdır. Ayrıca adayların seçimlere katılabilmek için bir parti listesinde yer alma zorunlulukları kaldırılmıştır (m. 33). Bunların dışında diğer düzenlemeleri Mebus Seçim Kanunu'na benzemektedir.

(1) 1946 Seçimleri

1946 Seçimleri listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmıştır (m. 29). Seçimler açık oy-gizli sayım esasına göre yapıldığından sonuçlar oldukça tartışmalıdır⁷⁸³. Resmi kayıtlara göre Türkiye geneli seçim sonuçları şöyledir:

⁷⁷⁷ B. Zakir AVŞAR/Elif Emre KAYA, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 13, S. 2, Sivas, 2012, s. 118.

⁷⁷⁸ <http://www.dp.org.tr/Default.aspx?islem=icerik&modul=5&id=1645> (E.T. 26.3.2015).

⁷⁷⁹ Ahmet DEMİREL, s. 312.

⁷⁸⁰ İNAN, 2004, s. 58.

⁷⁸¹ 6'ncı TBMM'nin görev süresi 3 yıl 4 ay 23 gündür. OLGUN, s. 20.

⁷⁸² RG. 6.12.1946, S. 6326.

⁷⁸³ BURAN, s. 105; SEZEN, s. 240.

Tablo 29⁷⁸⁴: 1946 TBMM Seçimleri Partilere Göre Milletvekili Dağılımı

Partiler	Oy Oranı	Milletvekili
CHP	%85.4	397
DP	%13.1	61
Bağımsızlar	%1.5	7

Bu seçimlere katılım %75 civarında olmuştur⁷⁸⁵. Görüldüğü üzere DP onca baskı ve anti-demokratik yöntemlere rağmen azımsanamayacak sayıda temsilci çıkarmıştır. Farklı illerden (3'ü İstanbul, 1'i Burdur, 1'i Denizli, 1'i Kastamonu, 1'i Kahramanmaraş illerinden olmak üzere⁷⁸⁶) seçilen 7 bağımsız aday da bu seçimlerden sonra TBMM'de yerlerini almışlardır. Bağımsız adaylar seçmenler tarafından oluşturulan karma listeler sayesinde seçilmişlerdir. İstanbul'da 3 bağımsız aday DP listesinden seçilirken; diğer 4 ilde bağımsız adaylar CHP listelerinden seçilmişlerdir.

Bu seçimlerden sonra DP'nin seçim güvenliği ve dürüstlüğü ile ilgili eleştirileri daha da artmış ve bu konuda CHP iktidarına sık sık baskı yapılmıştır⁷⁸⁷. Bu seçimler CHP'nin iktidarı bırakmaya henüz hazır ve istekli olmadığı, esasen muhalefetin geldiği seviyeyi ölçmeyi amaçladığı seçimler olmuştur⁷⁸⁸.

(2) 1950 Seçimleri

1946 seçimlerinden sonra muhalefetin CHP üzerindeki baskısı giderek artmış ve DP halkın desteğini giderek arttırmıştır⁷⁸⁹. DP'nin "*emniyetli, dürüst seçim istiyoruz*" şeklindeki istekleri, iktidar tarafından nihayet kabul edilmiş ve demokratik denilebilecek bir seçim kanunu hazırlanmıştır⁷⁹⁰. Bu Kanun, 16.2.1950 tarih ve 5545

⁷⁸⁴ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonucdari/secim3_tr.pdf (E.T. 26.3.2015).

⁷⁸⁵ ÖZ, s. 160.

⁷⁸⁶ TUİK, s. 8.

⁷⁸⁷ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 108.

⁷⁸⁸ VARLIK/ÖREN, s. 159 (sonnot 50).

⁷⁸⁹ Bu dönemde yaşanan gelişmeler için bkz. Selahaddin BAKAN/Hakan ÖZDEMİR, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 14, S. 1, Sivas, 2013, s. 378-381.

⁷⁹⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 110.

sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'dur⁷⁹¹. Seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmayan bu Kanun ile seçimler daha demokratik hale getirilmiştir. Şöyle ki:

- Seçimler genel, eşit, gizli oy ve açık sayım esasına göre yapılır (m. 1),
- Seçim işlerinde bürokrasinin yerini yargı almıştır. Seçim işlerinin işleyiş, düzen ve denetimi yargıçlara bırakılmıştır (m. 57 vd.).
- Seçim kurallarına uymayanlar hakkında cezai işlem öngörülmüştür (m. 127 vd.).

Ayrıca Yüksek Seçim Kurulu hukuk düzenimize bu Kanun ile kazandırılmıştır (m. 120). Bu düzenlemeler altında 14 Mayıs 1950'de yapılan 9'uncu dönem TBMM seçimlerine katılım oldukça fazladır (%89.3)⁷⁹². DP'nin oyların %52.68'ini alarak⁷⁹³ 487 milletvekilliğinin 416'sını kazandığı bu seçimlerde CHP 69, Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Tek bağımsız milletvekili ise Mardin'den çıkmıştır⁷⁹⁴. Cumhuriyet döneminde demokratik anlamda ilk çok partili seçimler olan bu seçimlerde 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiştir.

(3) 1954 Seçimleri

1950 seçimlerinden sistem ve işleyiş olarak hiçbir farkı olmayan bu seçimlerde çoğunluk sisteminin adaletsiz sonuçları en şiddetli şekilde hissedilmiştir. Zira oyların %57.61'ini alan DP 541 milletvekilliğinin 503'ünü alırken; oyların %35.36'sını alan CHP sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir⁷⁹⁵. Bu seçimlerden sonra seçim sisteminde değişiklik yapılması daha sık gündeme gelmeye başlamıştır⁷⁹⁶. Ancak DP muhalefetin tepkilerine aldırış etmeksizin Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda iktidarını güçlendirmek amacıyla anti-demokratik değişiklikler yapmıştır⁷⁹⁷. Bu Kanun ile getirilen değişikliklerden bazıları şunlardır:

⁷⁹¹ RG. 21.2.1950, S. 7438.

⁷⁹² TUIK, s. 5.

⁷⁹³ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950 (E.T. 27.3.2015).

⁷⁹⁴ TUIK, s. 9.

⁷⁹⁵ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (E.T. 27.3.2015) ve TUIK, s. 10.

⁷⁹⁶ SEZEN, s. 244.

⁷⁹⁷ 30.6.1954 tarih ve 6428 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun (RG. 7.7.1954, S. 8748).

- Siyasi partilerin ortak liste çıkarmayacakları düzenlenerek olası bir seçim ittifakının önüne geçilmiştir.
- Bir siyasi partiden aday olup da o siyasi partinin listesinde yer alamayan bir kimse, başka bir partinin listesinde ya da bağımsız aday olarak seçimlere katılamaz.
- Memurların aday olabilmeleri için en az 6 ay öncesinden istifaları gerekir.
- Seçim süresince propaganda yasağı da getirilmiştir (m. 45).

(4) 1957 Seçimleri

1957 seçimlerine gidilirken muhalefet cephesi (CHP, CKMP ve Hürriyet Partisi) ittifak kurarak ortak bir seçim planı yapmıştır. Amaç, yeni TBMM’de Anayasayı değiştirecek çoğunluğu sağlayıp nispi temsil sistemini getirmektir⁷⁹⁸. 1950 seçimlerinden önce muhalefetin nispi temsil isteklerine aldırış etmeyen CHP, 1950’den sonra çoğunluk sisteminin adaletsiz sonuçlarından en çok etkilenen parti olmuştur⁷⁹⁹. 1950’den önce nispi temsil sistemini isteyen DP ise, iktidara geldikten sonra bir daha bu sistemin adını dahi anmamıştır⁸⁰⁰.

İktidar partisi DP seçimlerden 1 ay kadar önce muhalefetin planını bozmak adına Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nda şöyle bir değişiklik yapmıştır⁸⁰¹: “*Seçime iştirak eden siyasi partiler il veya ilçe teşkilâtı kurdukları her seçim çevresinde müstakillen seçime iştirak etmek ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek mecburiyetindedirler*” (m. 1).

DP, CHP ve CMKP’ye karşı mücadele ederken kendi milletvekillerinden oluşan bir grubun kurduğu Hürriyet Partisi ile daha çok yıpranmıştır⁸⁰². Bunun gibi oluşumların önünü kesmek için ise Kanuna başka bir hüküm daha eklemiştir: “*Bir siyasi partiye adaylık için müracaat etmiş olan kimse hiçbir seçim çevresinde o*

⁷⁹⁸ Cemal AYGEN, “Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeler”, AÜSBFD, c. 17, S. 1, Ankara, 1962, s. 211.

⁷⁹⁹ GÜVENİR, s. 237.

⁸⁰⁰ AYGEN, s. 206.

⁸⁰¹ 11.9.1957 tarih ve 7053 sayılı Kanun (RG. 13.9.1957, S. 9705).

⁸⁰² BAKAN/ÖZDEMİR, s. 388.

seçimde müstakillen adaylığını koyamayacağı gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemez ve seçilemez” (m. 2).

Siyasi olarak ortamın iyice gerginleştiğini fark eden DP, seçimleri 1 yıl öne çekerek erken seçim kararı almıştır. Katılımın %76'lara düştüğü bu seçimlerde⁸⁰³ DP oyların %47.88'sini alarak 610 milletvekilliğinden 424'ünü kazanmıştır. CHP ise oyların %41.09'unu almasına rağmen ancak 178 milletvekili çıkarabilmiştir. CMKP ve Hürriyet Partisi ise 4'er milletvekili çıkarabilmiştir⁸⁰⁴.

3. 1961 Anayasası Dönemi

1957 seçimlerinden sonra Türkiye'de siyasal gerilim daha da artmaya başlamıştır. Ülkedeki tepkilerin hemen hepsinin çıkış noktası seçim sisteminin sebep olduğu DP'nin mutlak hâkimiyetidir. Ana-muhalefet partisi CHP'nin özellikle gençlik kollarını örgütleyerek üniversiteler ve sokaklarda yaygınlaştırdığı eylemler tansiyonun daha fazla artmasına sebep olmuştur. Tüm bunların neticesinde 10 yıllık demokrasi deneyimi kesintiye uğramış ve 27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri adına bir grup orta rütbeli subay yönetime el koyup, Meclis'i feshetmiştir. Doktrinde bu askeri darbeyi demokrasi ve özgürlükler açısından gerekli bir müdahale olarak görenler olduğu gibi⁸⁰⁵; ordunun sivil iradeye karşı tamamen gereksiz ve zorba bir müdahalesi olarak görenler de vardır⁸⁰⁶. Bu Darbe demokrasi ve özgürlük getirmek amacıyla yapılmış gibi gösterilse de; altında farklı plan ve saikler olduğunu düşünmekteyiz.

Tek parti döneminin sona ermesiyle 10 yıl kadar görevde kalan DP, iktidarını korumak adına birtakım anti-demokratik diyebileceğimiz düzenlemeler yapmıştır. Ancak bunların yanı sıra bu dönemde ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak olumlu karşıladığımız gelişmeler daha fazladır⁸⁰⁷. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi,

⁸⁰³ TUİK, s. 5.

⁸⁰⁴ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (E.T. 27.3.2015) ve TUİK s. 11.

⁸⁰⁵ EROĞLU, s. 270-271; TANÖR, s. 365-366; SAVCI, s. 180-181;

⁸⁰⁶ ATAR, 2013, s. 27; ERDOĞAN, 2012, s. 108-109.

⁸⁰⁷ 10 yıllık DP iktidarı döneminde Türkiye'de yaşanan hukuki ve fiili gelişmeler hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Adnan KÜÇÜK, “Türkiye’de 1950-1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve

demokrasiye vurulan kara bir leke olmasının yanı sıra kendisini takip edecek onlarca darbe girişiminin ve 1980 Askeri Darbesi'nin öncüsü olmuştur.

Darbenin ardından feshedilen Meclis ve diğer kurumların görevlerinin Milli Birlik Komitesi'ne devredildiği açıklanmış ve ülke yaklaşık 1 yıl bu düzende yönetilmiştir⁸⁰⁸. Aralık 1960'ta kabul edilen bir kanunla⁸⁰⁹ yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlamak amacıyla bir Kurucu Meclis kurulacağı belirtilmiştir (m. 1). Kurucu Meclis'e 29 Ekim 1961'e kadar süre tanınmıştır (m. 2). Bu Kanun'la 20 üyeden oluşan Yeni Anayasa Komisyonu ile yine aynı sayıda üyeden oluşan Seçim Komisyonu kurulması düzenlenmiştir (m. 29). Anayasa Komisyonu 27.5.1961 tarihinde hazırladığı yeni Anayasa metnini kabul etmiştir⁸¹⁰. Seçim Komisyonu ise üç farklı seçim kanunu hazırlamıştır: “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun⁸¹¹”, “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu⁸¹²” ve “Milletvekili Seçimi Kanunu⁸¹³”.

9 Temmuz 1961'de halkoylamasına sunulan 1961 Anayasası %61.7 “Evet” oyuyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir⁸¹⁴. Yeni Anayasa, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan çift meclisli bir yapı kurmuştur (m. 63). Millet Meclisi tamamı seçimle gelen 450 üyeden (m. 67); Cumhuriyet Senatosu ise 150'si seçimle gelen, 15'i Cumhurbaşkanı'nca atanan 165 üyeden oluşmaktadır (m. 70).

3 Kanunda da seçimlerin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ilkesine uygun olarak yapılacağı belirtilmiştir. Seçme ve seçilme hakkına haiz olanlar ise 1961 Anayasası (m. 68 ve 72) ve seçim kanunlarında düzenlenmiştir. Önceki düzenlemelerden farklı olarak Millet Meclisi seçimlerine aday olarak katılmak isteyen devlet memurlarının memurluktan istifa etme zorunlulukları kaldırılmıştır

Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?”, **Türkiye'nin Siyasal ve Anayasal Rejimi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s. 465-556.

⁸⁰⁸ Konuya ilişkin tebliğler için bkz. RG. 30.5.1960, S. 10515.

⁸⁰⁹ 13.12.1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkilî Hakkında Kanun (RG. 16.12.1960, S. 10682).

⁸¹⁰ RG. 31.5.1961, S. 10816.

⁸¹¹ 26.4.1961 tarih ve 298 sayılı Kanun (RG. 2.5.1961, S. 10796).

⁸¹² 24.5.1961 tarih ve 304 sayılı Kanun (RG. 30.5.1961, S. 10815).

⁸¹³ 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Kanun (RG. 30.5.1961, 10815).

⁸¹⁴ RG. 20.7.1961, S. 10859.

(306 S.K. m. 17)⁸¹⁵. Diğer kanunlarda seçimlerle ilgili düzenleme bulunmayan konularda 298 sayılı Kanun hükümleri uygulanacaktır.

a) Millet Meclisi Seçimleri

Millet Meclisi seçimleri 15 Ekim 1961 günü Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle birlikte yapılmıştır. Seçimler çevre barajlı d'Hondt sistemine göre yapılmış olup (306 S.K. m. 32), seçimlere katılan partilerden hiçbiri tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili kazanamamıştır⁸¹⁶. Seçimlerden sonra Türkiye ilk kez koalisyon hükümetiyle tanışmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 173 milletvekili çıkaran CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye hükümeti kurma görevi vermiş ve İnönü de 158 milletvekili çıkaran AP ile anlaşarak 20.11.1961'de Cumhuriyet tarihinin 26'ıncı Hükümetini kurmuştur. Yaklaşık 7 ay görevde kalabilen bu hükümet takip eden zaman diliminde kurulacak birçok koalisyon hükümetinin de habercisi olmuştur⁸¹⁷.

Ülke 1965 seçimlerine hazırlanırken seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla⁸¹⁸ ulusal artık (milli bakiye) sistemi getirilmiştir. Ayrıca seçimlerde artık birleşik oy pusulası kullanılacaktır. Küçük partilerin parlamentoda temsilini kolaylaştıran bu sisteme AP sonuna kadar karşı çıkmış ancak diğer tüm partiler bu konuda uzlaştığı için engel olamamıştır⁸¹⁹. Sistem sayesinde 6 farklı siyasi parti ve 1 bağımsız aday Meclis'e girebilmiştir⁸²⁰. Oyların %52.87'sini alan AP 240 milletvekili çıkarmış ve tek başına hükümeti kurmuştur⁸²¹. Bu seçimler ayrıca ilk kez sosyalist bir partinin (Türkiye İşçi Partisi) Meclis'e girebildiği seçimler olmuştur⁸²².

⁸¹⁵ Yargı ve ordu mensupları için bu hüküm geçerli değildir. SEZEN, s. 248.

⁸¹⁶ Partilerin illere göre çıkardıkları milletvekili sayısı için bkz. TUİK, s. 12.

⁸¹⁷ Bu dönem kurulan hükümetler hakkında detaylı bir çalışma için bkz. İrfan NEZİROĞLU/Tuncer YILMAZ, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, TBMM Yayınları, Ankara, 2013, s. 1321-2161 (c. 3).

⁸¹⁸ RG. 20.02.1965, S. 11984.

⁸¹⁹ SEZEN, s. 253.

⁸²⁰ Partilerin illere göre çıkardıkları milletvekili sayısı için bkz. TUİK, s. 13.

⁸²¹ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965 (E.T. 27.3.2015).

⁸²² Türkiye İşçi Partisi bu seçimlerde 14 milletvekili çıkarmıştır. ALKAN, s. 56.

4 yıllık tek başına iktidarlığı döneminde AP, seçim sisteminde değişikliğe giderek tekrar çevre barajlı d'Hondt sistemine dönüş yapmıştır⁸²³. Kanun'un Anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi, baraj uygulamasını seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı; seçme ve seçilme hakkını zedeleyici nitelikte bularak seçim sistemini barajsız (klasik) d'Hondt sistemi olarak belirlemiştir⁸²⁴. 12 Ekim 1969 günü yapılan seçimlere katılım oldukça azdır (%64.3)⁸²⁵. 7 farklı siyasi parti ve 13 bağımsız adayın girdiği Meclis'te AP çıkardığı 256 milletvekili ile tek başına hükümet kurabilmiştir⁸²⁶. Ancak daha sonra parti içi anlaşmazlıklar ve ardından 12 Mart 1971 tarihli TSK'nin muhtırası sonucu koalisyon yılları tekrar başlamıştır⁸²⁷.

Ekim 1973 ve Haziran 1977 seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar kurabilecek sayıda milletvekili çıkaramamıştır. Siyasal düzenin iyice çok partili parçalanmış yapıya büründüğü bu yıllarda seçim sistemi olarak herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu dönemde seçimlerle ilgili yapılan bir değişiklik tercihli oy seçme yönteminin tekrar yürürlüğe girmiş olmasıdır⁸²⁸. Bu uygulama 17.5.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanunla tekrar kaldırılmıştır⁸²⁹.

1961 Anayasası döneminde yapılan seçimlerde üç farklı sistem uygulanmıştır: Çevre barajlı d'Hondt sistemi, ulusal artık (milli bakiye) sistemi ve barajsız (klasik) d'Hondt sistemi. Bunlardan temsilde adaleti en güzel sağlayan ulusal artık sistemi olmuştur. Ancak bu sistemde de yönetimde istikrar sağlanamamıştır. Çevre barajlı d'Hondt sistemi küçük partilerin önünü tıkararak tepkilere sebep olmuş ve Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir⁸³⁰. Klasik (barajsız) d'Hondt sistemi ise ulusal artık sistemi ile benzer sonuçlar çıkarsa da büyük partilerin çıkarlarını da korumuştur. Anayasa Mahkemesi'nin saf nispi temsil

⁸²³ 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun (RG. 23.3.1968, S. 12856).

⁸²⁴ AYM, E.N. 1968/15, K.N. 1968/13, R.G. 24.10.1968.

⁸²⁵ TUIK, s. 5.

⁸²⁶ Sonuçlar için bkz. http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonucdari/secim3_tr.pdf (E.T. 27.3.2015).

⁸²⁷ Bu dönem kurulan hükümetler için bkz. NEZİROĞLU/YILMAZ, s. 2589-3789 (c. 3-4).

⁸²⁸ 26.6.1973 tarih ve 1783 sayılı Kanun (RG. 8.7.1973, S. 14588) m. 25. Daha önce 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile getirilen (m. 25) bu uygulama, 533 sayılı Kanunla kaldırılmıştı. YAVAŞGEL, s. 166.

⁸²⁹ RG. 30.5.1979, S. 16651.

⁸³⁰ AYM, E.N. 1968/15, K.N. 1968/13, R.G. 24.10.1968.

sistemini savunduğu⁸³¹ yaklaşık 20 yıllık bu dönem Türk siyasi hayatında “koalisyonlar dönemi” olarak anılmaktadır.

b) Cumhuriyet Senatosu seçimleri

Cumhuriyet Senatosu 1961 Anayasası ile kurulmuş 19 yıl boyunca faaliyetlerini sürdürdükten sonra 1980 Askeri Darbesi’yle feshedilmiş bir meclistir⁸³². 1961 Anayasasına göre bu Meclis, 15’i Cumhurbaşkanı tarafından atanan; 150’si seçimle göreve gelen ve üyelerin yanı sıra doğal (daimi) üyelerden oluşmaktadır (m. 70). 1961 Anayasası’na göre, 1960 Askeri Darbesi’ni yapan kişilerden oluşan Milli Birlik Komitesi başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı Senato’nun doğal üyeleridir (m. 70/2).

Senato’nun seçimle göreve gelecek üyeleri için 24.5.1961 tarih 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu hükümleri uygulanacaktır. 1961 Anayasası ve Kanun’a göre 40 yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış ve milletvekili seçilme şartlarını taşıyan her Türk vatandaşı Senato üyeliğine seçilme hakkına sahiptir (1961 AY m. 72; 304 S.K. m. 5). Seçimler Kanun uyarınca tek üye seçilecek seçim çevrelerinde tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre; 1’den fazla üye seçilecek seçim çevrelerinde⁸³³ ise listeli tek turlu çoğunluk sistemine göre yapılmıştır (m. 11). Seçimlerde karma liste seçme yöntemi kullanılmıştır (m. 12)⁸³⁴. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılacak seçimlerle yenileneceği için (m. 4/1) Kanunun sonunda seçim çevreleri sayılan iller “A-B-C

⁸³¹ Özbudun’a göre, Anayasa Mahkemesi o dönem “demokrasiyi nispi temsille, hatta nispi temsilin saf şekliyle özdeştirme yanılıgısına düşmüş ve yasama meclisinin takdir alanına girmesi gereken bir düzenlemeyi, seçimlerin tabii akışına “suni bir müdahale” sayarak iptal etmiştir”. ÖZBUDUN, 2013, s. 281. Anayasa Mahkemesi’nin tutumuna yönelik benzer eleştiriler için bkz. YÜZBAŞIOĞLU, s. 117-118.

⁸³² Cumhuriyet Senatosu hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Tunca ÖZGİŞİ, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 153, Ankara, 2012.

⁸³³ İllere göre seçilecek Senato üye sayısı için bkz. ERDEM, s. 298-300; RG. 30.5.1961, S. 10815, s. 4186-4188.

⁸³⁴ Bu yöntem 17.5.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanunla kaldırılarak birleşik oy pusulalı seçme yöntemine geçilecektir.

Grubu” şeklinde üç kategoriye ayrılmıştır ve iki yılda bir farklı kategorilerin seçimleri yapılmıştır⁸³⁵.

İlk Senato seçimleri 15 Ekim 1961 günü Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmıştır. 1963 yılında üyelerin üçte biri için yapılması gereken seçimler 1 yıl ertelenmiş ve 1964 yılında yapılmıştır. 1964 seçimlerinden önce 17.4.1964 tarih ve 447 sayılı Kanun⁸³⁶ ile seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre seçimlerde artık klasik d’Hondt sistemi uygulanacaktır⁸³⁷. 19 yılda toplam 10 Senato seçimi yapılmış ve A, B ve C Grubu illerden gelen üyeler yenilenmiştir.

Tablo 30⁸³⁸: Cumhuriyet Senatosu Seçim Dönemleri

İl Grubu	Seçim Tarihi-Dönem Sonu	Görev Yılı ⁸³⁹
A Grubu	15 Ekim 1961-2 Haziran 1968	7
	2 Haziran 1968-5 Haziran 1977	9
	5 Haziran 1977-12 Eylül 1980	3
B Grubu	15 Ekim 1961-5 Haziran 1966	5
	5 Haziran 1966-12 Ekim 1975	9
	12 Ekim 1975-12 Eylül 1980	5
C Grubu	15 Ekim 1961-7 Haziran 1964	3
	7 Haziran 1964-14 Ekim 1973	9
	14 Ekim 1973-14 Ekim 1979	6
	14 Ekim 1979-12 Eylül 1980	1

4. 1982 Anayasası Dönemi

1977 seçimleri sonrasında yaşanan hükümet istikrarsızlıkları siyasal tartışmaların boyut değiştirerek sokağa yansımaya sebep olmuştur. 1980 İlkbaharı’nda görev süresi dolan 6’ncı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün yerine bir

⁸³⁵ Bu kategorilere ulaşmak için bkz. ERDEM, s. 300; RG. 30.5.1961, S. 10815, s. 4188.

⁸³⁶ RG. 22.4.1964, S. 11689.

⁸³⁷ Cumhuriyet Senatosu üye seçim sistemi 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla ulusal artık sistemi olarak belirlenmiş ancak 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonrası tekrar klasik d’hondt sistemine dönmüştür.

⁸³⁸ Tablo ÖZGİŞİ, s. 78’den alınmıştır. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim çevrelerine göre listesi için ayrıca bkz. ÖZGİŞİ, s. 499 vd.

⁸³⁹ Tablo’da görülen 6 yıldan fazla görev sürelerinin sebebi ertelenmiş Senato seçimleridir.

türlü yeni Cumhurbaşkanı seçilememesi de siyasi ortamı daha çok germiştir⁸⁴⁰. 12 Eylül 1980 günü Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile dört kuvvet komutanından oluşan ve kendilerine “Milli Güvenlik Konseyi” ismini veren bir grup kendi tabirleriyle “*Türk milleti adına*” yönetime el koymuştur⁸⁴¹. Konsey, Darbenin sebebi olarak artan anarşi, terör ve sokak olaylarını sebep göstermiştir⁸⁴². Aynı gün Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu feshedilmiş, bütün belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri görevden alınmış ve ayrıca tüm siyasi partiler kapatılarak mallarına el konulmuş, genel başkanları tutuklanmıştır⁸⁴³. Sözde “demokrasi” için yapılan bu Darbe sonrası ülke 3 yılı aşkın bir süre cunta yönetiminde idare edilmiştir.

27.10.1980 tarih ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun⁸⁴⁴ ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’na ait yetkiler MGK’ne; Cumhurbaşkanı’na ait yetkiler de MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren’e devredilmiştir (m. 2). MGK, başından beri siyasal sistemde gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra demokrasiye döneceğini ve yönetimin sivillere bırakılacağını söylemiştir⁸⁴⁵. Ancak, darbeden yaklaşık 1 yıl sonra yeni anayasa hazırlanması için bir meclis kurulmasına karar verilmiştir. Bu amaçla 29.6.1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun çıkarılmıştır⁸⁴⁶. Asli görevi yeni bir anayasa, siyasi partiler kanunu ve seçim kanunu hazırlamak olan (m. 2) Kurucu Meclis, MGK ile Danışma Meclisi’nden oluşmaktadır. Danışma Meclisi 40’ı doğrudan doğruya, 120’si de illerin önerisi üzerine MGK tarafından atanan 160 üyeden oluşmaktadır (m. 3). Danışma Meclisi bünyesinde oluşturulan Anayasa Komisyonu çalışmalarını tamamlayarak Anayasa tasarısını halkoyuna sunmuştur⁸⁴⁷. 7 Kasım 1982’de yapılan halkoylaması sonucunda Anayasa %91.4 “Evet” oyuyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Anayasa’nın bu derece yüksek oranla kabul edilmesinin farklı sebepleri vardır. Bunlardan en kuvvetlileri şunlardır: Propaganda yasağı, kapatılan siyasi partiler ve siyasi

⁸⁴⁰ ALKAN, s. 58.

⁸⁴¹ Konuya ilişkin Milli Güvenlik Konseyi bildirimleri için bkz. RG. 12.9.1980, S. 17103M.

⁸⁴² Darbeye giden süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu olaylara karşı göz yumduğu, hatta bu olayları körüklediği yönünde kuvvetli iddialar vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Tanel DEMİREL, “12 Eylülde Doğru Ordu ve Demokrasi”, **AÜSBFD**, c. 56, S. 4, s. 43-75.

⁸⁴³ Siyasi partilerin yanı sıra sendika ve dernekler de kapatılmıştır (7 Numaralı Bildiri).

⁸⁴⁴ RG. 28.10.1980, S. 17145.

⁸⁴⁵ ERDOĞAN, 2012, s. 151.

⁸⁴⁶ RG. 30.6.1981, S. 17386M.

⁸⁴⁷ RG. 25.9.1982, S. 17823.

yasaklamalar, halkın cunta yönetiminden bıkmış olması⁸⁴⁸... 1982 Anayasası'nın seçimlerle ilgili getirdiği yenilikler şunlardır:

- 5 yıllığına seçilen ve 400 milletvekilinden oluşan tek meclisli bir yapı (m. 75).
- Milletvekili seçilebilmek için “ilkokul mezunu olma”, sayılan suçlardan (rüşvet, kaçakçılık vb.) hüküm giymeme şartı (m. 76).
- Siyasi partilere ilişkin kısıtlamalar (m. 68-69).

Bunların dışında Anayasa'da seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılacağı belirtilmiştir (m. 67). Anayasa'dan sonra seçimlerle ilgili yapılan bir başka düzenleme 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'dur⁸⁴⁹. Kanuna göre seçimlerin çifte barajlı (çevre barajı ve ulusal düzeyde %10 barajı) d'Hondt sistemine göre yapılacağı belirtilmektedir (m. 2, 33, 34)⁸⁵⁰. Her ilin bir seçim çevresi sayılacağı seçimlerde, illerden seçilecek milletvekili sayısı nüfusa göre belirlenmektedir (m. 4/1). 7'ye kadar milletvekili çıkaracak iller tek seçim çevresi sayılırken; 7'den fazla milletvekili çıkaracak iller birden fazla seçim çevresine bölünmektedir (m. 4/4). Seçimlere katılan siyasi partiler, seçim çevrelerinde seçilecek milletvekili sayısının 2 katı aday göstermek zorundadırlar (m. 12). Seçmenler oylarını birleşik oy pusulaları ile tercihli seçme yöntemine göre kullanırlar (m. 26-28). Ancak seçmenlerin tercihlerinin sıralamaya dâhil edilebilmesi için, tercihli oyların o partinin aldığı oyun %25'ini geçmesi gerekir (m. 35). Bu Kanunun yanı sıra seçimlerde 26.4.1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun da uygulanacaktır.

Bu düzenlemelere göre 6 Kasım 1983 günü yapılan seçimlerde darbenin etkisi hala görülmektedir. 3 siyasi parti ve bağımsız adayların katıldığı bu seçimlerde oyların %45'ini alan ANAP, 211 milletvekili ile tek başına hükümeti kurabilecek

⁸⁴⁸ ERDOĞAN, 2012, s. 152; EROĞLU, s. 299; ÖZBUDUN, s. 56; SEZEN, s. 263; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 18.

⁸⁴⁹ RG. 13.6.1983, S. 18076.

⁸⁵⁰ Bu sistemin getirilmesindeki en büyük sebep 12 Eylül öncesi istikrarsız hükümet koalisyonlarıdır. Bundan dolayı yeni seçim sisteminin her şeyden önce mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlamaya elverişli olması fikri benimsenmiştir. YÜZBAŞIOĞLU, s. 123.

sayıda milletvekili çıkarmıştır⁸⁵¹. 4 yıllık ANAP iktidarında, seçim kanunlarında pek çok değişiklik yapılmıştır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- TBMM üye sayısı 450'ye çıkarılmış, seçme yaşı da 20'ye düşürülmüştür⁸⁵².
- Çevre ve ulusal düzeyde barajın yanına ilaveten “kontenjan adaylığı” uygulaması getirilmiştir⁸⁵³.
- 6'ya kadar milletvekili çıkaracak iller bir seçim çevresi sayılırken; 6'dan fazla milletvekili çıkaracak iller birden fazla seçim çevresine bölünecektir⁸⁵⁴.
- Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde çevre seçim sayısı, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısının 1 eksiğine bölünerek hesaplanır⁸⁵⁵.
- Tercihli oy seçme yöntemi terk edilerek, standart birleşik oy pusulası kullanılması öngörülmüştür⁸⁵⁶.

Bu düzenlemelere göre 29 Ekim 1987 günü⁸⁵⁷ yapılan seçimlere 7 siyasi parti ve bağımsız adaylar katılmıştır. Cumhuriyet tarihinde katılımın en yüksek olduğu seçimlerdir (%93.3)⁸⁵⁸. Oyların %36'sını alan ANAP, 292 milletvekili çıkararak tek başına hükümeti kurmuştur⁸⁵⁹. Bu seçimlerde partilerin aldıkları oy oranına göre çıkardıkları temsilci sayısı bakımından adaletsiz sonuçlar göze çarpmaktadır. Bu durumun sebepleri: Çift barajlı d'Hondt sistemi ve kontenjan adaylığıdır⁸⁶⁰. Tablo 30'da görüldüğü üzere bu seçimlerde sadece 3 parti (ANAP, SHP ve DYP) %10'luk ulusal düzeyde barajın üstündedir.

⁸⁵¹ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 28.3.2015).

⁸⁵² 17.5.1987 tarih ve 3361 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun (R.G. 18.5.1987, S. 19464).

⁸⁵³ 28.3.1986 tarih ve 3270 sayılı Kanun (R.G. 15.4.1986, S. 19079). Kontenjan adaylığı ve Türkiye'de uygulanan sistem hakkında bkz. Bu çalışma s. 102-104.

⁸⁵⁴ 23.5.1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun (R.G. 3.6.1987, S. 19476).

⁸⁵⁵ 17.10.1987 tarih ve 3404 sayılı Kanun (R.G. 19.10.1987, S. 19609).

⁸⁵⁶ 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun (R.G. 11.9.1987, S. 19571). Tercihli oy seçme yöntemi 1991 seçimleri öncesinde 24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanunla (R.G. 26.8.1991, S. 20972) tekrar getirilmiş ancak bu uygulama 1995 seçimleri öncesi çıkarılan 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanunla (R.G. 28.10.1995, S. 22447) tekrar kaldırılmıştır.

⁸⁵⁷ 6 Eylül 1987'de yapılan Anayasa değişikliği halk oylamasından cesaret alan AP genel başkanı ve başbakan Turgut Özal erken seçim kararı almıştır. ALKAN, s. 60.

⁸⁵⁸ TÜİK, s. 5.

⁸⁵⁹ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 28.3.2015).

⁸⁶⁰ ANAP, Türkiye genelinde kontenjan adaylığından çoğunluk sistemi ile fazladan 46 milletvekili kazanmıştır. TEZİÇ, 2013, s. 363.

Tablo 31⁸⁶¹: 1987 TBMM Seçimleri Türkiye Geneli Sonuçları

Partiler	Aldığı Oy (%)	Milletvekili
Anavatan Partisi	36.3	292
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	24.8	99
Doğru Yol Partisi	19.1	59
Demokratik Sol Parti	8.5	-
Refah Partisi	7.2	-
Milliyetçi Çalışma Partisi	2.9	-
Islahatçı Demokrasi Partisi	0.8	-
Bağımsızlar	0.4	-
Toplam	100	450

292 milletvekili ile TBMM’de temsil edilen ANAP hükümeti, siyasi baskılara direnemeyerek erken seçim kararı almıştır. 20 Ekim 1991 günü yapılan seçimlere 6 siyasi parti ve bağımsız adaylar katılmıştır. Aslında bu seçimlere daha çok parti katılmıştır ancak seçim sisteminin getirdiği “baraj” korkusu sebebiyle partilerin seçime ittifak yaparak katıldığı görülmektedir⁸⁶². Milliyetçi Çalışma Partisi, Islahatçı Demokrasi Partisi ve Refah Partisi ittifak kurarak Refah Partisi çatısı altında seçimlere katılmıştır. SHP ile Halkın Emek Partisi de ittifak kurmuştur. DYP ile Demokrat Merkez Partisi de bir başka ittifak kuran partilerdir⁸⁶³. Seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek sayıda milletvekili çıkaramamış ve koalisyon yıllarına tekrar dönmüştür. Seçimlerde en çok milletvekili kazanan parti aldığı %27 oya karşılık 178 milletvekili ile DYP olmuştur⁸⁶⁴. DYP, aldığı %20.8 oya karşılık 88 milletvekili çıkararak SHP ile anlaşarak 49’uncu Hükümeti kurmuştur⁸⁶⁵.

1995 yılında Anayasa’nın seçimleri de ilgilendiren bazı maddelerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır⁸⁶⁶. Buna göre seçme yaşı 18’e indirilmiş, TBMM

⁸⁶¹ Tablo tarafımızca https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 18.5.2015) adresindeki veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

⁸⁶² Bu seçimlere “İttifaklı Seçim” de denilmektedir. ALKAN, s. 60.

⁸⁶³ VARLIK/ÖREN, s. 124.

⁸⁶⁴ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 29.3.2015).

⁸⁶⁵ NEZİROĞLU/YILMAZ, s. 6529 vd. (c. 8).

⁸⁶⁶ 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun (RG. 26.7.1995, S. 22355).

üye sayısı 550'ye çıkarılmış ve siyasi partilerle ilgili (bazı siyasi yasaklamalar kaldırılarak) daha demokratik düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa değişikliklerinden sonra 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun'la⁸⁶⁷ seçim sisteminde de değişikliğe gidilmiştir. Buna göre “kontenjan adaylığı” uygulaması tamamen kaldırılarak tekrar çift barajlı d'Hondt sistemine dönülmüştür (m. 21). Seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı da arttırılmıştır. Buna göre, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller tek seçim çevresi sayılırken; 19-35 arası 2, 36 ve üzeri 3 seçim çevresine bölünür (m. 9). Bu seçim çevrelerinde uygulanacak çevre seçim barajı uygulaması küçük partiler için şöyle yumuşatılmıştır: 2 ve 3 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde çevre barajı %25 olarak uygulanır (m. 16). Bu Kanunla getirilen en büyük yenilik ise “Türkiye milletvekilliği” olmuştur. Buna göre 450 milletvekili bu düzenlemelere göre seçilirken; 100 milletvekili ülke seçim çevresinde siyasi partilerin gösterecekleri liste üzerinden, yine siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oy oranlarına göre ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt sistemine göre seçilir (m. 17).

4125 sayılı Kanunun Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde açılan iptal davasında Mahkeme, ülke seçim çevresi (Türkiye) milletvekilliği ile seçim çevresi barajı uygulamalarını iptal etmiştir⁸⁶⁸. Mahkeme'nin Türkiye milletvekilliği uygulamasını iptal gerekçesinde

“...Milletvekillerinin bir ya da birkaçını bir başka adla seçmek ve ayırmak Anayasa katında geçerli olamaz. Anayasa'nın başka bir maddesinde de 550 milletvekilinin kendi içinde ayırımına ilişkin hiçbir açıklık yoktur... Bu (Türkiye milletvekilleri kastediliyor) milletvekillerinin parti yetkili kurullarınca seçmenin istenci dışında bir il'le ilişkilendirilmesi demokratik ilkelerle bağdaşamaz. Demokrasi olup bittileri dışlar, seçmen istencini temel edinir.”

denilmek suretiyle bayağı bir zorlama olmuştur. Mahkeme'nin seçim çevresi barajını iptal gerekçesi ise şöyledir:

⁸⁶⁷ RG. 28.10.1995, S. 22447M.

⁸⁶⁸ AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995

“Anayasa'nın amaçladığı "yönetimde istikrar ilkesi" için milletvekili seçimlerinde bir ülke barajı öngörülüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesi "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmaz. Kaldiki uygulanmakta olan nisbî temsil sisteminin bir türü olan D'Hondt sistemi de kendi içinde bir baraj taşımaktadır.”.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararıyla o zamana kadarki tutumunu değiştirdiği görölmektedir. 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi seçim sistemini yine Anayasa Mahkemesi belirlemiş olacaktır. Kararın ardından yapılan yeni düzenlemelere göre, seçim sistemi ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt sistemi olmuştur. Mahkeme'nin ulusal düzeyde %10 baraj hakkındaki tutumu ise şöyledir:

“Seçim sistemlerinin anayasal ilkelere ödünsüz uygunluğu yanında kimi zorunlu koşulları içermesi kaçınılmazdır. Sistemin doğasından kaynaklanan ve yüzdelerle konulan barajlar, ülke yönünden, seçme ve seçilme hakkını sınırlayıcı, olağandış ölçülere varmadıkça uygulanabilir, kabûl edilebilir ve aykırılığından sözedilemez belirlenmelerdir. Yasama organının anayasal çerçeveye bağlı kalarak takdir ettiği sınırlama ve aşırı sayılmayacak düzeydeki baraja rakam ve oran olarak elatmak, yargısal denetimin amacıyla bağdaşmaz. Kaldiki % 10'luk baraj yönetimde istikrar ilkesine uygundur ve temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmaktadır.”.

24 Aralık 1995 günü yapılan seçimlerde uygulanan bu sistem koalisyon hükümetleri ve erken seçimleri beraberinde getirmiştir. 18 Nisan 1999 günü yapılan seçimlerde üçlü koalisyon hükümeti kurulmuş ancak bu hükümet de siyasi ve ekonomik krizleri beraberinde getirmiştir. 3 Kasım 2002 günü yapılan 22'inci dönem TBMM seçimlerinde sadece 2 parti Meclis'e girebilirken; yaklaşık %46'lık bir kesimin oyları baraj uygulaması yüzünden temsil edilememiştir. Bu dönem Anayasa'da yapılan bir değişiklikle milletvekili seçilme yaşı 30'dan 25'e düşürölmüşür⁸⁶⁹. Bu düzenlemeler altında yapılan 23'üncü ve 24'üncü dönem

⁸⁶⁹ 19.10.2006 tarih ve 5552 sayılı Kanun (RG. 28.10.2006, S. 26330).

TBMM seçimlerinde sadece 3 parti (AKP, CHP ve MHP) Meclis'e girebilmiş ve her iki seçimde de AK Parti tek başına hükümet kurabilecek sayıda milletvekili çıkarmıştır⁸⁷⁰.

1995'den bu yana Türkiye'de ulusal düzeyde %10'luk baraj uygulaması sık sık eleştirilmiş; bunun yanı sıra siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler tarafından yeni seçim sistemi önerileri de olmuştur. Bunlardan bazılarını (Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen yöntemler) önceki bölümlerde açıklamıştık. Çalışmamızın sonunda ise kendi önerilerimize yer vereceğiz.

II. TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİMİZ

Türkiye seçim tarihini devlet başkanı seçimleri, yerel (mahalli) seçimler ve parlamento seçimleri olmak üzere üç başlık altında inceledik. Devlet başkanı (cumhurbaşkanı) seçimleri için 1982 Anayasası ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu'nda düzenlendiği şekilde tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin çoğunda devlet başkanlığı seçimlerinde uygulanan sistemdir⁸⁷¹. Bu konuda seçim sistemi olarak herhangi bir değişiklik önerimiz yoktur. İlgili bölümde de açıkladığımız gibi, bu konudaki tek eleştirimiz Anayasa m. 102/3 ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu m. 4/2'deki düzenlemeye yöneliktir. Buna göre Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci turla ilgili şöyle bir düzenleme vardır:

“İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur” (AY m. 102/3, 6271 S.K. m. 4/2).

⁸⁷⁰ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (E.T. 29.3.2015).

⁸⁷¹ Bu ülkelerden bazıları şunlardır: Avusturya, Bulgaristan, Ekvator, Fransa, Finlandiya, Kolombiya, Polonya, Portekiz, Rusya, Şili, Ukrayna. REYNOLDS/ REILLY/ ELLIS, s. 133.

Seçimlerin ikinci turuna tek adayın kalma ihtimali her ne kadar zayıf gözükse de, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda seçimler halk oylamasına dönüşecektir. Halk oylaması da şeklen seçimlere benzese de, özü itibariyle seçimlerden farklıdır⁸⁷². Bu sebeple bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda seçimlerin yenilenmesinin daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

Yerel seçimleri de kendi içerisinde belediye seçimleri, köy ve mahalle seçimleri ile il genel meclisi seçimleri olmak üzere üç başlık altında inceledik. Bunlardan belediye başkanı seçimleri ile köy ve mahalle muhtarı seçimleri için tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktadır ve bu hususta herhangi bir değişiklik önerimiz yoktur. Belediye meclisi ve il genel meclisi seçimleri için ise nispi temsil d'Hondt sistemi onda oranlı seçim çevresi barajı ile birlikte uygulanmaktadır. Seçim çevresi düzeyinde onda oranlı (yani %10) baraj uygulamasının temsilde adaleti olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ancak bu oran kanaatimizce seçim çevresi düzeyi için fazla olmadığı gibi; meclislerde karar alma mekanizmasının işletilebilmesi için de gereklidir.

Parlamento seçimlerini ise Osmanlı'dan günümüze dek yapılan tüm seçimleri, uygulanan seçim sistemlerini ve seçim sonrası siyasi ortam değerlendirmeleri ile inceledik. Türkiye'de parlamento seçimlerinde uygulanan sistem hakkında şimdiye kadar birçok sistem ve seçme yöntemi denenmiş, bu konuda Anayasa Mahkemesi tarafından iptal kararları verilmiş ancak 1995 yılından bu yana sistemde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu konuda sadece ulusal düzeyde %10 seçim barajı uygulamasının iptali için vatandaşlar tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁸⁷³ ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurularda bulunulmuştur.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan 22'inci dönem TBMM seçimlerinde Halkın Demokrasi Partisi (DEHAP) Şırnak milletvekili adayları Mehmet Yumak ve Resul Sadak, partileri seçim çevresinde kullanılan 103,538 geçerli oyun 47,567'sini

⁸⁷² Bkz. Bu çalışma s. 126.

⁸⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin seçim barajı konusundaki kararı üzerine daha geniş bilgilere ulaşmak için bkz. Yusuf Şevki HAKYEMEZ, "Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 11, S. 1-2, Erzincan, 2007, s. 32-36.

(%45.95'ini) almış olmasına rağmen ulusal düzeyde %10'luk seçim barajının altında kaldığı (%6.22) için milletvekili seçilememişlerdir⁸⁷⁴. Bunun üzerine YUMAK ve SADAK ulusal düzeyde uygulanan %10'luk barajın parlamento seçimi bağlamında halkın ifade özgürlüğüne müdahale olduğunu ve bunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özgür seçimlerle ilgili Ek 1'inci Protokolünün 3'üncü maddesine aykırı olduğunu iddia ederek Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde dava açmışlardır. Ancak Mahkeme, 30.1.2007 tarihinde oy çokluğu ile verdiği karar ile %10'luk ulusal düzeyde barajın serbest seçim hakkına aykırı olmadığına hükmetmiştir⁸⁷⁵. Mahkeme kararında Türkiye'de uygulanan seçim barajının Avrupa ülkelerine göre oldukça yüksek olduğunu söylemekle beraber; özellikle de 1970'li yıllarda yaşanan hükümet istikrarsızlıklarına atıf yaparak bu baraj uygulamasının bir anlamda gerekliliğine vurgu yapmıştır⁸⁷⁶. AİHM, ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin ulusal düzeyde %10'luk baraj uygulamasını iptal etmediği 1995 yılındaki kararına⁸⁷⁷ da atıf yapmış⁸⁷⁸ ve seçim sistemi konusunda değişiklik yapma yetkisinin Türk yetkililer ve politikacılarına ait olduğunu belirtmiştir⁸⁷⁹.

Yine 12 Haziran 2011'de yapılan 24'üncü dönem TBMM seçimlerinde Türkiye geneli oyların %0.75'ini alan BBP, %0.25'ini alan DSP ve %1.27'sini alan SP genel başkanları %10'luk ulusal düzeyde seçim barajı uygulaması yüzünden anayasal haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle 12.6.2014 tarihinde "bireysel başvuru" yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır. Mahkeme 6.1.2015 tarihinde verdiği kararında, 30.3.2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45/3 hükmünü⁸⁸⁰ gerekçe göstermiş ve başvuruyu "konu bakımından yetkisizlik" sebebiyle reddetmiştir⁸⁸¹.

⁸⁷⁴ Verilere ulaşmak için bkz. https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf (12.5.2015);

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/Cevre/sirnak.htm> (E.T. 12.5.2015).

⁸⁷⁵ AİHM, CASE OF YUMAK AND SADAK v. TURKEY, Başvuru no: 10226/03, K.T. 30.1.2007.

⁸⁷⁶ Bkz. AİHM, CASE OF YUMAK AND SADAK v. TURKEY, paragraf 16, 68.

⁸⁷⁷ AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995.

⁸⁷⁸ Bkz. AİHM, CASE OF YUMAK AND SADAK v. TURKEY, paragraf 75, 77.

⁸⁷⁹ Bkz. AİHM, CASE OF YUMAK AND SADAK v. TURKEY, paragraf 76-77.

⁸⁸⁰ Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz (6216 S.K. m. 45/3).

⁸⁸¹ AYM, Başvuru No: 2014/8842, K.T. 6.1.2015, R.G. 5.3.2015.

Bu gelişmeler uygulanan seçim sisteminin artık değişmeyeceği (değiştirilmeyeceği) anlamına gelmemelidir. Zira gerek iktidar partisi gerekse de muhalefet partileri ile TBMM'ye giremeyen siyasi partiler, mevcut seçim sisteminde değişiklik veya yeni bir seçim sistemi arayışındadırlar. Yakın zamanda iktidar partisi olarak AK Parti tarafından kamuoyu ve diğer siyasi partilere karşı seçim sistemi arayışında üç farklı tercih sunulmuştur: 1) Mevcut sistemde devam, 2) Barajı %5'e indirip beşli gruplandırma ile daraltılmış bölge seçim sistemi, 3) Barajsız dar bölge seçim sistemi⁸⁸². Ancak bu önerilerden hiçbiri muhalefet partileri tarafında karşılık bulmamıştır.

Bizim de Türkiye için bir seçim sistemi önerimiz vardır. Ancak önerimize geçmeden önce başka bir konuya açıklık getirmek istiyoruz. O da hükümet sistemleri ile seçim sistemleri arasındaki ilişkidir. Zira seçim sistemi tartışmaları genellikle parlamenter hükümet sistemlerinin uygulandığı ülkelerde görülmektedir. Bunun sebebi, parlamenter sistemlerde yürütmenin (hükümetin) parlamento içerisinden çıkmasıdır. Parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde her seçimden sonra hükümeti tek başına kurabilecek sayıda temsilci çıkaran partiler olmayabilir. Bu durumda ülkeler gerek yasama gerekse de yürütme fonksiyonlarını işletmemekle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sorunları aşabilmek için bazı ülkeler tarafından çeşitli çözüm yolları geliştirilmiştir. Bunlara doktrinde “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamaları⁸⁸³” denilmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki: Parlamenter sistemlerde koalisyon hükümetleri kaçınılmazdır. Ancak ve ancak seçim sisteminde değişiklik yapılarak bu ihtimal azaltılabilir.

⁸⁸² Bu öneriler dönemin Parti genel başkanı ve başbakanı tarafından 30.9.2013 günü yapılan bir sunumda açıklanmıştır. 30.9.2013 tarihli AK Parti Demokratikleşme Paketi Basın Açıklaması'nın tam metnine ulaşmak için bkz. <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-demokratikleşme-paketi-basin-aciklamasinin-tam-metni/52596> (E.T. 12.5.2015).

⁸⁸³ Parlamenter sistemlere işlerlik kazandıracak temel faktör, hükümetlerin sağlam ve tutarlı bir parlamento çoğunluğuna dayanmasıdır. Aksi halde siyasi tıkanma ve bunalımlar görülebilir. Bunları önleme amacıyla geliştirilen kurum ve kurallar anayasa hukuku literatüründe “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” olarak adlandırılmaktadır. ÖZBUDUN, 2013, s. 66. Başlıca rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin uygulamaları şunlardır: Güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılması, serinleme sürelerinin öngörülmesi, güvensizlik oyu üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, güven oylamalarında yalnızca güvensizlik oylarının sayılması, yapıcı güvensizlik oyu, fesih tehdidi altında güvenoyu... Bunlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. GÖZLER, s. 622 vd. 1946 Fransa 4. Cumhuriyet Anayasası ve 1949 Federal Alman Anayasası (Bonn Anayasası) rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarına yer veren örnek anayasalardır. TEZİÇ, s. 501-502. Türkiye'de 1982 Anayasası'nda da rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçları görülebilmektedir.

A. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ HAKKINDA GÖRÜŞÜMÜZ

“Çeşitli güçlerin bir araya gelmesiyle oluşturulan birlik” anlamına gelen koalisyon, köken olarak Fransızca’daki *coalition* kelimesinden türemiştir⁸⁸⁴. Parlamenter sistemlerde, yasama seçimleri sonrası parlamento üye tamsayısının en az salt çoğunluğunu sağlayan bir parti çıkmazsa, temsilcilerinin toplamı bu sayıya ulaşan birden fazla parti ittifak yapmak zorunda kalır. Aksi halde hükümet kurulamaz. İşte bu ittifaklara koalisyon ya da azınlık hükümetleri denilmektedir. Koalisyon hükümetleri konusunda doktrindeki farklı görüşleri ve kendi görüşümüzü daha önce açıklamıştık⁸⁸⁵. Bu bölümde farklı olarak Türkiye’nin koalisyon hükümetleri karnesini incelemek istiyoruz.

Türkiye’de birden fazla partinin ilk kez katıldığı 8’inci dönem TBMM seçimleri (1946) ile 1961 Anayasası dönemine kadarki süreçte yapılan seçimlerde listeli çoğunluk sistemi uygulandığı için herhangi bir hükümet krizi yaşanmamış; aksine çok güçlü hükümetler kurulmuştur. Ancak 1961 Anayasası ile getirilen nispi temsil d’Hondt sistemi temsilde adalet ilkesine ağırlık verdiği için Türkiye Ekim 1961’de yapılan seçimler sonrası koalisyon hükümetleri ile tanışmıştır⁸⁸⁶. Bu dönemde 4 farklı hükümet kurulmuş olup; bunlardan 3’ü koalisyon hükümeti olmuştur⁸⁸⁷. 1965 yılında yapılan seçimlerde Süleyman Demirel’in genel başkanı olduğu Adalet Partisi tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili çıkardığı için Demirel’in başbakanlığındaki 30’uncu Hükümet sonraki genel seçimlere kadar görevde kalmıştır. 1969 seçimlerinde de Adalet Partisi tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili çıkarmıştır ve hükümeti kurmuştur. Ancak bu dönemde 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtıra ve darbe girişimlerinden dolayı hükümet krizleri görülmektedir. 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerde ise hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili çıkaramamış ve bu

⁸⁸⁴ TDK, Türkçe’de Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BATI.55533c1da20c15.62225617 (E.T. 13.5.2015).

⁸⁸⁵ Bkz. Bu çalışma s. 64.

⁸⁸⁶ 1961 seçimleri Türkiye geneli sonuçları için bkz. https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuc_lari/secim3_tr.pdf (E.T. 13.5.2015).

⁸⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti geçmiş hükümetler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx (E.T. 13.5.2015).

yıllarda 10'a yakın farklı hükümet kurulmuştur. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından 6 Kasım 1983'de yapılan 17'inci dönem TBMM seçimlerinde ANAP tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili çıkarmış ve Turgut Özal başbakanlığında hükümeti kurmuştur. 1987 seçimlerinde de aynı tablo söz konusudur. Ancak 1991, 1995 ve 1999 yıllarında yapılan seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememiş ve ülke yaklaşık 11 yıl koalisyonlarla yönetilmiştir. Bu süreçte de 9 farklı hükümet kurulmuştur. Bu sayısal veriler dahi Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin başarısız ve kısa ömürlü olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin koalisyon hükümetleri karnesinin zayıf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türkiye gibi parlamenter sistemle yönetilen İtalya'da son 69 yılda 63 farklı hükümet kurulmuştur. Başbakan Matteo Renzi ve hükümetinin hazırlayıp "*Italicum*" olarak adlandırdığı ve koalisyon hükümetlerinin önüne geçmeyi amaçlayan yeni seçim kanunu 4 Mayıs 2015'te Temsilciler Meclisi (*Camera dei Deputati*) tarafından kabul edilmiştir⁸⁸⁸. Yeni Kanun'da, %40'ın üzerinde oy alan parti ya da partiler ittifakının tek başına mutlak iktidara gelmesi amaçlanmıştır. Buna göre %40 ve üzeri oy alan siyasi parti veya partiler ittifakı, Temsilciler Meclisi'nin %55'ine, yani 630 temsilcilikten 340'ına sahip olacaktır. Seçimlerde hiçbir parti %40'ı aşamaz ise en çok oy alan 2 parti arasında parlamentodaki çoğunluk ödülünü alacak partinin belirlenmesi için ikinci tur seçimlerine gidilecektir⁸⁸⁹.

Parlamenter sistemin doğduğu yer olan İngiltere'de ise 6 Mayıs 2010'da yapılan Avam Kamarası seçimlerinden koalisyon hükümeti çıkmıştır⁸⁹⁰. Ancak bundan önceki son koalisyon hükümeti 1945 yılında kurulmuştur⁸⁹¹. Son olarak 7 Mayıs 2015'te yapılan seçimlerde de Muhafazakâr Parti (*Conservative Party*) 650

⁸⁸⁸ <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/504482--italyada-yeni-secim-yasasi-yasalasti> (E.T. 13.5.2015);

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/05/150505_italya_secim_yasasi (E.T. 13.5.2015).

⁸⁸⁹ Sistemin açıklandığı kanun tasarısı tanıtım metni için (İtalyanca) bkz.

http://www.camera.it/application/xmanager/projects/leg17/attachments/infografica/pdfs/000/000/003/NSE_DEFINITIVA.pdf (E.T. 13.5.2015).

⁸⁹⁰ Seçim sonuçları için bkz. Tablo 1.

⁸⁹¹ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/05/100512_cameron_cabinet.shtml (E.T. 13.5.2015).

temsilciliğin 330'unu alarak⁸⁹² David Cameron başbakanlığında tek başına hükümeti kurmuştur. İngiltere'de koalisyon hükümetlerine çok sık rastlanılmamasının temel sebebi uygulanan seçim sistemidir. İngiltere'de yönetimde istikrarı sağlamak için tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem İngiltere'de iki partili siyasal sistem oluşturmuştur. O halde şu sonuca varabiliriz: Parlamenter sistemlerde nispi temsil sistemlerinin uygulanması koalisyon hükümetlerini de beraberinde getirebilmektedir. Peki, nispi temsil sistemi uygulanarak hem yönetimde istikrar sağlanıp hem de temsilde adalet mümkün kılınabilir mi? Yani, Türkiye'de mevcut nispi temsil d'Hondt sisteminin ıslahı mümkün müdür?

B. MEVCUT SEÇİM SİSTEMİNİN ISLAHI MÜMKÜN MÜDÜR?

Nispi temsil sistemi, temsilde adalet ilkesine ağırlık verip siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oy oranlarına göre parlamentoda temsil edilmelerine imkân tanıyan sistemler grubunun ortak adıdır⁸⁹³. Nispi temsil sistemleri içerisinde Avrupa'da en yaygın kullanılanı⁸⁹⁴ ismini aldığı Belçikalı matematik profesörü Victor d'Hondt tarafından geliştirilen⁸⁹⁵ d'Hondt sistemidir. Bu sistem diğer nispi temsil sistemlerine göre belirli ölçüde büyük partileri kayırmaktadır⁸⁹⁶. Ancak sistemin çok temsilci çıkaran geniş seçim çevrelerinde uygulanması küçük partilerin temsilci çıkarmalarına kolaylık sağlamaktadır. Sistemin en olumsuz yönü, sistemi saf haliyle (klasik/barajsız) uygulayan ülkelerde yönetimde istikrarın zor sağlanmasıdır.

Türkiye'de de yarım asırdan uzun bir süredir parlamento ve yerel meclis (belediye meclisleri ve il genel meclisleri) seçimlerinde d'Hondt sistemi uygulanmaktadır. 1961 Anayasası döneminde, 1961 yılında uygulanan çevre barajlı d'Hondt sistemi ve 1965 yılında uygulanan ulusal artık (milli bakiye) sistemi dışında, klasik d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde Anayasa Mahkemesi, baraj

⁸⁹² 7 Mayıs 2015'te yapılan Avam Kamarası seçimleri İngiltere geneli sonuçları için bkz. <http://www.electionresources.org/uk/house.php?election=2015> (E.T. 13.5.2015).

⁸⁹³ TÜRK, 2006, s. 84.

⁸⁹⁴ GALLAGHER, s. 34.

⁸⁹⁵ WILDER, s. 232.

⁸⁹⁶ FARRELL, s. 72.

uygulamalarını seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı; seçme ve seçilme hakkını zedeleyici nitelikte bulmuştur⁸⁹⁷.

Mevcut sistemin olumsuz yönlerini azaltmak ve 1961 Anayasası döneminde yaşanan hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçmek amacıyla 1982 Anayasası döneminde klasik d'Hondt sistemine farklı uygulamalar eklenmiştir. Bunların hemen hepsi, bizim de mevcut sistemin ıslahı için sunacağımız önerilerdir. Mevcut sistemin olumsuz yönlerini azaltmak için önerilerimiz:

1. Seçim Çevrelerinden Seçilecek Milletvekili Sayısını Azaltmak

1961 Anayasası döneminde her il bir seçim çevresi kabul edilmiş olup (306 S.K. m. 2), illerin çıkaracağı milletvekili sayısı nüfuslarına göre belirleniyordu (306 S.K. m. 4). Bunun sonucu olarak 1977 seçimlerinde tek bir seçim çevresi olarak İstanbul ilinden 44 milletvekili seçildiği görülmektedir⁸⁹⁸. Geniş seçim çevreleri küçük partilerin şansını oldukça arttırmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için 1982 Anayasası döneminde, 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile illerin çıkaracağı milletvekili sayıları esas alınarak seçim çevreleri oluşturulmuştur. Buna göre, çıkaracağı milletvekili sayısı 7'ye kadar olan iller tek seçim çevresi sayılırken; 7'den fazla olan iller birden fazla seçim çevresine bölünmüştür (m. 4/4). Milletvekili Seçimi Kanunu'nda 1987 yılında yapılan değişiklikle bu sayı 6'ya düşürülmüştür⁸⁹⁹. Aynı Kanun'da 1995 yılında yapılan değişiklikle ise bu sayı 18'e çıkarılmış olup bu düzenleme halen geçerlidir⁹⁰⁰.

Dar seçim çevrelerinde ise küçük partiler için zaten fiili bir çevre barajı uygulaması oluşmaktadır⁹⁰¹. Bu iki durumu göz önünde bulundurarak şöyle bir öneri getirebiliriz: Çıkaracağı milletvekili sayısı 6'dan büyük olan iller birden fazla seçim çevrelerine bölünür (Yani 1987 ve 1991 seçimlerindeki düzenleme).

⁸⁹⁷ AYM, E.N. 1968/15, K.N. 1968/13, RG. 24.10.1968.

⁸⁹⁸ TÜİK, s. 16.

⁸⁹⁹ 23.5.1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun (RG. 3.6.1987, S. 19476).

⁹⁰⁰ 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun (RG. 28.10.1995, S. 22447M).

⁹⁰¹ LIJPHART, s. 12.

7 Haziran 2015 günü yapılacak TBMM seçimlerinde illere göre seçilecek milletvekili sayılarına baktığımızda, önerimizden hali hazırdaki 59 il etkilenmeyecektir. Yani 81 ilin sadece 22'sinde seçilecek temsilci sayısı 6'dan büyüktür⁹⁰². 22 il ise birden fazla seçim çevrelerine ayrılacaktır. Özellikle İstanbul ve Ankara illerinde çok sayıda seçim çevreleri oluşacaktır. Bu seçim çevrelerinde küçük partilerin şansları yürürlükteki düzenlemeye göre daha az olacak ve bir anlamda yönetimde istikrarın sağlanması için temsilde adalet ilkesinden uzaklaşılacaktır.

Peki, yürürlükteki uygulamada küçük partilerin şansları ne kadar yüksektir? Küçük partiler seçim çevresinden milletvekili çıkarmaya yetecek oranda oy almış olsa da, uygulanan %10'luk ulusal düzeyde barajdan dolayı bu milletvekillikleri büyük partilere kaymaktadır.

2. Seçim Çevresi ve Ulusal Düzeyde Baraj Uygulamaları

Nispi temsil sistemlerinin uygulandığı ülkelerde siyasi parti sistemlerinin parçalanmış çok partili yapıda olması kuvvetle muhtemeldir. Parlamentolarda küçük partilerin yer alması temsilde adalet ilkesi bakımından olumlu karşılanırsa da; yönetim istikrarsızlıklarını da beraberinde getirebilmektedir. Bu bakımdan parçalanmış çok partili siyasi yapıyı engellemek ve yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla nispi temsil sistemlerini uygulayan ülkelerin bazılarında seçim barajı uygulamaları görülmektedir⁹⁰³. Seçim barajı, bir partinin temsilci çıkarabilmesi için seçim çevresi ve/veya ulusal düzeyde alması gereken asgari oy miktarını ifade eder⁹⁰⁴. Baraj uygulamaları bazen seçim çevresi düzeyinde, bazen ulusal düzeyde, bazen de her iki düzeyde görülebilir.

Türkiye'de sistemin sıkıntılarını giderebilmek amacıyla özellikle 1982 Anayasası döneminde farklı baraj uygulamaları denenmiştir.

⁹⁰² 7 Haziran 2015 tarihinde yapılacak TBMM genel seçimlerinde illere göre seçilecek milletvekili sayısı için bkz.

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosya/2015/MV-illerdekiMVSayilari.pdf> (E.T. 18.5.2015).

⁹⁰³ GÖZLER, s. 734.

⁹⁰⁴ LIJPHART, s. 11-12.

Tablo 32⁹⁰⁵: Cumhuriyet Dönemi Nispi Temsil Sisteminin Uygulandığı Seçimler

Seçimler	Uygulanan Sistem
12. Dönem MM (1961)	Seçim çevresi düzeyinde barajlı d'Hondt
13. Dönem MM (1965)	Ulusal artık (milli bakiye)
14. Dönem MM (1969)	Klasik d'hondt
15. Dönem MM (1973)	Klasik d'hondt
16. Dönem MM (1979)	Klasik d'hondt
17. Dönem TBMM (1983)	Seçim çevresi düzeyinde & Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
18. Dönem TBMM (1987)	Seçim çevresi düzeyinde & Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt + Kontenjan adaylığı
19. Dönem TBMM (1991)	Seçim çevresi düzeyinde & Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt + Kontenjan adaylığı
20. Dönem TBMM (1995)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
21. Dönem TBMM (1999)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
22. Dönem TBMM (2002)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
23. Dönem TBMM (2007)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
24. Dönem TBMM (2011)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt
25. Dönem TBMM (2015)	Ulusal düzeyde %10 barajlı d'Hondt

Ulusal düzeyde baraj uygulaması nispi temsil sistemlerinin uygulandığı ülkelerin çoğunda vardır⁹⁰⁶. Ancak ulusal düzeyde baraj uygulaması ile bazı seçim çevrelerinde oldukça güçlü olan bir partinin ulusal düzeyde belirli bir oranın altında kalması sebebiyle parlamentoda temsil edilemediği görülmektedir. Bu da temsilde adalet ilkesine ağırlık veren nispi temsil sistemlerinin özünü çelişmektedir. Bu sebeple baraj uygulamalarını bir ıslah aracı olarak değil; yönetimde istikrar sağlanabilmesi için küçük partilerin ayağına vurulan birer pranga, önlerine konulan birer set olarak görmekteyiz.

⁹⁰⁵ Tablo tarafımızca bu çalışmadaki veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

⁹⁰⁶ Ülkelere göre ulusal düzeyde baraj oranları için bkz. Tablo 22.

3. Farklı Nispi Temsil Sistemleri

Daha öncede söylediğimiz gibi, Dünya’da şimdiye kadar geliştirilmiş 300’ye yakın nispi temsil sisteminin olduğu söylenmektedir⁹⁰⁷. Bunlardan bir kısmını çalışmamızda ele aldık. Ele aldığımız sistemler arasında Sainte-Laguë Sistemi’nin İskandinav Versiyonu’nun, seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısının en fazla 6-7 olduğu bir düzende Türkiye için uygun olabileceği kanaatindeyiz. Hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçebilmek için geliştirilen bu sistem, diğer nispi temsil sistemlerine nazaran büyük partileri kayırmaktadır. Bu sistemin uygulanması durumunda ulusal düzeyde uygulanan baraj aşağı çekilebilir. Ancak yönetimde istikrar ilkesini gözetecek ve hükümet istikrarsızlıklarını önleyecek bir seçim sistemi istiyorsak adresimiz nispi temsil sistemleri olmamalıdır. Biz, bu önerilerimizden farklı olarak Türkiye için nispi temsil ve çoğunluk sisteminin karması yeni bir seçim sistemi öneriyoruz.

C. ÖNERİMİZ: ÇİFT OYLU KARMA SEÇİM SİSTEMİ

Önceki bölümlerde çoğunluk sistemlerinin ve nispi temsil sistemlerinin üstünlük ve sakıncalarını detaylı bir şekilde inceledik. Çoğunluk sistemleri yönetimde istikrar ilkesine ağırlık verirken; nispi temsil sistemleri ise temsilde adalet ilkesine ağırlık vermektedir. Biz ise bu iki ilkedен yönetimde istikrara ağırlık vermekle beraber, temsilde adaleti göz ardı etmeme kanaatindeyiz. Bu bakımdan bu iki sistemi karıştırarak, ancak çoğunluk sistemine daha çok ağırlık vererek karma bir seçim sistemi öneriyoruz.

Bizim önerimiz seçmenlere çift oy hakkı tanıyarak hem dar seçim çevresi için hem de ulusal düzeyde siyasi parti listeleri için oy verme imkânı tanımaktır⁹⁰⁸. Seçmen oylarından ilkinii dar seçim çevresinden seçilecek tek milletvekili için kullanırken; ikinci oy hakkını ulusal düzeyde siyasi parti listeleri için kullanacaktır.

⁹⁰⁷ TBMM Bülteni, s. 21.

⁹⁰⁸ Bu hususta önceki bölümlerde ele aldığımız “Çift Oylu Alman Sistemi”nden ilham aldık.

Önerimizi mevcut düzene göre temellendirecek olursak: İlk aşamada seçilecek 550 milletvekilliğinin 440'ı (%80'i) dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre belirlenecektir. Oranı yüksek tutma sebebimiz yönetimde istikrar ilkesine ağırlık vermemizdir. 440 milletvekilinin belirleneceği bu dar bölgelerin genelinde küçük partilerin milletvekili çıkarma şansları az olacaktır. Ancak dar seçim çevrelerinde öngördüğümüz avantajlar ise şöyledir:

- Dar seçim çevrelerinden tek milletvekili seçileceği için siyasi parti ve adaylar, seçmenlere yönelik kampanyalarını sürekli geliştirmek zorunda olacaklardır.
- Seçimlerden sonra seçmenle milletvekili arasında daha yakın ilişkiler kurulmasına elverişlidir.
- Seçmen doğrudan adaya oy verdiği için milletvekilinin partisinin ismi altında ezilmemesi ve çalışmalarında daha özgüvenli davranacağını düşünüyoruz.
- Dar seçim çevrelerinden bağımsız adayların seçilmesine kolaylık tanınması vb.

Küçük partilerin de Meclis'te temsiline kolaylık sağlamak ve temsilde adalet ilkesini tamamen göz ardı etmemek amacıyla seçmenlerin ikinci oylarıyla belirlenecek "Türkiye milletvekilliği" uygulaması önerimizin 2'inci aşamasıdır. Buna göre, seçimlere katılan siyasi partiler Türkiye geneli aldıkları ikinci oy sayısına göre milletvekili çıkarabileceklerdir. Bunun için ayırdığımız kontenjan ise 110'dur (%20). Ülke seçim çevresinden seçilecek 110 milletvekilliğinden önemli bir kısmının küçük partilere gideceği kanaatindeyiz. Teorik olarak kanaatimiz, iki oy hakkı bulunan seçmen en azından ülke seçim çevresi için farklı ve yeni siyasi akımları tercih edebilir⁹⁰⁹. Bu sistemde ayrıca, çoğunluk sistemlerinin sebep olduğu iki partili siyasal düzeni engellemiş olacağız. Böylelikle hem tek başına hükümeti kurabilecek sayıda milletvekili çıkaran partiler olabileceği gibi; hem de az sayıda da olsa Meclis'te temsil edilen küçük siyasi partiler ve yeni siyasi akımlar olacaktır.

Siyasi partiler tarafından seçmenlere sunulan 110 kişilik listeler, sabit liste seçme yöntemiyle seçilecektir. Sabit liste seçme yöntemini öngörmemizin sebebi

⁹⁰⁹ Seçmen psikolojisi ve sosyolojik etmenler elbette ki farklı sonuçlar doğurabilir. Önerimizde bulunurken bu konuda sosyolojik bir araştırma veya bir anket çalışması yapmadık. Ancak önerdiğimiz sistemde, seçmenler iki oy hakkını da aynı parti için kullansa dahi mevcut sisteme nazaran temsilde adalet ilkesi daha güzel işleyecektir.

ikinci oyların hesaplanması aşamasında kolaylık sağlamaktır. Zira Türkiye geneli kullanılacak ikinci oy sayısını göz önünde bulundurduğumuzda, tercihli liste veya karma liste seçme yöntemi oldukça sıkıntılı bir değerlendirme sürecine sebep olabilir.

İkinci oyların hesaplanması ise nispi temsilin saf şekli olan ulusal seçim sayısı sistemine göre yapılacaktır. Buna göre, öncelikle Türkiye geneli kullanılan toplam geçerli ikinci oy sayısı 110'a bölünerek belirli bir seçim sayısı bulunacaktır. Seçimlere katılan her partinin aldığı geçerli ikinci oy sayısında, bulunan ulusal seçim sayısı kaç kez varsa partilere o kadar milletvekilliği tahsis edilecektir. Bu işlemler sonrasında muhakkak açıkta kalan milletvekilliği ve artık ikinci oy sorunu oluşacaktır. Bu sorun ise en yüksek ortalama sistemine göre çözülecektir⁹¹⁰.

İkinci oylar için kullanılan sistemde ulusal düzeyde baraj uygulaması öngörmüyoruz. Amacımız 440 milletvekilliği için kullanılacak tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi ile ikinci plana attığımız temsilde adalet ilkesine, 110 milletvekilliği için saf nispi temsil sistemi kullanarak işlerlik kazandırmaktır.

Önerdiğimiz çift oylu karma seçim sistemi, 550 milletvekilliğinden 440'ının dar bölge seçim sistemine göre; 110'unun ulusal düzeyde baraj uygulaması olmaksızın nispi temsil ulusal seçim sayısı sistemine göre seçilmesine göre işlemektedir. Çift oylu seçim sistemleri günümüzde birçok ülkede farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu ülkelere gelmeden önce önerimizin ikinci aşamasını oluşturan "Türkiye milletvekilliği" hakkında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen iptal kararı hakkında görüşlerimizi belirtmek istiyoruz.

1. Anayasa Mahkemesi'nin "Türkiye Milletvekilliği" Hakkındaki İptal Kararı'nın Eleştirisi

1982 Anayasası'nın 80'inci maddesine göre: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri (milletvekilleri), seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün

⁹¹⁰ Bu aşamadaki artık oy sorunu d'Hondt sistemine göre de çözülebilir. Zira daha önce de söylediğimiz üzere en yüksek ortalama sistemi ile d'Hondt sistemi benzer sonuçlar vermektedir.

milleti temsil ederler. Benzer düzenleme ilk Osmanlı-Türk Anayasası olan 1876 Kanun-u Esasi’de yer almış olup (m. 71); 1921 (m. 5/son), 1924 (m. 13/4) ve 1961 (m. 76) Anayasalarında da yer almaktadır⁹¹¹. O halde Türk anayasa hukukunda temsili vekâlet anlayışının benimsendiğini söyleyebiliriz. Bu anlayışa göre vekâlet, milletvekillerine her bir seçmen veya seçim çevresi için ayrı ayrı değil; tüm milleti temsil etmek üzere oluşturduğu organa veya meclise verilir⁹¹².

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 3’üncü maddesinde değişiklik yaparak 550 milletvekilinden 100’ünün ülke seçim çevresi milletvekili (Türkiye milletvekili) olarak seçilmesini öngören 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun’un Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davası sonucunda Anayasa Mahkemesi bu düzenlemeyi Anayasa’ya aykırı bulmuştur⁹¹³. Mahkeme iptal gerekçesinde,

“Milletvekili, Anayasa’da olanak veren bir kural bulunmadığından bölgesiyle ilişkili olur ve ancak bölgesinden aldığı oylarla seçilir. Anayasa’nın 80. maddesi başka bir ilgiye açık olmadığı gibi 75. maddesi⁹¹⁴ de milletvekillerini sınıflandırıp değişik biçimde adlandırmaya elverişli değildir. Milletvekillerinin bir ya da birkaçını bir başka adla seçmek ve ayırmak Anayasa katında geçerli olamaz. Anayasa’nın başka bir maddesinde de 550 milletvekilinin kendi içinde ayırımına ilişkin hiçbir açıklık yoktur.”

demek suretiyle milletvekilleri arasında “illerden gelen-Türkiye milletvekili” gibi ayırım yapılmaması gerektiğini savunmuştur. Oysa Mahkeme aynı kararında,

“...milletvekillerinin bölgelerden seçilecekleri, seçim bölgesinin milletvekili olarak yasama organı üyeliğine gelecekleri, ancak, yere ve seçmene bağımlı olmadan tüm ulusu temsil edecekleri belirtilmektedir. Seçimde aranan bölge ve seçmen ölçüsü, seçim sonrasında ulus boyutuna dönüşmektedir. Bu açılım "temsil" ilkesine uygun bir oluşumdur.”

⁹¹¹ Cevdet ATAY, s. 84-85.

⁹¹² TEZİÇ, 2013, s. 276.

⁹¹³ AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, RG. 21.11.1995.

⁹¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen 550 milletvekilinden oluşur (AY m. 75).

demek suretiyle illerden seçilen milletvekillerin de, temsili vekalet anlayışının tezahürü olarak tüm milleti yani Türkiye'yi temsil edeceğini belirtmektedir. Yani Mahkeme bu kararında kendisiyle çelişmektedir. Oysa ülke seçim çevresi, temsili demokrasi ve temsili vekâlet anlayışı ile daha bağdaşır bir uygulamadır⁹¹⁵.

4125 sayılı Kanun'da ülke seçim çevresinden seçilen milletvekillerinin, her parti bakımından her il için 1'den fazla olmamak kaydıyla, partilerin yetkili kurulları kararıyla belirli iller ile ilişkilendirilmesi öngörülmüştür (m. 8). Anayasa Mahkemesi iptal gerekçelerinden biri olarak da bu hükmü göstermektedir. Mahkeme, "*Bu milletvekillerinin (Türkiye milletvekilleri) parti yetkili kurullarınca seçmenin istenci dışında bir İl'le ilişkilendirilmesi demokratik ilkelerle bağdaşamaz. Demokrasi olup bittileri dışlar, seçmen istencini temel edinir.*" ifadeleriyle ülke seçim çevresinden seçilen milletvekillerini, seçildikten sonra bir il ile ilişkilendirmeyi Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Hâlihazırda Mahkeme'nin bu gerekçesini de yanlış bulduğumuzu belirtmekle beraber⁹¹⁶; bizim önerimizde seçmenler iki oy hakkından birisini ülke seçim çevresi (Türkiye) milletvekilleri için kullandıklarının bilinci ve istenci içerisindedirler. Bu bakımdan 4125 sayılı Kanun'la getirilen düzenlemeden farklıdır.

Ülke seçim çevresinden seçilen milletvekilleri, partilerinin Meclis çalışmalarına daha çok vakit ayırabilecektir. Önerimizde zaten 440 dar seçim çevresi vardır. Ve bu seçim çevrelerinden seçilen milletvekilleri, dar seçim çevreleriyle daha yakın ilişkiler içerisinde olacaktır. Dar seçim çevresinden seçilecek milletvekilleri de temsili vekâlet anlayışının tezahürü olarak tüm milleti ve Türkiye'yi temsil edeceklerdir. Ancak doğrudan kendisine oy veren seçmenle, ister istemez daha yakın ilişki içerisinde olacaktır.

Türkiye için önerdiğimiz seçim sistemine yakın/benzer seçim sistemi önerileri doktrinde daha önce farklı yazarlar tarafından sunulmuştur⁹¹⁷. Biz ise önerimizi oluştururken karma seçim sistemlerinin uygulandığı ülkeler ile parlamenter

⁹¹⁵ YÜZBAŞIOĞLU, s. 136.

⁹¹⁶ Bu konuda benzer görüşler için ayrıca bkz. Burhan KUZU, "Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler", **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 16, Ankara, 1999, s. 261-262; YÜZBAŞIOĞLU, s. 136.

⁹¹⁷ GÜVENİR, s. 248; KUZU, 2006, s. 306; ÖZBUDUN, 1995, s. 538.

hükümet modeli ile yönetildiği halde çok nadir koalisyon hükümetlerinin görüldüğü İngiltere’den ilham aldık.

2. Çift Oylu Karma Seçim Sistemi’nin Uygulandığı Diğer Ülkeler

Çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin üstünlük ve sakıncalarını dengelemek amacıyla geliştirilen⁹¹⁸ ve doktrinde “karma seçim sistemleri” olarak adlandırılan sistemler şimdiye kadar birçok ülkede, farklı şekillerde uygulanmıştır. Biz de önerimizi oluştururken “Çift Oylu Alman Sistemi”nden ilham aldık. Ancak görüldüğü üzere önerimiz özünde Alman sistemine benzese de, bu sistemden pek çok yönden farklıdır. Benzeri seçim sistemlerinin uygulandığı ülkeler şunlardır:

a) Almanya

Almanya’da 598 üyeli parlamento (*Bundestag*) seçimlerinde, üyelerin yarısı 299 ayrı dar seçim çevresinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; diğer yarısı 16 farklı eyalet seçim çevresinden, eyaletlerin nüfusuna göre belirlenen 2-64 kişilik listelerden Klasik Sainte-Laguë Sistemi’ne göre seçilmektedir. Sisteme göre, seçmenlerin iki oy hakkı olup; bunlardan ilkinin dar seçim çevresi için, diğerini eyalet düzeyi seçim çevresi için kullanmaktadır. Bir partinin eyalet seçim çevresi için kullanılan oyların değerlendirilmesinde temsilci çıkarabilmesi için, ya ulusal düzeyde %5’lik seçim barajını geçmesi ya da dar seçim çevrelerinin en az 3’ünden temsilci çıkarması gerekmektedir⁹¹⁹.

b) Rusya

Rusya’da 450 üyeli Federal Meclis (*Duma*) seçimlerinde, üyelerin yarısı 225 ayrı dar seçim çevresinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; diğer yarısı partilerin ulusal düzeyde oluşturdukları listelerden d’Hondt sistemine

⁹¹⁸ TÜRK, 2006, s. 109.

⁹¹⁹ Sistem hakkında daha fazla bilgi için bkz. SAALFELD, s. 212-217;
http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/elections/arithmetic/arithmetic/199936 (E.T. 20.5.2015).

göre seçilmektedir⁹²⁰. Rusya'da da, Almanya'daki gibi seçmenlerin iki oy hakkı vardır. Bir partinin ulusal düzeyde kullanılan oyların değerlendirilmesinde temsilci çıkarabilmesi için ulusal düzeyde %7 seçim barajını geçmesi gerekir⁹²¹.

c) İtalya

Hükümet istikrarının bir türlü sağlanamadığı İtalya'da seçim sistemi ile ilgili en önemli değişiklik 1993 yılında yapılmıştır. 1993 yılındaki değişikliğe kadar İtalya'da nispi temsil en yüksek artık sistemi, tercihli oy seçme yöntemiyle birlikte kullanılmıştır⁹²². 1993 yılında sonra ise 630 üyeli Temsilciler Meclisi (*Camera dei Deputati*) seçimlerinde, üyelerin 3/4'ü (475) tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; 1/4'ü (155) 26 geniş seçim çevresinden d'Hondt sistemine göre seçilmektedir. İtalya'da da seçmenlerin çift oy hakkı vardır ve bir partinin ikinci oyların değerlendirilmesinde temsilci çıkarabilmesi için ulusal düzeyde %4 seçim barajını geçmesi gerekir⁹²³.

d) Japonya

Japonya'da 475 üyeli Temsilciler Meclisi (*Shuugiin*) seçimlerinde, üyelerin 295'i dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; 180'i 11 farklı geniş seçim çevresinden d'Hondt sistemine göre seçilmektedir. Japonya'da da seçmenlerin çift oy hakkı vardır. İkinci oyların değerlendirilme aşamasında ise ulusal ya da bölgesel düzeyde baraj uygulaması yoktur⁹²⁴.

Ukrayna ve Litvanya'da da benzer sistemler uygulanmaktadır. Litvanya'da 141 üyeli Temsilciler Meclisi (*Seimas*) seçimlerinde, üyelerin 70'i dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; 71'i nispi temsil

⁹²⁰ Partiler bu listeleri ulusal düzeyde hazırlayabilecekleri gibi, liste içerisinde farklı bölgelere göre sıralama da yapabilirler. WHITE, s. 320.

⁹²¹ Rusya'daki seçim sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. WHITE, s. 318-321.

⁹²² D'ALIMONTE, s. 254.

⁹²³ İtalya'daki seçim sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. D'ALIMONTE, s. 256-261; http://en.camera.it/4?scheda_informazioni=28 (E.T. 22.5.2015).

⁹²⁴ Japonya'daki seçim sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. REED, s. 281-282; http://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/guide/election.htm (E.T. 22.5.2015).

en yüksek artık sistemine göre seçilmektedir⁹²⁵. Ukrayna’da ise 450 üyeli parlamento (*Verkhovna Rada*) seçimlerinde, üyelerin yarısı dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilirken; yarısı ulusal düzeyde nispi temsil sistemine göre seçilmektedir⁹²⁶.

⁹²⁵ http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3803&p_k=2 (E.T. 22.5.2015).

⁹²⁶ <http://rada.gov.ua/en#> (E.T. 22.5.2015).

SONUÇ (DEĞERLENDİRME)

Halkın kendi kendini yönetmesi veya halkın kendini seçtiği temsilciler vasıtasıyla yönetmesi anlamında kullanılan “demokrasi”, günümüz çağdaş toplumlarında hâkim siyasal doktrindir. Muhalefetin seçimlerle iktidar olabilme umudunu taşıyacağı ve bunun için kendini güvencede hissedeceği bir ortamın temin edilmesi gerekir. Bunun yanında seçimlerin hür ve dürüst bir ortamda yapılması, seçim sonuçlarının adil ve şeffaf olması da gereklidir.

Günümüzde birbirinden çok farklı rejimler dahi kendilerine demokratik diyebilmektedirler⁹²⁷. Bir ülkede seçimlerin yapılması, o ülkenin demokratik olduğunu göstermez. Demokrasinin temel unsurlarından bir veya birden fazlasını kısmen veya tamamen yerine getirmeyen rejimler de vardır. Bu rejimler meşruiyetlerini, göstermelik de olsa, yapılan seçimlerden aldıklarını iddia ederler. Ancak bu sadece lafta kalır. Doktrinde bu rejimler için “seçimsel otoriter rejimler” denilmektedir⁹²⁸. Seçimsel otoriter rejimlerde devlet başkanlığı veya parlamento üyelikleri için belirli ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler birer oyundan ibarettir⁹²⁹.

Demokratik ülkelerde ve demokratik olmayan ancak seçimlerin yapıldığı ülkelerde birbirinden farklı çok sayıda seçim sistemleri vardır. Dünya’da şimdiye kadar sayıları yüzlerle ifade edilebilecek seçim sistemi geliştirilmiştir. Çalışmamızda bunlardan yaygın olarak kullanılanları uygulamalı örnekler üzerinden inceledik. Ancak bunlardan en ideali hangisidir sorusuna verilecek cevaplar her zaman siyasi tercihlerle ilgili olmuştur. Hiçbir seçim sistemi tarafsız olamaz. İktidardaki çoğunluk, gelecekte daha fazla temsilci çıkarmasına yardımcı olacak, muhalefet iktidardaki çoğunluğu azınlık haline getirmeyi sağlayacak, küçük partiler ise parlamentoya temsilci sokabilmeyi sağlayacak bir seçim sisteminin uygulanması ister⁹³⁰.

Bir ülkenin seçim sistemi tercihinde, siyasi ve kültürel yapısı başta olmak üzere birçok farklı etken yatmaktadır. Bundan dolayı, ülkenin tarihi, siyasi ve

⁹²⁷ GÖZBÜYÜK, s. 23.

⁹²⁸ ÖZBUDUN, 2011, s. 39 vd.

⁹²⁹ Andreas SCHEDLER, “The Logic of Electoral Authoritarianism”, (ed. Andreas Schedler), **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**, Lynne Rienner, London, 2006, s. 3.

⁹³⁰ TEZİÇ, 2013, s. 334.

kültürel etkenlerini dikkate almaksızın tercih edilen veya geliştirilen seçim sistemleri çoğu zaman amacına ulaşamaz⁹³¹. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü tarafından hazırlanan bir raporda, “Seçim Sistemi Tasarımcıları İçin Akıllıca Tavsiyeler (*Advice for Electoral System Designers*)” başlığı altında ideal bir seçim sisteminin taşınması gereken belli başlı şartlar şöyle sıralanmıştır⁹³²:

- Basit ve yeniliklere açık olmalı.
- Eskimiş sistemlerin kölesi olmaktan kaçınılmalı.
- Geçici etkenler dikkate alınarak hazırlanmamalı.
- Seçmenler hafife alınmamalı (küçümsenmemeli).
- Seçmenlerin etkisi en üst düzeye çıkarılmalı.
- Anahtar rollerdeki kişilerin yasallığı ve kabul edilebilirliği sağlanmalı.
- Birbiriyle uyumlu çalışan siyasi partiler teşvik edilmeli.
- Uzun vadede kalıcı olacak ve kısa vadede avantaj sağlayacak bir seçim sistemi mümkün değildir.
- Unutmayın ki, bir seçim sistemi tüm kesimleri tatmin edemez.

Türkiye’de 1946 yılında çok partili siyasi düzene geçişle birlikte seçim sistemi tartışmaları da başlamıştır. Bu tartışmalar özellikle seçimlerde tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip bir partinin çıkmadığı dönemlerde hız kazanmaktadır. Çünkü Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin başarılı olduğu söylenemez. Çalışmamızdaki öneri ve değerlendirmelerimiz Türkiye’de koalisyon hükümetleri ile karşılaşma ihtimalini azaltabilir, ancak koalisyon hükümetleri parlamenter sistemin kaderinde vardır. Bundan tamamen kurtulmak için ya İtalya’daki gibi çok sert bir değişiklik yapılmalıdır, ya da hükümet sisteminde değişikliğe gidilmelidir. İtalya’daki yeni seçim kanunu (*Italicum*) koalisyon hükümetlerinin önüne geçebilmek için iki partili siyasi bir düzen öngörmektedir. Açıkçası böyle bir yöntemi demokratik bulmuyoruz. Zira yönetimde istikrar ilkesine ağırlık verirken, temsilde adalet ilkesi göz ardı edilmemelidir.

⁹³¹ YAVAŞGEL, s. 77.

⁹³² REYNOLDS/REILLY/ELLIS, s. 159-164.

Türkiye için yeni seçim sistemi önerimizde, azınlığa da çoğunluğa da saygılı bir seçim sistemi geliştirmeyi amaçladık. Önerimizde TBMM'nin beşte dördünün dar seçim çevrelerinden tek isimli tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilmesini öngörerek yönetimde istikrar ilkesine ağırlık verdik. Bunun sebebi Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması sebebiyle olası bir hükümet krizinden daha fazla etkilenecek olmasıdır. Bunu yaparken temsilde adalet ilkesini tamamen göz ardı etmedik. TBMM'nin beşte birinin barajsız, ulusal seçim çevresinden seçilecek şekilde olması küçük partilerin lehine bir uygulama olacaktır. Zira mevcut sistemde %10'luk ulusal düzeyde baraja takılan partiler TBMM'de temsil edilememektedir. Önerimize göre ise, küçük partilerin dar seçim çevrelerinden çıkarabilecekleri milletvekillerini hiç hesaba katmasak dahi ulusal seçim çevresinden milletvekili çıkarmaları oldukça kolaylaştırılmıştır.

Önerimizin kilit noktası seçmenlerin iki oy hakkına sahip olmasıdır. Partiler durumu göz önünde bulundurarak seçmenlere yönelik politikalarını hem dar seçim çevresi düzeyinde, hem de ulusal düzeyde geliştirmek zorunda kalacaklardır. Dar seçim çevresinden seçilen milletvekili, seçmenleriyle daha yakın ilişki kurabilecek ve seçmen direkt kendisine de oy verdiği için milletvekili partisinin ismi ve sembolü altında kalmayacaktır. Ulusal seçim çevresinden seçilen milletvekilleri (Türkiye milletvekilleri) ise meclis çalışmalarına daha fazla zaman ayırabileceği gibi, temsilde vekâlet anlayışı gereği tüm ülke sorunlarıyla da ilgilenebilecektir.

Dar seçim çevreleri nüfus esasına göre belirlenecek olup; dar seçim çevrelerinden birinden aday gösterilen bir kimse, partilerin ulusal düzeyde oluşturacakları 110 kişilik listeye de girebilecektir⁹³³. Adayın dar seçim çevresinden seçilmesi durumunda, ulusal düzeyde sabit listeye göre sırasını takip eden aday ikame edilecektir. Önerimizde teorik olarak çerçeveyi çizdik. Bunun dışında uygulamada elbette ki bazı sorun ve aksaklıklarla karşılaşılabilir. Bunlar da demokratik yöntemlerle rahatlıkla çözüme kavuşturulabilir.

⁹³³ Nitekim Japonya'da uygulanan çift oylu karma seçim sisteminde adaylara ve partilere böyle bir imkân tanınmaktadır. REED, s. 282.

Bir ülkenin siyasal yapısını etkileyen unsurların en başında seçim sistemi gelir. Ancak seçim sisteminde yapılacak reformlar siyasal yapıdaki aksaklıkları sihirli bir değnek gibi anında düzeltemez. Gerek seçim sisteminde gerekse de hükümet sisteminde yaşanan sıkıntıları giderebilmek için öncelikle siyasal uzlaşma kültürünün gelişmesi gerekmektedir. Bu alanlarda gelişim sağlanabilmesi için ülkenin siyasi, tarihi, sosyolojik ve kültürel yapısının doğru analiz edilmesi ve tüm bunlara uygun reformlar yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKAD, Mehmet/VURAL DİNÇKOL, Bihterin. **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, 7 Baskı, İstanbul, 2013.
- AKINTÜRK, Jale G./AKINTÜRK, Turgut/KAHRAMAN, Derya Ateş. **Türk Medeni Hukuku Birinci Cilt Başlangıç Hükümleri Hukuku**, Beta Basımevi, 10. Baskı, İstanbul, 2013.
- AKINTÜRK, Turgut/KAHRAMAN, Derya ATEŞ. **Medeni Hukuk**, Beta Basımevi, 20. Baskı, İstanbul, 2014.
- ARASLI, Oya. **Adaylık Kavramı ve Milletvekili Adaylığı**, AÜHF Yayınları, No: 311, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- ARIKAN, Cengiz. **Türk Anayasa Hukukunda Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.
- ARMAOĞLU, Fahir. **Seçim Sistemleri**, Güney Matbaası, Ankara, 1953.
- ARSLAN, Zühtü. **Anayasa Teorisi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.
- ATAR, Yavuz. **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, 8. Baskı, Konya, 2013.
- ATAY, Cevdet. **Karşılaştırmalı Türk Anayasaları (Değişme ve Gelişme)**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997.
- BURAN, Hasan. **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- COTTERET, Jean-Marie/ EMERI, Claude. **Seçim Sistemleri**, (çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, 1991, İstanbul.
- COX, Gary W./KATZ, Jonathan N. **Elbridge's Gerry's Salamander The Electoral Consequences of The Reapportionment Revolution**, Cambridge University Press, New York, 2004.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan. **İdare Hukuku Dersleri**, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2014.
- ÇİTÇİ, Oya. **Yerel Yönetimlerde Temsil -Belediye Örneği-**, Üçbilek Matbaası, Ankara, 1989.

- DAHL, Robert A.. **Demokrasi Üzerine**, (çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayinevi, 2. Baskı, Ankara, 2010.
- DEMİRBAŞ, Timur. **İnfaz Hukuku**, Seçkin, 3. Baskı, Ankara, 2013.
- DEMİREL, Ahmet. Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- DOĞAN, Vahit. **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara, 2010.
- DUVERGER, Maurice. **Siyasi Partiler**, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayinevi, 4. Baskı, Ankara, 1993.
- ERDEM, Tarhan. **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982.
- ERDOĞAN, Mustafa. **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2011.
- ERDOĞAN, Mustafa. **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2012
- EREN, Fikret. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, 16. Baskı, Ankara, 2014.
- EROĞLU, Cem. **Anatüzeeye Giriş**, İmaj Yayinevi, 13. Baskı, Ankara, 2013.
- ESENER, Turhan. **Mukayeseli Hukuk ve Hususiyle Türk-İsviçre Borçlar Hukuku Bakımından Selahiyete Müstenit Temsil**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 150, Ankara, 1961.
- FARRELL, David M. **Electoral Systems A Comparative Introduction**, Palgrave Macmillan Press, 2. Baskı, New York, 2011.
- FINDLEY, Carter V. **Dünya Tarihinde Türkler**, (çev. Ayşen Anadol), Kitap Yayinevi, İstanbul, 2008.
- GİRGİN, Kerem Ozan. **Türkiye Seçim Tarihi**, Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- GİRİTLİ, İsmet/SARMAŞIK, Jale. **Anayasa Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÖZLER, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (Cilt I)**, Ekin, Bursa, 2011.

- GÖZÜBÜYÜK, Şeref. **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2013.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref/ TAN, Turgut. **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt I**, Turhan Kitabevi, 9. Bası, Ankara, 2013.
- HAGENBACH-BISCHOFF, Eduard. **Die Verteilungsrechnung beim Basler Gesetz nach dem Grundsatz der Verhältniswahl**, Berichthaus, Basel, 1905.
- HELVACI, Serap. **Gerçek Kişiler**, Legal Yayıncılık, 5. Bası, İstanbul, 2013.
- HOAG, Clarence Gilbert/HALLETT, George Hervey. **Proportional Representation**, Macmillan, New York, 1926.
- İBA, Şeref. **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2008.
- İNAN, Ali Naim. **Türk Medeni Hukuku TMK Giriş Hükümleri, Kişiler, Aile, Miras ve Eşya Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2014.
- KABOĞLU, İbrahim. Ö. **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, Legal Yayıncılık, 8. Baskı, İstanbul, 2012.
- KAPANİ, Munci. **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 28. Basım, Ankara, 2011.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer. **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, AÜHF Yayınları, No: 262, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.
- KARATEPE, Şükrü. **Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013.
- KIZILOLUK, Hakkı. **Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.
- KOÇAK, Cemil. **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- KUZU, Burhan. **Her Yönü İle Başkanlık Sistemi**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul, 2012.
- KÜÇÜK, Adnan. **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2013.
- LIJPHART, Arend. **Electoral Systems And Party Systems A Study of Twenty Seven Democracies, 1945-1990**, Oxford University Press, New York, 2006.

- MEMİŞ, Emin. **Türkiye’de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2011), Anayasa Hukuku Notları**, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2011.
- MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhü Üzerine**, (çev.: Fehmi Baldaş), Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2014.
- NEZİROĞLU, İrfan/YILMAZ, Tuncer. **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, TBMM Yayınları, Ankara, 2013.
- ORTAYLI, İlber. **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 2008.
- ORTAYLI, İlber. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- ÖZ, Esat. **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2013.
- ÖZER, Attila. **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.
- ÖZGİŞİ, Tunca. **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 153, Ankara, 2012.
- ÖZTAN, Bilge. **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, 38. Baskı, Ankara, 2013.
- REYNOLDS, Andrew/ REILLY, Ben/ ELLIS, Andrew. **Electoral System Design: The New International IDEA Handbook**, Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü Yayınları, Stockholm, 2008.
- ROUSSEAU, J. J. **Toplum Sözleşmesi**, (çev.: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2012.
- ROWBOTTOM, Jacob. **Democracy Distorted Wealth, Influence and Democratic Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- SERTEL, Murat R./ KALAYCIOĞLU, Ersin. **Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1995.

- SEZEN, Saim. **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000.
- ŞENGÜL, Ramazan. **Yerel Yönetimler**, Umuttepe Yayınları, 4. Baskı, Kocaeli, 2014.
- TANÖR, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2002.
- TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, 13. Bası, İstanbul, 2013.
- TEZİÇ, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, 16. Baskı, İstanbul, 2013.
- TEZİÇ, Erdoğan. **Seçim Sistemleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1967.
- TUNCER, Erol. **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002.
- TUNÇ, Hasan/ERDOĞAN, Murat/YURTLU, Fatih/ÖLMEZ, Gökhan/ÇITAK, H. Alperen. **Seçim Sistemleri ve Türkiye'de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- TURAN, Ali Eşref. **Türkiye'de Yerel Seçimler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- VARLIK, Ülkü/ÖREN, Banu. **Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- WRIGHT, Eric Olin/ROGERS, Joel. **American Society: How It Really Works**, W. W. Norton & Company, New York, 2010.
- YANIK, Murat. **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2013.
- YAVAŞGEL, Emine. **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri**, Nobel Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, 2014.
- YAZICI, Nuri. **Tarihte Türkler ve Türk Devletleri**, Damla Matbaası, Konya, 1997.

Makaleler

- AKŞİN, Sina. “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı”, **AÜSBFD**, c. 25, S. 1, Ankara, 1970, s. 19-39.
- ALESKEROV, Fuad/ MANFRED, J. Holler/KAMALOVA, Rita. “Power Distribution in the Weimar Reichstag in 1919-1933”, **Annals of Opeations Research**, c. 215, S. 1, New York, 2014, s. 25-37.
- D’Alimonte, Roberto. “Italy: A Case of Fragmented Bipolarism”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 253-276.
- ALKAN, M. Öznur. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Tarihi”, **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayınları, No. 39, Ankara, 1999, s. 48-61.
- ALTAN, Yakup. “Meclis-i Meb’usân Zabıt Cerideleri (1293=1877) Üzerinden Türk Belediyeciliğini Anlamak”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 2, Isparta, 2009, s. 293-310.
- ANDEWEG, Rudby B. “The Netherlands: The Sanctity of Proportionality”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 491-510.
- ASLAN, Taner. “31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere Ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar”, **OTAM**, S. 28, Ankara, 2010, s. 1-26.
- ATAR, Yavuz. “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c.23, Ankara, 2006, s. 211-235.
- ATAY, Ender Ethem. “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c.1, S.3, Ankara, 1999, s. 25-45.
- AVŞAR, B. Zakir/KAYA, Elif Emre. “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 13, S. 2, Sivas, 2012, s. 113-132.

- AYGEN, Cemal. “Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeler”, **AÜSBFD**, c. 17, S. 1, Ankara, 1962, s. 203-287.
- BAKAN, Selahaddin/ÖZDEMİR, Hakan. “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’Ye Karşı”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 14, S. 1, Sivas, 2013, s. 373-397.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı. “I. Meşrutiyet’e Dair Belgeler”, **Belleten Dergisi**, c. 24, S. 96, Ankara, 1960, s. 601-636.
- BERİŞ, Emrah. “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, **AÜSBFD**, c. 17, S. 2, Ankara, 2008, s. 55-80.
- BIYIKOĞLU, Tevfik. “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri”, **Belleten Dergisi**, c. 24, S. 96, Ankara, 1960, s. 637-663.
- BLAIS, André/ MASSICOTTE, Louis. “Electoral Systems”, (ed. Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi ve Pippa Norris), **Comparing Democracies 2**, Sage Publications, London, 2002, s. 40-69.
- ÇAL, Sedat. “Demokrasi ve Hukuk Üzerine”, **Zabunoğlu Armağanı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 316, Ankara, 2011, s. 221-313.
- ÇİTÇİ, Oya. “Ordu-Siyaset İlişkileri: 1920-1938”, **Amme İdaresi Dergisi**, c. 39, S. 4, Ankara, 2006, s. 17-44.
- DANČIŠIN, Vladimír. “Misinterpretation of the Hagenbačj-Bischoff Quota”, **Annales Scientia Politicia**, c. 2, S. 1, Prešov (Slovakia), 2013(a), s. 75-78.
- DANČIŠIN, Vladimír. “Notes on the Misnomers Associated with Electoral Quotas”, **European Electoral Studies**, c. 8, S. 2, Köln, 2013(b), s. 160-165.
- DAVER, Bülent. “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 5, Ankara, 1988, s. 10-27.
- DAVER, Bülent. “Seçim Sistemleri ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 5, Ankara, 1988, s. 131-147.
- DEMİREL, Tanel. “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, **AÜSBFD**, c. 56, S. 4, s. 43-75.

- Eck, L van/ Visagie, SE/ Kock, HC de. “Fairness of Seat Allocation Methods in Proportional Representation”, **Journal of the Operations Research Society of South Africa**, c. 21, S. 2, Stellenbosch, 2005, s. 95. 93–110.
- ELGIE, Robert. “France: Stacking the Deck”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 119-136.
- ES, Muharrem. “Osmanlı Devleti’nde Mahalli İdareler”, **Yerel Siyaset Dergisi**, c. 3, S. 27, İstanbul, 2008, s. 29-38.
- FARRELL, David M./ McALLISTER, Ian. “Australia: The Alternative Vote in a Compliant Political Culture”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 79-98.
- FREIRE, Andre/ LOBO, Marina Costa/ MAGALHAES, Pedro. “The Clarity of Policy Alternatives Left-Right and the European Parliament Vote in 2004”, (ed. Hermann Schmitt), **European Parliament Elections After Eastern Enlargement**, Routledge, 2010, s. 138-156.
- FRIEDMAN, Eben. “Electoral System Design and Minority Representation in Slovakia and Macedonia”, **Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics**, c. 4, S. 4, London, 2005, s. 381-396.
- GALLAGHER, Michael. “Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems”, **Electoral Studies**, c. 10, S. 1, Amsterdam, 1991, s. 33-51.
- GALLAGHER, Michael/MITCHELL, Paul. “Introduction to Electoral Systems”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 3-23.
- GENÇOĞLU, Mustafa. “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 2, S.1, Çankırı, 2011, s. 29-50.
- GÖKÜŞ, Mehmet/BAYRAKÇI, Erdal/ALPTÜRKER, Hakan. “Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Vatandaşlar Tarafından Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 18, S. 2, Isparta, 2013, s. 31-45.

- GÜNEŞ, Mehmet. “Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü”, **History Studies Dergisi**, c. 6, S. 3, Ankara, 2014, s. 163-177.
- GÜRBÜZ, Özer. “Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemi İçin Öneriler”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.1, Ankara, 1977, s. 14-29.
- GÜRCAN, Ertuğrul Cenk. “Demokratik Seçim Sistemleri ve Türkiye”, (ed. Murat Yılmaz), **Yeni Anayasa, Demokratik Konsolidasyon Siyasal Partiler ve Seçim Sistemleri**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 77.
- GÜVENİR, Murat. “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, **AÜSBFD**, c. 37, S.1, Ankara, 1982, s. 215-250.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki. “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **AÜHFD**, c. 52, S. 4, Ankara, 2003, s. 69-92.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki. “Temsilde Adalet Ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 11, S. 1-2, Erzincan, 2007, s. 17-37.
- HOPKIN, Jonathan. “Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 375-394.
- HURÇ, Ramazan. “1908-1918 Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Siyasî Hareketler”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, Elazığ, 1997, s. 151-163.
- İNAN, Süleyman. “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 13, S. 1, Ankara, 2004, s. 50-66.
- KALAYCIOĞLU, Ersin. “Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınavı”, (Yay. Haz. Teoman Ergül), **Başkanlık Sistemi**, TBB Yayınları, No: 77, Ankara, 2005, s. 13-29.

- KILIÇ, Selda. “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, **OTAM**, S. 4, Ankara, 2011, s. 27-40.
- KIRCHHOF, Paul. “Anayasa Kültürü ve Kavramı”, (çev. Denim Meriç), **Anayasa Teorisi**, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 81-130.
- KONAN, Belkıs. “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, **AÜHFD**, c. 60, S. 1, Ankara, 2011, s. 157-174.
- KRABILL, Kent D./FIELDING, Jeremy A. “No More Weighting: One Person, One Vote Means One Person, One Vote”, **Texas Review of Law & Politics**, c. 16, S. 2, Texas, 2012, s. 275-294.
- KUZU, Burhan. “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 16, Ankara, 1999, s. 254-293.
- KUZU, Burhan. “Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 283-318.
- KÜÇÜK, Adnan. “Türkiye’de 1950-1960 Arası Dönemde Hukuki Gelişmeler ve Fiili Uygulamalar: Türkiye Ne Oranda Demokratikleşebildi?”, **Türkiye’nin Siyasal ve Anayasal Rejimi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s. 465-556.
- ODER, Bertil Emrah. “Türkiye’de Başkanlık ve Yarı Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler”, (Yay. Haz. Teoman Ergül), **Başkanlık Sistemi**, TBB Yayınları, No: 77, Ankara, 2005, s. 31-69.
- OKTAY, Tarkan. “İstanbul’da Belediye Örgütlenmesi ve İlk Belediye Seçimleri: Beyazıt Belediye Dairesi Seçimleri ve Seçmen Profili”, (Ed. Bilal Eryılmaz, Musa Eken ve M. Lütfi Şen), **Kamu Yönetimi Yazıları: Teoride Değişim, Yeniden Yapılanma, Sorunlar ve Tartışmalar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 339-357.
- OLGUN, Kenan. “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 27, S. 79, Ankara, 2011, s. 1-36.
- ÖRS, Birsen. “Siyasal Temsil”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 35, İstanbul, 2006, s. 1-22.

- ÖZBUDUN, Ergun. “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **AÜHFD**, c. 44, S. 1, Ankara, 1995, s. 521-539.
- ÖZDEMİR, Nuray. “Türk Kadınına Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkı Tanınması Üzerine Yapılan Kutlamalar”, **History Studies**, c. 6, S. 5, Ankara, 2014, s. 177-191.
- ÖZÜÇETİN, Yaşar. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Kırşehir”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 2, S. 8, Ordu, 2008, s. 323-339.
- RAHAT, Gideon/ HAZAN, Reuven Y. “Israel: The Politics of an Extreme Electoral System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 333-351.
- REED, Steven R. “Japan: Haltingly Towards a Two-Party System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 277-293.
- REYHAN, Cenk. “Yerel Yönetim Metinleri XX: 1913 Tarihli Vilayet Genel İdaresi Geçici Kanunu”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 9, S. 1, Ankara, 2000, s. 129-154.
- ROSE, Richard. “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, (ed. Vernon Bogdanor ve David Butler), **Democracy and Elections: Electoral Systems and Their Political Consequences**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 20-45.
- SAALFELD, Thomas. “Germany: Stability and Strategy in a Mixed-Member Proportional System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 209-229.
- SABUNCU, Yavuz. “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 191-197.
- SAVCI, Bahri. “1965 Milletvekili Seçimleri Üzerine Bir Analiz”, **AÜSBFD**, c. 20, S. 4, 1965, Ankara, s. 177-218.
- Andreas SCHEDLER, “The Logic of Electoral Authoritarianism”, ed. Andreas Schedler, **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**, Lynne Rienner, London, 2006, s. 1-23.

- SCHRODT, Philip A. “A Statistical Study of the Cube Law in Five Electoral Systems”, **Political Methodology**, c. 7, S. 2, Oxford, 1981, s. 31-53.
- SHUGART, Matthew Søberg. “Comperative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 25-55.
- STROUPE, Kenneth S. “Gerrymandering’s Long History in Virginia: Will This Decade Mark The End?”, **The Virginia News Letter**, c. 85, S. 1, Virginia, 2009, s. 1-10.
- ŞAHİN, Musa/IŞIK, Esra. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 30, Kütahya, 2011, s. 221-229.
- TAŞ, N. Fahri. “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İkinci Döneminde Bir Seçim Olayı”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 5, S. 1, Erzincan, 2012, s. 215-228.
- TAŞKIRAN, Cemalettin. “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, c. 4, S. 14, Ankara, 1994, s. 255-265.
- TOPRAK, Seyyid Vakkas. “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, **Sosyoloji Dergisi**, c. 3, S. 26, İstanbul, 2013, s. 171-192.
- TUNÇ, Hasan “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 12, S. 1-2, Ankara, 2008, s. 1113-1132.
- TURAL, Erkan. “1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 13, S. 2, Ankara, 2004, s. 93-123.
- TÜRK, Hikmet Sami. “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **AÜHFD**, c. 36, S. 1, Ankara, 1979, s. 39-82.
- TÜRK, Hikmet Sami. “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, c. 23, Ankara, 2006, s. 75-113.

- URAL, Şafak. “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **AÜİFD**, c. 40, S.1, Ankara, 1999, s. 451-459.
- WHITE, Stephen. “Russia: The Authoritarian Adaptation of an Electoral System”, (ed. Michael Gallagher ve Paul Mitchell), **The Politics of Electoral Systems**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 313-330.
- WILDER, Paul. “Party List Proportional Representation: Explaining d’Hont”, **Representation**, c. 36, S.3, London, 1999, s. 232-234.
- YOZGAT, Fazıl/ZABUN, Sezgin. “Seçim Sistemleri ve Uygulamaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 10, S. 2, Sivas, 2009, s. 73-91.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c. 55, S. 1-2, İstanbul, 1995-1996, s. 103-150.
- ZEYREK, Suat. “II. Meşrutiyet Döneminde İktidar-Muhalefet Çekişmeleri Üzerine Genel Bir Bakış”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 6, S. 2, Uşak, 2013, s. 25-58.

Tez

- ÇOLAK, Hikmet. “1930 Belediye Seçimleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 2007.

Bildiriler

- DAVER, Bülent. “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, Anayasa Mahkemesinin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyum, 26-27 Nisan 1988, Ankara, s. 131-149.

Gazeteler

- TBMM Bülteni, S. 65, Kasım, Aralık, Ocak, 1998-1999, s. 21-23.
- Cumhuriyet Gazetesi, 9, 27 Mayıs 1946.

Çalıştaylar

- International Foundation for Electoral System, **Elections in Indonesia: 2014 National Legislative Elections *Frequently Asked Questions***, Nisan 2014.
- Türkiye İstatistik Kurumu. **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Matbaası, Yayın No: 3685, Ankara, 2012.
- **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt (1950-1980)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010.

Anayasa Mahkemesi Kararları

- AYM, E.N. 1963/171, K.N. 1965/13, R.G. 13.11.1965.
- AYM, E.N. 1968/15, K.N. 1968/13, R.G. 24.10.1968.
- AYM, E.N. 1984/1, K.N. 1984/2, R.G. 1.5.1984.
- AYM, E.N. 1986/17, K.N. 1987/11, R.G. 18.9.1987.
- AYM, E.N. 1995/54, K.N. 1995/59, R.G. 21.11.1995.
- AYM, E.N. 1995/56, K.N. 1995/60, R.G. 7.12.1995.
- AYM, E.N. 2007/45, K.N. 2007/54, R.G. 27.6.2007.
- AYM, E.N. 2008/33, K.N. 2008/113, R.G. 05.07.2008.
- ABD Yüksek Mahkemesi, *Gray v. Sanders*, 372 U.S. 368 (1963).
- AYM, Başvuru No: 2014/8842, K.T. 6.1.2015, R.G. 5.3.2015.
- AİHM, CASE OF YUMAK AND SADAK v. TURKEY, Başvuru no: 10226/03, K.T. 30.1.2007.

Elektronik Kaynakça

- <http://www.aa.com.tr>
- <http://www.akparti.org.tr>
- <http://www.basbakanlik.gov.tr>
- <http://bildsuche.digitale-sammlungen.de>
- <http://chartsbin.com>
- <http://www.chp.org.tr>
- <http://www.citypopulation.de>
- <http://www.conseil-constitutionnel.fr>

- <http://www.conseil-general.com>
- <http://www.dallog.net>
- <http://www.dp.org.tr>
- <http://www.electionresources.org>
- <http://electionsireland.org>
- <http://www.ferris.edu>
- <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org>
- <https://www.gov.mt>
- <http://www.hls-dhs-dss.ch>
- <http://www.ifes.org>
- <http://www.infoelectoral.mir.es>
- <http://www.internationalwindsurfing.com>
- <http://www.legifrance.gouv.fr>
- <http://www.lothian-vjb.gov.uk>
- <http://www.nelsonmandela.org>
- <http://www.plaid.cymru>
- <http://www.resmigazete.gov.tr>
- <http://results.aec.gov.au>
- <http://www.sinnfein.org>
- <http://www.ssc.wisc.edu>
- <https://supreme.justia.com>
- <http://www.tbmm.gov.tr>
- <http://www.tccb.gov.tr>
- <http://www.tdk.gov.tr>
- <http://www.val.se>
- <http://www.yargitay.gov.tr>
- <http://www.ysk.gov.tr>

Ülkelerin Resmi Parlamento Siteleri:

- Almanya: <http://www.bundestag.de>
- Avusturya: <http://www.parlament.gv.at>
- Belarus: <http://www.belarus.by/en/government/parliament>
- Belçika: <http://www.belgium.be>
- Danimarka: <http://www.thedanishparliament.dk>
- Finlandiya: <http://www2.assemblee-nationale.fr/>
- Fransa: <http://www2.assemblee-nationale.fr/>
- Hollanda: <http://www.houseofrepresentatives.nl/>
- İngiltere: <http://www.parliament.uk> (11.11.2014).
- İrlanda: <http://www.oireachtas.ie/parliament/>
- İspanya: <http://www.congreso.es>
- İsrail: <http://www.knesset.gov.il>
- İsveç: <http://www.riksdagen.se>
- İsviçre: <http://www.riksdagen.se>
- İtalya: <http://en.camera.it>
- Japonya: <http://www.shugiin.go.jp>
- Litvanya: <http://www3.lrs.lt/>
- Lüksemburg: <http://www.chd.lu>
- Macaristan: <http://www.parlament.hu>
- Malta: <http://www.parlament.mt>
- Norveç: <https://www.stortinget.no>
- Polonya: <http://opis.sejm.gov.pl>
- Portekiz: <http://www.parlamento.pt>
- Rusya: <http://www.duma.gov.ru>
- Ukrayna: <http://rada.gov.ua/en#>
- Yunanistan: <http://www.hellenicparliament.gr>
- Türkiye: <http://www.tbmm.gov.tr>